

ZINNAR SILOPI

Doza Kürdüstan

KURT MILLETININ 60 SENEDEN BERI ESARETTEN

KURTULUS SAVASI HATIRATI

Banever 2567 Kürdi - Nisan 1969 efrençi

Stewr basim-evi

Doza Kürdüstan

KURT MILLETININ 60 SENEDENBERI ESARETTEN

KURTULUS SAVASI HATIRATI

Banever 2567 Kürdi — Niszan 1969 efrenci

Zinnar Silopi

Kiyemeti : 1 dolar

Stewr basim-evi

Bu hatıralar .....

Acı ve tatlı hatıralarla dolu, bu satırlar ....

**uzun, mihnetli senelerin, takattan düşürdüğü, çelik-
ten bir vücudun, titrek parmaklarıyla, kalama alın-
mıştır — vatanına ve vatanının vefakar evladına
değerli hayatının, değerli dosyesini, son bir yadigarı
olarak peşkeş eden Znar abimize sonsuz minnet-
tarlığımızı sunarken, titrek ellerini, kalbimizin olan-
ca heraretiyle sıkırsız ..**

DERİKLİ

Basım yerimiz de, Türkçe kullanılan bazı şedali harfların

bulunmaması .

ş yerine S

I yerine i

ö yerine o

ü yerine u

Mecburi olarak konulmuştur

üzür dileriz ...

MILLETİMİN KURTARICISI EMSALSİZ REHBER

BUYUK BERZANI

Hayatımda şah' dı oldüğüm siyasi sahada Kürt milli kurtuluş, kürdün bilinmesi'ne hizmet ile bir vacibi ifa ettiğim kanaatle mücadelelerini sıralayan, neşrettiğim bu kıymetli bilgilerin bilinmesine hizmet ile, bir vacibi ifa ettiğim Kanaatıyla size it-haf ediyorum.

Teveccühatn za-mazhar olursa; hayatta kazanaoğım en büyük bir mükafat olur.

ZINNAR SILOPI

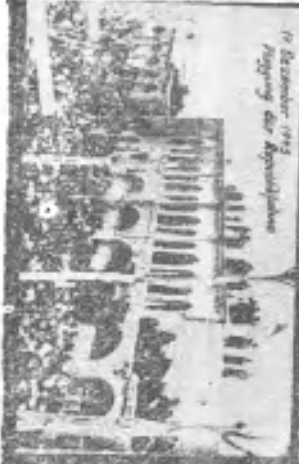

Canımdan aziz hayat arkadaşım dotmam;
bütün ômrümce hayat mûcadelesinde bana mesnet oldun. Milli meselelerle ilgili evsafteki arkadaşlara mühabbetle dolu gösterdigin alaka sebebiyle hürmetle anılan — Meté —. bu kitabın yazıl-masında; beni teşci eden bir müşevv'k olarak çekilen müşküllere de iştirak etettingini asla unutamam; seni candan hürmetle se-lamlarım.

Z. S.

1946 KURDISCHE REPUBLIK VON MAHABAD

22 İkinci kânun 1946 MAHABAT Kürt Cümûriyetinin ilan edildiği gün Kürt cümhûriyeti bayrağının hükûmet konagına çekilşi ile Reisi Cümhur kazi Muhamedin Nutuk söyleyişini gösteren tablo.

— BAŞLANGIÇ —

Kürt Milletinin üzerinde yaşadığı Kürdüstan ülkesinin hakiki hali ile geçirmiş olduğu tarihi devreler hakkında muhtasar da olsa bir fikir vermeye ve Kürdüstan ehvalini iyice tetkik etmiş bazı ecnebi mütefek'rlerin Kürtlerin ahlak ve hasailini bildiren bir kısım kıymetli yazı ve mütalaalarının da bu bahsa ilavesini faydeli gördüğümünden okuyucularıma esas mevzua girmeden evvel bir nebze bundanda bahsetmek isterim.

Tarihten evvelki devirlerden başlayıp bu günkü ferdiyetini belirten «Kürti» ve «Küti» Kabilelerinin ifadesi olan Kürt milleti milattan 2000 sene evvel küçük asyanın doğu yamaçlarında devlet kurarak nüfuzları şarkan Hindistan hududuna, cenuben Basra kôrfezine ve ümman denizine kadar uzanmış olduğunu tarih bize bildirmektedir. Firis, Asur, Babil kirallarından kalma bazı kitabelerin lehçesinin Kürt — Med — dili olduğunu son tarihi tetkikat ispat etmiş bulunuyor. Tarihi bir çok İstihalelere bu günkü Kürt lisanı MED-MAR-dil'nin telaffüz ve morfolojik unsurların' ihtiva eden bir lisan olduğu tamamen anlaşılmış olduğundan gerek dil ve gerekse bedeni teşekkülün müşabeheti itibarile Kürtler Medler'n binnefs kendisi olduğunda müverrihlerce bir şüphe kalmamıştır.

— C. P. Bedevin-şark ve garp tarih alimlerinin kitaplarından topliyarak yazdığı tarihte bildirdiği malumata binaen miladi İsadan takriben 10,000 sene evvel yapılan umumi muhacerette iskandinaviyadan cenuba ve cenubu şarkıye yayılan indu-Avrupayı — ARI — irkinin bir cüz, ü, olan Kürtlerde hicret halinde kaskasyaya geçerek ARARAT dagına gelmişlerdi. Kürti ve Kutı namlarıyla iki büyük kabile halinde olan bu kürtlerden Kutiler şarka hazer denizine doğru giderek şarkan hindistan hududuna cenuben basra kôrfezine ve ümman deniz'ne kadar varmışlardı. Milattan 4000 sene evvel bu geniş ülkeye yerleşen Kürtler İskenderi kebirin asya fütuhati s'ralarında bu yerin hakimi idiler. O

tarihte bu geniş ülkenin umumi lisani Kürtçe, resmi dinide, ZER-DEŞT dini idi.

Tarihin bildirdiği ilk kürt padişahının adı — TOSA ve diğer adı ile DIYAKOS tu — . Diyakos milattan 1808 sene evvel — BELH* — şehrinde ve havalisinde teşkil etmiş olduğu hükümete padişahlık etmiştir. Milattan evvel 9 uncu asırda «KEYKUBAD» idi; bütün kurtleri birleştirerek büyük bir MED imparatorluğu kurmuştu, yine milattan — 612 — sene evvel — KEYKUBAT — in torunu — KEYAKSAR diğer adı ile HOHISTER — Asur hükümetini münkariz ederek paytahtları olan NINIVA yi zapt etti.

Kutiler — SUBARI — HURI — LOLO — KASI — adlarıyla 4 Kabileye ayrılmışlardı. Subariler ARARATTA, TOROSTA, anti torosta iskenderun sahillerinde şimali suriyede — MITAN — NEYRI — HALTI — MUSKI — adları ile muhtelif hükümetler teşkil ettiler. Bu hükümetler ahalisinin bakayası halen kürdistan-da mevcuttur. Ve bu isimleri taşımaktadırlar. Mitanilerin milattan 16 Asir evvel teşkil ettikleri kuvvetli hükümet hititlerle ve misir firavunlarıyla asırlarca harp ettilerdi. Neticede firavunlarla sulh yaptılar. Bu sulhtan sonra milattan — 1405 — sene evvel misir firavnu — TOTMASMITAN Padişahi SOVARTAN — in torunu — VARTAMANA — nin kızı ile evlendi bu Izdivaçtan doğan — 3 üncü AMAMOTIS — firavunda — DILEHEPA — Adındaki kürt prensesi ile evleşti. Hayatının sonuna dogruda ikinci def, a olarak yine kürt prenseslerinden — TOTOHEPA — ile evlendi idi. Tarihte — NEFERTITI — adı ile büyük şühret kazanan bu prenses namına misirda bir abide mevcuttur.

HURILER Dicle ve Fırat nehrinin şimalinde AMED—DIYAR-BEKIR şehri havalisinde milattan 2000 sene evvel küçük prenslikler tesis ettiler; bu prenslikler vaktin en medeni ve müterakki hükümetleri idiler. 2000 sene hükümetleri devam etti.

— LOLO-ile — KASI-ler ararattan zagros daglarına geçerek dicle sahillerinden cenuba indiler. Buralarda milattan 2000 sene

---

* BELH şehri efganistanın şimalinde tarihi eski bir şehirdir.

evvel üllam — şOMIR — AKAD — Adlarında üç büyük devlet mevcuttu . — LOLO-ar ile — KASI-ler . — ULLAM — SOMIR — AKAD — Adlarında 3 büyük devleti bir kaç asir zarfında maglup ederek hükümet merkezleri olan — SOZ — LAKAS — BABİL — şehirlerini zabtettiler. KURDIYAN ismile tesis ettikleri devlet 700 sene Babilde hükûm sürdü bu tarihte ermeniler, Yunanistanın TISALYA kitasında sakin idiler. Milattan 600 sene evvel küçük asyaya geledilerdi. Yani kürtlerin zagros ve ararat daglariyle akdeniz arasındaki araziyi işgalından ve kocaman devletler teşkilinden 35 asir sonra buralara gelmişlerdi. (Comerd. C. paşa, tarihinde zikr ettiği gibi) .

Ilmi tetkikata dayanarak MERDUH Tarihinin verdiği bu izahattan anlaşıldığı veçhile KURTLER küçük asyada devlet kuran ilk ve en eski bir millettir. Tarihte MED ismi ile tanınan milletin aynen kürt milleti olduğunu ispat eden tarihi ves kalardan bir kaçını zikredelim. Asur devleti kitabelerinde bahsedilen kuti ve kürt ler asurilerle muharebe eden — MED-kürt kebailli olduklarını tarih bildirmektedir.

Ermeni tarihçileri kürdiyan, kürtik, mar, med ve kürt tabirlerini hep bir manada kullanmışlardır. 8 inci asir müerrihlerinden VARTAN yazılarında MED tabiri yerine KURT tabri kullanmıştır. Tarihçilerden HARTOM — 1316 — miladi senesinde yazdığı tarih kitabında sarıh olarak MAD ki bunlara avam tabiri ile kürt derler, demişti. Meşhur müerrih ISTIRABON eserinde Kürtlere kuti demektedir. Ve bütün tarih boyunca MEDLERİ Kürtlere ayrı gösterecek bir hadise bulamazsınız demektedir. İranlı Doktor İkbâl yazdığı İRAN tarihi kadimi kitabında medlerin kürt taifesinden olduğunu zikretmiştir. Profesör ZAIS eserinde medler kürt aşairi idiler. Vatanları suriyenin şimalinden hazer denizine kadar uzunir diyor. Müşiriddevle yazdığı — İRAN BOSTAN — tarihinde bazı mütehassisler, müsteşrikler tetkikatları neticesinde med milletin dili bu günkü kürtlerin konuştukları dildir. demektedir. Fransız müsteşriki — DARMENSTER — diyor ki kürt dili ile efganlıların — PISTO-dili med lisanının tetevürati neticesi meydana gelmiştir.

Türkiye istilam vezaretinin — 1967 — senesinde fransızca olar-

rak neşr ettiği Türkiyede turizm adi ile müsevver bir bröşürde, Diyarbek'r ve havalisinin kadim tarihi hakkında şu mühteser ma-lumat kayt olmaktadır. Diyarbekirin ne vakit ve kimler tarafından b'na edildiği malum degildir. Bu Vilayet medeniyet ve kültürün en kadim bir merkezi idi, ilk önce Dyarbekir — AMED* nami ile yad edilirdi. Bu bölgeye medeniyet sahibi olarak ilk yerleşen ahali (HURILER) dir. Huriler milattan evvel-4000 seneden 2000-seneye kadar bir takım küçük prenslikler teşkil ederek buralarda yaşamışlardır.

Huriler subarilerle hem irktir milattan 2000 sene evvel hurilerin iktidari zaiflemeğe başladığında iki kisma ayrıldılar. Bu kism-lardan biri mitaniler idi. Mitaniler tekemmül ve tevesü ederek milattan evvel 1750 senesinden 1350 kadar devam eden büyük bir imparatorluk kurmuşlardı.

Hazreti merduhun tahran şehrinde neşrettiği tarihi merduh Kitabının — 22, — 26-66-inci sahifelerinde bu konuda şu malumat vardır: keşfedilen asar bize gösteriyor ki — LOLO, KUTI, KASI, HURI — Namında ki milletler zagros dağı kürtlerinden-dirler. Bunlar — SOMER, ALAM, AKAD-hükümetleri ile hema-sir idiler bu hükümetlerle bir çok harpler yapmışlardır. Bu ta-rihte yani milattan 4000 bin sene evvel bu yerlerde ne kildani ve nede asuri hükümetlerinden bir nişane yoktu.

Kürtlerin ecdadi bu gün bile bakiyeleri kürditanda mevcut olan mitaniler ile milattan 4000 sene evvel Amed denilen Diyar-bekir havalisinde müterakki ve medeni prenslikler kurmuş olan hurilerin buralarda birer devlet teşkil ettiklerini! Türkler neş-rettikleri bröşür ile aleme ilan ettikleri halde hala kürtlere dagli türk demekle kendi kendilerini ihfal ve bu ihfal alemi inandır-mak safderunluguda bulunmaktadırlar. Kürtler milattan evvel ve sonra muhtelif isimlerle hükümetler teşkil ederek asyanın bu köşesinde neler yapmış olduklarını mufassal surette yazma-ğı tarih yazanlara terk ederek yal'niz müessisi ile, ordusu ile hükümeti ile bir kürt devleti olan — Eyyubiye devletini-büy-

* AMED kürtçe: medlere ait manasına, gelir.

ük kahraman, büyük Sultan, büyük dost, tek bir kelime ile büyük İnsan SALAHATTINI Eyububuyu zikr etmeksizin geçmeğe gönülümüz razi olmadı. Eski nesilden ziyade bu günkü nesil üzerinde icra ettiği büyük tesirin bir delili kürtlerin Onun eserine imtisal ederek bir kürt devleti kurmak yolundaki hedefleridir. az çok hürriyetine sahip olan her kürt mintikasında Salahattin namına bir eser mevcuttur. ya bir spor kulubu ve ya hayri bir cem, iyet muhakkak salahattinin ismini taşıyor. hatta sövvet hükümeti Kürt mintikasında Salahattin isminde bir opera kurulmuş olduğunu bildirmek bütün kürtlerin Salahattinin zikriyatına irtibatlarının dercesini göstermeğe Kafidir. İlk milli bir müessese olan — 1912 — senesinde İstanbulda teşkil edilen — HEVI — Talebe cemiyetinin hüviyyet teskeresinde Salahattinin heybetli resmi ile süslenmiş idi.

Kürdistan Cografyasi — KURT milletinin üzerinde yaşadığı toprakların haritasını irakin eski nafia vezirlerinden merhum Emin Zeki bey yazdığı Kürt ve Kürdistan tarih kitabında şöylece hatlandiriyor: garpte Iskenderun körfezinin tam şimalinden başlayarak şarki şimali istikimetinde Maraş, Elbistan, Akçadag, hekimhan, haruka kadar çiktikten sonra Anadolunun ortasında bulunan Sivas şehrinin yakınlarından şarka doğru Bayburt, Erzurum şehirleri üzerinden bir hatti mustakim halinde kaskasyanın cenubundan Kars şehrine kadar uzanır. Ve buradan cenubi şarki istikametinde bir müddet kaskasya hududu boyunca devam ettikten sonra iran arazisi, dahilinde — Urmiye gölünün-garbini ve cenubunu ihata ederek İran dahilinde yine cenubu şarki istikametinde Hemedan-ekbenyan-ve Bahtiyariler mintikasını içine alarak Faris körfezinin şimali şarkisinde bu körfeze iner. Bu hat Kürdistanın garp, şimal, şark hududunu gösterir. Iskenderunun cenbu şarkisinden başlayan bir hatta Suriyen'in Halep civarındaki Kürt dağı mintikasını içine aldıktan sonra cenup cihetinden İrakin Musul şehrine Kadar bazı İltivaat müstesna olmak üzere yine bir hatti mustakim halinde, devam ettikten sonra musuldan itibaren cenubu şarkiye doğru — TEKRIT — ve — SEHRIBANI — den geçerek Hozistan mintikasını garpte bırakarak — BENDERDILIN-de yine Faris körfezine iner bu hatta Kürdistanın garp ve cenup hudutlarını çizer. Kürtler hakkında — Kürt ve

hak-Kürt etledisit-ismi ile 1947 tarihinde Pariste küçük fakat kıymetli bir esser yazan Fransız LUCIEN RAMBU kürdistan orta şarkın belkemigini teşkil eder küçük asyanın tam ortasında kairdir. Bir taraftan bahri esvetle mabeyn nehreyñ istoplari diğ er taraftan anti toros daglari ile Iran yaylasi arasında yayılmış tir, demektedir. Aynı müellif bu arazinin mesahai sathiyesini — 530,000-kilometre murabbai olarak takdir ediyor. bu arazi tabiatın her türlü tezahüratini arzeder. İrtifalari 5000 metreyi geçen daglar, geniş ovalar, yüksek yaylalar, göller ve bir çok nehirleri sinesinde taşıyan bu memleket. asyanın en büyük nehirlerinden olan Dicle ve Fırat nehirlerinde kucaklamıştır. Yenizellandali HAMILTON-yazdığı bir eserde kürdistan arazişinin güzelliklerini vasif ede ede göklere çkariyor.

Kürdistan servetlerini şöyle hülasa edebilirsiniz.

Serveti ziraiye ve hayvaniye ve madeniye. ziraatin her nevi bu topraklar üzerinde görülür pamuk, pirinç, hubup, dünyanın en lezzetli meyveleri elma, üzüm, sayılamayacak derecede mütenevvi cinsleri erik, şeftali ve saire, ve saire sebzelerin her türlü İrak ve Türkiyenin en meşhur tütünleri bu arazide mebzuliyetle yetişir. Her cins ve her türlü sanayiın muhtaç olduğu ağaçları ihtiva eden ormanlar kürdistan daglarında çok mevcuttur. Hayvan serveti bu sahada şöhret kazanan en büyük memleketlerle rekabet edecek derecededir. Her sene yüz binlerce koyun ve davar anadoluya-suriyeye iraka ihraç edilmektedir.

Maden sulari, kaplıcalar kürdistanın her tarafında vardır. Türkiyenin en zengin gümüş, krom, magnizyum, bakir ve kömür madenlerinin ekserisi Kürdistandadır. Bütün bunların fevkinde Kürdistanın en büyük serveti petroludur. İrak ve İran petroleri ismi ile dünyaca tanınan bu servetin bir çoğu kürdistanıdır ve körtlerin malidir. Son zamanda türkiyede istismar edilmekte olan Remman, Siirt, mardin petrollari kürdistanda körtlerin arazişinde çıkmaktadır. Suriyede KARAÇUK ta çkan petrol yine körtlerle meskun arazidadır.

Mécer toloston 1942 senesinde Londrada, verdiği bir konferans

ta bir alim siffati ile bu hakikatları beyan ve itiraf etmişti. Yer üstünde yer altında malik olduğu büyük servete rağmen Kürt milleti fakirdir. Çünkü Kürdün mustakil bir devleti yoktur, bu serveti istismar edenler Kürdü esir yaşatan müstamer devletlerdir. Bir kürt şairinin dediği gibi Kürt bir şule gibi parlayıp eriyerek başkalarını aydınlatır. Petrolu gibi yanarak başkalarını tahrik eder. Bir kömür gibi yakılarak başkalarını isitir. Bütün bu faideleri, başkalarıdır.

Kürdistan'da yaşayan Kürt milletinin nüfusuna gelince: Kürdistanı müstevli devletler yaptıkları keyfi istatistiklerde kürtleri mevcut miktarından çok az göstererek kürt varlığını alem nazarında küçültmek istemişlerdir. Kürt nüfusu aralarında taksim edildiği beş devlet dahilinde aşağıda gösterdiğimiz aded ve miktarda olduğu muhakkaktır.

Türkiyede	:	8,000,000	sekiz milyon
İran da	:	5,000,000	beş milyon
İrakta	:	2,000,000	iki milyon
Suriyede	:	500,000	beş yüz bin
Soviyet lerde	:	100,000	Yüz bin
Mecmu'u	:	15,600,000	on beş milyon altı yüz bin dir.

Kürdistan'da öteye beriye az miktarda dağılmış olan kürt olmayan unsurlar bu adede dahil değildir. Yine bu adede yukarıda hududunu çizdiğimiz kürdistanın haricindeki kürtlerde dahil değildir. İranın Horasan, kerman, loristanın şarkındaki kürt mintikaları gibi, Türkiyenin muhtelif mahallerinde koloniler teşkil eden Haymana, Tokat körtleri gibi; şu halde mecmuu 15 milyonu geçen bu nüfus kürdistan hudutları içinde yaşayan kürt milletidir. Bu nüfusu birbirinden ayırarak siyasi taksime tabi tutan devletlerin haksız zalim idaresinden başka hiç bir mani olmayarak bütün kürtler coğrafiyen tabiiyen yekdiglerine bağlı müttesil bir saha üzerinde yaşamaktadırlar. Türkiye ve İran devletleri ikiside hiç bir zaman kürt milletinin mevcudiyetini itiraf etmemişlerdir. Sonradan 1965 senesinde Ankarada resemen neşredilen sa-

yimda Türkiyede 2,290,207 nüfusun kürtçe konuştuğu lütfen tesbit edilmiştir. Bu iki devlet nazarında bir kürt m'illeti mevcut degildir. Türk hükümetine göre kürtler dagli türk, Iran hükümetine görede kürtler iranidirler. Halbuk' ne iranda ve nede Türkiyede yaşayan kürtler yaliniz daglilardan köylülerden ibaret degillerdir. Kürdistan şehirlerinde kasabalarında yaşayan kimseler hep kürtdürler, milli sahada çalışanlar, ve yaşasin kürditan diyerek asılanların ekserisi bu şehirli kürtlerdendir.

Seciyesini, cografiyasini, tarihini, muhteseren anlattigim Kürtlerin bu günkü nesli de çok enteresandır. Fizyolojileri ile kuvvetli gürbüz sağlam faaliyetleriyle çiftçi, çoban müstahsil tabiatları ile dürüst, şeci, rahum, şefuk, armançları ile ideallerile hürriyetçi istiklalci ve demokrat olan bu günkü kürtler kendileri ile ihtilatta bulunan her garibe kendileri hakkında ihtiram ve muhabbet hissi telkin etmekten hali kalmamışlardır.

Kürdün misafirperverliği darbi masaldır. Kendi şerefine irtibatında başkasının şerefinede en geniş şekilde riayet tabiatini yaratmıştır. Elinde silahile kendisine karşı harp eden düşmanı kim olursa olsutn maglup olunca kürdün muhterem misafiri yerine geçer. Kadın hakkında kürt akliyeti garplilerin bu husutaki akliyetinden aşagi degildir, harpte sulhta dost düşman her kadın kürdün nezdinde dokunulmaz, önüde hürmetle egilinir mukaddes bir varlık tan'lır. Kürt kadini haya ve hicabin timsalidir fakat ihticap etmez erkek sosyetelerinden kaçmaz. Kürt kadini bir çok yerlerde erkeklere halef olarak riyaset mevkiini işgal ettiği her zaman görülmüştür, Erkeklerle danslara iştirak eden kız ve kadınlar döğüştede erkeklerin yanında silah arkadaşlarıdır. Kürtlerde emanete riayet hissi en yüksek dereceyi bulmuştur. şarkta bu hislete mühtaç olan bütün işlerde hep kürtleri görürüz. Kürtlerde za'fe karşı derin bir şefkat ruhu yaşar. Bu fazilete delalet eden nice misaller vardır. Birisini bir fransizin kaleminden nakledelim-Mösyô dômürgan-bir zamanlar iranda fransiz maarif vezareti umumî mümesili idi 1914 — 1918 harbinde «Türklerin yaptıkları ermeni katliamında kürtlerin, Türklerden kurtararak sakladıkları

ermenî kadın erkek ve çocuklarının» adedini 60,000 altmış bin gösteriyor. — kevmiyetler üzerinde bir tecrübe-ismi ile ve yalnız ermenileri müdafaa maksadile ve dini bir teşirle yzıp 1917 senesinde tab ettiği kitapta kürtler lehindeki bu şehadetile bir hakikatî ifade etmiş bulunuyor.

Asuri yazarlarından üstad yusuf melekte irak hakkında yazdığı bir eserinde kürtlerin zaif ekaliyetlerin hukukunu müdafaa adaki gayretini ve hamiyetini kaydetmektedir.

Kemalizim rejiminin türkiyede teessüsünden sonra Kürt lisaninin kürtler arasında konuşulmasını men eden kanunun bu aşırda tatbiki bir medeni insan dimağının anlayamayacağı bir şeydir. Lakin bir hakikattir. Bu böyle olunca pek tabii olarak türkiyede hiç bir kürt okulu ve hiç bir kürt gazetesi ve kitabı yoktur.

İranda vaziyet bunun aynı değilse de buna yakındır. Filvaki kürtçe konuşulması memnu değildir. Fakat kürtçe tedrisat yapılacak bir okul açılması kürtçe bir kitap çıkarılması memnu dur.

İraka gelince burada ingilizler şeyh Mahmudun tesis ettiği

Kürt hükümetini yukarıki iraka ilhak ettiğinde sevr muahedesinde zikredilen Kürtlerin otonomi tesisi haklarına irak hükümetinin riayet edeceği vadedilmesine rağmen yalnız Süleymaniyede ve Erbilde basit bir şekilde Kürtçenin okutulmasına müsaade edilmişti. Sonradan bu müsaadede tedricen pek çok tahdit edilmiştir Suriyede türkiye ve irak siyasetine benzer bir siyaset takibine başlandığı esfle görülmektedir.

Kürt kültürünün en şayani dikkat ve enteresan tezahürü Sovyet lerde bulunan kürtler arasındadır. Erivan, Azerbaycan, Gürcistanda bulunan Kürtlerin adedi muhtelif istatistiklere göre — 100,000 yüz bin ile 120 bin arasındadır. Ekserisin erivan cumhuriyetinde bulunan Kürtlerin yüzden fazla muhtelif derecede mektepleri vardır. Ve bir üniversitesi ve bir kürtçe lisan akedemisi

de vardır. Tiyatro sahnesi ve sinamaları vardır. SALAHATTİN namına tesis edilmiş bir opera mahallinde seyircilerin temaşa ettiği bir çok Kürtçe piyeslerin sahneye konulduğunu söylemek itihadi sövyet mintikasındaki Kürtlerin uyanmalarına verilen ehemmiyeti gösterir. Bu hakikataları bilen ve yazdığı küçük bir kitapta zikreden bir fransız muhterri diyor ki: sovyetlerin kürtleri tahrik ve bunlar vasitasi ile yakın şarkta karişikliklar çıkarmaga çalışmakla ittiham etmek Kürt meselesini demokrasi ve hurriyeti inkar etmek olur.

Ittihadi sövyet hükümetinin oktober inkilabi sayesinde kürtler, alem edebiyati hakkında malumat sahibi oldular. — 1930 — senesinden beri neşredilmekte olan — Riya taze — gazetesi bu hususa çok hizmet etti. Kürt edebiyat meclisi lisanin ileri gitmesine çalışarak Kürtçe neşriyat yapan gençleri teşci etmektedir. büyük Kürt edibi — Ereb şemo — rus edebiyatini kürtlere anlatmaga çalışıyordu. Ereb şemonun neşrettiği müteaddit Kitaplar arasında Kürt çobani adi ile neşrettiği kitap ve yalanci mütekefik kitabi ve Alagoz Kürtleri hakkında yazdığı kitaplarla çok şöhret kazandı. Bundan başka Kürt milletinin tarihine ve lügatina ait ilmi eserlerde vücuda getirdi.

1930 senesinde şair Eminé evdal — BAHAR — adi ile bir şiir kitabi neşretti. Veziré taro — NEV BAHAR — Atri şéro — ilk şua-namile şiir kitapları neşrettiler. Hacıyé cindi da — DEVA KUTUSU-adında bir dram kitabi çıkardı. Ahmedé mirzo da — Geçmiş Zaman-Veziré naturi-kiz kaçırılması adile bir dram kitapları neşrettiler Kürt edipleri Kürtlerin eskiden beri adet edindikleri hususati yeni akliyatla değıştirmelerine çok gayret gösterdiler. Çalışmanın tatlı bir şey olduğunu kürt halkına anlatmaga çalışıyorlar. Bu hususta ziyade çalışan edip CERDO-GENCO- yeni kafa ismi ile bir kitap neşretti. VEZİRE TARO-da mutlu size adli bir kaside yazmıştı. Edipler Kürtleri köçebe halinden kurtarmaga çalışıyor Kendilerini araziya bağlayarak medeni hayata alıştırmak istiyorlardı. Kendilerini araziya bağlayarak medeni hayata alıştırmak istiyorlardı. Bu hususta — HACIYE CINDININ — Dagdan in ismi ile neşrettiği kitap meşhurdur. — CASİME CELİLİN — kolhoz tarlası nami ile yazdığı şiir kitabıda iyi yazılmış bir es-

erdr. CERDOYE GENCONUN — kolhoz hayati kitabi vardır. Ediplerin Kürt kadini hayatini tesvir eden yazilari çoktur. Kürt aydinlari evlenmek için verilen başlik aleyhnde yazilar yazdilar. K'zin istegi hilafina zorla yapılan izdivac adetni takbih ederek gönül istegi ile yapılan evlenmenin iyiligini, faidesini anlatmaga çalıştilar. Hacyé Cindi bu hususu izah ve tefsir edei ZOZAN isminde bir kitap yazdi. Ataré şero da başlik işine bir nihayet verelim kasidesini yazmışti. Kürt edipleri kürtçenin eski şarkilarini toplamaga ve unutulmakta olanlarini meydana çıkarmaga çalıştilar. Bu şarkilardan mevcut demokrasi fikirleri belirterek hali hazır idealina yakın Kürt inançlarini tesbit ettiler. Hacyé cindi ve Eminé evdalin müştereken yazdiklari divanda neşrettikleri — Kürt şiirleri-adindaki eser Kürt edebiyat tarihinde emsali görülmemiş bir kıymetli kitaptir. Hacyé cindinin kardeşler ismindeki kitabi, Eminé Evdalin Baku, Casmé celilin şeref, şair Kaçagé muradin diyar ve lale isimlerindeki kitapları ve Veziré natorinin de Gülizar ismindeki kitabi neşredildi. Hacyé cindi Vatan Kahramani ruhunu şiirlerinde yaşatti. Halihazırda şiirle beraber nesirle yazilan dram pyes yazilarida çok ilerlemiştr. Kürt edipleri yazilarında İnsanların kardeşçe sulh ve selamet içinde yaşamalarının faidesini ve çalışmanın lezzetini halka anlatmaga çalışarak işçilerin tatlı hayatini tefsir etmektedirler. Kürt edipleri muhtelif mustebit devletlerin zülmü altında esarete yaşayan kürt kardeşlerinin yaptıkları savaş hareketlerini teşci eden yazilar yazmaktadırlar. Bu hususta NADOYE MAHMUDOF, YUSIFE BAKUYI, MIROYEASATI, Aliyé EBDURREHMAN, MIKAILE REŞİT, AZODE TEMO, ORDUHANE CELILI, İSTIYALE BOYIKI, FERIDE YUSIFI, SEKOYE HIZNI, GARALTIYE ÇAÇANI, SAIDE EYYUP, SINOYE SEMO, SIMA SMENTI, SERIFE ESIRI, MIRZAYE RESIDI, Kıymetli kitaplar yazmışlardır. Ereş şemonun SANIN YOLU Kitabi ittihadi sövvet memleketinde neşredilen ilk kürtçe romandır. — SEFEF, dümdüm — romanlarıda kıymetli eserlerindedir. Miroye esatini de SIS isminde bir roman kitabi vardır. şimdi çocukların fikirlerini açacak yazilar yazılmakta ve kitaplar çıkarılmaktadır. Mektep çocukları fikren ilerlemiş milletlerin lisanslarında tercüme edilen kitapları okuyorlar, komonizm inkilabından sonra Kürt edebi kitaplarının bir kısmı rusçaya, ermeniceye ukranyacıya Fransızcaya, Alamancaya tercüme edilmiştir

Bu neşriyatla Kürt edebiyatı çiçeklerini açmış bir haldedir. Binaenaleyh ittihadî sövvet nüfuzuna dahil olmuş Kürt mintikalarında Kürtlerin nail olduğu bu terakkiyi takdirle zikretmeği bir vecibe bilmeliyiz.

RIYA TAZE gazetesinin mes, ul müdürü Kürt ricali siyisisinden — MIROYE ESED — ermeni meclisi Sövyet Azasındandır. sekiz Kürt ülemasından müteşekkil bir hey, et Erivan meclisi ilmi kürt kısmında çalışmaktadırlar. Lügat, trih, edebiyat, etnografya mütehasisleri CEMILE CELİL, KASIME CELİL, HALİDE ÇETO, şakiré Miho, Müksemé Heso bu cemiyetin azalarındırlar. Nadiré Hidir muvaselat veziri vekilidir. Karolé Çeçené şarii erivan katipler cemiyetinin Kürt kısmi reisidir. Nuriyé Cevahîdi, Cemilé celilin hemşiresi Celile Celili meşhur musiki şinastırlar. Azerbaycan meclisi ilmisindedede bir kürt kısmi vardır. Lening'rat ilmi meclisinin Kürt kısmi kanadé kurdo reisligiyle sekiz kürt ülemasından müteşekkildir. Bu ilmi meclis otuz seneden beri ülema ve mütehasislar yetiştirmekte ve Kürdçe neşriyat yapmaktadır. Gürcistan merkezi tiflistede kürt çocuklarına Kürtçe okutulmaktadır. Moskova akademisinin lügat ferinin kürdi kısmında etnografya işlerinde mütehassis olan alimerden çerkes niyanof, Ibo firuzi bulunmaktadırlar.

Tarihi mesalldede bilhassa Kürt tarihi mevzuunda mütehassis hanikin ve Lazarof Seyda rizkof gibi alimler vardır. Seyda rikof bayazitli mülla mahmudun eserini rusçeye tercüme etmiştir .

İkinci dünya savaşı sırasında orta şarkta Kürt meselerile meşgul ingil'z brosu reisi Kolonél Dr. Altunyan benimle — Hoybuncemiyeti Merkezi azasından merhum Barazi Mustafa şahin beyi şamda ingiliz sefarethanesine davet etmiş idi mücameleli muhavere esnasında bize ingiliz hükümeti memurlarının iraktaki kürt rüesasini çok ihtiram ederek daima kendilerini teltif ettiklerine ragmen Kürt milletinin sövvet hükümetine sempati göstermelerinin sebebi nedir? diye sordu. Cevaben dedikki «ingilizler bazı eşhasi taltif ile gönüllerini kazanmaktadırlardı Fakat kürt milletinin varlığını parlatacak kültüne ve milli haklarının teminine bir yardımları yoktur. Siz sövvet hükümetinin bu hususta

yaptiginin on da bir'ni yapinizda bundan sonra bu suali sorunuz.»

Birinci dünya harbinde Kürtler Vilson prensiplerile aldatildilar. En büyük ingiliz ve amerikan ricali Kürtlerinde bu prensiplerin nimetinden istifade edeceklerini vad etmişlerdi. Ankara hükümeti ile anlaşmaları kendilerine bu vaatlerini unutturdu. Bir ingiliz diplomatının dediği gibi b'z kürtlere yaliniz mahdut bir arazi üzerinde hükümet teşkilini vadetmiş degildik. Hatta isken-derun körfezinde bir deniz yolu verecegimizi bile söylemiştik. O zamanki s'yaset bunu iktiza ediyor du kürtleri uyuşturmak lazimdi. Kürtlerin mustafa kemal hareketine vurmaları muhtemel darbenin önünü almak lazimdi.»

İkinci dünya harbinde Amerikan reisi cumhuru rözvelt'in ilan ettiği söz ve fikir hürriyeti, fakrizarurattan, zulm ve esaretten kurutuluş prensibi ortaya konuldu. Reis Rözveltin imzasi üstünde kürtçe olarak sizi unutmayacagiz ibaresini on binlerce kürt okudu neticede bu vaitte boşa çıktı hatta bunun aksine olarak kürtlerin kendi gayretile meydana getirdikleri mahabat cumhuriyetini emperyalist devletler, İran hükümetine yardımları ile dagitmaga imkan vermek suretile kürtler hakkında en büyük fenaligi bile yaptılar.

Kürtleri gaflette yaşayan bir millet zannetmek kadar büyük bir hata olamaz yüz binlerce aydın bulunan dünyada olan biten hadiseleri en dakik bir görüşle tahlil eden bir milletin daima esaret altında tutulabileceğini zannetmek hamakattir. On kadar muhtelif milletler radyosunda kürt lisani ile neşriyat yapılırken, avrupada tahsilde bulunan yüzlerce kürt gencinin başka isimler altında teşkil ettikleri müteaddit siyasi cemiyetlerle kürt milli hukunun müdafiligini her gün canlı varlıkları ile ve gür sesleri ile yaparken gafil ve kısa düşünceli faşist müstevli devletlerin hala kürt milletinin mevcudiyetini inkar etmeleri ne kadar gülünçtür. Bu gasip devletler neticenin aleyhlerinde olacağını görmek basiret'nden mahrumdurlar. Her uyunik millet gibi Kürtlerinde en birinci gayesi her şeyden hatta ekmek ve sudan evvel milli mevcudiyetlerini belirten lisanlarını itidaldan vikaye etmektir. Kürdün bu davası aynı zamanda bir medeniyet ve demokrasi davasıdır.

Kürt milletinin geçen 60 sene zerfindeki siyasi cidalina ait hatiratim.

Bundan üç çeyrek asir evvel D'yarbekir içtimai hayatında ehemmiyetli bir yer alan konakların kahve ocakları, tadına doyulmaz bir muhabet ve söhbet yerleri idi, bu tarzda Diyarbekirde üç beş tanınmış kahve ocakları vardı. Bizim evin kahve ocagında da mahalle ihtiyarları ve konaga mensup agalar ve hizmetçiler toplanarak söhbet ve muhabetle vakit geçirirlerdi, o zamanın icabi çok basit bir hayat yaşayan maişet derdinden siyaset dalgasından uzak kendi aleminde, kendi muhitinin hududu haricinde yapılmakta olan şeylerden habersiz adeta bir koyun sürüsü hayatı yaşamakta idiler. Bu toplantılarda baştan geçenler velev bir kaç def, ada olsa, tekrarından hoşlanılır ve tatlı tatlı anlatılırdı bende yaşımin 8—10 çağında, bu kahve ocagina sokulup bu söhbetleri dinlemekten pek hoşlanırdım. Amcamın müsafirleri rahatsız etmemiz mülahazasile adetleri 12 iyi bulan takriben benim yaşımda ve ya bir iki yaş farkla aynı sında bulunan ev çocuklarının selamlığa çıkmasını daima menetmesine rağmen biz çocuklar her fırsat buldukça bu cemaatin arasına sokulur ve can kulagi ile kendilerini dinlemekten zevkenirdik bir gün yine fırsat bularak, kahve ocagında hazır bulunduğum bir anda, konaga mensup emektar agalardan Hasan aganın oğlu Abdulkadir efendi ki dedem siyasi sebeplerle Diyarbekirden sürüldüğünde hizmetinde bulunmak üzere beraberinde götürmüştü. Oldukça uzun süren bu sürgün hayatından Abdulkadir efendi nasılsa bir istanbullu hanım ile evlemiş isede. kader beraberce yaşamagi nasip etmemiş olacağı vefat eden hanımcığın hatiratını hala teessürlerle anarak geçirdiği tatlı aile hayatını içi yana yana anlatıyor bizim kürt kadınları gibi değil çok ince ve tatlı bir konuşması vardı diye dert yanıyordu. Hayatımda ilk def, a olarak ben bir şehirliden Kürt kelimesini işitiyordum. Kürdistan şehirler ahalisi kürt ve her ailenin kökünün hanki aşirete dayandığı malum olmasına rağmen hükümetin resmi lisanının türkçe olmasının ve bilhassa okullarda türkçeden başka bir lisan okutturulmadığından ahalinin bir kısmı ana lisaneleri olan kürtçeyi bildikleri hâlde aralarında türkçe konuşmayı adet edinmişlerdir. Zahiren islam osmanlı hakikatta bir türk şö-

ven hükümeti olan islam halifesi hükümetleri halki türkçeleştirmek gayesini gütmekte olduklarından türkçe konuşanların imtiyazlı bir sınıf teşkil ettiğini gören bazı kimseler şahsi çıkarları icabi, her vecih ile millî kaygudan uzak olarak türkçe konuşmakta bir faide görmekte idiler.

Dünyada her şeyin haşa — MUKADDES DİNİ MUBİNİ ISLAM emirleri hilafına-allahın gölgesi siffatı ile tanıtılmak istenilen halifenin arzu ve iradesi ile hüsule geldiğine inandırılmak istenen halkın ekserisi onun emrine muhalefeti «maazallah küfür» addetmekte idiler. Bu itibarla halifenin arzu ve iradesi ile tayin edilen hükümetin emirlerine başla canla kurban olması islamiyetin esaslı şartlarından biliyorlardı. Milletnin bitmez tükenmez dertleri ile alakadar olması ekseri din alimleri küfür addetmekte idiler. «İslamiyette kevmiyet olamaz elhamdülillah hepimiz müslüman halife müslimin, hakkani berreyn ve bahreynin bende ve kulu olmak mefharetü» bize kafi imiş. Vakıa bütün islamı bir derecede tutun islam üsurlardan birini digirine tercih etmeyen haklarında hakiki müsavât ve adaletle hükmeden halifeye itaat farzdır, lakin beri tarafta halife hükümeti kavmiyet gayretini siyasetine esas tutarak değil kürtleri din lisanı arapça olması gözetilmeden, arapları da türkçeleştirmege kalkarsa, arabistan vilayetlerinde mekteplerde türkçe okutulur, ahali türkçe konuşmaga icbar edilirse hükümet dairelerinde türkçeden başka bir lisan kullanılması kabul edilmezse dini mübine muhalif bir yol tutulmuş olurki dinen böylesi hükümete müaraza farz oldtgunu kabul etmeyecek hakiki bir din alimi bulunamaz.

O tarihlerde Diyarbekirde han denilen kervan saraylardan başka misafirleri barındıracak istirahatlarını temin edecek otel ve ya buna mümasil mahaller bulunmadığı için hariçten, bilhassa İstanbuldan gelen memurları eşraf konaklara misafir etmek hükümet tarafından kabul edilen usuldan idi. Bu sebeple bizim konaklara İstanbuldan gelmiş olan ordu müfettişi ferik Neş, et Paşa misafir edilmişti. Bittabi her misafiri derecesine göre ağırlamak adet olduğundan Neş, et Paşaya da mükellef denecek şekilde ziyafet verilmekte idi. Bir gün yemek esnasında babam ayrılan kasesini sofradan kaldırarak, Paşam, biz Kürtler ayrılan böyle içeriz

diye ayran kasesini içmeğe başladı küçük yaşında kulagima degen bu iki konuşma farkına varmadan daha tertemiz hassas olan dimagima nakledilmiş olmalı ki 16 — 17 yaşında Istanbula okumaya gittigimde adedimiz sekiz ona balig olan akruba ve hemşehrililerle beraber nümunei terakki mektebine dahil olmuşum. Ben ve diğer arkadaşlar mühitimizden ve aile yuvamızdan aldığımız terbiye icabından olacak ki kendimizi mektep çocuklarından bam başka hilkatte yaradılmış görüyorduk. Bu üstünlüğün Kürtlüğümüzün bize verdiği meziyyetlerden ileri geldiğini anlamakta gecikmedik. Bilhassa çocuklugumdan kulak misafiri olduğum Abdulkadir efendinin kürt olduğumuzu kulak misafiri olduğu ile babamın biz kürtler ayranı böyle içeriz. Sözlerinden aldığım duygu hükmünü yapmış Kürtlük fikir ve hissiyati, bende uyanmaya başlamışti.

1908 tarihinde Rumelide bir kaç hamiyetli ittihatçı zabıtlarının hürriyet isteriz diye ayaklanması neticesi Sultan Hamidin hürriyeti ilan ettiği üzerine hiç bir fedekarlık sarfedilmeden elde edilen hürriyet ve serbestiden herkes ne oldum del'si olmuş zıvaneden çıkmışti. Yaşasın hürriyet, adalet, müsavat, uhuvet nazarları ile birer vatanperver kesilmişti. Milletle direktif verecek idaresini laikile usuli bir şekilde ele alacak muntazam bir parti teşkilatı olmadığından her kafadan bir ses çıkmadan, ve her eli kalem tutan kendini meşrutiyetin hürriyetin banisi ve misafiri adederek her istediğini yazmakta ve her kese meydan okumakta idi; bu anarşi tesirini mekteplerdede gösterdiği için talebeler arasında yolsuzluklara ve topluluklara sebep olmakta bilhassa iklimi anlaşmalar vücuda getirmekte idi. Mesela rumelili çocukları o tarihte osmanlı memleketlerinden olan işkodra, yanya, manastır vilayetleri talebeleri Arnavutluklari ile, Halep, şam, Bagdat talebeleri Araplıkları ile övünürler kendilerini mümtaz vaziyette göstermek isterlerdi. Bu hal karşısında bizlerde kitlemizi daha sıkı fıkı bir surette kürtlük şuuru ile takviyye etmekte idik. Artık mektepte bizi kasden birşeyler söylenmek istenirse kürtler şöyle yaptı, böyle yaptı diyerek anlatılır. Kürtlük gururumuz kabartırdı. Kürtlük duygularımız açılmaya başladığı bir sırada tatil günleri mektepten çıkıp Diyarbekirli hemşehirlilerin toplandığı organili Abdullah çavuşun kahvesinde hemşehirliler arasında va-

kit geçirmek alışkanlığında idik. Bu esnada Kürt kıyafeti ile kahveye gelen kürtleri gördüğümüzde içten gelen bir sevinçle bunlar: hayran hayran tamaşadan büyük bir zevk duyardım. Bahusus nur talebeleri üstadi meşhur molla Saidin yakişikli babyigit tavrı ile kürtlere mahsus giydiği şal u şapık elbisesi ve koloz desmalı ile başı yükseklerde dolaşmasını tamaşadan pek çok zevklenirdim. »

X

Istanbulun ve bütün Osmanlı ülkesinin geçirdiği bu karışıklık dalgası esnasında İstanbulda sultanlar tarafından birer vazife veya maaş tahsisi ile alikonulan saraya mensup kürt ümera ve paşaları mesnetlerinin sukutu ile ne yapacaklarını şaşırılmış vaziyette, mededi kürtlükte bulunmuşlar, şahsi endişelerle birbirine zıd ve muhalif bulunun bu zevat 1908 tarihinde hürriyetin ilanından sonra bir kürt cemiyeti teşkilini aralarında kararlaştırarak, Gedik paşa mahallesinde Kürt terakkiteavün cemiyeti merkezini açmışlardı. Maalesef bu cemiyet çok devam edemedi. ümera ve paşaların birbirlerine olan ziddiyeti ittihatçılardan bunları kolaylıkla dağıtmasına tesir etti. Kendisini kürdistanın manevi babsi ve tarikat şeyhlerinin başında gören Seyid Abdulkadir efendi merhum ile Bedirhanilerin anlaşamamzlığı ile de bu suretle nihayete ermiş oldu. Bu esnada cemiyet müessislerinden çok değerli, kıymetli, muhlis bir kürt vatanseveri olan motki kazasının modan aşiretinden — Halil Hayali-merhum ve kıymetli arkadaşları samim birer millet sever olan Diyarbakırlı Miri Katibi Zade Cemil ve Liceli Kürdi zade Ahmet Ramizle beraber kürt çocuklarını okutmaya mahsus bir okul ve Kürt cemiyetine bağlı bir de Kürt basım evi tesis etmişlerdi. Bu zavat kürdistan namile bir gazete neşretmekte idiler. Kürt Terakkiteavün Cemiyetinin hükümet tarafından dağıtılması üzerine okul kapatıldığı gibi Kürdistan gazeteside tatil edildi.

X

HALİL HAYALI merhum kimdir. Ve ne gibi hizmetleri vardır.? Halil Hayali Bitlisin Motki kazasının Modan Aşiretinden muhitinde mühterem tanılınan bir ailedendir. Çocukluğunda oku-

nur talebeleri üstadı meşhur molla Saidin yakişikli babayigit tavri maga heveslenerek oldukça tahsil görmüş ve bir zaman sonra ilim ve irfan merkezi olan Istanbula giderek bir müddet tahsilde buluntuktan sonra memuriyet hayatına atılmışti. Son memuriyeti halkali ziraat mektebi alisi muhasebeciligi idi çok güzel frnsiz ca, arapça lisanlarini bilen mumailiyh Kürt milletinin her cihetten mahrumiyetini görerek milletinin dertlerine çare aramak ihtiyacini duymuş; Kürt lisaninin sarf ve nahvini kaleme alarak birde kamusunu meydana getirmişti. 1900 tarihinden itibaren Istanbulde bulunan mumuiliyh Kürt gençleri ile tanışmış ve onlarla milli meseleler etrafında dertleşmek suretile milli duygularin inkişafına çalışmıştır. Teradüf kendisini o tarihlerde mektebi tibbiyede okumakta olan hür düşünce'eri sebebile bilahara maktepten çıkarılan aslen Çermik kazasi Zazalarından olup Diyarbekirde mukim Tevfik efendin'n oğlu ziva efendi ile tanışmışti. — Ziya efendi türklesince ZIYA GOKALP lakabini takinip türk ocasi ve türk yurdu müessislerindendir — mumaileyh ile birlikte kürdçenin sarf ve nahvini kaleme almışlar birde kamusunu yazmaga başlamışlardiki Ziya efendi maktepten çıkarilınca Diyarbekire dönmege mecbur olduğundan bu yazılmakta olan eserleride beraberinde Diyarbekire götürmüştü. O tarihten itibaren irt'batlari kesilmiş olduğundan meşrutiyetin ilanına kadar Halil Hayal' bir daha ziya efendi ile ittisal edememişti. Meşrutiyeti müteakip Selanikte toplanan ittihat ve terakki cemiyeti kongresne Ziya efendnin Diyarbekir mürahassisi olarak iştiraki münasebetile istanbulda bulunduğu esnada Halil Hayali kendisinden kısmen beraberce hazırlamış olduklari kürtçe sarf ve nahv eserlerini istemiş isede Ziya efendi bunlari yaktigini söyliyerek vermek istemediginden Halil Hayali Kürt milletinin muhtaç olduğu bu eserlerini yeniden yazmaga başlamışti.

Halil Hayali Kürt Terakkiteavvün Cemiyetinin teşekkülüne çalışanlardan biri olarak taninmiş ve neşri maarif cemiyetinin müssislerinden biridir. Bediüzzaman Molla Said iki mektebi müsibetin şehadetnamesi nami ile yazili kitabının 44 üncü sahifesinde, ebnai cinsimede burada bir kaç söz söylemezsem bence bahis natamam kalir, diyerek Kürtlere bir takım nasihatlardan sonra aynen bu kelimelerle Halil hayaliyi tavsif ederek demiştirki — Türkçe tarzi beyani noksan olan Bediüzzamanin ifadesini anlamak

müşkül olmakla beraber yazdığını aynen okuyucularımın gözleri önüne koyuyorum — «İşte hamiyeti millinin bir misalin' size takdim ediyorum, ki oda motkili Hall Hayali efendidir, hamiyeti millinin her şubesinde olduğu gibi bu şubeyi lisan meydanından-Kesebi sebeki-ihraz eylemiş ve lisanımızın esasi olan elifba ve sarfu nahvini vücuda getirmiş hatta diyebilirimki, hamiyet ve gayret ve fedekarlık ve himayeti züefa imtizac ederek vücudi manevisini teşkil etmiştir. Hakikat, Kürdistan madeninden böyle bir cevheri hamiyete rastgeldiğinden bizim istikbalimizi onun gibi umidinden bir çok cevahr ışıklandırmaktadır. İşte bu zat şayani iktidar bir nümunei hamiyet göstermiş mühtaci tekamül lisanimiza dair bir temel atmış onun eser'ne gitmekle ve temeli üzerine bina etmegi ehli hamiyete tevsiye ederim» demiştir.

Bundan 283 sene evvel «Mem u Zin» divanında Kürtler ve Kürt vatani hakkında yazdığı kıymetli beytlerle büyük bir kürt millet severi olduğunu her kesin kabul ettiği ve dünyada emsal'ne az tesadüf edilir, büyük şair — AHMEDI HANI den sonra kürmanci lehçesi ile yazan Kürt ediplerinin hepsinden fazla Halil Hayali Kürtçülük his ve fikrinin neşrine çalışan kıymetli b'r zatti. Mumaiyleh İstanbulda metfundur.

Miri katibi zade cemil bey Diyarbekirin tanınmış mühterem bir aile ççugudur. Dürüst ahlaki ile ve cesareti medeniyesile tanınan mumaiyleh çok keskin ateşli bir kaleme sahip kürtçülük mefkuresi ile mütahassis hürmetle anılan b'r kıymetli şahsiyet idi. 1908 tarihinde İstanbulda bulunduğu esnada Kürt terakki ve teavün cemiyetine intisap etmiş ve cemiyetin neşrettiği Kürdistan gazetesinde M. Cemil imzasını Kullanarak gazetenin baş yazarı ve müdürü mesullugunu yapmıştı. Kürdistan ahalesinin mahrumiyetinden ve kürdüstanın yoksul ve bakimsizliğinden bahseden değerli yazıları vardır, cemiyet kapatılınca neşri maarif şubesinde mecburi olarak kapıların' kapamış gazetede, çıkmamaga başlamıştı. Mumaiyleh doğduğu Diyarbekir şehrinde metfundur .

Kürdzade Ahmet ramiz bey diyarbekirin lice kazasının yetiştirdiği milliyetçi bir şahsiyettir. Bütün hayatı Kürt siyasetile uğraşmakla geçmiştir. 1900 tarihinde Diyarbekirli Fikri efendinin

teşebbüsü ile teşkil edilen Kürdistan azmi kavi cemiyetine intisap etmiş 1904 senesinde misira iltica ettiginden oradan bu cemiyet namına çalışmıştır. EZHER kürt revakında tahsil eden merhum misirda çalışan jön türklerle temas ederek bunlar arasında muhim bir mevkie sahip olmuş, şehamet ve cerbezerliği ile şöhret kazanmıştı. Meşrutiyetin ilanından sonra Kürt neşri maarif cemiyetinin İstanbulda açtığı mektepte müdürlük yapmıştır. «I — hataya selef ve halef. 2 -ihtara dicle ve firat ve ya gaziya havara, mabeyni nehran 3-paşvemana Kürdan ve ya kürdistan 4-himayekirina muarif ve ya himaya nekirina maarif» isimleriyle eserleri vardır. Son günlerini şam kürtleri arasında geçiren merhum şam da kürt mahallesinde metfundur.

İttihad terakki cemiyeti tanılmış siyasi içtimai akideye sahip bir teşekkül olarak değil, sırf sultan HAMIDIN istibdadini ve zulmünü ortadan kaldırmak için vucude gelmiş bir cemiyetti. Bu cemiyet mekteb' tıbbiye siralarda talebeler tarafından tes'is edilidiginde birer Kürt olan Diyarbekirli Doktor ishak sukuti ve arapkirli Doktor Abdüllah cevdet tesiste mühim amil olmuşlardı. Cemiyetin mahdut olan efradi sultan HAMIT hükümeti tarafından dağıtıldıktan sonra Rumelili Doktor Nazim ve bir kısım cemiyet efradi aslen Edirneli olup selanikte basit bir posta memuru olan Talat efendinin iştiraki ile ki sonradan Sedirazam Talat paşa olan zattir-Sultan HAMIDIN istibdadi eleyhine ittihad ve terakki namile gizli çalışmalarına devam ederek genç vatanperver zabıtlaride içlerine almak suretile mevcudiyetlerini kuvvetlendirmişlerdi.

Avrupalıların «can çekiştiren hükümet» diye tavsif ettikleri Osmanlı devletini — raval-konfransında aralarında taksim etmeği tasarladıkları bir zamanda, bulgar çetelerinde hararetli faaliyetleri bu ittihatçı zabıtları gayrete getirdiginden binbaşı Niyazi bey ve erkani harp yüzbaşı si Enver beylerin idaresinde faaliyete geçen osmanlı çeteleri bir taraftan bulgar çetelerine mükabele etmekte diğer taraftan Sultan HAMIT ten meşrutiyet ve hürriyetin ilanını istemekte idiler. Sultan HAMIT 24 Temmuz 1908 efrenci, 10 Temmuz 1324 Rumi tarihinde hürriyetin ilanına b' r takım zaruretler yüzünden müztar kalınca o vakta kadar cemiyetin

mevcudiyetinden haberdar olmayan bazı açık gözlüler vilayet merkezlerinde ittihadi terakki cemiyeti mürahasları olmuşlardı. Bir müddet sonra selanikte içtima eden ittihat ve terakki cemiyeti kongresi bu türedilerin iştirakile yapılmıştı. Ekserisi mefkuresiz insanlardan möteşekkil olan bu kongre azaları bazı müfrit Türk gençlerinin tesiri ile Osmanlı devleti mefhumunu yikarak yeni nazariyeler ve yeni Kararlar doğurdu. Genç türk hükümeti siffatıle ortaya çıkan hükümet türkçülük ve turancılığı devletin şuuru yapmış hükümetin takip etmeğe başladığı yolda türkçülük siyaseti olmuştu. Cemiyet merkezi selanikten Istanbula nakledilerek türklere mahsus türk ocagi kurulmuş bir de türk yurdu isminde bir mecmua çıkarmaya başlanmıştı. Bu mecmuada türk gençleri yazıları ile türkçülüğü ve turancılığı propaganda etmekte idiler. Ziya Gökalp Yusuf akçola, Ahmet agayif gibi ilim adamlarında türk tarihine ve türk futuhatına dair ilmi ve siyasi makaleler yazıyorlardı. Her Suretle artık Osmanlılık tabiri kalkmış devleti teşkil eden diğer islam unsurlarının ögündükleri osmanlılık türkçülük şekline çevrilmişti. İşte bu türkçülük siyaseti tesirlerdir kendilerini mazlum vaziyette gören osmanlı islam unsurları Araplar, Arnavutlar Kürtlerde kendi milliyetlerini ortaya koymak lüzumunu hissederek milli teşekküller meydana getirdiler Araplar müntediül-edebi, Arnavutlar Başkim, Kürtlerde HEVİ cemiyetlerin tesis etmişlerdi. Birer talebe cemiyeti olan bu teşekküller hakikatta millî duyguların intişarına birer başlangıç olmuştu. Türkler Turanizm siyasetini bütün manası ile takip ediyorlardı. Dünya kurulalıdan beri kürdistan olarak tanılan ve yerlisi kürt olan o günkü altı büyük vilayeti ittihat ve terakki cemiyetinin naşiri efkari — TANIN — gazetesi baş yazarı Hüseyin Cahit vilayeti şarkıye tabiri ile tevsif ederek Kürt lefzini ortadan kaldırmış bulunuyordu. Bundan sonra osmanlı devleti haritasında Kürdistan diye bir kit, a yoktu. Turancılıkta o kadar teassüp gösteriyorlardı ki din lisani arapça ve kur, anın mukaddes bir kitap olarak arapça gelmiş olmasına rağmen, kendilerinden adetçede beş on kat fazla olan arapları da türkleştirmeğe istemek gafletini gösteriyorlardı.

1911 senesinde Halkalı ziraat mektebini alisine girmiştim .

Mektepte bulunan Kürt talebe arkadaşları ile milli mesele derinden alaka göstererek hasbihal etmekte idik bu sırada mektep muhasebe memuru mühterem Halil Hayali beyin bizleri irşad ve teşviki, milli duygularımızı kuvvetlendiriyordu. Arkadaşlarla müttefikan bir Kürt talebe cemiyeti tesisini Kararlaştırdık. Ben Omer Cemilpaşa van milletvekili Tevfik beyin oğlu Fuat temo Diyarbakirli cerrah zade Zeki ile beraber — Hevi — namile bir talbe cemiyeti nizamnamesini mektep cam'inde günlerce toplanarak tanzim ettikten sonra 1912 senesinde resmen hükümetten lazim gelen rühsati alarak Hévinin teşekkülünü ilan ettik. İstanbulda diğer mekteplerde bulunan Kürt talebe arkadaşlarda aynı ruh ve fikirli duygulu olduklarından Hévinin teşekkülünü büyük bir sevinçle karşıladılar. Biz kürt gençleri ile daima ihtilatta bulunan Madenli doktor şükrü Memet bey SEKBAN milli duygularımızı canlandıran ateşli fikirlerle bizi dolduruyordu. Muma'l-yhin maddi yardımı le Sirkeçide yeni postahane karşısında Erzurum apartumanında bir mahal kiraliyarak Hévi cemiyeti merkezi olduğunu gazetelerle ilan ettik. Héviyi tesis eden bizler cemiyet kongresi akdedinceye kadar muvakkat olarak Omer Cemil Paşayı cemiyete mesul Katip intihap ettik idi, şükrü Memet bey yardımı ve milli fikirlerin gençler arasında dağılmasına gayreti inkar edilemezde sonaradan iltica ettiği Bağdattan af edilerek İstanbul'a dönmek için türklerin hoşuna gitsin diye Kürtlerin Inhilalini isteyen yazdığı brôşürde bühtan olarak Hévinin iklimi düşüncelerle teşkil edildiğini Kürt milli duyguları ile bir alakası olmadığını söylüyor ki bu hakikata aykırı bir iftiradır.

Milli mesele dair her vakit beraberce hasbihal ettiğimiz Ekrem Cemil Paşa ve Memduh Selim bey daha ilk günden Héviye aza kayd olunmuş, Cemiyetin çalışmasına iştirak etmiş bulunuyorlardı. Kürt talebeleri sıcak bir istekle Héviye aza kayd olduklarından az bir zaman zarfında intisap edenlerin miktarı bir yekun teşkil etmişti. Bunlar arasında belli başlı olarak merhum maslup Kemal Fevzi, Kardeşi, Ziya Vehbi, kerkülü Necmeddin hüseyini, Baban zade Aziz, Arvaslı şefik, mikisli Hamza, Harputlu Tayyip Ali, Süleymaniyeli Abdülkerim, Diyarbakirli Salih, ve yine Diyarbakirli Abdulkadir, Asef Bedirhan, Diyarbakirli Mustafa Reşat Mahabatlı Doktor Mustafa şevki, sineli Mihr', Doktor mer-

Omer beg Cemil paša
Hêvî cemiyet'nin ilk mes'ul Katibi.

hum meslup FUAT hakkarili şair Abdürrahim Rahmiyi zikredebiliriz.

Hévinin istanbulda teşekkülünden sonra Kürdüstan vilayetlerinde gençler arasında hasıl olan uyanıklık dolayisi ile Erzurum da tahsilde bulunan Darahinili merhum meslup Teyyip Ali de Erzurumda Hévinin bir şubesini açmaga teşebbüs etmişti. Diğer kürdüstan vilayetlerinde bulunan talebelerde alaka göstererek Hévi merkezi ile mühabere etmekte idiler.

Az bir müddet sonra Isviçreye tahsile gitmiş Héviden uzaklaşmıştım 1913 tarihinde Lozanda bulunan Kürt arkadaşlarla, Ekrem, şemsettin cemil Paşa biraderler. Baban zade Ricai Nüzhet Dersimli Selim Sabit ile birlikte Hévinin bir şubesini teşkil ederek Istanbulda bulunan merkezin bu hususta muvafakatini aldık. Maksudumuz avrupanin diğer memleketlerinde bulunan Kürt talebeleri ile mesai birliği yaparak milli mefkurenin İntişarına çalışmak ve avrupalılara milletimizi tanıtmakti. Avrupaya her hanki bir sebeple seyahat etmiş olan kürtler kendilerini Kürt olarak tanıtmış olmamaları, Kürtleri tanıtacak hiç bir propaganda ve neşriyat yapılmamış olması yüzünden Kürt milletinin tanilinması bazı ilim adamlarının bilgisine münhasir kalmıştı. Bu münasebetle geçmiş bir kıssayı anlatmak isterim. Lozanda — AVENU LUMEN DE PANSİYON SOLIYEYE — yerleştiğim gün adedleri ondan fazla muhtelif milletlere mensup pansiyonerlerle beraber yemek sofrasına oturduğumuzda pansiyon sahibesi madam x, bana hitaben Müsyö istanbuldan geldigine göre Türkmüsün ve ya Rumusun diye Sordu? çok az bildiğim fransızca ile ne Türk ve nede Rumum dedim. Ya Nesin, hanki millettensin deyince KURDUM dedim kendisi ile beraber sofrada hazır bulunanlar garip bir şey işitmişler gibi tuhaf tuhaf bana bakmaga başladılar. Ben bittabi bu haldan utandım. Mensup olduğum milletin tanımı olmuş olmaması ağır geldi. Bereket versin sofrada hazır bulunan iki Rus pansiyoneri imdadima yetiştiler. Kendilerine Kürt ve Kürdistan hakkında tefsilat verdiler. Ertesi gün kahvealtidan sonra salonda otururken pansiyon sahibesi sen Kürdüm diyorsun memleketin neresidir. diye sordu? Salonda mevcut bulunan hariteyi açarak büyük ya-

zi ile yazili kürdistan kit, asında Diyarbekir şehrini göstererek işte buradanım, dedim. Madam, dosti gazet dô lozan sahbi müs-yô caka bir kürt misafiri oldugunu sôylemiş müs-yô cak avrupa salonlarında bir kürt bulunacagini hiç zannetmem demiş. müs-yô cak uzun zamandan beri bazı Ermenilerin siyasi maksatlarla Kürtler aleyhine yaptıkları hakikata mugayir propagandalar'ın tesiri ile Kürtleri o kadar vahşi bir dag adami olarak işitmiş olacak ki hayretini gidermek için beni görmege geldi. Kendisi gibi tertemiz bir efendi ile karşılaşıncı yanlış bir fikirle aldatildigina itizar etti.

Bazı Ermenilerin hakikata aykiri siyasi maksatlarla yaptıkları propaganda neticesi demiştir. Bunu anlatacağım aşağıdaki izahat ispata kafidir. 1914 harbinden az bir müddet evvel lozanda çıkan gazetelerde bir ilan gördük bu ilan Kürt elbisesi giymiş bir adam Amerikalı misyoner oldugunu Kürtler hakkında Konfrans vereceğini bildırıyordu. Ben ve Ekrem konfrans gününü sabirsizlikle bekliyorduk konfrans verileceği gün konfrans mahalli olan protestan kilisesine gittik. Kürt şal u şapigini giymiş kara kuru birazde topallayan bir adam kürsiye çıktı. İngiliz lisanı ile kendini bir amerikan misyoneri olarak tanıttı. ş'vesinin bozukluğu uzun zamandan beri kürtler arasında yaşamış olmasından ileri geldiğini söyleyerek Kürtlerin vahşi bir halde daglarda yaşadıklarını hiç bir din tanımadıklarını ve daha pek çok pis şeylerle Kürtleri tevsif ettikten sonra koynundan bir incil çıkardı. İşte allah'ın bu kitabını bunlar arsında neşredebilmek için paraya ihtiyac olduğunu bildirerek hazır olanlardan iane de bulunmalarını istedi. Biz bir amerikalinin kürtler hakkında yaptığı tahk kattan ne iyilikler, malumatlar beklerken kendine amerikan misyoneri süsünü veren bir Ermeni sahtekarının küstahane hareketinden çok içerlemiş bulunuyorduk. O gün bu alçak adama mevcut olanların huzurunda derhal cevap vererek yalanlarını yüzüne çarpacak kadar fransızcaya vakif olmadığımızdan kendis'ni haklamak için kilise kapisında çıkmasını bekledik. Nihayet çıktı kendisine kürtler hakkında yaptığı bu alçakça iftradan utanmadığını Kürtlerin bizim gibi bir çok çocuklarının avrupada istanbulda tahsil etmekte olduklarını sôyledik. Ekrem kendisini tehdit edici bir kaç söz sôyledi. Herif Kürtçe lisanile Ermeni oldugunu söyleyerek baban de-

den beni tüfekle vurarak yaraladı sende burada hançerini çıkar vur dedi. Burada değil Kürdistan dağlarında görüşürüz dedik ve ayrıldık?

1914 harbinin ilanından sonra pariste Fransız, İngiliz, Alman lisanlarıyla çıkardığı Fransızca — DUCUMENT PROGRE — gazetesle sosyalistlik amancını propaganda eden meşhur alimlerden Müsyö büroda yi düşman tabasıdır diye Fransadan çıkarmışlardı, Mumaileyh harp aleyhtarı olduğu için memleketi olan Avusturyaya gitmiyerek İsviçreye gelmişti. Kendisi ve ailesi tesadüfen bizim pansiyona yerleştilerdi. İlk def, a yemek masasına oturduğumuzda benimle Şemsettinin pansiyon sahibesi Kürt diye tanıttı. Müsyö büroda Şemsettinin tamamen bir Alman tipinden farksız olduğunu görerek işte Almanlarla Kürtlerin amuca oğulları olduklarına bundan daha açık delil olamaz, dedi. Bir kaç gün sonra söz arasında Kürtlerin niçin Ermenilere bu kadar zulüm yaptıklarını sordu. Bazı Ermenilerden işittiği ve yazılarından okuduğu asılsız iftiralardan Kürtler hakkında pekte hoşla gimiyecek fikirleri vardı. Bu zata hakikati hali izah ederek bu propagandaların siyasi maksatla Ermeniler tarafından icat edildiğini anlatmaktan güçlük çekmedik. Eğer Ermenilerin bir şikayeti varsa bizden değil Türk hükümeti otoritesinden almali dedik. Çünkü memleketin idaresini ellerinde tutan onlardır. Mumaileyh mecmuasını lozanda çıkarmaya başladı. Her hafta muntazaman üç lisan üzere neşrediliyordu. Haftada birde umuma mahsus konfrans verirdi., Ben muntazaman bu zatin konfranslarına gider İstanbulda iken bazı sosyalist gazetelerin neşrettiği merhum şair Şinasinin — milletim Nev, i Beşer vatanım ruhi zemin — nazariyesini daha vasi ve daha esaslı olarak bu zattan dinlerdim.

Harbin ilanından dört ay sonraya kadar ben ve amcam oğlu Şemsettin lozanda kalmıştık. Türk hükümeti seferberlik ilan edince İsviçre hükümeti kendisi ile posta muamelesini kesmiş bir daha para verip almamıştı. Bu sebeple bize evden gönderilen paralar yetiştireceklerine hariciye vezareti kasasında mühafaza etmişler hariciye vezareti yolu ile gönderilmiş o mübareklerde parayı bize di. Bereket versin pansiyon sahibesi madam ahlakimizi ve veziye-

ti hali iyice bildiginden bizden ücret talep etmeden olduğu gibi yiyip içmeğe devam ediyorduk. O da bizim gibi Cenevrede kalmış olan amcam Cevdet dağistanlı meşhur şeyh şamilin oğulları gönüllü olarak Türk ordusuna iltihak için İstanbul'a gitmek istemelerinden faydalanarak İstanbul'da verilmek üzere kendilerinden bir miktar borç para almıştık. Bu para ile pansiyona olan borcumuzu vererek İstanbul'a doğru hareket ettik. Pansiyon arkadaşımız müşyö büroda madamki sen Türklerden memnun değilsin ne diye Türk ordusuna hizmete gidiyorsun, Gitme diyordu. Eger maişetinden korkuyorsan benim gazetede çalış ben idareni temin ederim diye birde lütfkarlık gösteriyordu. Bu harbin sonunda mühim siyasi tebeddüller olacağını söyleyerek bu esnada milletin arasında bulunmak isterim demiştim.

1913 SENESİNDE MOLLA SELİM VE ŞEYH ŞEHABETTİNİN SİİRT VİLAYETİ HAVALİSİNDEKİ KIYAM HAREKETİ

Sultan Hamidin ilan ettiği Hürriyetin etkisinde uyandırdığı ileri düşünceler ve bunun müsebbibi ittihat cemiyetine muarız olan molla selim bir kısım ülema ve aşair rüessasile ittifak ederek 1913 senesinde Siirt havalisinde hükümet aleyh'ne kıyam ettiler. Hızanlı gavs ailesinden şeyh şehabeddinin liderliği altında yapılan bu kıyam hareketine iştirak edenler pek azdı, ittifak etmiş olanlar harekete iştirak etmek cüretini gösteremediklerinden hareket yalnız Hızanlı şeyh'ın mintikasında bulunan aşaire münhasır kaldı. Bundan dolayı ittihat hükümeti büyük bir zorluğa tesadüf etmeden kıyami bastırarak hareket lideri olan şeyh şehabeddini ve kardeşi seyit aliyi tutarak idam etti. Molla Selim Bitlis Rus konsoloshanesine iltica ettiginden kapitasyon şeraiti mucibince tarruzdan masum bulunan konsoloshanede birinci umumî harbin ilanına kadar mahpus kaldı. Türkler ruslar aleyh'ne harbe girdikten sonra Rus konsoloshanesini basarak molla Selimi yakalılarak derhal idam ettiler. Dini ve geri düşünceler tesiri ile yapılan bu kıyam hareketi kürdistanda yapılmış olması itibarile zikrinden sarfi nazar edemedik.

Biz Kürt talebelerinin lozanda Türk talebelerinden ayrı bir varlık göstermemiz, türk talebelerinin gözüne batıyor katiyen bizi çekemiyorlardı. Sonradan Türkiye hariciye veziri olan menemenci oğlu Numan ile Tokat milletvekili köse İsmail paşanın oğlu Rifat bu talebelerin ileri gelenlerindendi. Bunlarla her fırsat düşüğünde münakaşa etmek adet haline gelmişti.

Bir türlü Kürt milletinin mevcudiyetini kabul etmek istemiyordirdi Osmanlı devletinin altı büyük vilayetinde şimdiki idari teşkilatına göre yirmi vilayette oturan ve adetleri o zaman 1914 senesinde laakal beş milyona balig olan Kürtlerin mevcudiyetinden gafil bulunmak istiyorlardı. Aradan yarım asir geçtiği halde Kürt nüfusu şimdi sekiz milyondan fazla olduğu muhakkak olmasına, beşer düşünceler'nde görülmekte olan fikir uyanıklıklarına rağmen ve her milletin kendi mükadderatını istediği gibi idare etmek hususunda milletlerce kabul edilmiş demokrasî esaslar hilafına türkler hala kürt milletinin mevcudiyetini inkar ve dağlı türk tabiri ile tevsif ederek çok mühim hayati bir mesele olan Kürt dayasını üstün koyu sözlerle kapatmak safderunluguda bulunmaktadırlar. Binenaleyh kendisine dağlı türk demekle hakaret edildiğinin farkındadır. Muhakkak olan bir şey varsa ne vakit olsa, zafer uyanmakta olan kürt vicdani millisinin olacağına şüphe yoktur. Kürt milletinde görülen uyanıklık ve milli gayenin elde edileşine gösterilen alaka türk boyundurulugundan kurtuluşun uzak olmadığını tebşir etmektedir.

— HEVİ CEMİYETİNİN MILLİ SAHADA HİZMETLERİ —

— HEVİ — Kürt milletinde milli duyguları, kürt mefkuresini uyandırmak ve Kürt kültürüne çalışmak gayesini gütmekte idi. İlk evvela Süleymaniyeli Abdülkerim beyin mesul müdürlüğü altında 1913 senesinde — ROJİ KURT — Adı ile kürt lisani ile yazmaya çalışan haftalık bir mecmua çıkardı bu mecmuanın türkçe kısmında vardı. Türkçe kısmında yazı yazarlar arasında Darülfunun hukuku esasiye profesörü Baban Zade İsmail İhakki bey ve içtihat mecmuası sahibi Doktor Abdullah cevdet bey vanlı Memduh Selim bey, bitlisli meslup Yusuf Ziya bey, meslup kemal Fevzi beyle bir takım gençler bulunuyorlardı. Kürtçe kısmında kerkü-

klü Necmett'n hüseyin bey süleymaniyeli Abdülkerim bey mikisli hamza bey ve saire vardı — ROJI KURDUN — Hedefi, mesaisi Kürt kültürünü yükselterek Kürtçeyi Kürtler arasında okunup yazilir bir hale getirmektir. Kürtlerin islamiyetten evvel zengin bir edebiyati vardı. Islamiyetten sonra zamanla bilhassa osmanli Sultanlari zamaninda. Hilafete sedakete olan bagliliklari kendi özlüklerini ihmale sebep olmuş zengin bir edebiyat lisani olan Kürtçeyide yazi lisani olarak kullunmadan vaz geçmişlerdi. Bununla beraber soran lehçesile ve Kürmanci lehçesile bir çok kıymetli eserler vucude getirmişlerdi. FEKIYE TEYRAN, MOLLA AHMEDE CEZIRI, MOLLA AHMEDE HANI, gibi yüksek edipler kıymetli divanlar telif etmişlerdi. Soran lisan'le de yüksek şairler, bir çok kıymetli eserler meydana getirmişlerdi.

Doktor Abdüllah Cevdet bey yazilarında arap harflerinin kürtçeyi ifadeye kafi gelmedigini hévicilere söyliyerek latin harflerinin kullanilmas'ni tevsiyeye ediyordu. Istanbul posta memurlarından HEVI ye mensup Diyarbekirli Faiz beyde latin harflerinin kürtçeye tatbikinin makuliyet'ni ispata çalışiyor kürtçe yazilarda bu harflerin kullanilmasini Istiyordu. — ROJI KURT — Mecmuasi hükümet tarafından tatil edildikten sonra Mikisli Hamza beyin idaresi altında — HETAVE KURD — mecmuasi Çıkmaga başladı. Bu mecmualarda Kürt gençleri ataşli kıymetli yazilar yaziyorlardi. Bilhassa hekkarili şair Abdürrehim Rahmi beyin edebi yaziliri, her kesin takdirini üzerine çekiyordu. Bu yazilardan Ekrem cemil paşanın 1911 senesinde yazdigi aşağıda dercettigim — NALINA REBENEKI — menzumesi zikre şayandır.

— Nalina rebeneki —

Rabe, Rabe çav bigerin çarmedora
Çi kirine lime Romi heya Nüha
Em şelandin. Tü avayi lime nema
Birçi, tazi xuki bidén li memura
Iro hek şürp sibé kamçur ji devletra
Heké xüendin derd u bela maye durra
bibe esker xuas u tazi her yemen a
Xun birijin bo nav şané van romiyan

Çi bu? mayi xizan u nezañ li d' néda
bira biji vali beg u ferik paşa

Istanbul 1911
E. C. Paşa

Hétavé Kürt mecmuasi hévi cemiyetinin faaliyette bulunduğu 1914 Seferberlik ilanına kadar neşriyatına devam etti. Harp ilanı ile Hévi mensuplarının pek çoğu hizmeti mahsureye tabi olarak askeri hizmete alindiklarından gazetenin neşrine imkan kalmamıştı, hévinin teşekkülünden harbin ilanına kadar geçen müddet zarfında her sene cemiyetin kongresi toplanarak idare heyeti intihap edilir ve istikbalde yapılacak işler için kararlar alınırdı. Cemiyetin idaresine ve neşriyat yapılmasına lazım gelen masarifin mühim bir kısmı istanbulda mevcut kürt vücehasından ve merhum meslup Seyid Abdulkadir efendi delaletile kürt amelelerinden temin edilirdi.

Amucasi seyid Abdulkadir efendi ile barıştırmak için ittihatçılar tarafından 1912 senesinde şemdinandan istanbula getirilen seyit Taha ve beraberinde bulunan arkadaşı karçıkan aşiret reisi hacı Musa begden Héviye muavenet istemek için mumaileyhimin nezdine hévi merkezi idare heyeti benimle merhum meslup Doktor Fuadi göndermişti mumaileyhime ziyaret maksadımızı anlatınca hacı Musa bey istanbula değil Kürt talebelernin tesis ettiği bir cemiyet Kürtler namına bir fırın yapılmış olsa kendimizi odun olarak o fırında yakmamız lazımdır, diyerek hammiyetli sözlerle bizi teşvik ettiği gibi mühim bir miktarda ianede bulundular. Bu aydın fikirli ve milletini seven zat 1914 harbinin başlangıcında Ermeniler tarafından gadren öldürüldü.

Mahallinin darlığı sebebiyle HEVI cemiyeti merkezi — MESE-RET OTELİ karşısında icar edilen bir mahalle nakledilmişti. O tarihte türk ocagi reisi bulunan Hamdullah Süphü bey HEVI nin türk ocagina iltihak etmesini teklif ve türk ocagi binasında HEVI ye mahsus bir oda tahsis edebileceklerini söyledi. Türklerin maksadı bu suretle Hévinin kürtçülük çalışmalarını söndürmektir. Hamdullah süphü beyin bu teklifi bittabi reddedildi.

HEVI nin sene yi devriyesi münasebetile şükrü Memet beyin

taşviki ile şehzade baş'ndan kalabalık bir toplantıya kafi gelecek oldukça geniş bir mahal kiralamıştı. Bu mahalde 1913 senesinde toplanan kongrede Diyarbekir millet vekilleri piriñçi zade Fevzi bey, piriñçi zade zülfü bey genç vilayeti millet vekili Muhammet bey, Bed'rhani Halil bey, Doktor şükrü Memet bey hazır bulundular. HEVININ katibi umumisi siffatıle Memduh Selim bey söylediği nutukta büyüklerin milli meseale lakayt kaldıklarından şikayet etti. Kemal Fevzi bey söylediği ateşli ve uzun bir nutukla Memduh selimin sözlerini teyid etmişti Ziya Vehbi bey Ahmedî haninin kürtlerin methine dair. Mem u Zindeki meşhur kasidesini okudu Diyarbekir millet vekili Feyzi bey gençlerin siyasi işlere karışmaması kendi dersleri ile uğraşmaları lazim geldiğini söyliyerek Memduh selimin büyüklere yaptığı hücumu red, Ziya Vehbinin okuduğu kürtlerin medhine dair Ahmedî haninin kasidesinin kürt istiklalini istemek olduğunu söyledi. Feyzi bey bu beyanatina şükrü memet bey itiraz ederek büyüklerin milli meseale alakasızlığından dolayı gençlerin siyasetle uğraşmaya mecbur kaldıklarını söyledi. Halil Rami beyle Şefik efendi avras ta şükrü memet beyin sözlerini teyid ettiler. Feyzi bey adeta dargin bir halde içtimai terk etti. Bu macerayı müteakip Hévinin kanuna uygun olmiyarak teşekkül ettiği iddia edilerek hey, eti idare azaları hükümet tarafından mahkemeye sevk olundular. Dava devam ederken seferberlik ilan edildi heyeti idare azaları hizmeti mak-sureye tabi olduklarından askere alınıncaya davada kendiliginden bertaraf oldu. Bu esbabe binaen Hévi heyeti idaresi muvakkat olarak hévinin faaliyetini durdurmaya karar verdi. Türklerin HEVI hakkındaki husumeti daha başlangıçta, Hévinin teşekülü anından itibaren kend'ni göstermekte idi. Meşhur seffah Cemal paşanın İstanbul merkez kumandanlığı esnasında kaç def, a Hevi heyeti azalarını tazyik ve kaç def, a Hévinin mes, ul katibi ömer cemil paşayı Bekir Aga Bölüğü namile tanınan hapishane-ye sokmuştu.

İsviçreden avdetimizde yol ugracı olarak Avusturya devletinin hükümet merkezi viyanadan geçerken hummalı bir faaliyet ve bütün memleketi kaplıyan heyecanlı askeri hareketler dikkati nazarımıza üzerine çekmekte idi trenle viyanadan romanyaya do-

gru yol alirken harpten çikmiş Istirahat halinde bulunan bir askeri kitasında görülen perişanlık daha harp başlangıcında böyle acinacak bir halde olursa harp uzayınca ne vahim neticeler vereceğini anlamaya kafi idi.

Romanya tariki ile üç gün sonra istanbula yetiştiğimizde harp faaliyeti, heyecani kendini gösteriyordu. Göze çarpan büyük binaların duvarları zaferi müjdeliyen askeri belaglarla dolu idi Rus cephesinde her gün bir şehrin ruslardan zaptedildiği şaşaaile tantana ile ilan ediliyor türk ordusunun müzafferiyeti kutlulan- diriliyordu. Türkiye harbiye veziri umumi askeri hareketi kumandanı Enver Paşa kişin şiddetli bir zamanında bizzat hareketi idare ile Erzurum cephesinde yaptığı taarruzda Rus erkani harbiyesi aldatıcı bir askeri hareket olarak üçüncü osmanlı ordusunun taarruzuna mukavemet göstermeden ve ya pek hafif mukavemet göstererek kafkasya dağlarının cenup kısmında bulunan Allahü ekber dagına kadar ordusunu çekmişti, arkadan ihtiyacını yetiştirecek muntazam bir levazım teşkilatından mahrum osmanlı ordusu kitaati, Rusları kaçırdık sevinc'le pervasız ilerliyerek Allahüekber dagına kadar ilerlemişlerdi. Burada ruslardan yedigi ağır darbe ile çok büyük zayıf veren ordu adeta ordu halinden çıkmıştı. Bu taaruzu yapan osmanlı kitaati askeriyesinin yüzde sekseni telef olmuş, ekserisi sovuğtan donmuştu Enver Paşa Avrupa cephesinde alamanlarla harbeden rus kuvvetlerinin bir kısmını osmanlı ordusu üzerine çekerek alamanların yükünü hafifletmek niyetile Kumandasi altında yaptığı bu askeri harekette vatan çocuklarını alamanlar hesabına öldürterek büyük bir felakete sebebiyet vermiş idi. Ruslar hiç bir mukavemet görmeden tekrar Erzurum önlerine kadar geldilerdi.

Maarif vezaretinden mektebi ali talebesi olduğuma dair aldığım resmi vesika ile askeri dairesine müracaat ederek istegim üzerine suvari ihtiyat zabiti talimgahına kabul edildiğimden dört ay askeri talimi gördükten sonra bazı arkadaşlarla beraber Erzurumda bulunan üçüncü orduya gönderildim. Erzum hafif suvrai alayları denilen Kürt hamidiye alaylarına iltihak etmeği. Karargahi — ARDI — köyünde bulunan ikinci suvari firkası kumandanı

Mürsel bey bizleri kit, alara dağıtırken iyi bir tesadüf olarak beni Hesenan ve Cibran Kürt aşiretlerinin teşkil ettiği ihtiyat livasına gönderdi. Liva Kumandanı Amasyalı Hamdi bey emir zabiti olarak liva karargahında beni bırakmasına sevinmiştim, bir kit, aya verilse idim ancak mahdut kimselerle temas edebilecektim. Şimdi liva karargahında bulunmam bana livada bulunan Hesenan ve Cibran alayları zabitleri ile livaya merbut daha bir takım Kürt zabitleri ile tanışmak fırsatını veriyordu. Türk zabitanına hissettirmeden milli mefkure etrafında bu zabitlerle anlaşabilmek imkanına kavuştuğumdan çok memnun idim. Fakat ne çareki bu aşiret zabitanı arkadaşlar islam halifesine büyük bir sadakatla bağlı olduklarından Kürtlerin milli mesailine ait hiç bir şey dinlemek istemiyorlardı. Bu yüzden bu husustaki çalışmam istediğim semereyi vermedi. Yalnız Bir Kürt ve kendilerini kardeş gibi sevdiğimi anlayabildiler o kadar.

Ben Livaya iltihakından bir sene belki biraz daha fazla bir zamandır harp oluyordu. Rus Kazakları ellerindeki iki bin metre uzaklığındaki hedefe isabet ettirebilecek uzun menzilli tüfekle, yanlarında asili bulunan bir vuruşta deveyi ikiye böler tabirine misal olacak şekilde keskin meşhur Kazak palalarına mukabil zavallı Kürdlerin elinde en uzun menzili bin metreyi aşmayan ve her patlayışta soba borusu dumani gibi bir duman çıkaran dokuz ateşli mavzer tüfegi ile sanki tenekeden yapılmış gibi ince hafif kılıçlar virdi. Bu gayri müsavi silahlara rağmen yine her çarpışmada Kürtler rus kazaklarına muvaffakiyetle mukavemet etmekte, bazende tefevvuk etmekte idiler. İaşeden mahrum cephanesi pek nakis bir surette ikmal edilen Kürt aşair alayları harbin müşküllerine nasıl dayandıklarına hala akıl erdiremiyorum. İaşe namına haftada bir Erzurumdan bir kaç somun ekmek ya gelir yada gelmez idi muntazam bir iaşe teşkilatı yoktu. Kürtlerin ihlas ve fedakarlıkla harp etmelerine mukabil türk kumandanları hiçte kendilerine iyi bir gözle bakmıyorlardı. Erzurum ordu karargahında bulunan arkadaşım ve aziz hemşehirlim ihtiyat zabiti Memduh Selim beyin bana arasına erzak cihetinden yardımı olmazsa idi halim fena pek çok fena olacaktı. Altı ay bu suretle aşiret alayları ihtiyat livasında bulduktan sonra livamız ilga edilginde beni Ahlatta bulunan yirmi üçüncü nizamiye suvari alayı-

na verdiler. Kalbimde yaşattığım emel ve arzuya göre bir hizmette bulunamadığıma mükedder olarak Ahlat yolunu tuttum. Yol uğrağı Hinistan geçerken sibikan aşiret reisi ABDULMECİT beyin yaralı olarak hinista olduğunu söylediler, cesaret ve civanmertliği ile nam alan mumaileyhi şahsen tanımayı ganimet bildim. Şehrin haricinde kurulmuş bir çadırdaki yaralı olarak yatıyordu. Kendimi tanıttım, niyetim yarım saatlik bir zaman ziyaretten sonra yoluma devam etmektir, fakat bu mümkün olmadı. Beni yemeğe alıkoymada ısrar etti, bende yemek hazırlanincaya kadar geçecek müddet zarfında milli mesail konusu etrafında hasbihal etmek fırsatını kaçırmak istemedim. Şerapnelle diz kapagından yaralı olan mumaileyh epeyce iztirap çekmekte idi. Orada bulunduğum iki üç saat zarfında iki defa çadıra uğrayan jandarmalar kaza kaymakamı tahir beyin emri var, buradan içerilere doğru gitmelisin. Burada kalman olamaz, diye tebligatta bulunuyorlardı. Omuzunda miralay apuletini taşıyan ABDULMECİT beye bir jandarma neferi hakimane bir tarzda ihtarda bulunuyordu.

Türkiye hükümeti ruslar s'zi katliam eder bahanesi ile rusların işgal ettikleri yerler ahalisini rus gelmeden evvel yerlerinden çıkararak tehciye tabi tutmakla kişinin dondurucu şiddetli soğukunda bunları mahvetmek istiyordu, vesaiti nakliyeden mahrum ahali türklerin icbari ile sümmededarik elde bulunan çok mahdut vesaitle hiç bir erzak taşımaya imkanları olmadan yola çıkarılıyor, ve bu yolcu kabilelerini daha ziyade perişan ve mahvetmek için durdumadan mütemadiyen garbe doğru harekete icbar ediyordu. Maksatları tüfek kullanmadan bu kabileleri imha etmektir. Bundan dolayı Abdülmecit beyin harpte hizmeti yararlığı görülmüş askeri hamidiye alayında mir alayı olduğuna ehemmiyet verilmiyerek bir jandarma çavuşu kendisini tazyik ediyordu. Ben bu halden çok müteessir oldum. Zemini müsait bularak türk hükümetinin zülmünden ve milletimizi mahvetmek istediğinden bahsi açtım. Mübahasamız esnasında Abdülmecit bey Ahhh, dedi allah belami versin harbin bidayetinde ruslar bana adam gönderdiler ne istersen rütbe, mal vereceğiz bizimle ol dediler. Ben alçak itihat ve terakki hükümetin'n bir islam hükümeti olduğunu düşünerek halifeye ihanet nasıl olur diyerek kendilerine cevabi red verdim. Sonradan bu alçak hükümetin hakkim'zda ne hayin oldu-

gunu anladim amma, iş işten geçti.

İttihat ve terakki hükümeti yaptığı tehcir kanunu ile ölümden kurtulan Kürtler anadoluya garbe nakil ve orada vilayetlere tevzi ederek kürdüstani her ne şekilde olursa olsun Kürtlerden boşaltmak yerlerine türk getirip yerleştirmek istiyordu. Ki artık bir daha kürt davası vardır den'lemez hale gelsin. İttihat ve terakki hükümeti bu zalim icraatini müsirrane tetbik etmek istediğinden Kürtleri aç ve perişan bir halde yollarda öldürmekte idi bunun içinde sefil bir halde hicret ettirilen Kürtleri durdurmadan hareket halinde bulundurarak maksatlarını yerine getirmek istemekte idiler. Bu imha siyaseti ermenilere tetbik ettiği şekilde değil tüfek kılıç kullanmadan ruslar sizi katliam eder perdesi arkasına gizlenerek aç ve perişan bir halde 15-20 derece s'fir altında bulunan bir hava sovuksluğu içinde kendilerini hicrete tab' tutmakla yapıyordu. Bu halin dogrudan dogruya öldürmekten daha ziyade ıztiraplı azaplı olduğu şüphesiz degilmidir.

Erzurum cephesi bozgunundan sonra alayımız karadeniz havalisinde faaliyette bulunan pontozcunun çetelerinin takibine gönderildi. Bir müddet bu çetelerle ugraştık. Rusların Çar hükümetinden kuvvet alan çeteler karadeniz sahilinde ki eski pontoz hükümetni yeniden kurmak istiyorlardı. Bu esnada bazı türk zabıtlarının vahşetini gösteren bir vak, ayi okuyucularıma anlatmak isterim.

Suvari bölüğümüz çetelerin takibine memur hareket kumandanı Çarşamba ahzi asker şube reisi şükrü beyin emrine verilmişti bir müddet Çarşamba ve Samsun taraflarında dolaştıktan sonra Ayi tepesi nami ile tanınan sarp bir mahalde yerleşmiş pontozcu çetelerini, başka kuvvetlerinde ştirakile muhasara etmeğe gidiyordu. Hareket kumandanı şükrü bey yolumuzda bulunan rum köylerinde tarama yaptırıyor 15-16 yaşlarında ve daha küçük yaşta bulunan çocukları toplatıyordu. Bu toplanan:20 kadar..çocugu askeri kuvveti ile beraber getirerek ayi tepesine yakın deredeki kulubeye koydu , bir müddet sonra bana bunları gidip öldürmemi emretti. Muharebe esnasında askeri emre itatsızlığın cezasının pek ağır olduğunu bildigim halde fezileti her kaygudan

üstün gören Kürt damar'm tuttu bu cinayeti yapmaktan beni me-
nett! ben bu işi yapamam dedim, çetelerle harbe hazırım lakin bu
çocukları öldüremem diye cevap verdim. Hiddeti gazabi faide ver-
medi israri şiddetli emri yürümeyince bu işe elverişli diğer birisi-
ni göndererek zavallı çocukları birer birer kulubeden çıkartarak
öldürttü. İşte bir türk zab'ti tarafından insaniyet ve medeniyete
aykiri yapılan şahidi olduğum yüz karartıcı bir hadise.

Filistinde ingilizler tarafından tazyik edilen orduya iltihak için
mensup olduğumuz suvari livasile beraber alayımızda oraya gön-
derildi. Bir aydan fazla süren yolculuktan sonra amman cephesin-
de — bahri lutun-şimal'nda giriştiliz harpte ingilizlere esir olan
alayımız zabitanı le beraber Iskenderye seyd beşir üsera kararga-
hında bir buçuk sene eserette kaldım. İtiraf ederimki mezun bu-
lundugum bir kaç ay müstesna olarak daima ateş hattında bu-
lundugum üç sene zarfında bir gün ne ruslarla ve nede ingilizlerle
candan harpetmedim. Fakat düşmanla her çarpışmada şahsi şere-
fimin muhtazası için namus belası dögüş esnasında arkadaşların
önünde değilsem bile muhakkak surette onlardan geridede de-
gildim. Milletimin katili türk hükümet' hesabına kanımı akitmek
istemiyordum. Biz esir olduktan bir ay sonra ingilizler umumi hü-
cuma geçmişler f'il'stin cephesinde harp eden osmanlı ordusunu
yok etmişlerdi. Karargahi nablista bulunan ordu kumandanı mu-
stafa kemal Paşa zor kurtulabilmiş. şamdada tutunamıyarak solu-
gu halep te almıştı bir taraftan ingiliz nizamiye askeri diğer ta-
raftan ingiliz loransin yetiştirdiği Faysal kuvvetleri şami işgal
ederek şimala doğru yürüyüşe devam ettiklerinden Mustafa Ke-
mal Paşa nihayet halebide birakarak adanaya kadar çekilmişti.
Bu esnada alamanlar bilakayduşart teslim bayragını kaldırmış ol-
duğundan pariste toplanan sevr sulh konfransında dünya millet-
lerinin mukadderatı bahsedilmeye başlanmışti. Kurnaz bir dip-
lomat olan ingiliz devleti başvekili luvit Corc le fransızların kap-
lani baş vekil kilemenson safdil amerika reisi cumhurunu ellerinde
oynatmakta ididler. Reisi cumhur Vilson milletlerin hürriyete is-
tiklal kavuşturacak 14 maddelik programını ingilizler fransızlar
türklerden zabtetikleri yerler ahalisinin bir devleti idare edecek
seviyede olgun olmadıkları ni iddia ederek bunları birer devlet ha-
line getirmek için bir müddet büyük devletlerin mandası altında

yetiştirilmeleri zaruret'ni Vilsona kabul ettirerek orta asyanin mühim bir kismini — Sayks Piko-anlaşması ile nüfuz mintikalarına ayırmışlardı. Suriye fransızların Irak ve cenubu kürdistan ingilizlerin idaresine terkedilmişti. Türklerle itilaf devletlerinin mondrosta yaptıkları ittifak mucib'nce İstanbul galip ordular tarafından işgal altına alınmış izmir ve havalisi yunanlılara verilmiş antalyaya italyanlar asker çıkarmış kilikya ismi altınma Adana ve civarında fransızlar işgal etmişlerdi.

Ajanslar sulh konfransı müzakeratını ve milletlere ait havadisleri gününününe neşrediyorlardı. Kürt mürahaslarının Kürt milli hukuk ve mütalibatına dair sulh konfransına verdikleri müzakereleri ajanslarda okurken heyecan geçiriyor bir an evvel esaretten kurtulup memlekete dönerek bir amele gibi bende bu milli harekete iştirak etmeğe can at'yordum. Suriyenin türkiyeden ayrılması dolayısı ile esaret kanpında bulunan arap zabitlerini seçerek memleketlerine iade etmekte idiler bu fırsattan istifade ederek ingiliz kamp kumandanından benimde bunlarla gönderilmemi rica ettim. Muvafakatini alarak bende arap zabitanı arasına karıştım.

Mustafa Kemal Paşa harp esnasında Diyarbekirde ikinci ordu Kumandani olarak bulunduğu zaman Kürt rüesasi ile çok iyi münasebette bulunarak bunlarla adeta kardeşlik derecesinde bir dostluk kurmuştu. Idrisi Bitlisinin tavassütü ile Kürt ümerasi emaretlerinin istiklalini muhafaza etmek yalnız beyt'ilmali müsli mine senede bir miktar para vermek ve yapılacak harplere iştirak etmek anlaşması ile devleti osmaniye tebiyetine giren ümera iran şahı şah İsmail Sefevi ye karşı sünni türklere yardımcı olarak harbe iştirak etmeleri harbin kazanılmasını kolaylaştırmışti. Muzaferiyet temin edildiği tarihten itibaren Kürt emaretlerini birer hilleli tetbirlerle ortadan kaldırarak Kürtler mahvedici türk siyaseti hilafına Mustafa Kemal Paşa Karargahının muhafazasına mahsus Kürt milli elbise ve kolos dismalile bezenmiş Dersimli Hasan Hayri beyin kumandasında bir Kürt askeri taburu teşkil etmişti. Bittabi Kürt ismini dünyadan kaldırmak İsteyen türk hükümetinin siyasetine uymayan bir işti. Mustafa Kemal Paşa Kürt askeri taburunun giydiği elbise tarzında temiz giyinmiş sekiz on

yaşlarında iki yetim Kürt çocuğunda daima arabasında beraberinde gezdiriyordu. Diğer taraftan babasız ve annesiz sokak ortalarında terk edilen açlıktan canları çıkmak üzere olan bir deri bir kemik yüzlerce muhacir çocuklarının çiger parçalayan hali ve bu clim halin tehammül edilemez manzarasına ilâzeten geceleyn eşyanın buz parçası halini alan şiddetli soğunda bu biçare çocukların yağmurdan kardan kendilerini korumak için şaneşinlerin altında takriben çıplak bir halde bir kaçının bir biri üzerine yığılıp güya yatışları esnasında çıkardıkları eninleri duyupta zalim vahşi türk hükümetine ve zemamdarlarına lanet okumamanın ve bu mezalime kan ağlamamanın imkanımı vardı? İnsan, bir insan olmak itibarile bu hali kanını içmeye teşne düşmanına bile reva göremez. Bu feci, hal adedleri pek az olan Kürt milliyetçi gençlere kan ağlatıyordu isede, yaşlıların kalın perde ile kapalı gözleri hanife muhabbeti ile dolu kalpleri milletlerine yapılan bu şeni cinayeti görmeğe mani oluyordu. Mustafa Kemal Paşa iki yetim çocuğu tertemiz giydirip yanında gezdirmesi alicenap iyi kalpli kürtleri aldâtmağa kafi idi; bu gösteriş bir taraftan Kürt milletine çok camiyane bir surette tetbik edilen imha siyasetinin aksi tesirini karşılamak, diğer taraftan «paşanın Kürtleri sevdiğini» göstermek için yapılıyordu. Mustafa Kemal Paşanın Kürtlere zahiren gösterdiği bu yakınlık o derece tesirini göstermişti ki, Mustafa Kemal Paşanın aslen Kürt olduğunu söyleyenler bile vardı.

Bir türlü geçinemediği ittihat cemiyetinin erkani, bilhassa Enver ve Cemal Paşalar harpten sonra iş başında kalmış olsalardı, öyle zannediyorum ki Mustafa Kemal Paşa, kürtlerden gördüğü derin muhabbet ve dostluktan istifade ederek kendisi için bir kürdüstan teşkilini bile aklından geçiriyordu.

1914 te başlayan harp 1918 de nihayete ermiş, türkiye mağlup olarak çok bitkin bir halde harpten çıkmıştı. Ittihatçılara mensup adedleri mahdut bir kaç harp zengininden başka bütün millet Osmanlı ülkesi halkı perişanlık ve zaruret içinde idiler. Harbi açan ittihatçıların öleri gelenleri memleket haricine kaçmışlar. İkinci derecede olanlarda tevkif edilerek malta adasına gönderilmişlerdi. Ortada bazı ihtiyar şahsiyetlerle beceriksiz hürriyet ve itilaf cemiyeti taraftarları kalmıştı. Devlet hazinesi bomboş, halk bir

türlü yoksuzluk içinde çirpiniyordu. Memurlar' maaş alamıyor' or-
du döküntüleri zabitanın bazılarının kahvelerde eglence mahal-
lerinde garsonluk yaptıkları bile görünüyordu. Hükümeti teşkil
eden Tefvik Paşa hükümeti parçete sevrde toplanan sulh konfrans
na gönderdiği murahaşlar vasıtası ile harp mesuliyetini ittihat
cemiyeti hükümetine yükletiyor, ittihatçıların eseri cinayeti olan
ermenî katliamı n' de utanmadan kürtlere isnad ediyordu. Şöyer
türk hükümetinin kürtler hakkında ne imansız zalimane icraatta
bulduklarını anlatmıştım. Mutedil güya daha ziyade insa-
nî görünen ittihatçıların düşmanı bu aralarında kürtler hakkında-
ki ift' ralarına ne demeli. İttihatçılar ne kadar düşmanları olsa
bile kürtler dururken ittihatçıları ittihama ağızları varmıyordu.
görülüyorki türk hükümetin n şövenide muhtedilide kürdün düş-
manı, kürde hayır istememekte hemfikirdirler.

Mazlum milletlerin hümiyete istiklala kavuşturacak Ameri-
kan Cumhur re'si vilsonun 14 maddelik prensibinden kürtlerinde
istifade etmeğe çalışmak arzusu ile Diyarbekerde HEVI cemiyeti
mensupları gençlerin teşebbüsü ile 1918 tarihinde — Kürt Teali
Cemiyeti-ismile bir cemiyet tesis edildi. Cemiyeti teşkil için —
Kara cami-denilen mahalde büyük bir Kalabalık toplanmış. Cami
avlusı ve civar sokaklar hinca hinc dolmuştu. Bütün halk cem,
iyete ilgi gösteriyor; Tanınmış kimselerden Cemil Paşa Zade Ka-
sim bey Nakibi Eşraf Bekir sitki Bey şeyh Ahmet Gülşeni üle-
madan hoca Hamdi Efend' gibi kimseler tarafından da testekleni-
yordu. Hatipler Siyasi vaziyeti izah ederek kürt milletinin asirlar-
dan beri gasbedildiği milli haklarının istirdadına çalışması zarure-
tini heyecanlı nutuklarla istediler. Avrupa devletleri kürdüstani
ermenilere bahşış edeceğini beyan eden dah' liye veziri ali kema-
lin gazetelerde neşredilen sözlerini zikrederek halkın gayret ve
gazabını tahrik ettiler. Hatta hat plerden son olarak söz sôyleyen
Hamdi efendi koca osmanlı inparatorluğu kangren olmuş, bir vu-
cuða benzer, bu vücudun sağlam kısmının selameti işin kangiran
olmuş kısmi kesip atmak lazımdır. Bu hususta, tereddüt etmeden
istical göstererek Kürdüstani kangrenden kurtarmalı, demişti.
Saatlerce devam eden bu ilk umumi içtimada Kürt teali cemiyeti
— AHALI ARASINDA KÜRT KULUBU DEMEKLE MARUF —
isminde bir cem, ivet tesisine karar verildi. Cem, iyeti t mumi

Ekrem Cemil paša.

idaresi ile hükümet nezinde lazim, gelen resmi muamelenin takibine Ekrem Cemil Paşanın Riyasetinde Cercis Zade Kerim Çerhi zade Fikri Gani zade Reşat Cemil Paşa Omer beylerden müteşekkil bir bey, et intihap edildi. Kürdüstan Siyasi meseleleriyle beraber Kürt lisaninin okutulup yazilmasinin t'eminine, Kürt Kültürünün ilerlemesine ehemmiyet veren hey, et geceli gündüzlü çalışıraber Kürt lisaninin akutulup yazilmasinin te'minine kürt kültürünü yapıyordu. Memlekette mevcut bulunan iptidai rüştü idadi okul öğretmenlerinin hepsinin istisnasız cemiyete dahil olması Kürt milletinin aydın çocuklarının bundan elli sene evvel bilgi ile Kürtlüğe bağlılıklarını göstermesi memnuniyet verici bir haldir. Kürt Teali Cemiyeti az zaman zarfında bir çok Kürt kasabalarında şubeler açılmış bulunuyordu. Yalnız Diyarbakır Merkezinde cemiyete kaydolunan bin adetten fazla aza var id. O günlerde İstanbuldan Diyarbakıra gelen gani zade Doktor Cevdet bey cemiyete dahil oldu. Doktor FUAT beyde cemiyetin azasından bulunuyordu. Bu tecrübe görmüş muktedir zevati iş başına getirerek ilimlerinden tecrübelerinden istifade etmek niyeti ile hey, eti idare, istifasını verdi. Toplanan kongre Cemil Paşa Zade Kasım bey he, eti idare riyasetine gani zade Doktor Cevdet bey ikinci reisliğine cercis zade Kerim kasadarlığa Omer, Fikri, Ekremi de heyet azalıklarına Hamdi efendi hocayıda reis müşavirliğine seçti.

İstanbulda müteşekkil Kürdüstan — Teali cemiyetinden Diyarbakır'de müteşekkil KURT Teali Cemiyetine gönderilen neşriyat kürtçe yazılmış gazeteler mecmualar ve kasidelerin lüzümlü kısımları cemiyet matbaasında külliyetli miktarda çoğaltılarak halka dağıtılıyordu. Hey, eti idare Avkat Muhammet efendi — BAVE TUJO — Feyzi efendi zade Muhammet efendi. Miri Katibi zade Cemil bey, liceli Ali efendi den mürekkep teşkil ettiği propaganda hey, eti bütün mevcudiyeti ile gayret göstererek, vazifesini lay'ki ile ifa etmekte idi, Cemiyet mensupları hamiyetli gençler her ne pahasına olursa olsun, lisan işini yürütmegi ve halk arasında okunup yazılması adet edinmiş bir hale getirilmesini amaç edinmişlerdi. Bu esnada Kürdüstan keziyesine muhalefeti ile tanınmış Müftü Hacı İbrahim efendi ve akrabaları Pirinçizadeler müstesna olmak üzere bütün Diyarbehirliler — Kürt Teali Cemiyeti etrafında toplanmışlardı. İstanbulda teşekkül eden Kürdüstan teali cemiyetinin mesai ve teşebbüsünü teyid eden Diyar-

Diyarbekir Kürd teali cem'iyeti reisi :Kasim beg.

bekirdeki cemiyet kendilerine yardımcı olmaktan geri kalmiyordu. Hararetli bir istekle çalışan Kürt teali cemiyeti heyeti vazafesini mükemmel surette yapmakta, gün be gün kuvvetlenmekte idi şehrin halk kitlesi tamamen cemiyeti teyit etmekte idiler.

Kendini kürtlerin hamisi şeklinde gösteren Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Sivasta daha geniş bir şekilde topladıkları kongrede müdafai hukuk cemiyeti şubelerinin Anadolu da kürdüstanda açılmasına karar vermişlerdi. Mustafa Kemal Paşa Diyarbekir şubesi ile yaptığı muhaberatta Kürt davasına alaka göstererek sevgi izhar etmekte, takip etmekte oldukları davanın Kürt ve Türkün hayati davası olduğunu söyleyerek Kürtleri okşamakta idi.

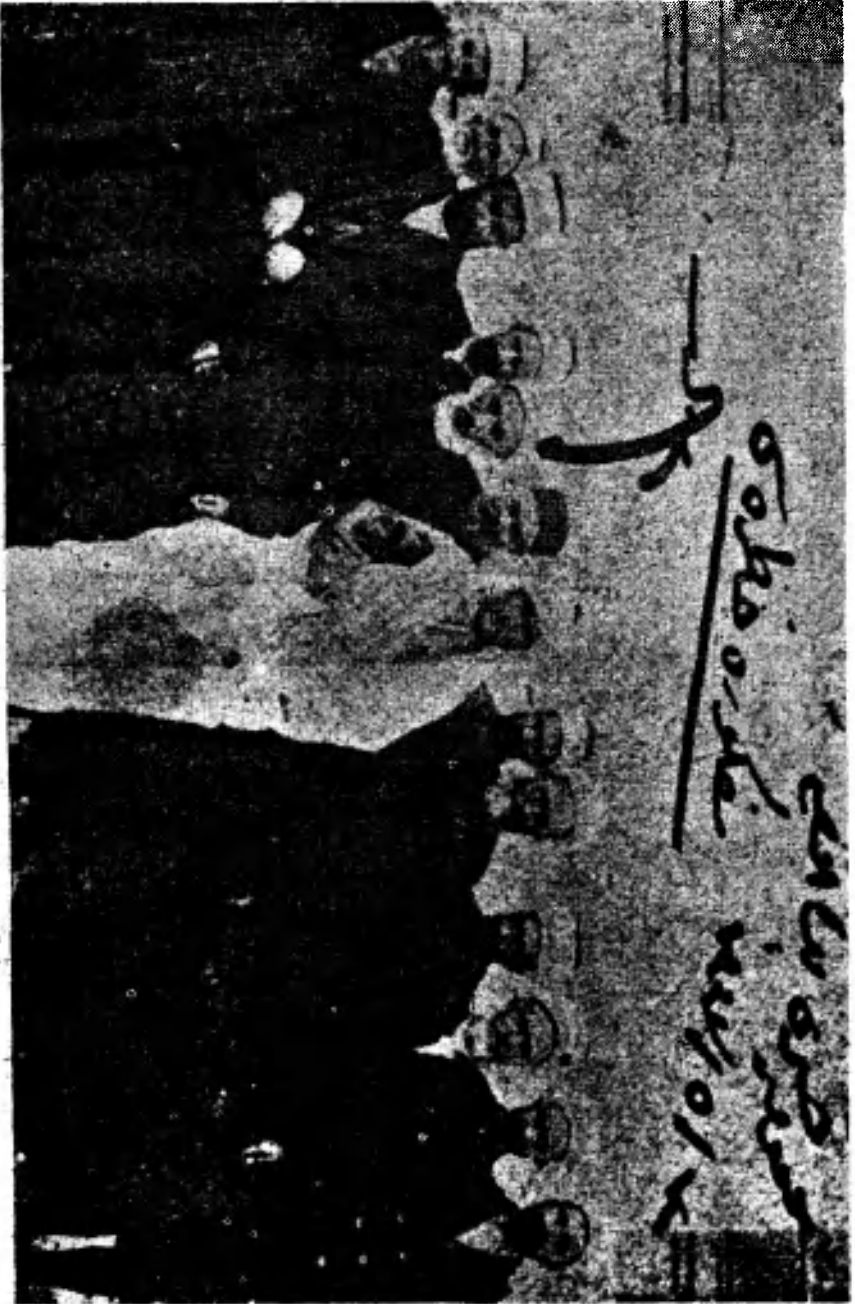
Diyarbekir şubesine yazdığı bir yazıda ecebi istilasına uğrayan memleketi düşmandan temizledikten sonra, Kürt kardeşlerinin milli haklarına riayetkar olacağını bildiriyordu. Bu hususu halk fırkası urfa millet vekili Osman Aganın amcası Abdurrahman Agaya yazdığı bir mektupta açıkça söylemişti.

Kazım Kara Bekir Paşanın İstiklal harbimiz namı ile yazdığı hatirasının 106 inci sahifesinde 7 Ağustos 1335 umumi tarihinde Erzurumda toplanan şarki Anadolu müdafai hukuk cemiyetinin aldığı mükarraratın birinci maddesini şöyle kaydediyor: Trabzon vilayeti, can'k sancagi ile vilayeti şarkiye namni taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbekir mamuretülaziz, Van, Bitlis ve bu saha dahilinde ki elviyei müstekile hiç bir sebeple ve bahana ile yekdiglerinden ve camiai osmaniyeden ayrılmak imkanı tasavvur edilmeyen bir küldür. Saadet ve felaket te İştiraki tammini kabul ve mukadderati hakkında aynı maksadı hedef ittihaz eder. Bu sahada yaşayan bilcümle anasiri islamiye yekdiglerine karşı mütekebil bir hissi fedekari ile meşhun ve veziyeti irkiye ve ictimaiyelerine riayetkar özkardeştirler.

Yine Kazım paşanın istiklal harbimiz kitabının 216 inci sahifesinde 11-9-1355 tarihinde Sivasta toplanan kongrenin aldığı Ka-

rarin b' rinci maddesinde deniliyor ki : Devlet osmaniye ile itilaf devletleri arasında akdedilen mütarekenin imzalandığı 30 teşrini evvel 1333 tarihindeki hudumuz dahil nde kalan ve mintikası islam ekseriyeti ile meskun olan memaliki osmaniye aksami yekdig'erinden ve camiayı osmaniyeden gayri kabili tecziye ve hiç bir sebeple iftirak etmez bir kül teşkil eder memaliki mezkurede yaş ayan bilcümle anasiri islamiyi yekdig'gerine karşı hürmet ve müta-kabil fedekarlık hissiyatile meşhun hukuku irkiye ve iş't maiyeleri ile şeraii muhitlerine temaml e riayetkar özkardeşlerdir.

Bu Kararlarda Vilayeti şarkiyede ehemmiyetli bir varlığa sahip bir tane islam unsuru olarak yaşayan Kürtlerin ictimai ve irki hususiyetlerine riayet edileceği ve öz kardeş addedildiği itiraf edilerek Kürtlerin bütün kudretler ile yardımı temin edilmişti. Muzafariyetten sonrada Kürt milletinin hukukuna riyet değil mevcudiyeti bile inkar edilmek suretile ahde vefasızlık gösterildi. Mustafa Kemal Paşa Halifeye hitaben neşrettiği beyanname ile hasim devletlere karşı bu hareketi yapmaga Halifen' n kendisini memur ettiğini bildirerek dindar ahali arasında mevkiini çok kuvvetlendirdiğini daha evvel söylemiştik. Hoca kıyafeti ile bir takım din üleması ile beraber aldirip ahalye tevzi edilen resmine bakarak Mustafa Kemal'in din' bir mefkureye sahip olduğuna inanan bir çok kimseler teşebbüsat ve amalini takdir etmekte idiler. Hükümet memurlarınının 90 % ni bilhassa ordu zabitanı parlamaga başlayan bu işi kutlayarak bütün kuvvetleri ile alkışlıyorlardı. Hükümet taraftarlarının yaptığı mubalagali propagandalarla Mustafa Kemal Paşayı islam halifesini büyük devletlerin saytaratından ve memleketi ecnebi istilasından kurtarabilecek şek lde göstere rek ahali üzerinde tesir yapmaga çalışıyorlardı. Artık aşair re'si ağalar Mustafa Kemal Paşaya begliliklerini izharda yekdig'eri ile rekabet ediyorlardı. şehir ahalişi ihtiyarlarında da bir kaçı müstesna islam halifesi mevzuu bahis olunca kendilerinde gürülen eski hararet kalmamıştı. Mustafa Kemal Paşanın Diyarbekir kumandanlığı zamanında tanıdığı, aralarında dostluk bulunduğu reislerde birer suretle taltif edilerek hediyelerle gönüllerinin alınmasida işe karışınca hükümet git gide kuvvetleniyordu. Aş' ret reislerine hükümet hediyesi olarak kondagi üzerine yapışt rılmış süslü nühas levhalar üstüne isimleri yazılı mavzer tufengi hediye

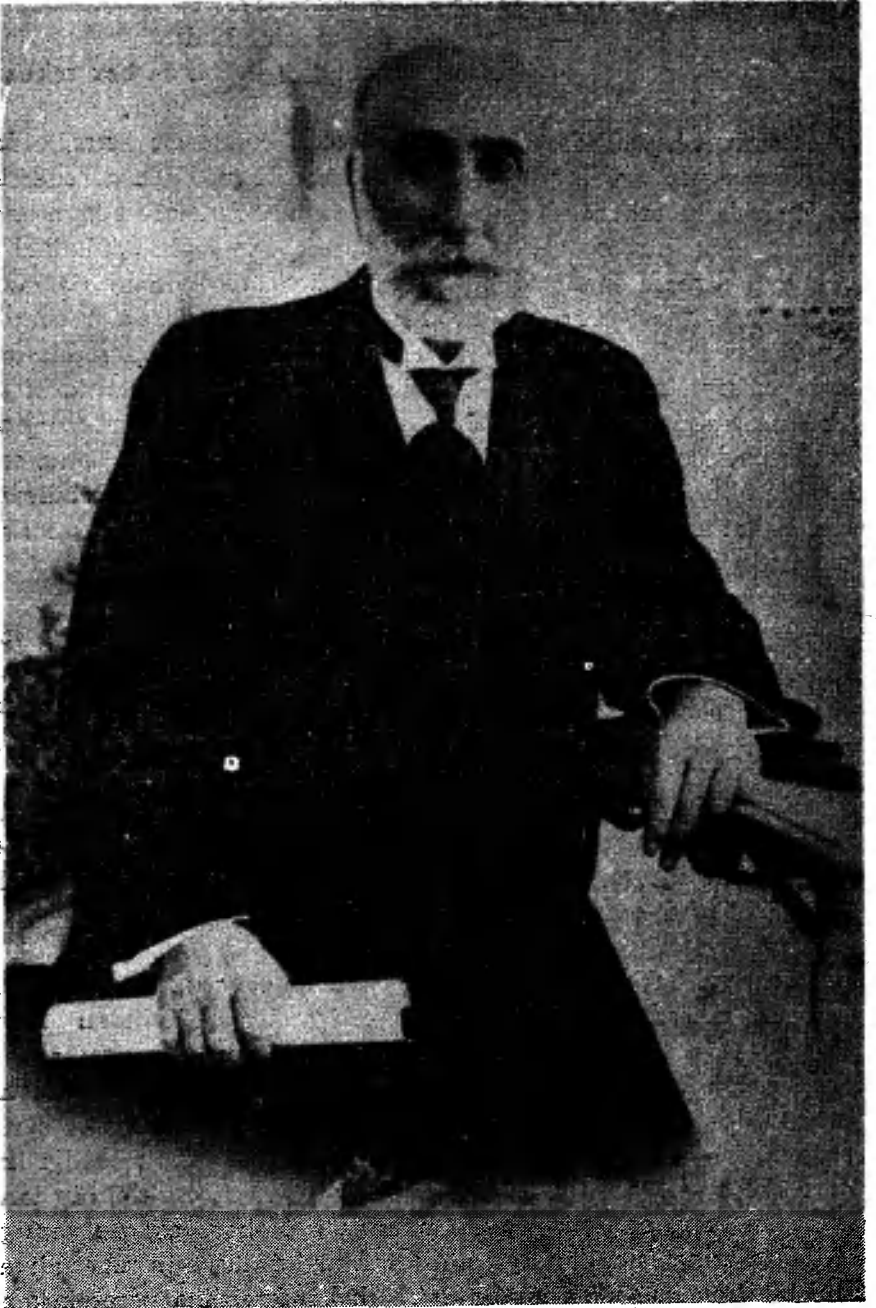
Sohbo o'de
Mustafa Kemal

Mustefa Kemal ve Hocalar .

ediliyordu. Bu vaziyette Kürt cemiyetinin mevcud yeti yaliniz hamiyetli gençlere ve pek mahdut ihtiyarlara münhasir kalməsi cemiyeti dag tmakta hükümetin cüretini artirdi. Hükümet kuvvetleri bir gece cemiyet merkezine baskin vererek eşyasini müsadere ve efradinin bazilarinni tevkrit etti. Mütebaki cemiyet efradi birer tarafa çekilmege mecbur kaldilar. Cemiyetin en faal bir uzvu olan Ekren Cemil Paşada şiddetli takibe ragmen ele geçmedi. İstanbula gitmege muvaffak oldu.

Mondoros mütarekesile harp nihayetlenince istanbulda bulunan Kürt vatan severleri, kürdüstanin hukuku milliyesini elde etmek amanci ile Kürdüstan taali cemiyeti namile bir siyasi cemiyet tes's etmişlerdi. Bu cemiyetin müessisi bulunan bediüzzaman Molla Said Mikisli Hamza Motkili Halil hayali beyler faaliyeteye geçerek cemiyete aza kaydetmekte idiler. Istanbulda kesretle bulunan Kürt aydinlari ve vücahasi milli davaya ilgi göstererek cemiyete girmiş, çalışmaga başlamlarlardi. Yapilan hey, eti idare intihabinda aşag' da isimleri zikredilen zevat Idare hey, etine seçilmişlerdi.

Birinçi Reis	— şemdinanli seyit Ubeydullah efendinin oglu avan azasından seyit Abdulkadir efendi.
Birinci reis vekili	— Botan ümerasından Bedirhani Emin Ali bey.
İkinci reis vekili	— Süleymaniyeli esbak hâriciye vekili Said Paşanın oglu ferik Fud Paşa .
Kat'ibi umumi	— Erkanı harp mütekadidi ferik Hamdi paşa
Muhasebeci	— Seyit Abdulkadir efendinin oglu seyid Abdullah.
Aza	— Dersimli Miralay Halil bey.
Aza	— Miralay mütekaidi Bedirhani M. Ali Bey
Aza	— Askeri Kaymakami mütekaid Süleymaniyeli M. Emin Bey.
Aza	— Ulemadan Hoca Ali Efendi.
Aza	— Müderrislerden Arvasli şef k efendi.
Aza	— Tercüman gazetesi baş müharriri Baban zade şükrü bey.

Teşk'lati ictimaiye cem'iyeti reisi : Emin Ali beg Berdirhan.

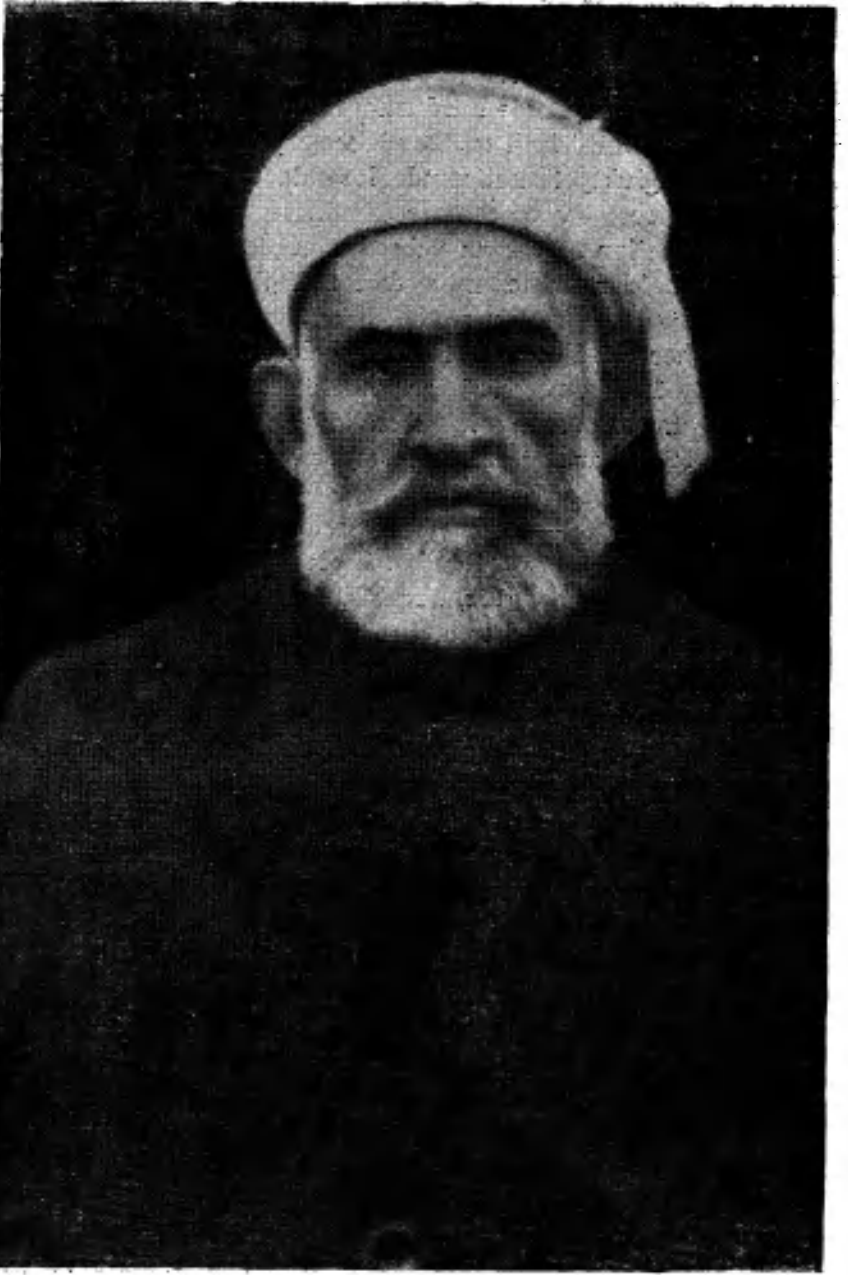
- Aza — Baban Zade Fuat Bey.
Aza — Tüccardan Fethullah efendi.
Aza — Profesör doktor şükrü Memet bey sekban

Cemiyet heyeti idaresine intihab edilen bu zevat istanbulda bulunan amerkan ingiliz, fransız komiserlerini ziyaret ederek Kürt milli metalibatini dava etmekte idiler. Amerikan komiseri ile yaptıkları bir toplantıda Kürtler tarafından seyid Abdulkadir efendi Bedirhani Emin Ali bey Bediüzzaman molla Said Doktor şükrü memet bey uzun bir beyanatta bulunarak harita üzerinde Kürdüstan hududunu belirterek denizlerde bir mahreçleri bulunması zaruretini anlatmıştı. Amerikan komiseri Kürdüstanın büyük bir kısmını içine alan bir Ermenistan teşkiline karar verildiğini söylemesi üzerine Bediüzzaman cevaben kürdüstan eger deniz sahilinde olsa idi diritnavtarınızla belki bu kararı tetbik edebilirdiniz. Fakat kürdüstan daglarına diritnavutlarınız çıkamaz. Bu kararınızda tetbik edilemez demişti.

Amerikanın Kürt milli haklarının teminine yardımcı olması Istenince — AIDE TOI — DIEU TAIDRA — diyerek ictimaa nihayet vermiş, manası: sen kendine yardımcı ol allahta sana yardım eder.

Kürtlerin en ziyade teması ingiliz komiseri ile idi kürt milli hukukunun tanınacağını vad eden komiser Kürtlerin sukunet ve itidalla hareket etmeleri menfaatları icabi olduğunu söyliyerek Kürtleri avutuyordu.

Cemiyet heyeti idaresi Pariste toplanan sevr sulh toplantısında Kürt mürahasligına Süleyman yeli Handan ailesinden Said Paşanın oğlu şerif Paşayı intihap etmişti. Kendisine müşavir olarak Verilen Diyarbekirli Fahri beyin iştirakile Kürt milletinin istilal hakkını sulh konfransi nezdinde müdafaa edyorlardı. şerif paşa 1919 — 1920 senelerinde Sulh konfransına takdim ettiği iki müzekkere ve harita ile kürdüstanın tevhidini ve istiklalinin tanınmasını talep etmişti. Ermeni mürahas Nobar paşa ile yaptığı ittifakta ermenistandan ayrı müstakil bir kürdüstanın mevcudiyetini bildiren müşterek bir beyan, sülh konferansına vererek kon-

1908 Tarihinde Teşekkül eden Kürd Tarakki ve tavun cem'iyeti reisi : seyyit Abdulkadir.

fransin mebdciyyen bu müzekkereye muvafakatini almışlardı.

Sevr muahedesinde kürdüstan faslinin 62-63-64 inci maddelerinde izah edilen şekilde kürdüstan hududu tıkrıben tayin edilmiş ve hukuku millisinin tetbik edilecegi yerler gösterilmişti. Yunanlıların maglubiyeti neticesinde lozanda toplanan ikinci sulh konfransında sevr muahedesinde kürdüstan muhtariyeti idaresi için kararlaştırılan mevaddan bahsedilmedi isede bu kararın kürtlerin siyasi haklarının teminine dair milletler cemiyeti evraki arasında mevcut siyasi bir vesika olarak muhafaza edilmekte olduğundan, her Kürdün bilmesi lazim gelecegi döşancesi ile sevr konfransının 12 Agustos 1920 tarihindeki ictimaindan kürdüstanın milli haklarının tanınması kabul edildiği ni bildiren tarihi bir vesika olması itibarile tercümesini aynen aşağıya dercediyorum.

Madde 62

— İş bu muahedenin mevkii meriyete vezi tarihinden itibaren 6 Altı ay zarfında İngiliz, Fransız, İtalya hükümetler tarafından tayin edilecek üç azadan mürekkep bir komisyon istanbulda toplanarak Kürt unsurunun sakın bulunduğu firatın şarkında bilahara tayin edilecek Ermenistan hududunun cenubunda iş bu muahedenin 27-inci maddesinin ikinci ve üçüncü fkralarında gösterilen Türkiye, Suriye beynelnehreyn hudutlarının şimalndaki mintikada mahalli bir Kürt muhtariyeti idare planini ihzar edecekler. İş bu planin bazı noktalarında komisyon azaları arasında ihtilaf zuhur ederse bu ihtilafi tabi oldukları hükümetlere bildireceklerdir. Bu plan Kürdüstan muhtariyeti arazisinde bulunan Asuri, kildani ve sair irki ve dini akaliyetlerin muhafazası hakkında kafi teminati ihtiva edecektir. İran hududuna müteallik noktadan ihtiyaç hasil olursa İngiltere, fransa, İtalya, İran Kürt memurlarından mürekkep bir heyet mahallinde

General : şerif paşa, Sever Koniferansind Kurd murahassi.

yapacağı tahkikata binaen lazim gelen tadilatı yapacaktır.

Madde-63

— Osmanlı Hükümeti — 62 — inci maddede z'kredilen komisyon tarafından ittihaz olunacak mukarrerati kendisine teblig tarihinden itibaren üç ay zarfında kabul ve tatbik etmeği şimdiden teahhüt eder.

Madde-64

— İşbu muahedenin meriyete konması tarihinden bir sene sonra 62 inci maddede z'kredilen menatik ahalasi milletler cemiyetine müracaat eder ve halkın büyük bir ekseriyeti Türkiyeden mustakil olmak isterse milletler cemiyetide mezkur ehalin istiklale ehil olduğunu kabul ettiği takdirde milletler cemiyetinin bu mintikaya ait her türlü hukuk ve mündeiyatin Türkiyenin feragat etmesi tevs'yesine Türkiye hükümeti riayet edeceğini şimdiden teahhüt eder. Bu feragatin teferruati müttelik devletlerle Türkiye arasında tanzim olunacak bir mükavele ile tesbit edilir. Bu feragatin vukuu halinde şimdye kadar Musul vilayeti dahilinde yaşamakta olan Kürtler arzulari ile mustakil kürt hükümetine iltihak etmek isterlerse müttelik devletler hiç bir veçh ile bunların arzularına muhalefette bulunmayacaklardır.

Kürdistan teal' cemiyetini İstanbulda bulunan bütün kürtler destekliyordu. Bu ana kadar kürtlüğü gizli kalmış aslen ne kadar kürt varsa hepsi birer kürt milleyetperveri siffalile meydana atılarak hocasida, alimi de, cahilide hepsi kürt milli hukunun birer müdafii vaziyetinde kendilerini göstermekte idiler. Hilafet ve saltanatın. Inkiraza sürüklenmekte olduğunu gören bu zevat amali ve istikballarının teminini vucuda gelecek kürdistana bağlamışlardı.

Heyeti idarenin büyük bir kısmi kürdistanca tanınmış hanedan mensubeyni ve nüfuz sahibi kimseler idi. Eger bu zevat buldukları şerait içinde fiilen İstanbuldan Kürdistanla irtibat teminin müşkülâtini göz önüne getrerek cemiyetin merkezi faaliyetini Kürdistan'a nakletmiş olasalardı Diyarbekirde müteşekkil Kürt teali cemiyetilede mesai birliği yaparak Kürdistanın muhtelif mahallerinde nüfuz sahibi kimselerin çalışmaları çok muhtemeldi ki deha semereli olur ve istenilen netice alınırdı. Mustafa Kemal Paşa hükümetinin zuhurundan sonra Kürdistanla alakası kesilmiş olan cemiyetin bütün mesaisi İstanbuldaki mahdut siyasi faaliyete münhasır kalmıştı.

Bazı cemiyet azalarının seyid Abdulkadir efendinin ve heyeti idare azalarının Kürdistan'a giderek orada çalışmaları teklifine heyeti merkeziye muvafakat etmedi.

Yeniden faaliyete geçen — HEVİ — JİN ismi ile neşrettiği mecmua ile Kürt milli dava sini müdafaa ediyordu. Merhum meslup Kemal Fevzi Memduh Selim, ve sair gençler mantiki yazıları ile dünya efkarını Kürdün meşru ve haklı davasından haberdar ederek bu hakların elde edilmesine çalışıyorlardı.

Türk gazetleri Seyid Abdulkadir efendinin bir taraftan şurayı devlet reisi diğer taraftan Kürdistan istiklalini isteyen bir cemiyet reisi olmasını tenkit ederek ya şurayı devlet riyasetinden çekilsin ve yahut Kürdistan istiklalini iddiadan vaz geçsin diye yayınları üzerine müşarünileyh gazetelere beyanatta bulunarak Kürtlerin istiklal istemediğini Kürdistan'a muhtariyet idare talebinde bulduklarını beyan etmesinden dargın olan heyet azalarından bir kısmi Kürdistan cemiyetinden ayrılarak teşkilati ictimaiye namile bir cemiyet tesis ettiler. Bedirhani Emin Ali bey Bedirhani Ferit bey, Şükrü bey Baban, Fuad bey baban Hikmet bey baban, Doktor Abdullah Cevdet bey, Doktor Şükrü Memet bey Bitlisli Kemal Fevzi bey, Ekrem bey Cemil Paşa, Kerküklü Necmettin Hüseyin bey, Molan Zade Rifat bey ve Memduh Selim beyden mürekkep bir cemiyet kurulduğunu devletler komiserlerine bil-

dirdiler. HEVI cemiyeti tarafından neşredilmekte olan « JIN » mecmuasında teşkilati ictimaiye cemiyetinin neşir efkari olarak yevmi bir gazete şeklinde çıkmaya başladı.

Cemiyetin faal genç azaları Kürdistanda cemiyetin meksatlarını teyid edecek bir fikir cereyanı uyandırmak ve ameli harekette bulunmak üzere 921 senesinde Ekrem Cemil Paşa ile miksli Hamza beyi kürdistana göndermişlerdi. Ekrem Diyarbekir havalisinde gizli olarak çalıştığı esnada evinde misafir olduğu HEVERKAN aşiret-reisi Abdülkerim Ali Remmo kendisini tutarak Türklere teslim ettikten sonra Ankara istiklal muhakemesinde muhakemesi yapılmak üzere mevkufen Ankaraya gönderildi. Hamza beyde bir suretle ele geçerek Diyarbekirde bir müddet hapsedilmişti.

Teşkilati ictimaiye cemiyeti Bedirhani Halil Rami bey, Mustafa Paşa Yemliki, Kemal Fevzi, Molan Zade Rifat, beylerden mürekkep bir heyeti 1921 Senesinde cenubi Kürdistandan geçerek şimali kürdistana gitmek üzere Iraka gönderdi. İngilizler bu heyetin Iraktan geçmesine mani oldular. Yalnız Mustafa paşa süleymaniyeli olduğundan Süleymaniyeye gitmesine müsaade ettiler. Mustafa paşa Sölüymaniyeye giderek şeyh Mahmudun melekietini altında teşekkül eden hükumette maarif veziri oldu. Teşkilati ictimaiye cemiyeti uzunluma olarak üç renkten müteşekkil yukarıda kırmızı ortada beyaz üzerinde güneş ve altta yeşil renkli kürt bayragının renk ve şeklini tesbit ederek milli bayrak olduğunu ilan etti.

Necmettin Hüseyin, Memduh Selim, Kemal Fevzi, Baban Zade Aziz beylerin teşkil ettikleri Kürt millet firkasında milli gayenin tahakkukuna hararetle çalışıyor teşkilati ictimaiye cemiyetinin mesaisine iştirak ediyordu.

İngilizler osmanlı devletinin inhilali karşısında orta şarkın amudi fukarisi mesabesinde olan bilhassa çok zengin petrol menbalarına malik olan kürdistan mintikasında nüfuzları altında bir kürdistan hükumeti teşkilini tasarlamakta olduklarında işgalleri altında bulunan cenubi kürdistanda şeyh Mahmudun Melekietini

altında bir kürt hükümeti Kurulmasına mani olmamışlardı. şimali kürdistanda sivas vilayet merkezine yakın bir yere kadar bir kürt hükmi zati idaresi yapılmasına sevr muahedesinde karar verilmişti. Türk kuvvai milliye teşkilati ehemmyetli bir varlık gösterince menfaatlarını bu hareketi kuvvetlendirmekte gören ingilizler Kürdistan tesisinden vaz geçtiler. Mustafa Kemal Paşanın muvaffak olmasına yardımcı oldular. Mustafa Kemal Paşa meşhur nutkunda söylediği gibi yunanlılarla harbin en şiddetli bir zamanında Samsuna çıkan bir ingiliz zabiti hükümetinin kendisine iki vapur dolusu harp malzemesini hediye gönderdiğini haber vermişti. İngilizlerin dost ve müteffiki yunanlıların türklere mağlup olmalarını istediklerine bundan daha açık bir delil olamaz. Kuvvai milliye hükümeti yunanlıları denize döktükten sonra lozanda toplanan sulh konfransında Kürtlerin milli haklarına ait hiç bir bahis konuşulmadı, ve nede maalesef kürt cemiyeti mürahassı tarafından bu konfransa bir müracaat yapılmadı. üstelik iki defa toplanan lozan konfransına iştirak eden türk mürahassı İsmet Paşa bir defasında Diyarbekir millet vekili piriñçi zade Fevzi beyi diğeri defasında millet vekili zülfi zade zülfi beyi birer Kürt siffatı ile beraberinde götürerek orada biz Kürtler türklere kardeşiz ayrılmak istemeyiz aramızda bir fark yoktur. söyletmek suretile kendilerini milletlerine karşı tarihi lanete mustahak bir hiyanet yaptırdı. Mustafa remzinin İsmet paşaya hitaben yazdığı mektupta babası merhum Memet Aganın bu konuda Feyzi ve zülfi beyleri muaheze ettiğinde güya biz sagirin yani ismet paşanın bu kadar muhannet olduğunu ne bilelim demişler. Ve kendilerini mazur göstermek istemişler, halbuki hiyanetin ve denaetin büyüğünü kendileri irtikap etmişlerdi, eğer birer Kürt idiseler milletlerine bundan daha büyük bir hiyanet olamaz, ve dünya durdukça lanete mustahaktırlar. Eğer Kürt degilseler kürtler namına sahtekarlıkla gidip orada bir milletin hayatına bağlı bir meselede yalan söylemekten daha büyük bir rezalet olurmu. Her iki şekildedeki insanlık siffatını taşıyacağına layık olmayan kimselerin yapabildiği denaeti irtikap etmişlerdir.

İngilizler müteffikleri fransız ve italya devletlerinin Anadolu sahillerinde muhim yerlere el koymasını hoş bir gözle görmiyor-

lardı. Fransızlarda İtalyanların Antalya'yı işgaline razı değildi. İtalyanlarda Yunanlıların İzmirde bulunmasını istemiyorlardı. Bütün bu sebeplere ve Antep'te Fransızlara karşı açılan şiddetli çete harpleri tesiri ile Fransız hariciye veziri Franklen Lyon'un Türklerle yaptığı anlaşma neticesi Fransızlar Adana havalisini ve Antepi boşaltıp çekilmişlerdi. Antep harbini yapanların ekserisi Kürtler, Antep'in kurtuluşunun ve gazi Antep diye adlanmasını Kürt kahramanlarının cesurane ve fedakarane savaşları temin etmişti. Bu harplerde — Vurun Kürt uşagi namus günüdür — diye Medih yolunda çağrılan Türkler harpten sonra Vurun Türk uşagi namus günüdür şekline çevrilerek Kürtün hizmet ve fedakarlığına karşı her vakit olduğu gibi yine nankörlük gösterilmişti. 1920 senesi sonlarına doğru esaretten Diyarbakire döndüğümde Kürt milliyet çiligi tühmetile hapsedilen arkadaşlardan bazıları bırakılmışlardı.

Bunlardan Vatan şehidi meslup dava vekeli Muhammet efendi-Bavé tujo-ki ona hacca ahtı diyede isim verilmekte idi muhakemesi esnasında hakimin bütün ısrarlarına rağmen Türkçe ifade vermek istememiş Kürdistanda adaletin layiki ile yerine getirilmesi için muhakemelerin Kürtçe olarak yapılması fikrinde ısrar ettiğinden nihayet tercüman vasıtasıyla ifadesi Kürtçe olarak alınmıştı. Cesur ve milletini çok seven — BAVE TUJO — 1925 senesi istiklal muhakemesinde sorulan suallere arslanca cevap vermişti. Zalim Türk süngüleri ile çevrili olduğu halde asilirken «yaşasın Kürdistan» diye haykiran, Kahramani Türk askeri bir taraftan asarken diğer taraftan süngü ile yaralamışlardı.

Dünya durdukça Kürt milli vicdanında milli birer aziz olarak Yaşayacak olan bu gibi büyük vatan severlerin fedakarlıkları gençlerimize numune olmalıdır.

Milletine düşkün Doktor Fuad, BAVE TUJO, ÇERHI ZADE FIKRI, LICELI ALI gibi arkadaşlarla milli mesele dair yaptığımız toplantıda Mahmut Berzencinin vaziyetini iyice anlamak ve teşkilatı ile ittisal yapmak için bir arkadaşın Süleymaniyeye kadar gitmesi lüzumunu kararlaştırdık. Bu iş için aramızda çekilen kurada bu vacibin ifası — BAVE TUJO — ya düşmüştü. Bavétu-

jo bir kaç gün içinde remman yolu ile musula yetişti, fakat tam ingilizlerin şeh Mahmut aleyhine yaptıkları harekete tesadüf eden bir zamana tesadüf etmesinden ingilizler bavé tujonun süleymaniyeye gitmesine müsaada etmediklerinde başka kendisini tevkif ederek türklere teslim ettiler. Muhakemesi yapılmak üzere ankara'ya gönderilen bavé tujo Ankara hapishanesinde bir müddet yat-tiktan sonra serbest bırakıldığından tekrar Diyarbekire döndü.

«ŞEYH MAHMUT BERZENCİNİN MELEKIYETİNİN ILANI»

1917 Senesinde İngilizler Iraki işgal etmişlerdi. Cenubi Kürdistan 1918 senesi mondros mütarekesinden sonra işgal edildi. İngilizler zengin petrol menbalarını ele geçirmek için cenubi kürdistani işgal ederken Kürt milletinin milli hukukunu taniyacaklarını söylemekte idiler. Sevr muahedesi mucibince kürtlerin şimali kürdistanda müstakil hükümet teşkiline liyakati milletler cemiyeti tarafından tastik edilirse kürdistanın bir cüzü olan cenubi kürdistan halkıda arzu ettiği takdirde şimali kürdistana ilhak edilmesine mümanaat edilmeyecek, deniyordu.

Vilson prensibinin sarahatan her milletin istiklali tanınacağına ragmen kürdistan tesisi işini sulh konfransı hey'eti elestiki bir şekilde sevr muahedesine koymuşlardı. Kürt milletinin istiklalinin tanınması milletler cemiyetinin takdirine daha doğrusu büyük devletlerin arzu ve ihtiraslarına oyuncak olarak bırakılmıştı. 1918 tarihinde kuvvayı milliyet hükümeti anadoluda daha inanılacak bir varlık göstermeden evvel kürtlerin milli haklarının kabulüne müsaide olan ingilizler türklere cenubi Kürdistan'dan attıktan sonra şirvan ile büyük zab nehri arasındaki vasi arazide şeyh Mahmut Berzencinin melikiyet tesisine itiraz etmediler fakat pek az bir müddet sonra ingilizler şeyhin nüfuz mintikasını kısarak yalnız süleymaniye'ye hasretmek istediler. şeyh Mahmut buna razı olmadığından ingizlere karşı isyan ederek 27 Mayıs 1919 da süleymaniye'yi işgalle ingilizleri süleymaniyeden tart etti 9 Haziran 1919 da «BENDER BAZIYAN» da ingiliz kuvvetleri ile yapılan şiddetli çarpışmada şeyh Mahmut yaralı olarak ingilizlerin eline esir düştü, 29 Temmuz 1919 da ingiliz mahkemesi şeyh Mahmuda idam hükmü verdi isede bu hüküm ebedi hapis cezasına tahvil

edilerek şeyhi Hindistana nefi ettiler.

1922 senesinde lozanda toplanan milletler cemiyetinde türkler musulun ekseriyetinin türk oldugunu iddia ederek kendilerine bırakilmasini istemege kalkmaları üzerine ingilizler kürt davasını yeniden kurcalamak istediklerinden milli bir sembol olarak tanılınan şeyh Mahmudu menfasi Hindistandan süleymaniyeye dönderdiler. şeyh Mahmut «Meleki Kürdüstan Mahmudi evvel» adı ile kendini ilan ederek isimleri aşağıda yazılan zevattan mürekkep bir hükümet teşkil etti.

Baş Vekil	:	şeyh Kadir «şeyh Mahmudun Kardeşi»
Baş Kumandan	:	Hefid şeyh Abdülkadir
Dahiliye Bakani	:	şeyh Muhammet Garip
Maliye Bakani	:	Abdülkerim Alke
Maarif Bakani	:	Mustafa Paşa Yamliki
Gümrük Bakani	:	Ahmet Bey Fettah
Polis ve zabitiye	:	Ahmet Berzenci
Milli Müdafaa	:	Salih Zeki bey Sahipkiran
Adalet Bakani	:	Hacci Molla Said

şeyh Mahmut hükümet heyeti, devletin idaresini tanzime çalışmakta iken yeniden ingilizlerle aralarında çıkan anlaşmazlık sebebiyle şeyh Mahmut ikinci defa olarak ingilizler aleyhne kıyam etti. Yapılan muharebelerde tayyarelerle takviye edilen ingiliz ve irak askeri kuvvetleri 19 Haziran 1924 tarihinde süleymaniyeyi tekrar işgal ettiler. şeyh Mahmud ingiliz hava kuvvetlerinin vahşiyane yaptıkları tahribattan şehri korumak için dağlara çekilmeye mecbur kalmıştı. Bir müddet sonra ingiliz ve irak hükümetleriyle yaptığı ittifakta Melekiyetten vaz geçerek siyasetle uğraşmamak şartıyla af edilerek müsadere edilen emlakinin kendisine iadesine kabul ettiler. Bu ittifaka binaen şeyh Mahmut hiç bir şeyle alakadar olmiyarak yalınız emlakinin idaresi ile meşgul iken, ingilizlerin Irak hükümeti ile 930 senesinde yaptığı muahede irakin milletler cemiyetine mustakil bir devlet olarak girdiginde, Kürtler milli haklarının zayı edilmekte olduğunu gördüklerinden süleymaniyede büyük bir nümayiş yaptılar. Halk mutasarrif dairesine hucum etti. Hükümet kuvvetleri ile yapılan dövüşte ahaliden 14 şehid ve 23

yaralı vardı. Hükümet kuvvetlerindende 11 maktul bir o kadarda mecruh vardı. Bu hadiseden takriben bir ay sonra şeyh Mahmut İrandan Süleymaniye hududu içerisine girerek Irak hükümeti aleyhine isyan etti. Hanikinden Zahoya kadar Kürt mintikasında İngilizlerin intidab altında bir Kürt hükümet teşkilini istiyordu. Bu isyan hareketi 1931 senesi ilk baharına kadar devam etti. Irak ordusu İngiliz kuvvetleri ve tayyarelerinin yardımı ile yaptığı askeri taarruza mukavemet imkan bulamayan şeyh Mahmut kendisini teslim mecbur oldu. Reşit Ali Geylaninin 1941 senesinde yaptığı inkilaba kadar irakin cenubunda menfada kalan şeyh Mahmut bu inkilap hareketinden istifade ederek Kürdistana döndü. şeyh Mahmud 20 Kanuni Sani 1923 senesinde Tebriz Konsolosu vasıtası ile Sôvyet hükümetine müracaat ederek dostluklarını ve yardımlarını istemişti. Yazdığı mektupta şöyle deyiordu: «**Bütün dünya 1917** Oktobir inkilabının hürriyet avazını işitti. «Milletinizin zalim ve müstebit bir idareden kurtulduğuna bütün alem sevindi. Kürtler haklı olan milli davalarında muvaffak olmak azmi ile giriştikleri mücadelede ellerini size doğru uzatıyor. Bütün Kalpleri ile ve samimiyetle sizinle arkadaşça ve kardeşçe beraber yaşamak arzusunun besliyorlar. Aramızda diploması irtibat olmadıgından ehvalimize tefsilat ile vakıf olmayan Sôvyet hükümetine bu yazı ile her şeyi bildirmeğe imkan yoktur. Mazlum, esarete bulunan milletlerin hamisi olan Sôvyet hükümetinin Kürt milletinde himaye edeceğine, emindir; bütün Kürtler soviyet hükümetine şarkin hamisi nazari ile bakmaktadırlar. Mükadderatlarını soviyet hükümeti mükadderatına bağlamaya hazır olan Kürtler müteakabilen sizinle irtibat **tesis etmeği sabirsizlikle bekliyor.**»

İngilizler Irak mandater hükümeti siffati ile Bagdat hükümeti ile müştereken 22 Kanuni evvel 1922 de milletler cemiyetine verdikleri bir müzekkerede cenubi Kürdüstan da sakin Kürtlerin bir Kürt hükümeti tesisi hakkını tanıyan Britanya hükümeti Irak hükümeti, muhtelif Kürt gruplarının kendi aralarında süratle anlaşip ittifak etmeğe muvaffak olarak iktisadi, siyasi münasebetlerini sağlayacak, mes'al heyetlerini Britanya hükümetile Irak hükümeti nezdine göndermelerini ümit ederler. Demişlerdi. Bu aldatıcı söz-

Kurd Krali Birinci Mahmud Berzenci.

lere kani olmayarak milli haklarının tamamen teminini isteyen cenubi kürdüstan halki ile her biri musulun kendisine aidiyetini iddia eden İngiliz ve türk hükümetlerinin talebi üzerine 30 Eylül 1922 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi sabik Macar Başvekili Kont teleki Belçikalı Kolonel A. Polis, İsveçli vezirlerden A-Anversinden mürekkep bir heyeti tahkikat yapmak üzere Musula gönderdi. Tahkik Komisyonu yaptığı tahkikata müarazası yapılmakta olan arazi üzerinde ne türk ve ne de arapların bir hakkı olmadığını ahalinin büyük bir ekseriyetinin Kürt olması itibarile bu kitanın mustakil Kürdistan devletine aid olması lazım geleceğini bildirdi. Bu arazi üzerinde yaşayan ahaliye Kendi irklarından kendi lisanları ile konuşan kendileri gibi Kürt olan yezidilerde ithal edilirse ahalinin sekizde altısını Kürtler teşkil etmekte olduğunu raporlarında bildirmişlerdi, çok sarıh olarak kürtlerin hakkını İspat eden tahkikat heyetinin raporu cenubi Kürdüstana sahip olmak isteyen İngilizlerle türklerin hiç birin memnun etmedi. Tahkikat hey, eti irak hükümetini mi yoksa türk hükümetini mi? İstiyorsunuz tarzında ahaliden sual soruyordu. Buna itirazen Baban Zade İzzet bey sualinizi bu iki hükümetten hankisini istediğinize hasrediyorsunuz neden bir kürt hükümeti isteyip istemediğimizi sormiyorsunuz demişti. Tahkikat heyetinin raporundan memnun kalmayan İngiliz ve türk mürahhaslarının istemesi üzerine milletler cemiyeti General Senderin riyaseti altında ikinci bir tahkik heyeti tekrar gönderdi. Bu Heyet raporunda cenubi Kürdüstanın İraka ilhakinin lüzumunu bildirerek Kürtler için de sakin oldukları yerlerde Kürt lisaninin resmi lisan olarak mekteplerde okutulması idari, adli hükümet dairelerinde Kürt lisaninin istimali zaruretini bildirmişti. Bu raporn üzerine İngilizler ahalinin fikrini sormadan cenubi kürdüstani bagdada raptteler.

Bu tahkikat hey'etlerinin Kürt milletinin mevcudiyetini tesbit eden raporları birer vesika olarak milletler meclisinin resmi evraki arasında bulunmaktadır.

İngiliz mandater hükümeti ve İrak hükümeti Kürtlerin kültür ve idare haklarına riayet edeceklerini milletler cemiyetine karşı teahhüt ettiklerine ragmen, kürdüstan çok şedit bir merkezi

idareye tabi tuttular. Kürtçe lisaninin mekteplerde okutulması mahdut şekilde yalnız Süleymaniye ile Erbil şehirlerinde iptidai okullarda okutuluyordu. Mütebaki Kürt şehirlerinde adliye lisanı tedris ve talim her şey Arap lisanile yapılmakta idi Kürdüstana zorla tatbik edilen bu haksız muamele hep mandater ingilizlerin muvafakati ile yapılıyordu. Kürdistanın ayrılmaz bir parçası olan cenubi Kürdüstani artık ingilizler ve iraklılar bir arap arazisi gibi görüyorlardı. Kürtler milli haklarını elde etmek maksadı ile müteaddit kanlı isyanlar yaptılar. Bu isyanlar sebebiyle şöven Irak hakimlerinin avkatlığını yapan askeri mütekaiddi Mahmut Dürre tarihi hakikatları tahrif ederek — Keziye Kürdiye-ismi ile yazdığı kitabın 242 inci sahifesinde işaret ettiği suretle irakta gürülen vahdeti siyasiye uzun asırlardan beri araplarla kürtlerin imtizacından kar ve zararda müşterek olarak beraberce yaşamış olmalarından doğduğunu belirterek bunların birbirinden siyasiyen, coğrafiyen, iktisadiyen ayrılmalarına imkan olmadığını göstermek istiyor. Bununla Mahmut bey demek istiyorki bu gün Irak vahdeti içinde bulunan kürdistanın cenup kısmı daima irakin bir parçası halinde hukuku çignenerek benliğinden tecrit edilmiş bir vaziyette Irak hakimlerinin keyfi idaresine bağlı olarak yaşamağalıdır.

Tarihi mukaderat bu iki milleti Osmanlı devletinin tahammülü müşkül zalim idaresine tabi tutarak asırlarca beraber bulundurdu. Her iki milette zülüm ile dolu bir idarenin müsibetlerinden müşteki olarak inlediler. Müşterek müsibetler bu iki milleti birbirlerine bağlayıp sevdirtmişti. Bunun bariz şekli 1912 senesinde İstanbulda birer talebe cemiyeti olarak arapların teşkil ettiği müntedi el edebi ile kürtlerin teşkil ettiği hévi merkez azalarının dostane ve kardeşçe münasebetlerinde görülmektedir. Osmanlı devleti dahilinde aynı müsibete uğramış olan bu iki mazlum İslam unsuru yekdigeri ile daha iyi kaynaşarak çok samimi bir kardeşlik duygusu ile sevişiyorlardı. Birinci dünya savaşının nihayetinde siyasi, askeri, iktisadi sebeplerle İngiliz devletinin meydana getirdiği Irak hükümetnin teşekkülünden sonra Kürtler İslam kardeşleri Araplardan ne yardımlar ümit ederken maalesef Mahmut bey gibi şöven ve dar düşünceli kimselerden daima haklarına hayir istemekle karşılaşmaktadırlar. Kitabın 243 üncü sahifesinde Türklerin

dağlı türk diye aldandirdigi kürtlere vurduğu tenkil darbelerile kendilerini izmihlale götürmekte olduğunu gönülhoşluğu ile söyliyerek Diyarbekir havalisinde Kürtlerin türklerle indimac ettiğini Kürtlük ve Kürtçülüğün ortadan kaldırılmış olduğunu ima etmek istiyorki bu tamamen hakikata muhaliftir. Bilakis Kürdüstanda bilhassa Diyarbekirde Kürtler her zaman türklerle ihtilaf ve mücadele halindedirler bir çok kürt aydınlarının tazyik altında hapis cezası çekmekte olması buna delildir. Kürtler . . . türklerle her karşılaşmada izmihlale değil bir adım daha gayeye yaklaşmaktadırlar. Türklerin Kürtleri türkleştirmek emelinin mezara gömüldüğünü Mahmut beye müjdeliye biliriz. Kürtler hiç bir tazyik ve tethiş icraatına ehemmiyet vermiyerek Kürdistan vilayetlerinde milli mevcudiyetlerini belirten her an yaptıkları mitinglerle Kürdistanın hakiki sahibi olduklarını, ve her türlü cefaya tahammül ederek milli varlıklarını izhardan çekinmedikleri bunun şahididir. Miltattan dört bin sene evvel bu gün sahibi oldukları arozide yerleşen kürtler memleketlerine gelip geçen büyük fatihlerin kahhar ordularına milli mevcudiyetlerinden bir şey kayıp etmeden bu güne kadar mukavemet gösterdiklerini tarih söylemektedir Bundan sonrada milli mevcudiyetlerinin mafharati içinde ilelebed serfiraz olarak yaşayacaklardır. Çok şükürki necip arap milleti arasında Kürtlerin hakiki varlığını görüp anlayan zevat az olmakla beraber günbegün adedleri çoğalmaktadır. Kitabın — 291 — inci sahifesinde kavmi bir arap ceridesinin, Irak ordusunun bu gün söndürmek istediği hareket ne bir savaş ve nede ansizin çıkmış bir isyan hareketidir. Bu hareket derin ve Kendine mahsus bir kavmi keziyedir. Bunların aleyhine kullanılan silahın Kullanının elinde patlaması muhtemeldir demesi ve yine dger bir kavmi ceridede yapılan askeri hareketten memnun olmadığını gösteren yazıda komonist bayragını Kürtlerin evleri üzerinde dalgalandığını görürsek kimse Kürtleri müatebe edemez. Diye askeri icraati aleyhinde olması görüşümüzün doğrulugunu gösterir. Mehmud bey kitabının ilk sahifesinde Kürtlerin şimdiye kadar bir devlet teşkil ettiği görülmemiştir. Diye iddiası hilafına bu yakınlarda Diyarbekir ve myafarkin havalisinde hükümet kuran mervanilerle iranda bir devlet teşkil eden kerim zendanin ve Eyyubi hükümetlerinden sarfinazar islamiyetten binlerce sene evvel Kürt milletinin bizzat kendisi olan Kürtlerin birer kolu ve bu güne

kadar bakiyeleri Kürt olark Kürdistanın muhtelif bölgelerinde yaşıyan halitiler, mitaniler, huriler, gibi şubeleri asur ve kildani devletlerini ortadan kaldırarak yerlerinde asirlarca hükümet kurduklarını tarih sahifelerini karıştırsa görecektir. Bundan başka islam ordusunun kürdistanı aldıktan sonra 932 miladi tarihinde lor kitasında beş asir bir müddet saltanat kuran kürt — fizuliye-devletine otuz beş hükümdar hükümdarlık yapmıştı. Yine şarzorlu heinsune bin Hüseyin 981 tarihinde deno, şarzor ülkelerini hükmü altına alarak kurduğu mustakil devlet on bir hükümdar tarafından 141 sene idare edildi. Yine Délim Kürtlerinden — üm-madi devle-alinin tesis ettiği — al peveye-yahut — Delmiyan-devleti 942 senesinde Bagdatta taşakkül ederek 127 sene hükümdaran oldu. İnkâr kabul etmez bu tarihi hakikatlar mevcut iken Kürtlere şimdiki kadar bir devlet teşkil etmemiş demek hakikatları görmemek demektir. Orta doguda araplarla Kürtlerin ezeli siyasi düşmanları türk hükümeti suriye dahilinde hummusa yirmi kilometre yakın bulunan Rusteni, Halep havalisini cezireyi musulu milli hudutları içindl sayan bilhassa arapların mali olan İskenderun livasını mülküne zammeden türklere dargin hislerle duygulanacağına Mahmut bey bilakis kitabının — 243 — üncü sahifesinde türklere kerkük petrolunun sahibi olarak gösürmek gafletinde bulunuyorki binlerce sene evveline nazaran milletler tarihinde daha dün denecek kadar yakın bir zamanda bundan 400 küsur sene evvel Bagdad seferinde dördüncü Murat Patışah, türk sayteresinin devamını temin, devletinin emniyetini sağlamak için yol ugragında yer yer bıraktığı küçük Türk topluluklarından biri olarak bırakılan kerkük Türklerinin Kürtlerin bizzat tasarrufları altında bulunan arazideki petrolun sahibi olduklarını söylemesi bittabi garazkarane sôylemesi bittabi garazkarane sôylenmiş bir sôzdür. şari zor — Kerkük-bôlgesinin sahibi olan zerdüştü dinine salık Kürtler hariçten gelen islam ordusuna bu diyarda mukavemet ederek şiddetli ve kanlı muharebeler vermişlerdi. İslam dinini kabuldan sonrada yine bu bölgenin sahibi olarak iraki idare eden Türk Valisinin hükmü altında bulundulursada sonradan teşkil edilen musul vilayetine bağlandılar. Umumi harbin zuhuruna kadar bu hal devam etmişken harbin neticesinde ingilizler irak hükümetini tesis ettiklerinde cenubi kürdüstan kürtleri yani musul vilayeti Kürtleri arzu ettikleri takdirde şimalda Türkiyede

teşekkül edecek olan Kürt hükümetine iltihakına hiç bir müma-naatta bulunulmiyacagi sevir muahedesinin Kürdistan faslinin — 64 — üncü maddesinde zikredilmişken ingilizler Türklerle Lozan muahedesile anlaşarak milletler cemiyeti tarafından Kürtlere tanilinan zati idareden vaz geçince, cenubi Kürdistan Kürtlerinin rey ve muvafakiyetini almadan kendilerini Iraka raptettiler. Bu hala razı olmayan Kürtler cenubi kürdüstanin iraktan ayrı bir memleket oldugunu bildiren milli hareketlerde bulundular. şeyh Mahmut Süleymaniyede ikidif, a 1919-1922 senelerinde hükümet kurdu. 1929 senesinde millet vekilleri Meclisi azalarından Cemal Baban, Seyfüllh Handan, Hazım şemdin aga, revandizli Ismail Aga, Mehmet Aga caf, Mehmet Salih agalar tarafından meclise takdim edilen layiha ile Süleymaniye, Erbil, Kerkük livalari ile musulun kürtlerle meskun kazalarini birleştirerek bir birlik tes- isile bu birliğin merkezle irtibatini saglayacak bir müfettişle id- aresini istemişlerdi.

1930 da İngilizlerin Irak hükümeti ile akd ettiği muahededen sonra Irak müstakil bir devlet siffatili milletler cemiyetine aza olarak girdiginde kürtlere verilecek zati idareden bahsedilmeme- sini milli menfaatlarına mühalif gören Kürt züemasi ingiliz Ho Komiserine ve Melik Faysala protesto telgraflari gönderdiler. Ve milletler cemiyetinden evvelce verdiği karara binaen bir Kürt devleti tesisini istediler. Ilerde bahsi geçtiği gibi 1930 senesinde Süleymaniyede bu metalibati teyiden yapılan mitingde hükümet kuvvetleriyle çarpışmalarda kürtlerden on dört maktul yirmi üç mecruh asker ve polisten 11 maktul üç mecruh vardi. Bu hadi- seyi müteakip şeyh Mahmut hükümet aleyhine kıyam etti. Bri- tanya Ho Komiserinden Hanikinden Zahoya kadar kürdüstan kitasında ingilizlerin intidabi altında bir Kürt hükümetinin te- sisini istedi. 1931 senesinde şeyh Ahmet Barzani Kürtlerin milli haklarinin taninmasını dava ederek kıyam etmişti Bu isyan ha- reketi 1934 senesine kadar devam etti. 1944 senesinde molla Mus- tafa milli hakların elde edilmesi için kıyam etti. Irak hükümeti vezirlerinden Macit Mustafa hükümet namına Barzani ile yaptı- ğı ittifakta Kürtlerin milli metalibinin kabul edildiği resmen ilan edildiginden Reisi Vüzera Nuri Said bu münasebetle sôylediği bir nutukta bu hususu sarahatan itiraf etmişti. 1961 senesinde molla

Mustafanın riyaset ettiği Kürt demokrat parti ile afair kuvvetleri milli hakların tanınması için Irak hükümeti ile 1969 tarihine kadar harp halindedirler. Irak hükümeti elinde kesretle bulunan tayyare, tank, büyük çapta toplar vesaiti harbiyenin en müthişi ile muti ve aman içinde köylerinde iş güçleriyle meşgul ahaliye hücum ederek köylerini tahrip, mezruatlarını, bağlarını bahçelerini yakmak gibi vahşiyane icraatlarla, Kürdistanı viraneye çevirmesine ragmen Kürt savaşını susturamadı. İcz içinde kalan Irak hükümeti şimdide zati idare haklarını itiraf edeceği vadi ile savaş liderlerini aldatmak istemektedir. Bu bildirdiğim birbirini takip eden savaşlar ve silmi müracaatlar gösteriyor, ki ingilizlerin Kürdistana ayak bastıkları günden itibaren bu güne kadar Kürtler milli haklarını istemekten vaz geçmemişler ve Irak hükümetlerinin zorla tatbik etmek istediği idaresiz temini rıza göstermemişlerdir. Kürdistanın mazlum bir halde bırakılması hep ingilizlerin işidir. İngilizler menfaatlara uygun görselerdi sevr muahedesinde itiraf edilen Kürdüstanın hukukunu tanıyan bir Irak hükümeti meydana getirdiği gibi bir kürt hükümetinde yapabilirlerdi. Binaenaleyh bu izah ettiğim ahvala nazaran Mahmut bey ve emsali ne irkan nede tarihen ve nede coğrafiyen irakin bir cüz, ü olmayan cenubu kürdüstani kendilerine tabi olarak ezici hükümler altında bulundurmaya ne sebeple yeltenmekte olduklarını anlamak müşküldür. Bilhassa iraklılar fatih siffatle Kürdüstana girmiş degiller ki böyle bir iddiada bulunabilsinler. Bu hususta çok yanlış düşünen Irak hükümeti ile kürtlerin imtizacına imkan yoktur. Kürtler canlı bir millet varlığı ile lazim gelen evsaf ve şeraiti ziyadesile haiz olarak mevcut buldukça kendi mükedderatlarına ve insani haklarına sahip olacaklarından emindirler. Kendilerini hür Kürdüstana yetiştirecek sahla üzerinde metin adımlarla yürüyüşlerini durduracak milli varlıklarını yok edecek hiç bir kuvvet dünyada mevcut degildir. On beş milyon zinde, cesur, buna ilave olarak tabii manialara malik dağları bulunan Kürt milletini ortadan kaldırmak tasavvur edilebilir mi?

Cenubi Kürdüstan Kürtleri Irak devletinin muvakkat düsturunda zikredildiği gibi araplarla müsavi hukuka sahip olarak hakiki bir kardeşlikli Irak milli vahdet dahilinde yaşamak emel ve arzusunu beslemektedirler. Bu ciheti muhterem Barzaninin ve di-

ger savaş liderlerinin fırsat düitükç verdikleri tasrihlerden öğreniyoruz. Irak hükümeti şimdiye kadar olduğu gibi bu ciheti takdir etmezde Kürtlerin isteklerinin hallinde aldatıcı bir tavirda devam ederse Kürtlerin artık aldanmıyacıklarından emin olabilirler. Orta dogunun en değerli ve hür düşünceli bir şahsiyeti olan Mustafa Barzaninin hakkında hakikata mugayyer verdiği malumatı reddetmek vicdani borcumuz olmazsa idi Kazıyei Kürdiye kitabının bahs mevzuu edilmesine hiç lüzum olmazdı. Mesela on beş bin nufustan ziyade bir halk kütlesi ile 1946 senesinde Mahabat Kürt Cümhuriyetine iltihak ettiğinde üç bin musallah bir kuvvetle cümhuriyet hükümetin'in müdafaa kuvvetini teşkil eden Barzani kendisine Mahabat hükümeti tarafından verilen General rütbesi ile bu müdafaa kuvvetine ve cephe de bulunan diğer kuvvetlere kumandan tayin edildiği her kesin malumu olduğu hakikatini sakliyerek Barzani ile beraber Mahabada iltihak eden eşhasın adedinin çok küçülterek elli kişiye indirmekten Mahmut beyin maksadı nedir anlaşilamaz. Irandan avdetinde beraberinde bulunan yirmi dört kişi ile siyasi mülteci olarak Sôvyet hükümetine iatica ettiğini söyliyerek avdette iyice teslih edilmiş askeri talim ve terbye görmüş Iraklı olmayan yeddi yüz elli kişi bir Kürt kuvveti ile döndüğünü söyliyor. Barzani 565 musallah bir kuvvetle Sôvyet hükümetine iltica etmişti, orada bulunduğu 12 sene zarfinda bir kısım arkadaşları evlenerek evlat sahibi olduklarından avdetlerinde bunların adetleri çoluk ve zevceleri ile beraber dukuz yüz küsura balig olmuştu. Mahmut Dürre bu iddiasile Sôvyet hükümeti kendi ajani olan Barzaniye General rütbesini vererek bu talim görmüş musallah kuvvetin başında Irakin asayişini bozmak için göndermiş olduğunu söylemek istiyor, diğer taraftan kitabının — 125 — inci sahifesinde Istimar yani İngilizler Irak hükümetni tazyik etmek istediği zaman ajanları arsında her kesten ziyade bu işe elverişli buldukları Barzuninin tama ettiği Irak kürdüstanın hatta bütün kürdüstana hakim olmak hevesini tahrik ederek kendisini silahla malla takviye ederek savaşa sevk ediyor. Demektedir. Bir taraftan sôvyetlerin ajani olduğunu ima ederken diğer taraftan ingilizlerin adamı olduğunu söylemek gibi iftiralarla siyasi ve askeri dehaya malik tarihin en büyük kahramanları saffında yükselmiş olan hür yaradılışlı hürriyet ve demokrasinin orta doguda emsalsiz müdafii büyük Barzaniye yapılan

bu iftiraları red ederek hakikati bir daha okuyuculara, ve umumi efkara izah etmeği insani, ahlaki bir borç bildigimizden bu redd'in yapılmasını zaruri gördük. Mahmut bey kitabının 19 uncu sahifesinde Kürtler islam alemi ile temamilen indimac etmiş olduklarından lisaninin ekserisi, dörtte üçü arabî kelimelerinden mürekkeptir diyecek kadar ileri gidiyor. Ne ala !! Türklerde «daglı türk» dedikleri kürtlerin lisanlarının ekser kelimesi türkçeleşmiş farisi kelimelerden alınmıştır.? !! Diyorlar. Bundan daha güzel ne olabilir. Türklerin turanizim siyaseti mürevvici lisanîyat ilminde vasi malumata sahip ziya gökalp 1926 senesinde gireson vilayetinde neşredilen giresun gazetesinde yazdığı bir makalede «orta doguda arap lisanide dahil olduğu halde kürtçeden daha vasi bir lisan yoktur». Demes'ne ne buyrulur. Sonra Iskenderi kebirin İran ülkesine hakim olduğu zaman iranin vasi bölgelerinde konuşulan umumi lisan Kürt lisani olduğunu tarihi merduhun 401 inci sahifesinde okusalardı Kürt milleti lisaninin en eski ve en vasi bir lisan olduğunu öğrenirlerdi. Hiç zahmet buyrulmasın Kürtler ne türkleşmek ve nede Araplaşmak istemezler .... Kendi milletlerinin gurur verici mefharetleri içinde yaşamagi her şeye tercih ederler. Mahmut bey kitabında Irak Kürtlerinin siyasi ve medeni hukuka malik olduklarını devletin umumi vazife ve menasiblerindedede dige riraklılar gibi nesiblerini aldıklarını bildiren dogrulugunun şüpheli olması ekit olmakla beraber, acaba! devletin mühim işlerine tealluk etmeyen üçüncü dördüncü derecedeki vazifelerde bazı Kürtlerin istihdami hatta bunlardan bazılarınin vüzera reisliğine bile yükselmeni kürtlerin milli. İsteklerini temin edebilirmi? Irak hükümetlerinin muhtelif tarihlerde muhtelif vesilelerle Kürt lisaninin Kürt mintikasında resmi lisan olarak tanılacağı hakkındaki tesrihatları ile Irak hükümetine melik olarak getirilen Faysala biat etmek istemeyen Kürdüstan halkına hitaben 1922 senesinde İngiliz Ho Komiserinin yaptığı beyanatta İngiliz hükümeti ile Irak hükümeti Kürtlerin Irak hududu dahilinde bir Kürt hükümeti tesisi haklarını itiraf ederler, demesine ragmen Süleymaniye Erbil iptdai okkullarında sene be sene kisiltilmek suretile biraz daha küçültülen Kürt lisaninin okutulması verilen vaatleri ve bu hususta yapılan tasrihatları Karşiliyabilirim ?

1958 Senesinde neşredilen muvakkat düsturun üçüncü mad-

desinde Irak cümhuriyeti bilcümle vatandaşların iştirakile vucuda gelen bir küldür. Cümlesinin hürriyet hakları müemmindir. Araplarla Kürtler Irak devletinde şerik ve milli haklarına tamamilen sahiptirler. Muvakkat düstür bu milli hakları zaman altına almıştır, diye zikir edilmektedir. Bu hakikat ise, şirket müktezasi yapılan işlerde şürekânin meşvereti ve memleketin hayratından şüreka adetleri nisbetinde istifade etmesi lazim gelmezmi? Bu hususta Kürtler daima uzak bırakılmışlardır. Memleket mukadderetine ait işlerde bile fikirleri alınmamıştır. Nede adedleri nisbetinde vazife sahibi olmuşlardır. Kürtler en azından Irakın dörtte biri kadar bir nüfusa malik olduklarına kanidirler. Bundan vaz geçtik bazı iraklıların de diği gibi yüzde on nisbetinde olduklarını kabul etsek bile yüzde üç nisbetinde memleketin hayratından istifade etmiş degillerdir. Devlet varidatından 850 sekiz yüz elli milyon dinarin sarfiyatını düzenleyen heyetin yirmi azasından biri Kürt degildir, bu büyük mablagın yüzde biri olsun Kürdüstana sarfedilmiş degildir. 1964 senesi mizaniyesine şimalin imari için bütçeye konulan beş milyon dinardan bir para bu uğurda sarfedilmiş degildir. Propaganda olsun diyi her sene muvazeneye konmaktadır. Hakiki Kardeşlik şartlarına uymayan bu gibi muamelelerin yapılmakta olduğu intikal devresi bir nihayet bulamiyacakmidir? Bir kaç zabitin dayandıkları kılıç zoru ile milletin hukuk ve hürriyetini çigniyerek hüküm sürmelerinin elbette bir neticesi olacaktır. Millet demokrasi hayatına kavuşacak yapacağı hür intihapla toplanacak millet meclisi memleketin yüksek menfaatına uygun şekli kabul ederek araplarla Kürtleri hakiki bir kardeşlik duygusu ile birbirine bağlanarak kardeşlik muhabbetile yaşayacaklardır.

K O Ç G I R I K I Y A M I

Kürt milli tarihinde ehemmiyetli bir yer alan Koçgiri, Zara, Divrigi, Kangal, Refahiye, Hafik, Dumurcuk kaza ve nahiyeleri aşiretleri reisleri ile Zaralı Mustafa paşanın oğlu Alişan bey Kürdistanı milli haklarına Kavuşturmak için 1918 senesinden beri aralarında yapmaga çalıştıkları ittifaka muvaffak olarak 1920 senesinde Türk hükümeti aleyhindeki kiyamda tahammül ettikleri

fedekarliklari cismani ve maddi zararlara ragmen hareketi daha elde edilemedi. Daha isyan bidayetinde reislerin bir kısmi saglam iyi tanzim etmek imkan'inin bulunmamasından beklenen netice bir inançla işe girişmiş degillerdi. Bu reislerin tanınmış şahsiyetlerinden bazilari Mustafa Kemal Paşayı sivasta ziyaretinde büyük devletlerin Kürdüstani Ermenistan yapmak istediklerinden buradaki nüfus çoklugunun Kürt olduğunu ıspat ederek osmanli devletine bagli bir Kürdüstan muhtariyet idaresi istemekten başka bir gayeleri olmadığını söylemişti. Diğer taraftan o günlerde kangal kazasının yelice nahiyesinin Hüseyin Abdal Tekyesinde canikan ve kureyşan aşiretlerinin iştirakile yapılan toplantıda sevr muahedesi mucibince Diyarbekir, Van, Bitlis, Elaziz, Dersim, Koçgiri mintikalarını içine alan bu yerlerde bagimsiz bir Kürdüstan teşkili için silaha sarilmaga bu ugurda sonuna kadar savaşmaga ittifakla karar vermişlerdi. Yukarıda ismi geçen mahaller ahalisinin ve dayandıkları Dersimin kahramanliklanri zalim Türk hükümeti idaresine karşı öteden beri besledikleri düşmanlik hissi heyecanlanmış olduğundan kastedilen hedefe vusul için halk harp etmege sabirsizlik gösteriyordu. Refahiye ilçesinde şadan aşiret reisi PAŞO Refahiye kaza merkezini işgal ve Türk kuvvetlerini esir almış kendini kürt milli kuvvetleri kumandani ilan etmişti. Koçgiri aşairi birinci derecede reislerinden zaralı Mustafa Paşanın oğlu Alişan bey isyan hazirliklerini görmek için Dersimde bulunduğu bir zamanda Hozat merkezinde yapılan toplantıda bir Kürt hükümeti tesisi için and içildiğinde hazir bulunmuştu. Yine bu günlerde dersimliler Elaziz vilayeti yolu ile Ankara millet meclisi riyasetine 25 teşrini sani tarihinde verdikleri telgrafta Sevr muahedesinde Diyarbekir, Van, Elaziz, Bitli, vilayetlerinde tatbiki kararlaştırılan Kürt zati idaresinin kabulünün ihtirafi yoksa bu hakkı silah kuvveti ile almaga keziyeye teşebüs edeceklerini bildirmekte idiler. Bazi başların gevşek baglarla bagli olmasına ragmen fiilen savaşa kalkan, Kangal, koçhisar, Divrigi, zara, Refahiye, Kuruçay, kemah kazalari ta Dersim hududuna kadar uzanan bölge tamamen Kürt savaşçılari eli altına girmişti. Hükümet Koçgiriye bir nasihat hey'eti göndererek feveranda olan halki sukunete davet ve her hanki bir kıyam hareketine mani olmak türlü yalanlarla ahaliyi aldatmaga çalışiyordu. Bu yalanlara her kesten ziyade koçgiri aşiretleri reislerinden Hay-

dar bey inanmıştı. Haydar bey kan akitmadan türklerle anlaşarak Kürt milli haklarının temin edilebileceğini zan ediyordu. O ise nasihat hey, etinin bütün gayreti isyani tenkile hazırlanan Nurettin paşa ordusunun nevakisini ikmalle isyan sahasına yetişebilmesine lazım gelen vakti kazanmaga matuftu. Haydar bey nasihat hey, etinin vaitlerine aldandığından isyanın tertip ve tanzimi işlerinde bir gevşeklik hasil olmuştu. Az bir müddet sonra koçhisar, Zara, Kangal cihetlerinden Nureddin Paşa ordusunun pişdarlarıyla başlayan muharebe şiddetini gittikçe artırıyordu. Meşhur laz osman çetesinde refahiye üzerinden koçgiriye taarruza geçmesiyle her tarafta şiddetli harplar başlamıştı. Aldandığını anlayan Haydar bey artık var kuvvete harbe iştirak edereek yararlıklar gösterdiğinden çok kanlı muharebeler günlerden beri devam etmekte idi. Türk taraftarlığını yapan kangal kazası ağalarından hacı aga milan dagında Geniyan aşiret reisi Murat paşa ile yaptığı gizli bir görüşmede Murat paşayı Türk tarafına geçmege ikna etmiş olduğundan Murat paşa Beypinar nahiyesindeki evine döndüğünde cephanesi ve erzak dağıtılacak bahanesiyle Türklerle harp halinde olan Seyit azizle zalim ve kardeşi Hüseyini evine davet ederek kancıklıkla yakalayip Türklere teslim etti. Cesur ve değerli kumandanlardan Sabit ve Bahri beylerle güzel agada şehit düştüklerinden takriben kumandansız kalan muharip Kürt kuvvetleri cepheyi terk ederek geriye çekilmeğe başlamışlardı. Koçgiri aşiret reisi Haydar bey iki bin kişilik bir kuvvetle Dersime çekilirken türüklere hoş görülsün diye kuruşan aşiret reisi kôr paşo bir kaç bin kişilik kuvvetle yolunu keserek dersime gitmesine mani olmuştu. Bazı rüesanın türk tarafına geçmesi bir kısmında hiyanetle tutulup tûrlere teslim edilmesi ve mühim bir kısmında kahramanca yaptıkları harisi ve mühim bir kısmında kahramanca yaptıkları harpte şehit pte şehit düşmeleri sebebiyle Nureddin paşa ordusu ile, 180 km genişliğinde bir cephede harbe devam imkanı kalmadığından 15 arkadaşları ile beraber Türklerin eline esir düşen Haydar bey ve seyit Aziz sevkedildikleri askeri mahkemesinde haklarında idam hükmü verildi isede bu hüküm değiştirilerek nefi edilmeleriyle iktifa edildi. Çok yazık ki epeyi uzun süren ve ehemmiyetli bir kuvvetle yapılan bir çok fedekarlığa mal olan temiz ve asil bir düşünce mahsulü **bu kıyam hareketide bir tanzima tabi olmayarak aşair vari hareket edilmesi yüzünden matlub faideyi vermeden sönüp gitti.**

Vatan uğrunda can veren şuhedamizin hatirasini derin bir hürmetle yad eder Kürt gençlerinin bu birakılan eser üzerinde yürüyerek bagimsiz bir Kürt hükümeti teşkiline muvaffak olacıklarını bütün kalbimizle inaniriz.

Kürt milliyetçilerinden merhum Ali şér bütün bu geçen ahvaldan müteessir olarak yazdigi bir menzumedede hozatlilarinda yardima gelmediklerinden şikayet etmektedir. Manzume şudur:

Koçgiri başladı harbe
Sesi gitti şarka garba
Bir ordu asker geldi
Dayanamadilar bu darde
Dilo yaman, yaman yaman
Çiyan girto berf u duman
Mera bişin şahi merdan
Ew dermané hemu derdan
Ovacigin aşireti
Zabteyledi mahalleri
Geriden imdat gelmedi
Hozat çekmedi gayreti
Dilo yaman yaman yaman
Çiya girto berf u duman
Mera bişin şahé merdan
Ew dermane hemu derdan
Kürdüstanin ordulari
Kahretti barbarlari
Vatan için ölecegiz
Istemeyiz Mogollari
Dilo yaman, yaman, yaman
Çiya girto berf u duman
Mera bişin şahé merdan
Ew dermané hemu derdan
Yemin edenler elmaya
Zülfikari mürtezaya
geriden teller çektiler
dilo yaman, yaman, yaman
çiya girte berf u duman
mera bişin şahé merdan
Ew dermane hemu derdan

ISMAL AGA SIMKONUN KIYAM HAREKETI

Birinci harbi umumi sonunda almanların mütefiki olan Türklere mağlup olduklarından itilaf devletleri Osmanlı devletini bir kaç parçaya ayırmışlardı. Sevr de toplanan sulh konferansı Amerikan Reisi Cumhurbaşının ilan ettiği on dört maddeli programında söylediği şekilde her millet gibi Kürtlerde bir Kürdistan hükümeti hüsulüne çalışıyorlardı. Kürdistanın muhtelif mahallerinde bazı Kürt züema ve aydınları Sevr muahedesinde tanılan hakların elde edilmesi için gayretler sarfetmekte idiler. Diyarbakırda teşekkül eden Kürt tealli cemiyeti ve yine İstanbulda bazı Kürt vatandaşların tesis ettiği Kürdistan tealli cemiyeti, Kürt teşkilatı içtümeyce cemiyeti gibi siyasi cemiyetler teşebbülde bulunarak milli Kürt hukukunun tahakkukuna çalışıyorlardı, bir takım Kürt reisleride silah kuvvetine dayanarak milli hakların elde edilmesini istiyorlardı. Kürdistanın şimali garbisinde Dersimden ta Sivas kapılarına kadar uzanan Kürtlerle sakin ülkede Zaralı Mustafa paşanın oğlu Koçgiri aşiretleri reisi Alişan bey ve arkadaşları Türklere karşı isyan ederek Sevr muahedesinde Kürtlere tanılan hakların tatbikini istiyorlardı. Kürdistanın cenubunda Seyh Mahmut Berzenci Kürdistan meliki olarak Kürt hükümeti esasatını kurmuştu doğuda İran, Türkiye hududu üzerinde bulunan — şikakan — aşireti reisi önemli İsmail Aga kıyam ederek İran Kürdistanının mühim bir kısmını, Urmiye gölü havalisini 1920 senesinde hükmü altına almıştı. İsmail aganı 1925 senesine kadar devam eden müteaddit kıyam hareketlerinde Türk-İran orduları ile yaptığı harplerde pek çok def, alar gelip gelmişti. Bir defasında iki bin mevcutlu bir İran askeri k'it, asına SAVUCBILAKDA yaptığı hücumda İranlıları perişan ederek firara mecbur etmiş iki seri ateşli Rus cebel topu ile yedi mitralyöz ve bir çok miktarda hafif ve mühimlet igtinam etmiş idi doğu Kürdistan Sevr muahedesinde bahis edilmemesine rağmen İran hükümetinin acz muvafakiyetle yürütmekte idi.

İsmail aga 1923 Senesinde Süleymaniyeye Seyh Mahmudu ziyarete gelmiş ve aralarında dostluk kurmuşlardı. 1925 senesinde

Rizahan iran şahinşahi ve diktatörü olunca iranda bulunan Kürtleri temsil etmek siyasetine başladı. İlk evvela nüfuz ve kuvvatin-den çekindiği İsmail aganın vücudu'ımhanin çok müşkül olduğunu hisaba katan şah işi dostane şekilde mühasebet kurmak suretile becermegi düşünerek muhtelif vesilelerle İsmail agaya yakınlık gösterip dostluk kurmuştu. 1930 senesi nisan ayında şino kasabası Amiri, fena niyetile, şinoya gelecek olan Rıza şahla görüşmek için İsmail Agayı şinoya davet etti, bundan evvelde İsmail aga bir kaç defa şahla görüşmüştü. İsmail aga bir kaç Suvariden ibaret az bir kuvvetle şinoya gelerek hükumete misafir olmuştu. Amiri fevc Serheng sarahan İsmail agaya fazla hürmet ve misafirperverlik göstererek hiç bir şüpheye mahal bırakmıyordu. şahin şino ya gelmesini bekleyen İsmail aga ile beraber az bir kuvvet bulduğu fırsat gören amiri fevc şahin istegini yerine getirerek İsmail agayı hiyanetle öldürdü. Bu hadiseyi müteakip Hemedani Cafer Sultan riyasetinde iranilere karşı bir isyan daha yapıldı ise de bu, isyanda muvaffak olmadı.

1914 Harbi bidayetinde İsmail Aga ve Kürt ümerasından Bedirhani Abdürrezak bey şemdinanlı Nehri şeyhi seyid übeydullahin evlatlarından Seyit Taha ittifak ederek Rus çar hükumetine iltihakla Kürdüstanin milli haklarının elde edilmesine çalışmışlardı. 1917 Oktobor inkilabına kadar çar hükumetile el birliği yapan bu zevat Sôvyet inkilabından sonra Türkiyeye avdete mecbur kalınca Bedirhani Abdürrezak bey Türkler tarafından tevkif edilerek Musul hapisanesinde bir müddet hapsedildikten sonra bila hüküm öldürüldü, Seyit Taha ve Simko ele geçmediklerinden hayatları kurtulmuş oldu.

şeh Said, 1925 Hareketi lideri.

ŞEYH SAİD EFENDİNİN KİYAM HAREKETİ

Halifeyi ecnebi devletlerin tehakümünden kurtaracak İslamiyetin muhafazasını sağlamlaştıracak inancı ile Mustafa Kemal Paşaya içten bağlılık gösteren Kürtlerin büyük bir kısmı Yunan harbinin kazanılmasına değerli hizmetlerde bulunarak muvafak-kiyetinin teminine yardımcı olmuşlardı.*

Yalnız adedleri mahdut bir kaç millet sever Kürt genci bu propagandaların yalan olduğunu biliyor inanmıyordıarsada kimseye anlatamıyorlardı. Yunanlılar denize dökülüp harp kazamildikten sonra Mustafa Kemal Paşa yüzündeki perdeyi yırtarak din ve dünya işini birbirinden ayırıp Halifeyi saltanattan uzaklaştırınca Türk, Kürt bütün İslamların bilhassa Kürt ülemasının kendisine karşı besledikleri muhabbet ve itimadi zayı etmeğe başladı. Mustafa Kemal Paşa dinsizliğe doğru her adım attıkça Türk, Kürt aydınları çok kıymetli bir şahsiyet olan Cibran açireti reisi Mir Alay Halit Beyin etrafında toplanarak 1932 senesinde istiklal manasına gelen AZADI — adı ile bir siyasi cemiyet teşkil ettiler. Kürdüstani azadi ye kavuşturacak kafi derecede geniş bir savaş teşkilatının zaruretine kani olan millet sever Kürt aydınları bunun icrasına çalışıyorlardı. Kürt subaylarından Bitlisli İhsan Nuri, Süleymaniyeli mülazim İsmail Hakki şaveys Hertulu Hurşid cemiyetin mühim azalarından idiler. Erzurumda bulunan Cemiyet merkezinden aldığı talimat üzerine Kürdüstanın muhtelif mahallerinde teşkilatın ikmal vazifesini üzerine alan mülazim İsmail Hakki şaveys Diyarbekirde ugramış idi. Diyarbekirde ben, cemilpaşa zade kasım bey Doktor Fuad, Dava vekili Mehmet Efendi — BAVÉ TUJO — yani meşhur Hacı ahti, Ekren Cemil

---

* Hakimiyeti milliyet ve halife İslamiye: yeni gün matbaası yirminci yıl 1925 efendi 1341 rumi tarihinde yazılıp ilan edildiği varemle k bn nusha basılarak tab edilmişti.

muş Türk ve Kürt devleti muahatasının mücahedesile iktisabi zafer ve galibiyet etmişti-BuBroşürün Mustafa Kemal paşanın emrile iki bin nusha basılarak tab edilmişti.

paşa ve bazı diğerk arkadaşlarında iştirakile cemiyetin bir şubesi şubesi açıldı. Diyarbakır şubesinin Erzurumda bulunan merkezle muhaberesi şifra ile elden gönderilmek suretile Dara hini şube mümesili fedekar gençlerden Teyib Ali vasitasile yapılıyordu . Kürdüstenin her tarafında milli uyanıklık baş göstermekte idi. Cemiyetin merkez heyeti azasından Bitlis millet-sever bir zat olan Yusuf Ziya bey Nestoriler aleyhine askeri hareket yapmakta olan firkada bulunan kardeşi mülazım Rizaye çektiği telgrafın manası yanlış tefsir edildiğinden firkada bulunan azadi teşkilatına dahil subay arkadaşlardan Firka Erkanı harbi İhsan Nuri ve zabıt arkadaşları Rasim, Hurşid, Tevfik cemil ile beraber maiyetlerindeki askerlere daga çekilerek isyan ettiler. Bu kıyami takviye edecek Kürdüstanın hiç bir tarafında bir ayaklanma gibi kıyam hazırlıklarını civar aşiretlerde bir kimildanma olmadı, dagda isyan halinde kalan İhsan Nuri ve arkadaşları bir savaş icrasına imkan bulamadıklarından, maiyetlerindeki askeri terhis ve kendileride Suriyeye iltca zorunda kaldılar. Suriyedende İngilizlerin mandası altında bulunan Cenubi Kürdüstana geçtiler. Türk hükümetinin dikkat nazarını çeken bu hareket incelenince maslup şehid Yusuf Ziya beyin telgrafının bu harekete sebebiyet verdiği anlaşıldı. Esasen — AZADI — cemiyetinin gizli teşekkülünden haber almış olan hükümet bu teşekkülü yok etmege bir bahane arıyordu. Bu telgrafi vesile ederek Cibranlı Halit beyi, Yusuf Ziya beyle Hacı Musa beyi ve yirmi kadar arkadaşlarını tevkif ederek Bitlis Askeri muhakemesine getirdiler. Askeri mahkeme azasından sıvaslı binbaşı Sari Hasan beyin bilahara bana anlattığına göre askeri mahkemesi Halit bey ve arkadaşlarını itham edecek kanuni bir sebep bulamıyordu, yalnız Yusuf Ziya beyi zararlı propaganda yaptığı suçı ile suçlandırarak üç sene müddetle nefi edeceklerdi.

Ne çareki kader yerini bulacak Kürdüstan gaddar Türk Ordusunun pençesi arasında kan ağlayacaktı. Halid bey askeri mahkeme reisi Kadiköylü miralay ferit beyin rütbesinin kendi rütbesi derecesinde olduğundan muhakemesinin kendisinden rütbece yüksek bir kimse tarafından yapılması Kanuna uygun olarak istedi. Bu sebeple muhakeme riyasetine tayin edilen yeni reis Elaziz Firka kumandanı Nureddin paşa araba ile bitlise yolculuğu es-

General Halid Cibri , Azadi cemiyeti reisi.

Yado aga, 1925 de Harput Cebhesi Kumandani.

nasında araba kazara Maden deresinde devrildiğinden paşanın ayagi kırılmış uzun müddet mahkemeye iltihak edememişti. *

Bitlins Askeri mahkemesi alakadar görerek ifadelerinin alınmasına lüzum gördüğü şeyh Said efendi ile Hesenan aşiret reisi Halid beyin mahkemeye getirilmelerini istemişti. şeyh Said efendi bu davete icabet etmediği gibi evinin bulunduğu mahale yakın bulunan hınıs mahkemesine giderek istinabe suretile de istenen ifadeyi vermedi. Türklerin fena niyette olduklarını sezen şeyh efendi Genç , Çabakçur, Darahini, ilçelerini dolaşarak halkı yekdigeri ile barıştırıyor ve aralarındaki düşmanlığı kaldırarak ittifklarını temin etmek suretile istikbalde yapılacak kıyam hareketine esas kurmak istiyordu. Diyarbakire 30 kilometre mesafede bulunan pıran nahiye merkezine vusulunda pırandaki jandarma karakol kumandani şeyh efendi ile beraber bulunan bazı eşhasi tevkife şeyhin nüfuzunu kırarak arzularını başarısız bırakmak istedi. şeyh efendinin ricalarına rağmen karakol kumandani bu eşhasi tevkif etmek fikrinden vaz geçmedi, tevkife başlayınca aralarında vukua gelen silahlı çarpışmada şeyhin kardeşi şeyh Abdüürehim ve arkadaşları 8 şubat 1925 günü jandarma müfrezesinden birini öldürmüş ikisini de yaralamışlardı. Tertip, tanzim edilmemiş bir isyanın başa gitmeyeceğini bilen merhum şeyh Said isyanının başka yerlerde sirayet etmiyerek mahallinde dar bir çerçeve içinde kalması için hemen pırandan uzaklaştı isede heyecan halinde olan kürtleri her nereye gitti ise ayaklanmış buldu. şeyh efendi Pırandan hani nahiyesine geldiğinde pıran vukuatını haber alan hani nahiyesi ahalisinn heyecan halinde olduğunu gördü, isyanın çabukça lıce, çabakçur, Darahini ve diğer mintikalarında sirayet ettiğini görünce mükadderati ilahi böyle imiş diyerek isyan hareketi başkanlığını ister istemez üzerine aldı, genc vilayet merkezini işgal eden kıyamcılar valiyi ve memurları esir etmişlerdi. Kıyamcılar şeyh Said efendinin emiri mücahidini Nakşebendi siffatı ile isyan hareketi riyasetini deruhde ettiğini bir ka-

---

* şeyh Said efendi merhumun derdestini müteakip şeklen sümme tedarik yapılan muhakemede halit bey ve arkadaşlarına bitlis vali ve kumandani Kazım paşanın emri ile idam hükmü verilerek derhal tanfiz edildi.

rarla ilan ettiler. Kürdüstan hükümet merkezi olarak muvakan darahini intihap edildigini ve modan aşirete reisi feki hasanında Dara hini vilayeti valiligine tayin edildiği ilan edildi. İşte şeyh Said efendinin kiyaminin sebep ve tevesüünün hakikati hali bu bildirdiğim şekildedir. Türk hükümeti emniyet memurlarının icad ettiği ingilizdir diye bir Türk komiseriile yapılan temaslar ve Diyarbekirde kürdüstan harbiye bakanlığı adına gönderilmiş olduğu söylenen ingiliz Silah fabrikalarının teklifleri gibi uydurma haberler hep bunlar, emniyet memurlarının umumi efkari igfal için tertib ettiği yalanlardır. Böyle degilse Mustafa Kemal, ve Ismet Paşalar rakiplerini vurmak için isyani bütün türkiyeye şamil dini bir irtica hareketinin başlangıcı olarak göstermelerile İngiliz Silah fabrikalarının Kürdüstan harbiye bakanlığına gönderdikleri söylenen tekliflerle bu nasıl telif edilebilir.

Kürdistanın muhtelif mahallerinde başlayan isyan hareketi az bir zaman zarfında çabucak bir çok yerlere sirayet eteti. Çabakçur ZAZA aşiretleri lice merkezini işgal ile Hani bogazında harbe tutuştukları Türk askerine bir çok telefata verdirerek perişan bir halde esir almışlardı. şeyh Abdurrahim kumandasında hareket eden bir kuvvet Ergani Madenini işgal ile Siverek kazası istikametinde hareketine devan ediyordu. Hani, Lice ilçeleri kuvvetleride Diyarbekiri muhasara etmişlerdi. Günlerce süren çevirme hareketi esnasında şehrin surunda mevcut deliklerden beraberinde 60 kişilik bir kuvvetle şehir işine girmeye Muvaffak olan — MIHÉ HELÉ — ile askerler arasında şehir içindeki çarpışmada mucahitler şehrin zabtına muvaffak olamadılar. Çan şeyhlerinden şeyh Mustafa kuvvetide Vartoya doğru yürüyüşüne devam ediyordu. Sekizinci kol ordu kuvveti ile yaptığı harpte bir kısım kитаati muhasara ederek esir almakta iken Türk askerine yardım etmekte olan hiromak ve Lolan aşiretlerinin mucahitlere arkadan yaptıkları hücumla muhasara yarılarak asker esaretten kurtulmuştu. Hesenali halit bey ve arkadaşları Halil Mehmet Hatto Kerem bey kolagasi zirki baba bey Sadik bey mordagi, osi hacı İsmail aga solihan, Malazgirt ve Muş havalisini tamamen işgal ederek büyük bir kuvvetle Muş vilayeti merkezine hucuma geçmişlerdi. Hesenanli Halit bey ve arkadaşları dokuzuncu ve altmış ikinci firkaların mukavemetini kırarak püskürtmüşlerdi, bu fir-

Ismail Simka agor şkaki Aşireti reisi.

kaların yeniden aldıkları takviye kitaları ile Motki, hiromek, lolan aşiretlerinin de yardımı ile mukabil hücumla geçerek muhim başarılar elde ettiklerinden Hesenanlı Halit bey Kumandasında bulunan bu mücahitler İran arazisine ilticaya mecbur kaldılar. Halit bey müsafir bulunduğu şikakan aşireti reisi İsmail ağanın yanında çok müddet kalmıyarak tekrar mücahedeye devam için Hesenan aşireti mintikasına dönmüştü Şirvan, şeyh köyünde istirahatta olduğunu haber alan Türk hükümeti ansizin yaptığı bir baskınla Kendisini tevkif ederek Diyarbakır istiklal muhakemesine gönderdi. Mahkeme hakkında idam kararı vererek idam etti.

Gökderelei şeyh şerif ve namdar kahramanlardan YADO aga kuvvetleri paloyu işgal ederek palo ahalesinin iştirakile elaziz vilayet merkezinin Türklere temizlemişlerdi. Elaziz köylerinden Hüsevniktek' cephanede edepolarında vukua gelen inficar ahali ve mücahidinden bir çok kimselerin telefine sebep olmuştu. Bu patlayışın kimin tarafından yapıldığı anlaşılmamasından doğan şüpheli vaziyet mücahidinin birliğini sarsmıştı, bundan dolayı mühtelif zümrelere ayrılan mücahidin malatyadan Eleziza doğru tarazuza geçen kazım paşa ordusu ile ciddi muharebeye girmiyerek palo istikametine çekiliyorlardı, palo vadisinde vaki kanlı muharebede YADO aga kuvveti muhasara çemberini yararak çabakçur dağlarına çekildi. Hastalığı sebebiyle palo havalisinde bir maga rada saklı olan bu cephenin hareket kumandanı şeyh şerif türklere tarafından tutularak istiklal muhakemesine gönderildi.

Adanadan şark ekispresile Mardine indirilen Naci paşa Kumandasındaki kol ordunun şiddetli taarruzuna Diyarbakır ovasında mukavemet edemeyen şeyh Said efendi kuvvetlerinin bir kısmı Diyarbakır cephesinden şarka ve şimale çekilerek Melekanlı şeyh Abdullah kuvvetleriyle birleşmişti. şeyh Abdullah 12 inci firka ve hain hürümek Lolan aşiretleri kuvvetleriyle şerefeddin dağında çarpışırken firkanın 25 inci alayı bağlar gedigini işgal etmişti. şeyh Said efendinin iştirakile Kuvvetlenen şeyh Abdullah Bozalanda bulunan Türk kuvvetlerine hücumla gedigi zabtetmişti. Muş ovasında Murad çayı köprüsünü işgali altında bulduran 34 üncü alayla şiddetli bir muharebeden sonra vartoya doğru geriye dönmeğe mecbur olmuştu.

şeyh Sa'd efendi ve beraberinde bulunanlar vartunun çarbu-
hur köprüsünden geçerek irana gitmek istiyorlardı. Bu esnada
kenedilerine iltihak eden şeyh Said efendinin bacanağı cıbran aş-
iret reislerinden Aasim bey şeyh Said efendinin çarbuhur köprü-
sünden geçmek istediği haberini Türklere yetiştirdiğinden şeyh ve
beraberlerinde bulunanlar köprünün iki tarafına kurulan pusuya
düşürülerek hafif bir müsademedden sonra yakalanarak vartoya
getirildiler. Ve mühim bir kuvvet muhafazasında Diyarbekir İs-
tiklal muhakemesine sevkedildiler.

Diyarbekir ovasında kamişli köyünde sakin Huveydanlı şeyh
şemseddine şeyh Said efendinin kuvvetleri ricata mecbur edildikt
en sonra isyana kıyam ederek firka kumandani Cemil Cahidin
emri altında bulunan askeri kitaati ile Farkin kaza merkezi yak-
ınlarında çok şiddetli bir harbe tutuşmuştu. Bekiran, Reşkotan,
aşiretleri kuvvetleri batman köprüsünde, Firkanın bir alayını
mahvettilerdi. Farkin kazası Kürt kuvvetleride firkanın diğer
kitaatini muhasara ederek esir almaya bir şey kalmamışken
gecenin basması ve şiddetle bir yağmur yağması sebebiyle
nizam ve disiplinden marhum Kürt kuvvetlerinin civar köy-
lere dağılması fırsatından istifade eden firka kitaati kendini
toplayarak ertesi gün yeniden şiddetli bir harbe girişmişti, neti-
cede şeyh şemseddin de tutularak şeyh Said efendi ile birlikte
muhakamasi yapılmak üzere Diyarbekir istiklal muhakemesine
getirildi ve idam edildi.

Yukarıda kısaca bahsettiğim isyan sahalarında Kürtlerin gös-
terdiği, İnsan kuvveti üstü cesaret ve fedakarlıklar, **tanzim edilip**
bir tertibe tabi olmamasından her nefer kendi başına ve ya bir-
zahmetler, katlanılan felaketler maalesef amancı yerine getirmek-
ten çok uzak kalmıştı. Bir kaç defalar muhtelif mahallerde abluka
edilen büyük askeri kuvvetlerini esir almaya bir şey kalmamışken
ya yagan şiddetli bir yağmurdan veya gecenin basması fırsatın-
dan istifade eden ferdlar kendilerini yerlerine bağlayacak bir ami-
re tabi olmamalarından mevkilerini terk ederek bir köye istira-
hata gitmeleri düşmanın esaretten kurtuluşuna imkan vermişti.
Herekati tanzim edecek liyakatli bir kumanda heyetinin mevcut

şeh Mahmud, Kral Kiyafetile .

olmaması ve hareket nizam altında kumandandan nefere kadar bir tertibe tabi olmamasırdan her nefer kendi başına ve ya birleşen bir kaç arkadaşın arzusuna göre çarpışmalarda rol almaları işin düzeninde gitmişmesine meydan veriyordu. Yoksa gösterilen kahramanlıklar ka'ılan fedekarlıklar hiç bir milletin yapmaga muktadir olmayacağı bir derecede insan kuvvetinin çok üstünde bir kudretle yapılmıştır. Nizam ve intizama bağlanmayan başı bozukça yapılacak hareketlerden bir faide umulmayacağı bu tecrübelerlede sabit olması bize ibret dersi olmalıdır. Her halde isyan hareketi ne şekilde olursa olsun ister vaktinden evvel zamansız yapılmış olsun veya olmasın Kürtlere çok pahaliya mal olmuşsada Kürt milletinin bütün dünya milletleri gibi bir hayat hakkına sahip olduğunuda aleme anlatmıştır.

şeyh Said efendi merhum ailesi efradının rahat ve refah içinde yaşayışlarını bu uğurda feda etmek büyüklüğünü göstermekle Kürt milli mücadele tarihinde en büyük hizmeti milletine yapmış ve şimali Kürdistan binasını mübarek cesedi üzerine kurmuştur. Dünya durdukça Kürt milletinin rahmetle ve minnetle yadedeceği merhumun ve şehid arkadaşlarının ruhlarına bizden hürmetler ve minnetler.

8 şubat 1925 Tarihinde Türk karakol efradından bazılarının piranda öldürüldüğünün haberini Diyarbakırda işittigimizde bu hususta bir şeyden haberi olmayan AZADI teşkiline merbut Diyarbakır şubesi efradı bizler vukuatin mahiyetini ve ne maksatla yapıldığını anlayamadık. Cemiyetn resi Halit bey Cibri ve nüfuslu azaları mahpus, cemiyet teşkilatının tamamlanmamış olmasından cemiyet kararıle bu kıyam hareketinin yapıldığını çok uzak görüyorduk. Hayret ve tereddüt içinde idik. Hakikati hali öğrenmek için vukuat mahalline gönderdigimiz adamin getireceği doğru haberi beklerken Kürtçü olarak tanınmış arkadaşlarla bereber tevkif edildim. Bir bölük askerinin mühafazası altında adliye dairesinde mahpus bulunan milliyetçi Kürtler Diyarbakır vileyet merkezine yapılan hücumu ve patlayan tüfeklerin muhtelif şekillerdeki seslerini dinliyerek kendi kendimize tefsirle neticenin lehimize olmasını merakla bekliyorduk. Yirmi gün kadar devam

eden bu hal Adanadan gelen kolordu kitatinin Diyarbekiri muhasara eden mucahidine taarruza geçmesile işin rengi değişti. Artık mahpus olduğumuz mahalden tüfek seeslerini işitmiz olduk, isyan hareketi bertaraf edildikten sonra icraatin bu derece vahşiyane, denatkarane olacağı hiç tahmin edilmezdi. Vicdansız bazı kumandanların yaptığı icraat ne HOLAKO ve nede NERON zamanında görülmemiştir, hiç bir vicdan sahibi insanın inanmayacağı bu çok feci' cinayetler ve mezalim isyanın umumi şekli durdurulduktan sonra isyan mintikasında takibat yapmakta olan hunhar kumandar Ali Haydar ve Ali Barut mufrezeleri tarafından yapılmış olduğuna inanınız. Mesela Lice Kazasının Serdi, comelan, Enher, Derkan, kôylerinde ele geçirilen ihtiyarlarda dahil olduğu halde — 150 — kişi iplerle sim siki yakdigerine bağlanarak makinali tüfeci' cinayetler ve mezalim isyanın umumi şekli durdurulduktanabilir. Bekira aşireti kôylerinden şilmo kôyünde hareket kuvvetinden mahrum ihtiyarlarla kadın, çoluk, çocuktan mürükkep yetmiş kişilik bir kafile hapis edildikleri samanlıkta yakılmak suretile öldürülmüştü.

Sayılmayacak kadar envai türlü tazp usullerinden birini zikretmek insaf ve vicdan sahibi kimselere bu yapılan zülümler hakkında bir fikir vermeğe Kafidir. Sivan aşiret reisi kasim aga kôse yaralı olarak Hani nahiyesinin şimalında Hazi ovasının Nerib aga mevkiinde müfreze kumandani Ali haydarın eline düşmüştü. Ali Haydar ateşte kızartılmış bir demir çemberini zavallinin boynuna yapıştırarak canını daglıyordu. Utanmadan da Kaso bu ne haldir diye birde alay ediyordu. Yapılan bu çok feci' muameley bir ah demeden kahramanca dayanan Kasim aga çok merdane bir tevirla bu erkeklerin başına gelen bir haldir. Ne zülm yapabilirsen yap diye verdiği cevapla Ali Haydarın vahşi hislerini daha ziyade tahrik ettiginden mumaleiyhi etrafındaki askerlerle taşlatarak öldürttü. 1924 seesinde takip alay kumandani Tahir bey isyan halinde bulunan hoyitli Nuh beye yiyecek vermekle itham ettiği motikanın Torin kôyü muhtari çaçan ile ogullarının kollarını bağlatarak büyük bir kazanda kaynatılan kaynar suya birer birer batırarak haşladığını sôylerken tüylerim ürpermektedir. Bazı zalim, vahşi kimselerin yaptıkları bu denaatlara bakarak insanın insanlıktah nefret edeceği geliyor. şeyh Said efendinin kıyam hareketi

Mustafa Kemal paşa hükümetini çökmekten kurtardı. Yunan harbi muvafakiyetinden sonra gururu pek çok kaban Gazi Mustafa Kemal Paşa artık mücadele arkadaşlarını mühimsemiyordu. Başta Karabekir Kazım paşa olduğu halde Hamidiye zirhlisi kumandanı Reuf bey, Fuad paşa, Refet paşa, Cafer Tayyar paşa, ve saire gibi çok yakın askeri arkadaşları kendisine karşı terakki perver cemiyeti namile bir muhalif cemiyet teşkil etmişlerdi, cemiyetin teşekülünden az bir zaman sonra umumi efkerin hemen ekserisi bu yeni fırkayı teyide başlamış olduklarından nüfuzu gün be gün erimekte olan Mustafa Kemal paşa şeyh isyanından istifade ederek kendini topliyarak muhaliflerine karşı kuvvet istimalına fırsat buldu. Isyan hareketi amillerini cezalandırmak ve aynı zamanda kendisine karşı muhalif durumda olan terakki perver cemiyeti ile inatçı ittihatçı bakayasını temizlemek için ele fırsat geçiren Mustafa Kemal paşa isyani cumhuriyet aleyhine bütün Türkiyeye şamil mukabil dini bir irtica hareketi şeklinde göstermek istiyerek muhaliflerini temizlemek için biri Diyarbekirde diğeri ankarada olmak üzere ürfi salâhiyetle iki istiklal muhakemesinin kurulmasını istiyordu. Hükümet baş vekili Fethi bey Okyar isyanın mahalli bir Kürt hareketi olduğunu söyliyerek Diyarbekirde kurulacak muhakemenin her türlü icraatına muvafakat ediyor. Lâkin eski arkadaşları olan ittihatçılar ile terakki perverler aleyhine yapılacak icraata elimi kana boyayamam diye muvafakat etmiyordu. Gazi Mustafa Kemal paşa Fethi beyle anlaşmayınca İsmet paşayı vezaret reislğine getirerek biri ankarada diğeri Diyarbekirde olmak üzere geniş salâhiyetle iki istiklal muhakemesi teşkil ettirdi.

İsmet paşa ile Fethi bey arasında düşmanlık derecesine varan rekabette Diyarbekir millet vekili Feyzi bey ve arkadaşları millet vekilleri Fethi bey tarafını tutmuş İsmet paşaya düşmanlık göstermişlerdi. Bu yüzden İsmet Paşa kendilerinden dargindi. Senelerden beri Fethi bey hükümetine dayanan Feyzi bey ve arkadaşları diyarbekirde adeta bir Hekemoni Kurmuşlardı. Ne idari ve nede adli daireleri bu zümrenin arzusu haricinde bir iş yap-

maz olmuştu. Hak ve adl' Feyzi beyin amcası oğlu Sidki beyin duduklurından çıkan sôze bağlı kalmıştı. hükümet memurları onun istediklerini muhakak yerine getirirlerdi. Buna riayet etmek istemeyen memur yerinde kalmazdı. Diyarbekire gönderilen İstiklal mahkemesi heyeti hükümetin düzenini bozan ve rüşvet ve haksızlığa dayanan bu kanunsuz işlerde bakmak için lazım gelen talimatı almış olmalıdırlarki mahkeme heyeti Feyzi bey adıamlarının yaptıkları cürümleri sormakta ciddi davrandı. İsyân hareketine karşı hükümetin teşkil ettiği kuvvayı milliyeye dahil Feyzi bey mensuplarından surgeci aşiret reisi avınanlı Kamilin yaptıkları kesesine kalır kanaatle aralarında mahalli ve şahsi düşmanlık bulunan Baravili Hacci Hüseyne ait isyan sahasından uzak Kogi köyü ile etrafındaki yedi küyü yakarak emval ve eşyasını yagma etti idi. Hacci Hüseyin ugradığı zülme ragmen isyana iltihak etmeyerek bitgin bir halde gelip Diyarbekir ordu kumandanlığına teeslimi nefsetti. Kamilin yapmış olduğu cinayetten şikayette bulundu. İsyân hareketinin çok kızgın bir zamanında yapılan bu cinayetin vukuu tahkik edilmediği gibi bilakis hacci Hüseyin tevkif edilerek yarı deli bir halde mevkuf olduğumuz Adliye dairesine hapse getirildi. Evi parkı yanmış yagma edilmiş, ailesinin akbetinden habersiz bir çilgin gibi aramızda bulunan haccinin maneviyatını kuvvetlendirerek arkadaşların teselli verici sözleri olmasaydı muhakkak ki hacci Hüseyin timarhanelik olurdu. İstiklal mahkeme heyeti bilhassan azadan Ali Saib daha evvelden iyice bildiği Feyzi bey adamlarının hükümet nüfuzunu hiçe indiren yolsuz ve kanunsuz işlerini meydana çıkarmakta çok titiz davranıyorlardı. Bir avkat kadar konuşmasını bilen ve kendisinden daha fazla cerbezeli mevkuf Derikli Hacci Osmanî Reşşo Aganın oğlu İlyas efendinin konkusuz olarak piringilerin kanuna muhalif olarak yapmış oldukları fena işlerine dair ne biliyorlarsa söylemelerine fırsat verdiler. Hacci Hüseyin ittihamına binaen yapılan tahkikat neticesinde Feyzi beyin amcası oğlu Sidki ve avınanlı Kamil derhel tevkif edildiler. Daima Türk taraftarlıkları ile tanınan bunlara karşı gösterilen sert muamele Kürtçülük töhmetile tevkif edilmiş olan bazı mevküflara yapılan muamelelerin şiddetini gevşetmiş oldu.

İstiklal muhakemesi kendisini tecziye edecek esaslı hiç bir suç isnat etmeden mahkemede isticvabi sırasında Zaza oldugunu söy-lemesini idamina kafi derecede bir cürüm addederek doktor Fuada idam hükmü vermişti. Bu hüküm çok cessus idealist yüksek bir şahsiyet olan Kürt milliyetçilerinin ileri gelenlerinden doktor Fuadin hiç bir kilini kibirtamiyarak yüzündeki gülümsemeyi si-lememişti. Etkarındaki vakarile de idam hükmünü hiçe saydigini göstermekte idi. Idam hükmü verildikten sonra fazla tazip için mahkum üç gün bekletilerek sonra hüküm tenfiz edileyordu. Gü-ya müddeiumuminin hükmü temyiz etmesine mühlet veriliyordu. Halbuki müddeiumumi, mahkemenin hiç bir hükmünü temyiz etmiş degildi. İşte bizim kıymetli Doktorumuz Fuad hapishane mü-dürü bitlisli Aziz efendinin ifadesine göre hiç bir teessür eseri gös-termeden asabına tamamen hakim olarak bu üç gün zarfında her gün kendisini ziyarete gelen ailesile müdür odasında yaliniz bira-kilmasini müdürden istemiş ve her üç günde su dökülmek sure-tile din tarifi mucibince temizlenmişti. Idam hükmünden sonra bu kadar kuvvetli bir asab metanetini kürten başka hanki bir millet efradi gösterebilir. Bu Cima mahsulü olarak Dünyaya ge-len erkek çocuğu babsinin ismini taşımaktadır. Idam edilirken söylediği şu kit, a Doktorun kıymetini takdire kafidir.

şevek tari ya hebu ya tüne bu niv ;

Deşt di xew da çiya digri ne hilate hiv.

Doktor Fuad aslen Çermik kazası ahalisinden olup diyarber-kerde oturan tanınmış ailelerden hacci İbrahim efendinin oğlu-dur. İptidai, orta tahsilini Diyarberkerde okuduktan sonra İstanbula oradanda parise giderek okumuş sihhat doktoru olmuştu. Mesle-kinde emsalsiz bir bilgi sahibi olan Doktor küçük yaşından beri milletin alamile ilgili olmuş zülüm ve esaretten kurtulmasına çalışmıştı. Nihayet bu uğurda en kıymetli varlığını; Hayatini ve-ren bir Kahramandır.

Kürdistanda veya kürdistan haricinde mevcut Kürt şahsiyet-leri imha etmeği kararlaştıran Mustafa Kemal hükümeti Kürdis-tanın meşhur dini Tarikat şeyhlerinden şemdinanlı seyid Ubey-

şehid Dr. Fuad beg.

dullah efendi nehrinin oğlu seyid Abdulkadir efendiye ve oğlu seyid Mehemedi istanbulda tevkif ederek Diyarbakir istiklal muhakemesine getirdiler. Muhakemeleri yapılmak üzere yine Diyarbakir istiklal muhakemesine getirilmiş olan palolu Kôr Sadi ve bir Türk olan hoca askeri ismindeki şahislarla birlikte hiç bir münasebet olmadan muhakemeleri yapılmakta idi. Ve yine çok kıymetli bir Kürt vatanseveri olan mevkuf Kemal Fevzi, ve avkat Mehmet efendi-bavé tujo — Ekrem Cemil paşa, merhum seyid Abdulkadir efendinin takip ettiği iddia edilen Kürt Istiklal davası ile alakadar addedilerek muhakemeye ithal edilmişlerdi. Seyid Abdulkadir efendiyi kürdistanın istiklalini istemek cürmü ile cezalandırmak istiyorlard. Kemal Fevzi ve Ekrem Cemil paşasında seyid Abdulkadir efendi ile beraber çalıştıkları iddia etmekte idiler. üstün kôrü yapılan muhakeme neticesinde Ekrem'in şeyh Said isyini ile alakası bulunduğunu iddi eden müddeiumumi evrakının bu muhakemeden ayrılarak şeyh Said muhakemesi ile birleştirilmesini istedi. Ve evreklere ayırtıp diğerlerine zülmen idam hükmü verildi. Asilirken dar ağacı altında Yaşasın Kürdistan diye kahramanca haykiran Bavé Tujo — Hacci Ahti — yi insanlık duygusundan mahrum türk askerleri süngü ile yaraladılar.

Kürdistan istiklalinin tanınması için sevr sulh kongresinde çalışıldığı esnada kürdistanda Türkler aleyhine hareket yapmak isteyenlere karşı seyid Abdulkadir efendi merhum Türkler yunanlarla harbederken bende kendilerini arkadan vurursam ceddim bana lanet eder diyerek bu hususa muvafakat etmemekte idi şimdi Türkler kendisini ve oğlu Mehmedi zülmen asmakla büyük bir cinayet yapmış oldular.

Seyid Abdulkadir efendi merhum Istanbulda bulunan Kürt topluluğunun mümesili, sembolü bir şahsiyetti. Kürt amelelerin her işleri hal müşküleri onun şahsiyetinin müdahalesi ile hal edilirdi. Istanbulda Kürt talebelerinin Hévi cemiyetine Kürt işçilerinin maddeten yardımı muşarünileyh vasitasile yapılmakta idi. Kemal Fevzi Kürt milletinin nadir olarak yetiştirdiği heyecanlı bir kürt vatanseveri idi. Aslan hizan kazasından olup bitliste oturan muhterem bir aile çocuğudur. Mektebi harbiye tahsilini ikmâl

ederek zabıt çıkmış balkan harbinde aldığı yaradan sakatlanarak emekli olmuştu. Çok kuvvetli bir kalem sahibi olan Kemal Fevzi Hévi cemiyetinin çıkardığı — JIN — ve — ROJI KURD — mecmualarında ateşli yazılarla Kürt milletinin arzu ve elemelerine tercüman oluyordu. Jin yevmi gazete şeklinde çıkmaya başlayınca yazdığı baş makaleler kürtlerin hukukunu müdafaada mantika dayanan heyecanın ateşli birer nünuneleridir. 1925 Isyani ile ne uzaktan nede yakından hiç bir alakası olmadığı halde ruhunda ve kaleminde yaşayan büyük mukaddes milli ateşin tehlikesini anlamış olan Türk hükümeti kendisi ni zülmen astı. Kemal Fevzi milleti ugrunda hiç bir fedakarlıktan ve hizmetten kaçmaz cesur, hamiyetli bir şahsiyetti. Kürt gençlerinin ibret ve hürmetle hatıralarında yaşatmaları lazım gelen bu fedekar büyük zat kendilerine numune olmalıdır.

Avkat Mehmet efendi — Bave tujo — Medeni cesarete malik milletine derin bir muhabbetle bağlı kuvvetli bir kaleme sahip bir vatan severdi. Kendikendine tahsil eden Mehemet efendi adliye meslegine intisab etmiş bir müddet memurlukta bulunduktan sonra o zama bir şarta tabi olmayan avkatlık meslegini intihap etmişti. İçinde bir volkan gibi yanan millet sevgisi daima kendini milli meselelerde ön safa yükseltmişti, her zaman milli hizmete hazır bulunan ve kandini hiç bir hizmetten geri çekmeyen değerli avkatımız hayatının son nefesini verirken bile yaşasın kürdistan naresile Kürdistana olan muhabetini izhar etmiş ve Kürdistan varlığının her şeyin fevkinde olduğunu anlatmak istemişti.

Cıbranlı kasım beyin ihbari ile vartonun Çar Buhur köprüsünde arkadaşları ile beraber yakalanarak Diyarbekirdeki istiklal muhakemesine sevk edilen şeyh Said efendi merhum beyaz sakanın çevrelediği nurlu yüzü ile mücahidin kafilesi önünde olarak bulduğumuz hapishaneye getirildi. İhtiyarlığına rağmen yol yorgunluğu mübarek yüzünün gül rengi güzelliğini hiçte bozmuş değildi. Beraberinde bulunan kırk yedi arkadaşları ile beraber hapis hanenin bir tarafına yerleştirildiler. İhtilattan memnu oldukları için şahsen kendisini ziyaret etmek mümkün değildi. Lakin

şehid Avukat M. Ahti, (Bavê tujo)

bilvasita hatirini sordurarak br lüzumu varsa emr etmesini istemiştim. Isyan esnasındaki durumları sebebiyle daha evvel tevkif edilmiş olan genc vilayeti valisi İsmail Hakk, çabakçur kaymakamı Çerkez Hüseyin Hilmi, madenli Kadri efendi, Cemil paşa oğulları, Hanili Mustafa beyin oğlu mahmut bey, Hani beylerinden eski maden müftüsü Salih bey, Elaziz cephesi Kumandani palolu şeyh şerif efendi, şeyh Said efendinin kirk yedi kişilik kafilesine katılarak hep birlikte, vaktile Ermenilere ait kilise binası salonunda muhakememiz yapılmakta idi.

Mahkeme reisi kıyamin birinci derecede mesulu tanılan şeyh Said efendiyi ilk evvela isticvaba başlamıştı. Merhum şeyh efendi zerre kadar telaş ve korku eseri göstermeden gayet cesurane verdiği cevaplarla mahkeme heyetinin huzurunda hükümetin efalini tenkit ederek yapılan fena işleri söylemekte tereddüt etmiyordu. Bir defasında mahkeme reisi İslam arasında fitne çıkarmanın küfür olduğunu bildiren kurandan bir ayet okudu. Bunun ayet olup olmadığını sordu, şeyh efendi bu kurandan bir ayettir. Dedi, öyle ise, niçin İslam arasına fitne soktun diye reis söyleyince, mahkeme reisinin bu sözüne cevaben istihfaf eder bir şekilde ya ... siz müslümanmısınız. Demek suretile İslamlıkla bir alakaları olmadığını anlatmak istemişti. Mahkeme reisi bu cevaba kızdı isede şeyh sözünü söylemiş oldu.

Türk hükümeti bu isyanın İngilizlerin teşvik ve yardımı ile yapıldığını iddia etmekte isede bu esastan yalandır. Türk hükümeti, ve Kürt milletinin hukukunu gasip hükmetler iyice bilmelidirlerki Kürtlere hanki bir zamanda azıcık bir ecnebi yardımı olsa idi Kürdistan böyle elim, yoksul halde Kalmazdı. Kahraman Kürt milleti Kürdistanın hanki bir köşesinde yaptığı Kıyami sırf kendi bazusuna ve çok basit derme çatma silah kuvvetine dayanarak yapmıştır. Büyük devletler Kürdistanın hayırlarını müştereken paylaşmak için daima müstevli devletlerin yardımcısı olmuşlardır. İntidap devletlerinin bilhassa İngiliz devletinin Cenubi Kürdistan halkına yaptığı fenalıklar milli haklarına ait teminat almadan kendilerini Irak hükümetinin rahmetine bırakması buna açık bir delildir.

وېارېک ځای بزګر کونډوګی څلورل ټولګو ۳

مساک ملاصهار اوډلی مڅورون څلورل ټولګو [وېارېک ځای بزګر کونډوګی څلورل ټولګو ۳]
ګر په ټول ټولګو څلورل ټولګو [وېارېک ځای بزګر کونډوګی څلورل ټولګو ۳]
ټول ټولګو څلورل ټولګو [وېارېک ځای بزګر کونډوګی څلورل ټولګو ۳]

۱۹۵۰
د ټولګو څلورل ټولګو

1925 Hareketin meznunlari

İki ay devam eden muhakemede her fert mahkeme reisinin suallerini şahsi maslahatinin icabına göre cevaplandırıyordu. Kıymetli bir din alimi olan Hanili Salih bey bu kıyami musallah bir miting şeklinde tefsir etmişti. Palolu şeyh şerif efendi merhum vakurane cevapları ile hakikatan bir varlık gösteriyordu. şeyh Said efendi merhum ile muhakeme edilmekte olan mütehimler şayani hayret bir surette sogukkanlıklarını muhafaza etmekte idiler. «İsyan sebebile tevkif edilen milliyetçi kürtlerin evleri çok dak'k bir surette araştırılmışken mevkuf bulunan Cemil paşa ogullarının evleri aranmış, kurbanlık gibi tanılan, bunların aleyhine istihbarat dairelerinde mevcut olduğunu zanattıkları dosyelerindeki delili kafi görmüşlerdi.

Merhum şeh Sait efendi kıyamından iki sene evvel Diyarbakir kolordu istihbarat dairesi reisi Suleymaniyeli merhum Salih Zeki beg Sahibkuran, bir gün bana demişti, ki Cemil paşa ailesi efradi hakkında tutulmuş mevcut dosyaların kaffesini yaktım. Hiç bir eser bırakmadım. » Çok kıymetli bir vatansever olan Salih Zeki Beyin bu milliyet perver asil hareketni takdir ve bu iyiligini minnetle hürmetle burada yadederek merhumun ruhunu şadetmekli sterim.

Mahkemenin elinde Cemil paşaları itham edecek hiç bir evrak mevcut değildi. Ekremin her kesçe tanınmış kürtcülüğün ileri gelenlerinden olmasinida Ali saib ve kendisi ile beraber bir evde oturan mahkeme azasi lütfü müfide rüşvet olarak verilen binlerce kırmızı altın ber taraf edince hayati kurtarılmış oldu. Yalnız on sene hapis cezasına mahkum ettiler. Ziya bey Cemil paşanın aile namına Türk ordusuna bir tayyare satın alarak hediye etmeside işe yaradığından aile efradından mahpus bulunanların hepside ademî mesuliyet kararile serbest bırakıldılar.

Mahkeme reisinin bildirdiği idam kararini başta şeyh Said efendi merhum olduğu halde bütün mücahitler çok metinane karşıladılar. Mahkeme reisi hükmün tebliginde bazılarınız deni agrazi şahsiyenize bazılarınız siyasi metaiminizi tahakkuk için ecnebi devletlerine alet olarak yaptığınız bu isyan hareketinde hepimiz bir noktada birleşerek bir kürdistan tesisine çalıştınız. Akittığınız kanların söndürdüğünüz hanumanların cezasını adalet meşnekesinde ôdiyeceksiniz demişti. Bu şüheda içinde bulunan azadi cemiyetinin cabakçur mümesili kıymetli bir aydın olan

tayib Ali isyan hareketine iştiraki olmadigini sôyliyerek cabakçurda bir kürt Aydininin bulunmasi hükümetin çok gördüğünü müdafaasında sôylemişti. Vaktile 1912 senesinde Erzurumda okulda okurken Hévinin bir şubesini Erzurumda açmaga teşebbüs eden bu degerli gencin hatirasini hürmetle anmak her kürdün borcudur.

Hüküm verildigi 27 Haziran 1925 gününün akşamı dag kapisi haricindeki meydana kurulan elli bir adet dar agacında asılarak rahmeti rahmana kavuşturulan bu kahramanlar ilelebet Kürt milletinin ölmez hatiralarında yaşayacaklardır. Kürt milletinin selamet ve istiklala kavuşarak zülüm ve esaretten kurtulması için Kendi hayatlarını feda eden bu hamiyet sahibi kimselerin ölmez ebedilikleri önünde millet daima diz çökerek minnettarlık vacibini hürmetle ifa edeceğine şüphe yoktur. Bir çok masum Kürde esaslı bir tôhmet isnad edilmeden mahza Kürttür diye vicdansızca idam eden Diyarbekir istiklal muhakemesi zalim icraatını Elazizde sayısız adette mevkuf bulunan mahbuslarada tetik için oraya naklolunmuştu, oradada Diyarbekirde olduğu gibi kan akıtmaktan zevk alan canavar bir hayvan gibi ölüm saçtı.

Isyan başladığı tarihten bir sene geçmeden Kürdistanı kürtlerden boşatmak istiyen ankaralı hükümeti ilk evvela aşiret reislerini tanınmış eşhası kürdistanlıdan Anadoluya nakletmeğe başladı. Dikkate şayan olan cihet Türk hükümeti isyan esnasında kim kendisine yardım ettise evvela bunları ilk kabile olarak nefi etmesidi. Hükümetin iyi gözle görmediği Kimseler kendilerini hükümet memurlarından uzak tutmakta idiler. Hükümet yardım etmiş veya en azından vatani düşünceleri kısa kimseler isyan başladıktan sonra hizmetlerine mukabil mükafat veya hiç olmazsa aferin almak niyetile hükümet kapisinde ayrılmıyorlardı. Bundan dolayı vefasız gaddar hükümetin icraatına ilk kurban bunlar oldu, nefi edildiğim Bordu vilayetine yettiğimde benden evvel borduya gönderilmiş türkofillikle tanınmış bir kısım Kürtleri orda mevcut buldum, eskiden konya vilayetinin Küçük bir kazası olan, Borduda üç yüz kadar kürdüstanlı hemşeri toplanmıştik. Bediüzzaman merhum Molla Said de aramızda bulunuyordu. üç yüz kürdün mevcudiyeti bu küçük kasabanın rengini değiştirmişti.

Başlangıçta bir aile eferadinin her brini ayrı bir memlekete nefi ederek yekdiglerinden uzak bulundurulmalarini usul ittihaz eder, hükümet bir müddet sonra bu hususta şiddet göstermekten vaz geçtiginden bir aile efradinin bir yerde birleşmesine müsaade ettiler. Sonradan adetleri bine yakın kürdüstanli menfiler başlıca beş kasabada toplandılar. Bunların içinde bulunan Kürt aydınları bu beş Kasabadaki toplulukları birer siyasi mektep haline getirmişlerdi. Türk hükümetinin kürtleri imha kastile Kürdistanda yaptıkları zalim icraat de laikile Kürt aydınları tarafından bu topluluklara anlatılarak Kürt milletinin de diğer dünya milletleri gibi milli hukukunda sahip olması lazım geldiği zarureti izah edilerek milli fikirlerin zihinlerde yerleşmesine çalışıyorlardı. Kürdistandan uzaklaştırma icraati vakia Kürtlere maddi ve cismani büyük zararlara mal oldu isede milli mefkurenin zihinlerde yerleşmesine fırsat vermesi itibarilede çok faideli oldu. Kürt miliyetçileri milyonlar sarfetselerdi böyle bir fırsatı ele geçirmezlerdi. Kürtler haklarında reva görülen bu zalim siyaset mukabili milli sahada en azından yarım asir ileri gittiler söylersem mübalağa yapmış olmadığımı kaniim. Türklere aldanmak Türk tarafdarlığını yapmış olan kimseler Pişmanlık izhar ederek nedamet göstermekte idiler. Kürdistandan nefi edilen eşhasın hükümet tarafından el konulan emlakine mukabil nakledildikleri yerlerde kendilerine emlak verileceği esasi üzerine büyük millet meclisince yapılan kanuna göre emiakimiz müsadere edildiği halde aradan bir sene geçmişken bizlere ikamet olarak tayin edilen yerlerde bir şeyler vereceklerine delalet edecek bir emare görünmüyordu. Kahraman Kürt milleti kuvvetinin disiplinmemiş olması yüzünden yunan ordusunu mağlup eden (kuvetten) daha büyük bir askeri kuvvetle isyani bastırmaya muvaffak olan Türk hükümeti meseleyi istediği gibi kökünden söküp atamamıştı. Türkler emiri mücahidin şeyh Said efendiye ele geçirdikleri halde kürt milleti silahi atmamış Çabakçur dağlarında Botiyan aşiret reisi OMERÉ FRO, Mestan aşireti reisi MUSO, Palolu YADO, Frkin dağlarında ŞEYH FAHRETTİN, Sasun dağlarında MEHEMET ALI YUNUS Agri dağında Celali Aşiret reislerinden HES-SO BIRO TELLİ, Hesenan aşireti reislerinden FERZENDE, Azizanli NADO, Heyderan aşiret reislerinden NADİR ve MAMO beyler gibi kahramanlar mücahedeye devam etmekte idiler.

Kürt milletinin öz fedekar çocuklarının meydana getirdiği Hoybun Cemiyetinin tesisi ve teşnak cemiyetile mahdut şekilde iş birliği yapmış olması düşmanlarımız tarafından garazkarane tefsir edilerek Hoybunun Ermeniler hesabına çalıştığını propaganda etmek suretile umumi efkari Kasden igfal etmek istediklerini göstermek için hoybun programile hedef ve gayesini, teşkilatin esaslarını ermenilerle yapılan mesanın şeklini tefsilatile bildirerek yapılan ithamin ifradan ibaret olduğunu belirtmek isterim :

HOYBUN CEMİYETİNİN TESİSİ

Kuvvayi milliye hükümeti yunanlıları denize döktükten sonra istanbulu işgali altında bulunduran itilaf devletlerinin Türklere yumuşak bir yüz göstermeleri dolayisile kuvvayi milliye kumandanlarından Refet paşa İstanbula gelmiş ve 90% kuvvayi milliyeye taraftar olan istanbul halkının coşkun tezahüratı karşılansmıştı. Refet paşa İstanbulda söylediği nutuklarında kuvvayi milliye kuvvetlerinin İstanbula gireceklerini bagıra bagıra söyliyordu. İstanbulu işgalleri altında bulunduran büyük devletlere karşı haşın davranıyordu. Dahiliye veziri meşhur gazeteci Ali Kemal İstanbuldan kaçırılarak izmitte linc edilmesinden gözleri korkan kuvvayi milliye muhaliflerine yapacaklarını bilmez bir halde şaşırılmış vaziyette idiler. İctihat mecellesi evinde Kürt teşkilati içtimaiye cemiyetinin yaptığı son içtimada İzmirin İstanbulda çalışmalarına imkan kalmadığı kanaatle merkez azalarının İstanbulu terk etmeleri kararlaştırıldığı halde azadan bazıları şahsi zaruretler yüzünden İstanbulda kalmakta mecburiyet görmektedirler. Kürt millet fırkasında teşkilati içtimaiye cemiyetile beraber yürüyordu. Kürdistan teali cemiyeti ise faaliyetini tamamen durdurmuştu.

İngiliz hükümeti kuvvayi milliye hareketine muhalefet göstermiş olanları isterlerse türkiye haricine götürmekte olduğundan istifade eden Kürt millet fırkası mümesillerinden arkadaşlarından İskender, babası ve dayısı ile beraber kendini türkiye haricinna atmıştı bir müddet amelelik yaparak karınlarını doyurabilmek perişaniyetini çekmişti bununla beraber LIGUE KURD-namile

belçikada toplanan tazyik altındaki milletler konferansına — LES NATION OPRIM-Notalar vererek Kürtlere yapılan mezalimden bahisle, Kürt istiklali ve hukuku milliyenin teminini dava ediyordu.

1925 senesi şeyh Said kıyamından sonra Iskender bey arkadaşımız Doktor Memet şükrü sekban ve diğer milliyetçi arkadaşlarla (evvelce tanıdığı İhsan Nuri ve Cihad arkadaşları mülazım vanlı Rasim, hertuşlu mülazım Hurşid ve cenubi Kürdüstanın milletperver bazı şahsiyetlerle) görüştü. Kürt milletinin umumi halini incelemek milli meslahatlarını lüzumunu her kes kabul ettiği halde, böyle bir fikrin o günlerde kuvveden fiile çıkmasına imkan görmemekte idiler. Iskender, şeyh Said efendinin oğlu şeyh Ali Riza efendi ile de muhabere ederek kongrenin yapılmasına taraftar olduğunu öğrenmişti. Pariste bulunan şerif paşa ile de mektuplaşarak avrupada Kürtler lehine siyasi faaliyette bulunması teklif etmişti.

Her Kes kongrenin toplanmasını istemekte idiler. Berazi aşiret reisi Mustafa şahin bey, şeyh Said isyani esnasında bir beyanname neşrederek Kürt milli haklarının istihsalına derin alakasını göstermişti. Iskender, Kürt mütenefizan reislerinden kongreye iştirak edecekleri vadini aldıktan sonra artık kongrenin toplanacağı yerle bu toplantıyı mümkün kılacak vesaiti temin ciheti kalıyordu. Iskender aynı zamanda Ermenilerle de temaste bulunmaktaydı. Paris sulh konferansında Kürt mürahassi şerif paşa ile ermeni mürahassi Nobar paşanın kararlaştırdıkları esas üzerinde müzakereye başlandı. Her iki milleti hakimiyeti altında ezen Türk hükümeti bunların hususi vaziyetlerini istismar ederek hürriyet ve istiklal mücadelelerinde iş birliği yapmalarına mani olduğunda hem fikir idiler. İki millet arasında hasil olan anlaşmazlık sebebiyle uzun zamandan beri ermenilerin Kürtler aleyhine yaptıkları propagandaların durdurulması zaruretini ermeni mürahasi kabul etti. Ermeniler malik oldukları neşriyat vasıtaları ile her hanki memlekette olursa olsun Kürt davasını müdafaa edeceklerini avrupada amerikada yaptıkları aleyhdar propagandaların aksine olarak kürtler lehine propagandada bulunmayı teahüt ediyorlardı. Sonra ermeniler muhtelif memleketlerde bu-

Taib Ali

Abdurrehman aga A. Yunus. Sasune lideri.

lunan kürtlerin birbirile ittisaline Kürt teşkilati ikmal edilinceye kadar vasita olacakti. Kürdüstanin büyük bir kismini içine alan muhayet büyük Ermeni davasından vaz geçeceklerdi.

1927 Senesi teşrini evvel ayında toplanan kongrede Doktor şükri Mehmet beyin riyaset etti Kongre çalışmalarına devam ederek — HOYBUN — namile siyasi bir cemiyet tesisine cemiyetin nizamnamesile siyasi armancini gösteren bir kürt — Peymani millisi — tanzimine karar verdi.

Hoybun 1925 Kiyamından beri Çabakçur Farkin, Sasun, agri daglarındaki Türklerle mücadele etmekte olan kuvvetli Kürt çetelerinin daginik halde olmalarini teknik cihetinden bir program etrafında topliyarak bu canlı Kürt kuvvetlerini milli gayenin istihsali yolunda daha faideli bir hale getirmege çalışiyordu.

Kahraman İhsan Nuri ve arkadaşları Rasim, Hurşidle beraber iraktan kaçarak agrida bulunan mücahitlere iltihak etmek istemeleri şüphesizki büyük bir kahramanlık eseridir. Hüviyetlerini gizliyerek iran hükümeti arazisinden geçerken Iran hükümeti tarafından mevcudiyetleri his edildiğinden derdestlerine Koyulan müfreze ile yaptıkları müsademede, Rasim şehid düşmüştü. Bunun üzerine Hurşid iraka dönmuş İhsan azminden geri Kalmiyarak tek başına bin bir müşkülât ve tehlikelere ehemmiyet vermeyüp yoluna devamla agriye gelmişti. Çok iyi idaresi sayesinde az bir zaman zarfında agride bulunanlar arasında önemli bir mevkie sahip olan İHSAN yüksek kabiliyeti ve dirayeti hesebile mücahidin arasında yapmaga muvaffak olduğu tanzimatla agri dagında şuurlu bir varlık vücuda getirmişti. İhsanın Agrida bulundugunu haber alan hoybun merkezi derhal kendisini Agri askari murahassi ve milli hareketin umumi Kumandani olanak tayin etti.

İhsan Kürt milli kuvvetlerinin nazimi ve agri teşkilatinin reisi siffetile umumi merkezle irtibatini muhafaza ederek aldığı talimara tevfikân çalışmalarına devam ediyordu.

İhsan Nuri yaliniz askeri tanzimi degil İbrahim Heski paşanın riyaseti altında agrida medeni bir hükümet esasni bile kurdu

Iskender beg, H^{ey}vî muessislerinden.

Her türlü vesaitten marhum o dag başında — AGRI — adında neşrettiği gazetede kürt milli davasından bahis, yazılar yazılmakta idi. Ihsan icbari ikamete tabi olarak şimdiye kadar Tahrandan bulunmaktadır, bu ikameti esnasında boş durmuyarak milletin temiz aslini ve geçirdiği şekli tarihi devirleri bildiren — Nejadi Kürd isimli bir kıymetli Tarih kitabide neşretmiştir.

Agri gazetesinin bir nushasında — HÉLBE AGRI — marşı neşredilmişti bu marşı aynen dercediyorum.

— AGRI —

Agri Agri tu agir bu
Nav dünyayé ser bilind bu
li Kürdistan tu çira bu
Hélbe agri Hélbe agri
Ronayi direşand her deran
Agir di rijand ser seran
erd dihejand car caran
Hélbe agri Hélbe agri
Ji hirsate lav revî bu
Her keviré te çun agir bu
Wé çagé te dizani bu
Turan neyaré ari bu
Hélbe Agri Hélbe Agri
Bé şek disa hirsate hat
Ew agiran bune kelat
Kom bun édi ser te civat
Hélbe agri Hélbe agri
şerq u Gerb basik girtiye
Ser singa xue lav girtiye
kürmancara sitar buye
Hélbe agri Hélbe agri
Nevalén te tiji xun bun
Xilxil tiji cendekbun
Raste beré agir tu bu
Iro agir lawé te bu
Hélbe agri Hélbe agri

Bozan şahin beg, Hoybun müəssislerinden.

Roja azadi ser te hilat
Ronika te da besra reşat
nav milleta azadi çand
Hélbe agri Hélbe agri
Ser singa te si girtiye
Ala Kürd pél didiye
Kürdanre tu Kabe buye
Hélbe agri Hélbe agri
Hélbe agri Hélbe agri
Ji sawa te tirk digiri
te dit çawa rom revî
Hélbe Agri Hélbe Agri

Ihsan Nuri ve dolayisile Hoybun Agride kurdugu milli ve medeni teşkilatla kürtlerinde her medeni millet gibi hürriyet ve istiklal mücadelesinde kabiliyetini ispat etmiştir. Hoybunun milli mücadeledeki mesaisi kürtlerin hakli davasını medeni dünyaya tanitmaya ziyadesile hizmet ettigine şüphe yoktur. Kahraman Ihsan Nurinin himmetile kurulan medeni ve askeri teşkilatin agri dagındaki maglubiyeti hakikatte bir zaferdir. Kürtlere hak tanımayan bazı devletlerin aleyhdarligi ve Türklere Yardimi olmasa idi agrideki bu Kürt siyasi teşkilatin devamini Türkler men, e muktedir olmayacamlardi.

Ihsan Nuri agridan çekildigi zamah Türk gazeteleri — Mustakil Kürdistan — buruda medfundur. Diye Kürd bayraginin üzerine kondugu bir mezarla keyifleniyorlardi. Kürd davasi ile enteresan kimseler ve teşkilatlar, Hoybun Kürt istiklalinin bir Remzi olarak tanidigi gibi yaptigi siyasi neşriyatileda Kürd davasının kazanilmasi yolunda çok büyük hizmetlerde bulundugunu itiraf etmektedirler.

Yukarida izah ettigimiz esaslar üzerinde ermenilerle hoybun ittifakinda bir zaruret vardi. Milli bir nidalda dahili ve harici alemdede propaganda yapılmasnin lüzumu karşısında kürt milletinin elinde kendisini medeni aleme tanitacak en küçük bir neşriyat vasitasi yoktu. Muhtelif Kürt mintikalari arasında rabita tesis

General Ihsan Nuri, Agri dag Kiyami l'eri.

edecek imkana malik olmiyan hoybuna yardım edecek, dostluk gösterecek ne bir heyet ve nede bir Hükümet vardı. Bütün bu mülahazalara binaen ermenilesle dostluk kurmada bir faide görül-müştü ermenilerin Kürtler aleyhine yaptıkları propagandaların önü alınarak lehte propaganda yaptırılmasında bir işti. Bu anlaş-manın — Defi zarar ve celbi menfaat-noktasından ehemiyetinin takdir edilmesi lazımdır.

Kürtlerle Ermeniler arasında ihtilaf mevzuu olabilecek Kürdistan ve Ermenistan hudutlarının halli meselesi istikbalde teşekkül edecek kürt ve ermeni hükümetlerine bırakılması tarafeynce kabul edilmişti. Sonra ermeniler Kürt teşkilatının ikmalı için yapacakları muavenet hesabide yine ileride iki milletin hükümetleri tarafından görülecekti. Hakikatan bidayette Ermenilerin vesaitinden çok istifade edildi. Muhtelif memleketlerdeki Kürt mintikaları ile yapılan ittisalatın büyük bir kısmını onlar temin ettiler. Agri dağı mücahitlerle Hoybun merkezinin irtibatı onlar temin ettiler. Agri dağı mücahitlerle Hoybun merkezinin irtibatı onlar vasitasile yapıldı. Avrupada amerikada lehte yapılan ermeni neşriyatı Kürtler aleyhindeki fena fikirleri teshihe çok yaradı. Ermeniler bu neşriyatları ile hakkımızda vakile yaptıkları aleyhtar propagandaları nakzetmiş oluyorlardı. Türk hükümetinin şiddetli aleyhtarlığına ve bazı düşük ahlakli kimselerin fesadına ragmen hoybun kuvvetli olarak yolunda yürüyordu. Andoluda menfada bulduğumuz zaman Kürdistanda gittikçe şiddeti artan milli faaliyetlerin kuvvetlendiğini ve agri dagında İhsan Nuri ve İbrahim Hesso telli ile arkadaşlarının durmadan yaptıkları milli cüdale dair türk gazetelerinin farkında olmadıkları yazılarla hoybun cemiyetinin teşekkülüne ve kürt milli hareketine dair ifşa ettikleri haberlerden Kürdistandaki ehvali öğrenerek büyük bir sevinç duymakta idik.

Görünmez milli metin bağlarla yekdiglerine bağlanmakta olan anadolunun muhtelif memleketlerinde Kürdistan menfileri men-falarından kaçarak Kürdistanda yapılmakta olan kurtuluş müca-delesine iştirak için birbirimizi teşvik ve cüretlendirmekte idik, bazı arkadaşlar fiilen harekete geçerek menfi buldukları mahallerinden kaçarak Kürdistana girmişlerdi. Bunlardan licali Ga-

lip aga kürdistan menfilerinin menfaalarından kaçarak kürdistan-
da yapılmakta olan kurtuluş mücadelesine İştirak için içten içe
kaynaştıklarını yüzeliklerden halepte bulunan doğru yol gazet-
esi sahibi celal kadriye anlattığımda benimde isimden bahset-
miş olması haberini Celal kadri Türk konsoloshanesine yetiştirmiş
olduğundan anadoludaki menfilere hükümetin mürakebesi daha
ziyade bir ihtimamla artmıştı. Bundan dolayı izmir polis dairesi
tarafından fotografim çoğaltılarak anadolu vilayetlerine dağıtıldı-
ğı gibi beni siki bir mürakebeye tabi tuttular. Filhakika ben ve
bir kısım arkadaşlar bilhassa bu arkadaşlar arasında merkezi Kür-
distanda çok büyük bir nüfuz sahibi ve haddi zatında şahsen çok
alicenab temiz ahlaklı «M» isimli arkadaşta dahil olduğu halde
izmirden kaçarak kürdistana gitmek tedbirini hazırlamakta idik.
Aslen Diyarbakirli olan ve izmirde yerleşmiş kayıkçı şevketin is-
tanbotu bizi bir gece Rodos adasına çıkaracaktı. Müşkülü rodosa
geçebilmek idi. Oradan suriyeye ve Kürdistana gitmek kolay bir
işti. Kürdistandan mütemadiyen bizlere kadar yetişen muhtelif
dağlardaki milli hareketlerin ümit ve emel verici haberleri gök-
sümüzü istikbala ait hayirli ve nurlu duygularla dolduruyordu.
Türk hükümeti senelerden beri kuvvet istimalile söndüremediği
bu milli hareketler her mutad aldatmak yolu ile halle tevessül et-
mişti. Bir çok vadlerle savaşçileri aldatmak istiyor, af edilecek-
lerini söyliyerek kendilerini hükümete taata davet ediyordu. Bu
maksatla ağıri kahramanı İhsan Nuri ve arkadaşlarının 1928 se-
nesi eylül ayında Beyazıt vilayet merkezine otuz kilometre bir
mesafede bulunan şeyhli köprüsünde hükümet mümesilleriyle yap-
tıkları toplantıda Kürtlerin bir kısmının emlakı müsaderesi edilerek
anadoluda süründürülmekte oldukları devam ederken yapılacak
affin ciddiyetine nasıl ininabileceklerini itiraz şeklinde söyliy-
erek bu menfilerin memleketlerine iade edilmelerini ve emlakları-
nın tekrar kendilerine verilmesini anlaşmaya esas şart olarak ko-
yduklarından Baş vekil İsmet paşa millet meclisinde söylediği
bir nutukta vilayeti şarkiyedeki harekati durdurabilmek için bir
affin icrası zaruri olduğunu hiç beklenmiyen bir zamanda meclise
bir af kanunu yapılmasını kabul ettirmiş, tebidimizle emlakimizin
müsaderesi hakkında yapılan kanunun mürekkebi henüz kurum-
adan yeniden tanzim edilen bir kanunla menfilerin yerlerine ia-
desi ve isyanla alakadar bilumum mahpusların tahliyesi yapıldı.

Her zaman Kürtleri yalanlarla birer surette aldatan Türk hükümeti bu sefer İhsan Nuri ve arkadaşları tarafından aldatılmış oldu. Menfiler yerlerine döndüler, mahpuslarda bırakıldıkları halde isyan ağıri dagında daha kuvvetli olarak devam ediyordu. Ekrem mahpus bulunduğu Kastamonu hapishanesinden bırakılmış fakat idareten kastamonuda alikonmuştu. Hem Ekremi ziyaret etmek ve hemde menfiler mahallerine avdetten sonra haklarında yapılacak muamelelerin iyice anlaşılmasına intizaren bir kaç ay istanbulda kalmagi münasip görmüştüm. Diyarbekire avdetimde ağıri isyani deha ziyade ehemmiyet almıştı o havalide cereyan eden vekaiyeye dair ağızdan ağıza mübalagali bir şekilde dolaşan haberlerden memnuniyetini saklamayan halk adeta ağırida vucut bulan milli varlığı Kürdistanın halasına bir mesnet olarak görüyordu.

Ağırida bulunan mücahitlerle irtibat temin etmek için menfa arkadaşlarımdan milli mesailde bereaberce çalışmaga menfada iken sözleşmiş olduğumuz fedekar arkadaşlardan eğilli «Z» beyi ağıriya kadar göndermek istedik mumaileyh yol uğrında ve civar yerlerde bulunan arkadaşlarıda söz birliği yapacaktı. Talori dagından geçerken hayvandan düşerek ayağı kirildiginden ühdasına aldığı milli vazifeyi yerine getirmege muvuffak olmadı. Diğer taraftan Hoybun cemiyeti merkezilede ittisal ederek milli mesaide el birliği yapmaga zaruri gördüğümüzden arkadaşlardan Cercis zade «M» efendiyi merkeze gönderdik. Hoybun merkezi ile temas ederek cemiyetin nizamnamesi ile peymani milli metnini ve lazim gelen talimatı alark Diyarbekire bize getirdi. Kürdistanın her tarafına dagılmış nüfuz sahibi menfa arkadaşlarımi hoybun nizamına bağliyerek çok ehemmiyetli bir merkezi milli olan ağıryi kuvvetlendirmek suretile kurtuluş mücadelesini muvafakiyete erdirecek ciddi bir tanzime ve fedekarane çalışmaga zaruret vardı. Bu mesainin ise eeçok dar olan «AMED» Diyarbekir Vilayet merkezinde gizli tutulmasına imkan yoktu. Bilhassa bu işte çalışacak olan arkadaşların bir çoğu hükümetin kontrolü altında olduğundan yapılacak faaliyetten çabucak haber alınacağı çüphe-sizdi. O günlerde istanbuldan Diyarbekire gelmiş olan Ekremle söz birliği yaparak Türkiye haricine çıkıp bu teşkilati oradan tanzim çalışmaga daha muvafik gördüğümüzden babadan, dededen

malik olduğumuz olduwça mühim bir mülkü terkedip Türkiye haricina ç'karak Hoybun cemiyetine iltihak ettek. Gizli olarak çalıştığımız AMED şehrine bir müddet sonra Kürt bayraginin şerefli gölgesi altında döneceğimiz emel ve kanaati göksümüzü şerefle kabartıyordu. Bir kısım dagli arkadaşların menaeti tabiiyesi müdafaaya elverişli bulunan dağlarına gidip orada aleni bir surette çalışılması teklifini teşkilatlı bir disipline bağlamadan evvel kabul etmeyi maslahata uygun görmedüğümüzden hudut haricine çıkmagi tercih ettik. Ammedten çıktığımız 1929 senesi Mart ayından bu güne kadar aradan kırk sene geçtiği halde ümid ve kanaatimizden bir zerre kayıp etmiş degiliz. Milletlerin hayatında sayılı bir kaç senenin ne kıymeti olabilir. Dünya siyasetinin şimdilik emperyalist devletlerin menfaati icabi, aleyhimizde olması tahakkuk edeceğine emin olduğumuz Kürdistan istiklali emelinin yerine gelmesini geriye bıraktı sede Kurtuluş yolu üzerinde milletimizin sağlam adımlarla yürümekte olması kalplere sevinçle dolu iman vermektedir.

Hoybun cemiyeti mümesillerile ittisal etmiştik. Arkadaşlar bizi muhabbetle karşılıyarak sıcak br kabul gösterdiler, bizim Hoybun cemiyetine iltihakımız cemiyetin faaliyetine daha ziyade bir hiz vermişti.

Hoybun cemiyeti merkezi heyet azalari ve mintikalar mesullerinin iştirakile yapılan bir toplantıda beni ve Ekremi merkez azalıklarına intihap etteler. Cemiyet merkezinin (H.) ye naklina ve cemiyetin hariçle yapacağı ittisal ve münasebetlern, yalın'z merkezin emir ve Kararile icrası tekrar kararlaştırıldı. H. den Kürdistan dahilinde bulunan arkadaşlarla sühulele ittisalda bulunabiliniyordu.

Gün geçtikçe ehemmiyeti artan Agridaki milli faaliyet Türkleri fena halde kuşkulandırmakta idi. Kahraman Ihsan Nuri paşa agriyi mustakil Kürdistanın bir vilayeti şeklinde idare ederek idari ve askeri bir teşkilat vucuda getirmişti. Hoybun cemiyeti paşalık rütbesile celali aşiret reisi İbrahim hesiki paşayı Agri vilayeti valiligine tayin ederek vileyitin diğer memuriyetlerinede aşagıda isimleri gösterilen kimseler tayin edilmişlerdi.

General Ihsan Nuri, ve mhterum ailese Agri daginda.

Vilayet jandarma Komutanligina : Temir Aga
Korhan kazasi Kaymakamligina : Molla Hüseyin efendi
Boti nahiyesi Müdüriyetine : Ibrahim Aga
Ortili Nahiyesi Müdüriyetine : Hasan efendi
Kori Nahiyesi Müdüriyetin : Musa Berkili Aga
Koahan kazasi kaymakamligina : Omerin Aga

Bu hamiyetli zevat Kürdistan bayraginin şerefli gölgesi altında milletin zülüm ve esaretten kurtuluşuna hizmet etmekte idiler.

Agrida muntazam bir teşkilat ve askeri kuvvetin hazırlanmakta olduğunu gören türk hükümeti bunun daha ziyade tehlikeli bir şekle girmeden ortadan kaldırmaya teşebbüs ederek Salih paşanın Kumandasında tertip ettiği kırk bin piyade, on bata-riye top, beş yüz elli mitralyöz, ve elli harp tayyaresinden mürekkep bir askeri kuvvetle agra dagındaki Kürt milli kuvvetlerine 11 haziran 1930 tarihinde taaruza geçti. Kürt kuvvetleri Kumandanı Ihsan Nuri paşa tarafından verilen emir üzerine agra civarındaki Kürt kuvvetleri agra müdafaaye ve agrinin garb ve cenubi garbisinde bulunan Kürt milli kuvvetleride Türk ordusunun arkasında Deyadin, Tendürük, batnos, ala Dag, sipan, zilan mintikalarındaki Türk askeri topluluklarına hucuma başladılar. Bu hücum hareketi Türk ordusunun agra'ya saldırışını durdurarak ileriye gitmesine mani olmuştu. Yirmi hazirana kadar yapılan muharebelerde Türk ordusu bir muvafakiyet temin edemediğinden başka, fazla miktarda telefata vermişti. Ganimet olarak otuz mitralyöz altmış deve yükü cephaneye beş yüz tüffelelli çadır Kürtlerin eline geçmişti. Agra civarındaki Kürt kışla ve karakollari yakılarak müdafileri kısmen esir ve kısmen katledildi. 11 hazirandan 20 hazirana kadar. Yapılan bu çarpışmalarda beş türk tayarreside düşürülmüştü. Yirmi hazirandan yirmi yedi temmuza kadar yapılan harbin en şiddetlisi zilan deresi civarında yapıldı. Bu harplardan bahisle Londrada neşredilen taymis gazetesinin 24 Temmuz 1930 tarihli nushasında agra'ya taarruz eden Türk kuvvetlerinin miktarını türk gazetelerinde teyid ettiği gibi altmış bin kişi olarak gösteriyordu. Türkler bu muharabalarda bir muvafakiyet elde edemedikleri gibi sekiz yüz maktul ve iki bin yaralı ve yedi yüz esir verdiler. Bir çok levazim harp ganaimi olarak Kürt-

lerin eline düştü.

Türk askeri zabitanı muharip kürt kuvvetlerine karşı muvafikiyetsizliklerinin hincini ovadaki Kürt Köylerini tahrip ve muti Kürt ahaliyi ihtiyar ve çoluk çocukları katletmekle almakta idiler. Türk ordusu bu hareket esnasında ağri civarında yüz otuz, ve zılan civarında iki yüz köy yakmışlar vü on binden ziyade masum ahaliyi katlatmışlerdi. Türk ordusunun bu vahşi icraatına mukabele olarak ağri kürt kuvvetleri Borsudan başliyerek Beyazide kadar uzanan hat üzerinde türklere şiddetli bir taarruz yapıarak büyük zayıat verdirmiş bütün levazimatıle iki adet ağır top yirmi dört adet dikers, ve otuz adet hoçkis, mitralyözü alti yüz adet tüfek, pek çok miktarda bomba ve cephanes, telefon makinaları ve sair levazımı harbiye, zabtetmişler sekiz Türk tayyaresinde mitralyöz ve tüfek kurşunları ile düşürmüşlerdi.

20 agustos 1930 tarihine kadar harp cephesinin muhtelif mahallerinde yapılan çarpışmalar Kürtlere müsait bir şekilde devam etmiş igdir Kasabası Kürt muharipleri tarafından zaptedilerek külliyetli miktarda mühimat ve cephanes ele geçirmişlerdi. Ararat ovasını, Beyazid ve Eleşgirt ovasından ayıran dağların iki mühim geçidi olan «ZOR, DRGONI» boğazları Kürt Kuvvetleri tarafından işgal edilmişti.

Ağri Hoybun teşkilatına bağlı olan Hesenanlı Seyidan kabilesi reisi Seyidhan ve Berazan kabilesi reisi Ali can ağaların idare ettiği kuvvetli çeteler türk ordusunun gerisinde Muş, Malazgirt mintikalarında faaliyete geçerek ağriya taarruz eden askerin taarruzunu başarılmamasına gayret ediyorlardı.

üç aydan beri büyük bir askeri kuvvetle yapılan hücumlara rağmen Türk ordusu Agrinin hiç bir mintikasını ele geçirmemiş dağ mintikasına nüfuz edememişti, büyük küçük ağri dağları «ARARAT» ve buradan toprak kaleye kadar Kdrduk, tendürük, ala dağ, miliç gedik, erciş, z'lan, abaga, bargiri ve diyadin hala kürtlerin elinde bulunmakta idi. Türk askerlerinin maneviyati fena halde bozulmuştu. Kürt kuvvetlerini İhsan Nuri, İbrahim heski paşalar idare etmekte idiler. Başlıca mühim kumandanlar Demir paşa, Emin paşa oğulları, Heyderanlı Mamo ve Nadir bey-

ler, Hesenanli Ferzende bey ve halit bey, seyid Resul ve Hüseyin agalardi. Aylarca devam eden muharebelerde Türk Askeri önemli bir muvafakiyet elde edemediginden Tashihi hudut ismi altında van vilayetinin bir kısım arazisini iranilere terketmek suretile verdiği avantajlarla yardımlarını temin etmiş olduğundanagri kahramanlarının her tarafla alakaları kesilmişti. Haftalarca açlığa katlanan mücahitlerin bu şerait dahilinde harba devamları imkansız bir hale gelmişti. Aç, sefil, perişan kalan aile ve çocuklarını muhakkak olan açlık ölümünden kurtarmak için maalesef agriyi terke mecbur olarak İran hükümeti arazisine iltica ettiler. Kürtlerin büyük bir şecaatla müdafaası karşısında acz içinde kalan Türk ordusu komşu devletlerin yardımı olmasaydı yüz bin kişilik bir kuvvet daha getirmiş olsalardı Türkler yine agriya giremeyeceklerdi.

Ihsan Nuri paşa hoybun merkezine gönderdiği agriya yapılan Türk ordusunun taarruzunu bildiren raporunda gösterdiği arzu ve zarurete binaen heyeti merkeziye agrinin yükünü hafifletmek maksadile cenubten 3 — 4 agustos 1930 pazartesi gecesi Türk kuvvetleriyle harbetmeğe 112 rakam 10 Temmuz 1930 Tarihinde sureti aşağıya dercedilen kararı verdi.

HAREKATI İHTİLALİYEYE MUBADERET

Kararı

11 haziran 1930 tarihinde hoybunun agri mintikasına Türk kitaati tarafından taarruz edildiği askeri komiseri Ihsan Nuri paşanın olbabdaki raporundan ve taarruzu mezkurun mühim istihzarati askeriye ile icra ve hedefin Agri mintikası ve havalisindeki kürtleri imha olduğu Türkçe gazetelerin neşriyatındanda anlaşılmağa keyfiyetin tahkik ve tetkikine ibtidar olundu. Muhtelif gazetelerle dahilden alınan raporlar ve haberler dahile gönderilen kasitların getirdikleri malumattan anlaşılmaştır.

1 — Agriye vuku bulan taarruzun hedefi agriyi imha Van, Bitlis, erzurum havalisindeki Kürtleri katliam etmektir. netekim

Agrı dagında Kürt Askerleri

türkçe gazeteler ordu güzergahindeki köyleri şimdiden yaktığını ve ahalisini katliam ettiğini itiraf etmektedirler. şarkta bu hareket muvafakiyetle yapıldıktan sonra garbe ve cenubi garbe teveccühle buradaki Kürtler hakkındada aynı vecihle hareket edilerek Türkiye dahilinde bir daha Kürt meselesini ihdas edebilecek hiç bir unsuru faal bırakmamak arzusundadırlar. Vakia hoybunca mütesevvir olan umumi bir ihtilalin İcrasına lazım gelen ve sair henüz tedarik edilmemiş olduğu gibi memleket dahilinde yapılması derecesi vücutta olan teşkilat da henüz tamamilen vucuda gelmiş olmamakla beraber ancak yukarıda dendiği gibi türkler agriya vaki taarruzlarında muvaffak oldukları takdirde Kürt millî şuurunun canlı bir ifadesi olan agriyi dağıtarak Kürdistanda yapacakları tahribat ve katliamların vuku, una meydan bırakmamak mülhazası ile Merkezi umumi ister istemez emrivakii kabul, Türklerin hedef ve gayelerine vusullarına mani olarak Kürtleri katliamdan kurtarmak emeline binaen cenulden şimali Kürdüstana bir taarruz hareketi yapılmasına Karar vererek saha ve hedefleri savaş hareketi planında gösterilen fermanlıkları ihdas ve hareketi ihtilaliyeye Allahın yardımı ile 3 — 4 agustos 1930 pazartesi gecesi iptidara karar vermiştir. 10 — temmuz 1930.

Bu karara binaen cenubteki hoybun teşkilatı altı fermanlığa taksim edilerek Irak hududundan cerablusa kadar uzayan hududtan şimale doğru bir taarruz hareketi yapılacaktı. Ben mardin vilayetinden Derik kaza merkezine Kadar olan caphede, Ekrem Cemil paşanın fermanlığında türkiyeye geçen kuvvetle beraberdim. Harekete başlanacağı 3 — 4 agustos gecesinden evvel bu cephenin şimalinde bulunan hoybuncu arkadaşlarla muhabere suretile ve ya bizzat görüşülerek mezkur kararın tanfizi için alınması lazım gelen tertibatın şekli kararaştırılmıştı. Bu arkadaşardan bilahare Türkler tarafından idam edilen gurslu Mahmud Ali şer aga gizli olarak geldiki hareket hakkında lazım gelen şekli istişareden sonra tesbit edilen talimatı alarak avdet etti. Meşkinanlı Sado hemî Gaso agayada mutemedi vasıtasile tebligat yapılarak kararın tetebiki hususunda anlaşma yapıldı. Derik eşrafından Hacı Osmani reşşo aganın oğlu kıymetli münevver bir vatan sever olan İlyas efendide yapılan muhabereye binaen derhal gelerek hareketin tertibine iştirak etti. Bu arkadaşların

muvafakati ile ve kuvvetlerine dayanılarak tanzim edilen hareket plani maalesef tetbik edilemedi. Hareketin icrası kararlaştırılan 3 — 4 agustos gecesi mardine alti kilometre yakin bir mahal olan «DIYRÉ BÉNDERA» da içtima mahalline gittigimizde birisi Mahmudi Ali şér digeri Sado hemo gaso tarafndan gönderilen yaliniz iki haberci bulduk. Bizim Mardini muhasara etmemizi ve kendi kuvvetlerinde arkadan yetişeceğini bildiriyorlardi. Halbuki müştereken tertip ettigimiz hareket planinda biz Diyaré benderaya yetişmeden evvel kendileri Mardini muhasara edecekler şehrin hariçle alakasini telgraf ve telefon tellerini keserek kati, edeceklerdi. Bizim muvasalatimizla şehre taarruza geçilecekti. Bu vaziyet karşısında mecburen Mardine hucumdan vaz geçilerek beraberimizde bulunan adedi cidden mahdut kuvvetimizle mazi-dagina geçtik. Mahmut Ali şerin akrabaları yapılan hareketten haberleri olmadigini ve muvafakatlari alınmadigini söylyerek kıyam hareketine iştirak etmek istemediler. Sado Hemo Gaso bir kısım kuvvetle gelip bize iltihak etti isede, Hursluların harekete iştirak etmemesi kendisininde sogutmuştu. Memafih bir hareketin yapılmasına mütemayildi. Ortada İlyas efendi cemaati taraftarları kalıyordu. Bunlarda diğerlerinin vaziyetlerini görerak hararetili bir arzu göstermemekte idiler. Belki bir hareket yapmaga imkan olur ümidi ile bir kaç gün dağlarda dolaştıktan sonra nihayet merkeze dönmege mecbur kaldık. Diğer fermandarlar Haco aga, Celadat bey Bedirhan ve arkadaşları ile beraber hareket istikameti olan HEVÉRKA dağlarına geçmişlerdi. Haco aga hasımlarının muhalefetine ugradigından onlarda bir şey yapmaga muvaffak olamiyarak döndülerdi. Dördüncü mintika fermandari milli aşiret reisi Mahmut bey İbrahim paşa ikinci mintka reisi Bozan bey alınan karara ve verilen vade ragmen yerlerinden kimildamadılar. Yaliniz Bozan bey gönderdiği bir müfreze ile suruç kazasına yakin bir karakola baskın yapmıştı. Bu hareketi müteakip mandater hükümet cemiyetinin tanınmış şahsiyetlerini dahile nefi etti. Hoybun cemiyeti Kürdistanda yapılmakta olan ihtilal hareketlerinin sebeplerini izah ve kürt haklarını müdafaa eden bir arapça «El keziye Kürdiye » Digeri Fransızca « LA QUESTION KURD » ve aynı maalda birde ingilizce üç kitap neşrederek cihan efkarını Kürt davası hakkında tenvire çalıştı.

Mustafa Kemal paşa hükümeti 1928 senesinde yaptığı af kanunu ile Kürtleri yatıştırmadığını anlayınca Agri askeri hareketinden sonra 1932 senesi mayısında gayri türk toplulukların temsil ve dağıtılması hususunda bir Kanun neşretti. Bu kanun layihasında sarahaten Kürt kelimesi talafüz edilmemekle beraber Türkiye'de kesafet itibarıyla Kürtten başka bir diğer unsur bulunması yapılan kanunun kürtleri ortadan kaldırmak kasdile yapıldığına şüphe edilemez. Bu kanun layihasına göre Türkiye dahilinde nüfus kesafetinin tesbit ve tanzim edilecek bir program dahilinde tevzii selahiyeti dahiliye vekaletine bırakılarak iskan noktasından Türkiye dört mntikaya ayrılmıştı.

1 numaralı mintika Türk harsına mensup nüfusun teksifi matlup yerler.

2 numaralı mintika Türk harsına temsili matlup nüfusun nakil ve iskanına tahsis edilen yerler.

3 numaralı mintika Türk harsına mensup muhacirlerin hükümetten muavenet istemeksizin serbestçe yerleşeceği yerler.

4 numaralı mintika sihi, maddi, harsi, siyasi, askeri, inzibati sebeplerle boşaltılması meşrut alelittlak iskan ve ikametinin memnu olduğu mintikalar.

Bu kanun dolayısıyla Hoybun cemiyeti 16 haziran 1932 tarihinde Kürt milletine tevzi ettiği aşağıdaki beyanla milleti mukavemet ve mukateleye teşci etmişti.

Aziz vatandaşlar.

İşte bu gün Kürt alemini felakete götüren büyük tehlike gelip çattı. Oteden beri Kürdü imha etmeyi emel edinen Türk hükümeti hiç bir gün bu kadar sarih olarak maksadını meydana koymamıştı.

Büyük millet meclisi nami verilen dalkavuk gurubunun yapmış olduğu kanunu şimdi sizde her halde görmüş, okumuşsunuz-

dur. Maahaza can alacak noktalarını İstanbulda çıkan milliyet gazetesinin 5 Mayıs 1932 tarih 2237 numaralı nüshasından alarak aynen yazıyoruz. «Ana dili Türkçe olmayanlardan mürekkep olmak üzere yeniden köy mahalle, sanat ve hizmet zümresi veya iş sınıf teşkili veya bu kabil kimselerin bir mahalleyi bir sanat zümresini ve ya bir iş şubesini kendi mensuplarına mahsus ve münhasır vaziyete getirmesi yasak olacaktır.» Ana dili türkçe olmayan ve Türk milletine mensup olmayanların dağıtılması milyonlarca kürdü dört bin seneden beri ecdadının yaşadığı ve elan kendisinde yaşamakta olduğu, ana baba yurdundan alıp lisanini bilmediği anadolunun insanları içine bütün çoluk çocuğu ile aç ve sefil atmak bunları mahvetmek degilmidir. Bundan başka ilk sevkியatta sizi öldürmediklerine pişman olan Türk hükümeti bu sefer ermeni kafilelerine yaptıkları gibi her hanki izbe bir dereye sizi biçaktan geçirmeyecekleri ne malum? Türk hükümetinin canavar ve hunharlığından her şey beklenebilir.

Aziz milletaş.

Sen de kürdün kıymetli bir uzvusun tarih nazarında, ahfat nazarında şeriat muvacehesinde günahın büyüktür. şimdiye kadar zuhur eden müteaddit fırsatlardan rahatimizi bozmamak düşüncesile istifade edemedik. Bundan dolayı aldandığımızı çok feci bir şekilde şimdi görmekteyiz. Hain Türk hükümeti mecnunane saldırıyor. Bir tek Kürt bırakmayacağını ilan ediyor. Bu vaziyet karşısında yapacağın iş kendi milletin efradı ile olan her türlü münafereti, husumeti terk ederek silaha sarılmak olmalıdır. Türk hükümetinin katil icraatına ancak ve ancak bu şekil ile mukabele edile bilir.

Mukaddes Kürdistanimizi bu suretle zalimlerin elinden kurtarabiliriz. Bir defa düşününüz ilk menfaya gidenler fiilen gördükleri gibi aç ve sefil olarak jandarmanın neferinin Eşek Kürd diyerek tahakkümüne zelilane tahammüldense babanızın annenizin kabirlerini, kemiklerini taşımakta olan ocaklarınızı kanınızla, başınızla müdafaa etmek daha evla daha namuskarana degilmidir. Zannetmeyinizki artık içim izde bana dokunmayacaklar zahabına kapılan safdiller bulunsun. Çünkü kanun aşıkardır. Kürdistanda bir

Ismail beg şaweys, Azadi teşkilati aza larından.

tek Kürd bırakmıyacaklardır. Hiç bir kimse bu kanunun şumulu haricinde değildir. Hatta en basit bir rençber bile Kürdistanda Kalamıyacaktır.

Haydi Kardeş.

Silah başına Kahraman ecdadinizin kahraman evlatları olduğunuzu bütün aleme ispat edelim. şerefimizle ölelim ve öldürelim. Kürtlüğümüzün kurtuluşu vatanımızın halası bundadır. Kürdistani ayaklar altında ezilmesi yazık değildir. Kahramanca ölmegi göze alamazsak açlıktan öleceğimiz muhakkaktır. Bütün bunları göz önüne alarak hiç bir zaman kayıp etmeden bütün vendedaşlarıyla ittifaka çalış ve kendini ele verme.

Memlekette silah patladığı takdirde onu takviye edecek pek çok zabitan ve müneveran hazır olmakla beraber hepimiz bütün varlığımızla bu namus cidalına atılacağımızdan emin olunuz. Vatanımızın halası Kürtlüğün zelil olmaması silaha sarılmakta olduğunu düşünerek bila tereddüt kararını ver ve ön ayak olmaktan çekinme. Çünkü bir kuzu kadar zararsız usluda olsan kürt olduğun için aile efradıyla beraber ölüme mahkumsun, vatan için, hak için zelil olmamak için emin olarak kanımızı akitmaktan çekinmiyelim. Bir kısmımız şehit olsada mütebaki milletimiz çoluk çocumuz evine köyüne sahip olarak müsterih ve mesut yaşamak imkanını bulur.

Aziz Kardeş

Milletin iyiliğini vatanın halasını isteyen iyi bir Kalple size yaptığımız bu tavsiyelere ittibainiz halinde memleketimizin zülümden halası muhakkaktır. Aksi takdirde şerefimiz zelil olarak öleceğimizden emin olalım, muvafakiyetler temenni ederiz aziz vatedaş.

Hoybun heyeti merkeziye

16 Haziran 1932

Celdet beg Bedirhan, Hoybun muessislerinden, Kürt lisan alimlerinden.

Tatbirk ve icrası Türkiye hükümetinin imkan ve iktidari haricinde olan yukarıda bildirdiğimiz tarhili ve iskan kanununun mevcudiyetine ilaveten 1938 Senesinde Diyarbekirde umumi müfettiş bulunan Abdin özmen kürtlerin temsil ve yok edinmelerine dair tasavuratını bildiren imzasi altında elimizde bulunan Ankaraya takdim ettiği raporda 1924 senesinden beri bilecik kaymakamlığından başlayarak mülkiye müfettişliğinde şark mintikasinin muhtelif vilayetlerinde valiliklerde bulunduğunu, istatistiklara, resmi ve hususi kaynaklardan aldığı haberlere dayanarak hedefe vusul için alınacak tetbirleri şöyle izah etmektedir: İlk evvel 1927 senesinde (Bittabi Kürt nüfusunun büyük bir kısmı kasden kaydedilmemiş olduğu halde) yapılan nüfus araştırmasında Müfettişliği dahilinde bulunan Kürtlerin Türk nüfusundan iki kat daha fazla gösterildiğine itiraz ediyor. 1935 araştırmasında yine aynı usulla Kürt nüfusunun azaltılması gayretine rağmen bu seferde daha büyük bir farkla Kürt nüfus kesafeti tesbit edilmekte olduğundan bahis ederek 1927 kaydına nazaran 1935 senesi nüfus kaydında kürtlerin nüfus miktarı — 250,000 iki yüz elli bin artmasına mukabil Türk nüfusunun ancak — 20,000 — yirmi bin artmış olduğunu söyliyerek müfettişliği dahilinde bulunan Kürtlerin bir kısmı Kürtleşmiş türkler, bir kısmıda, ne vakit ve ne zaman Kürt oldukları belli olmayan Kürtler, diye ikiye ayırıyor. Mecmui — 1,267,573 — bir milyon iki yüz altmış yedi bin beş yüz yetmiş üçe balig olan bu nüfusun kaçının birinci kismida kaçının ikinci kismida olduğunu gösteren bir istatistik yapılmamış olduğunu söyliyerek dünya umumi efkarına ve kürtlük için çalışan bin bir kuruca bir bölge nüfusunun yarisından fazlasının kürt olduğunu rakamlarla gösteren bir istatistigin neşredilmesini memleketin menfaatına uygun bulmuyor. *

Istatistikte kürt bahsedilen nüfus ekseriyetini Kürtleşmiş Türk göstermek niyetinde olan Abidin özmen, Müfettişliğim bölgesinde

---

* 1965 sayımından umum türkiye nüfusunun otuz bir milyon iki yüz doksan bir bin iki yüz yedi olarak tesbit edildiğinde bunun iki milyon üç yüz yirmi beş bin yedi yüz yetmiş sekiz nüfusunun kürtçe konuştuğu gösterilmiştir.

BİRİNDİ

UMUMİ MÜFETTİSLİK

Kalemnohous
AŞM

Üzü - Birinci Umumi Müfettişlik bölgesindeki Bitlis, Diyarbakır, Van, Hakkâri, Muş, Karahisâr, Uşak, Sivas Vilâyetlerinin iç-siyaset durumları hakkında rapordur .

İlk sırada , netice ve gayemi derhâl bildirmek isterim ? . Raporunun hedepli, Kurtluk için herhangi bir hâl şekline iktiran ettirilerek tabiatın bir çok varlıklar ve zenginliklerle doldurmuş olduğuna bu bölgenin, dâima Türk vatanının bir ve ayrılmaz bir parçası olarak kalmasını tesadür .

Bu yazımda, istatistik, teşkilât, ve hayvancılık işlerinden neye temas edersen edeyim , bu tarzilatının her de aynı gaye için yapılacaktır .

1924 senesinde Şeyh baid isyanında urfî idare bölgesinde hircilik kaynakları idim . Ve 926 - 927 de Diyarbakırda urfî idare Amiri olan Üçüncü Ordu müfettişliğinin yanında Mülkiye müfettişi olarak Mülkiye muşaviri idim . 1928, 29, 30, 31 senelerinde de Bitlis ve Muş valiliklerinde bulunmuş . 15 Aydan beri de Umumi Müfettişlik görevini ilave çalışıyorum . Görülüyor ki , Doğu Vilâyetlerimizde meydana gelen bir çok hadiseleri , ya yakından seyretmek veya içinde bulunmak suretiyle kendime göre tahlil etmiş bilmiyorum .

Bu itibarla, kendimi Şark Vilâyetleri mutahassisliği diye tahkim etmek niyetini beslemedim . Yalnız , bu görüşlerime ve istatistiklere, resmi ve özel kaynaklardan aldığım haberlere dayanarak, arz edeceğim fikirlerde haklı gördüğüm durum kanaatimin doğrusunu emelimdir .

Müfettiş A. Özmenin raporun ilk sahifası .

Kürt yoktur olanlarda kürtleşmiş Türklerdir. Deyip işin içinden çıkırsa idi kendisi için daha kolay olur degilmidi.?

Kürtleşmiş Türklerdir diye bir kısım halki vasıflandırması dikkate değer bir mes, eledir. İdrisi bitlisinin tavassutu ili Türklerin süni müslüman olmaları hasebile kendi istekleriyle muayyen şartlarla osmanlı devleti tabiiyetine geçmiş olan kürtler asırlardan beri Türk hükümetinin resmi lisanının Türkçe olmasına mekteplerde ve bütün resmi muamelatta Türk lisani istimal edilmesine rağmen kendileri ihtilatta bulunan Türkleri Abidin beyin itrafi veçhile Kürtleştirilecek kader kuvvetli bir benlige sahip olan kürtlere, milliyet ve kavmiyet mefkuresinin kalplere yerleştiği bu zamanda, yaşasın kürdistan diye seve seve can vererek asılan kahramanların manakibine ve bütün mezalime aslanca göğüs gererek kürtlüğü ile iftihar eden bir millet efradına kürtleşmiş türk demenin ne kadar derin bir safdillik eseri olduğunu söylemek yerinde olur, zannederim. Abidin beyin Ankaradaki amirleri bu raporu okuyunca muhakkak ki büyük altından gülmüşlerdir. Müfettiş diyorki: «milliyet prensibi sözle olsun her agızda yer bulmasından itibaren Kürtler arasında bilhessa hudutlarımız haricinde yaşayan kürtlerin kafalarında bazı muharriklerin tesirile yer bulan türkten başkalık ve Türk düşmanlık, hissini görüldüğü muhitler ve şahislar olmuştur. Memleket içinde ufak tefek ve bazen iki üç taburu senelerce işgal edecek şekavetlerden başka alametini zahirde hissetigimiz bu cereyanların harişteki çalışmalarının artmakta olduğunu görüyoruz.» Milliyet cereyanının bazı şahislara tesir ettiginden bir satir evvel bahseden müfettiş bu mukaddes milli cereyani şekavet tarzında tefsir etmek istemesile ne büyük bir haksizlik etmiş oluyor. Müfettiş Türk ordularını senelerce işgal eden koçgiri isyani, şeyh Said kıyami, bilhassa Agri dag kahramanıklarını unutmış gibi görünmektedir Hindistan hükümeti büyük mütefekkir ve büyük insan merhum — NEHRO — nun (Alem tarihinden görüşler) adli kitabında Kürtlerden şöyle bahsetmekte olduğunu acaba görmemişmidir. Nehro Diyorki : «Mustafa Kemal paşa teşkil ettiği hususi istiklal muhakemeleriyle binlerce kürdü merhametsizce mahvetti. şeyh Said Doktor Fuad ve diğer bazı rü-

esayi idam ettirdi, bu kahramanlar Kürdistanın istiklale kavuşma emelini bir lahza gözlerinden ayırmıyarak can verdiler. Son zamanda kendi hürriyetleri için çarpışan Türkler görüyoruzki kendi hürriyetlerini müdafaa eden Kürtleri çignemekte zalim davranmaktadırlar, kendi vatanının hürriyetini müdafaa eden bir kavmin başka bir kavim hürriyetini vahşiyane bir surette çignemesi acayip degildir. 1929 senesinde Kürtler ikinci def, a olarak yine isyan ettiler ve lakin maalesef velev muvakkat bir zaman için olsun harakatlari bastırıldı, böyle milli bir hareket ilelebed nasıl durdurula bilir? mademki Kürtler hürriyetlerinin bahasını kanlarıyla ödemekte ve dar agaclarında «yaşasin kurdistan demekte tereddüt etmemektedirler» .. İşte büyük devlet adamı Nehronun Kürdistan kaziyesi hakkındaki görüşü.

«Her ne kadar aslen Türk olan kasabalar — Van, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Bitlis, Diyarbakir — gibi vilayetler ahalisinin Kürt deyince müteessir» olduklarını söyliyən bay müfettiş 1925 te Diyarbakirde Kurulan istiklal muhakamasi dosyalarını tetkik etmesini tavsiye ederiz... Orada göreceklerki. «yaşasin kurdistan» diyerek aslan kürt aydinlari ve halen Kürtlük için çalışan milliyetçilerin ekserisi hep bu vilayet merkezleri halkındadırlar. Ve kürtlüklerle iftihar etmektedirler. Eger bu kasabalar ahalişi türk idiseler hatta türklere en ziyade yakinlik gösterenler bile 1926 senesinde niçin kürdistan dan alakaları kesilerek anadoluya nefi edildiler? Kürdistan a türk nüfusu teksif edilmek istenirken bunların nakli tezat teşkil etmezmi? hiç bir Kürt iftiharla bağlı olduğu milletini terkedip ne Türk nede başka bir millete temesülünü istemez ve bundan nefret eder. Müfettişin zanınca yukarıda Türk olduğunu söylediği kasabalardan başka müfettişliği bölgesi dahilinde bulunan diğer kasabalar ahalisinde hükümetin Kuvvet ve kudretinden ürkererek kendilerini Türk göstermek istiyorlarsada benim lisanımı konuşmayan bazı kimselerin muhalif siyasi cereyanları. Kürtlük propagandasına alet olabileceği aşıkardır demektir. Zalim bir idarenin ürpertici korkusu ile zayıf tiynette yaradılmış insanlar şahsi menfaatlarını korumak kaygusu le Türk hükümetine yaranmak için müfettişin dediği gibi belki kendilerini

Türk göstermek isterler fakat bunun umumi olduğunu kabul etmek çok yanlıştır.

Şeh Said hadisesi Kürtlük duygusunu besleyip büyüttüğü bir hadise olduğunu raporunda söyleyen müfettiş, kürdistanın muhtelif yerlerinde vaki kalkınmaların aynı pilin cereyanının verdiği tesirle olduğunu belirtmektedir. Diyor ki: «ağrı dağı vakası, zilan vakası aynı mefkureye istinad etti 80 — 100 efradile bir kaç taburu senelerce işgal eden, Ali can, Seyithan çeteleri bu uğurda çalışmışlardır. Ali Yunusun oğlu Abdurrahmanın sasunun memnu bölgesinde bir beylik kurmaga çalışması Kürtlük duygusunun yarattığı hadisedir. Hesenanlı Ferzende, hesenanlı Ado, yado, Ali can Seyid han gevaşlı Adil İzzeti Musa, Simko, Cibranlı Halid, Hesenanlı Halid, Bitlisli Yusuf Ziya, İhsan Nuri gibi, ölü ve ya diri bir çok şahıslar bu gün halk arasında fedekar birer kahraman olarak anılmaktadırlar. Bu kıyamlar ve isyanların kaffesini milli bir duygunun meydana getirdiğini itiraf eden yüksek mevki sahibi bir idare adamı müfettiş bölgesi nüfusunun büyük bir ekseriyeti istatistik umumi müdürlüğü tarafından çıkarılan nüfus araştırmalarında kürt olduğu tesbit edilmişken şovenizm tesirile mukaddes tanınan insani ve beşeri hakları çiyiniyerek bunları topyekun yok etmek istemesi ne kadar büyük bir vahşettir. Yüksek Müsteşrik — Basil Nikitinin — 1932 senesinde pariste neşredilen dikişyoner Diplomatik mecmuasının birinci cildinin «120» ve mütebaki sahifelerinde Kürdistan meselesi dolayısıyla yazdığı makalenin aşağıdaki sahifelerinde yazdığı makalenin aşağıdaki şekilde neticelendirmekte olduğunu Türk hükümeti büyüklerinin gözleri önüne koymak isterim. Nikitin diyor ki: « bu pek muhtasar tetkikatımızda Kürt meselesi hakkındaki derin kanaatimizi izhar ile nihayet vereceğiz. Kürt milli davasına mukadder olan tali her ne olursa olsun bundan böyle vicdani beynelmilel için bu davanın vasfi hakikisinden tecahülüne ahlakane cevaz olmadığı gibi hukukan cemiyeti akvamin eline tevdi edilmiş beşeriyeti hazirenin mirası müştereki olan telekiyata muhalif olarak Kürt davasını hakiki mecrasından çıkararak seyrini değiştirme de artık imkân kalmamıştır.»

Paris — Kanun — 1932

İki tarafada fenalİK getirecek bu imha siyaseti yerine asirlarca beraber yaşamiş ve daima türk hükümetinin şerefini yükseltecek hizmetlere nefsini feda etmiş olan Kürt milletini Türke yaklaştıracak, sevdirecek bir siyaset tarzi takip edilse acaba daha insani daha dogru bir yol tutulmuş olmazmi?

Büyük alim doktor Abdullah cevdet bevin ROJİ KURD mecellesinin 9 Temmuz 1913 nushasında yazdığı — İTTİHAD YOLU — başlıklı makalesindeki nasihatlardan öğüt alarak Kürt millî haklarını itiraf etmek suretile bu iki milletin birbirile anlaşarak müşterek bir idare dahilinde kardeşçe yaşamalarının müktezasını düşünmek zamani çoktan gelmiş degilmidir?

Fakat bu hakikati görüp mucibince yürüyecek devlet adamı nerede?

Müfettiş bey «Erivanda Markizizim-Leninizim enstitüsünün Kürtlük propagandası yaptığını işittim; Ermenistanda bu gün toprağa bağlanmamış, kendi ana lisani ile tedrisat yapmayan Kürt köyü hemen hemen az bulunur». Demektedir «Sôvyet hükümeti geri kalmış kürt halkını ileri götürmek için mesai sarfettiğini söyliyerek kürtlerin benliklerinin takviye edilmesi Kürt kesafeti bulunan memleketlere karşı fena düşünceler beslememekte olduğunu göstermektedir» diyor. Bu ne kadar zavallı çirkin bir düşüştür. İttihadi sôvyet hükümeti az miktardada olsa memleketi dahilinde yaşayan bir millet var. Bu milletin de insani haklarından istifade etmesini kabul etmesi vicdanında hakkı tanıyan her medeni şahsın tasvip edeceği adilane amel degilmidir? Yoksa milletler arası toplantılarda insan hakları, milletlerin kendi mükadderatını idare etmek tabirleri gibi her milletin bizzat türkların fırsat düştükçe iddia ettegi mefkurenin kıymeti nerede kalır? İşte, İttihadi sôvyet hükümeti de tebası hakkında her medeni milletin tabii hatta zaruri bulacağı insani bir muamele yapmaktadır. Türkiye dahilinde yaşayan sekiz-on milyonluk bir Kürt mevcudiyetinin kendi lisani ile okuyup yazmak degil hatta konuşmasını bile kabul etmemesi ne kadar zalimane ve medeni duygulara avkiri bir harekettir. Bölgesi dahilindeki ahalinin büyük bir kısmının Kürt ol-

dugunu sôyledigi halde bunlari yok etmek fikrinde olan Müfettişin düşünüşü gibi ittihazı sôvyet hükümetide kendi ülkesindeki Kürtleri yok etmesini mi düşünsün?

Bundan bir buçuk sene evvel erivanda bir «Kürdoloji» kongresi toplandığını bizi pek alakadar edecek kararlar ittihaz ettiğini işitmiş olduğunu söyleyen müfettiş, alınan kararları şu şekilde tanzim ediyor.

- A — Kürdü Türk kültürünün tesirinden Kurtarmak
- B — Kürtlerin aslini eski hadiselerle dayanarak bulmak ve bir kürt tarihini yazmak.
- C — Kürtlerin yezidilerle ve ermenilerle irki münasebetlerini bulmak.
- D — Bir Kürdistan haritası yapmak.
- H — Kürtçedeki lehçeleri birleştirerek tek bir dil vucuda getirmek bir gramerle bir lugat yapmak ve yaziyi tesbit etmek.

Müfettiş bey bu kararların alınması Kürtlüğün takviyesini Kendi memleketlerinin zararına bir inkişaf gibi görmektedir. Her türlü insani hakları çignyerek bir milleti dünya yüzünden kaldırmayı amaç ittihaz eden müfettiş bey ancak böyle düşünebilir. Hiç olmazsa büyük hamileri Amarika müdafaa veziri MAKNAMARA'nın 1965 senesi şubat ayında amerika meclisi silahlanma bütçesinde sôyledigi sözlerden bari ibret alabilseler.

MAKNAMARA orta şarkta sükunet ve istikrarın temini üç müşkülün hallile kabildir, demişti.

- 1 — Arap devletlerinin Israil devletile anlaşması.
- 2 — Arap devletlerinin yekdigeri ile iyi geçinmesi.

3 — Orta şark devletlerinde mevcut kuvvetli kürt akaliyetleri nin hukukunun teminile mümkün olabilir.

Dünyanın ôbir kôşesinde bulunan bir devlet adami bile kürtlerin hakkinin taninmasi bir zaruret olarak anlamışken gözleri kapali hak tanımayan Türk büyüklerinin hala hakaiki anlamak istememeleri istikbalde Kendileri için büyük bir felaket doguracagindan habersizdirler.

Hayalhanesinde yaratarak «muhtelif isimlerle adlandirdigi haricedeki ondan fazla teşekküllerden bahseden müfettiş bey büyük bir kürdüstan kurmak için çalışmakta olduklarını ve gayelerinin husulü için yardım temini maksadile bir çok devletlere baş vurduklarını zikreden müfettiş bu teşekküler Kuracakları tesanütle bu gün bir muvafakiyet elde etmege muktedir olmazlarsada Türkiyenin her hanki bir harici gaile ile meşgul olduğu ani beklemek suretile gayelerine nail olacaklarını ummaktadrlar. Filvaki her hanki bir dar zamanda Türkiyeye hücumla dahildeki Kürtleride ayaklandırmak arzusunu besleyen suriye kürtleri onbinlerce mülehaza ettiği bu teşekkülerin Türkiye cümhuriyetine yapacağı zararların önünü almak zamaninin gelip geçmiş olduğunu» kaydettikten sonra hükümetin isabetli kararlarına yardım olmak üzere iktirahlarda bulunuyor.

Müfettişe göre ilk evvela düşünülecek şey şudur: «Birinci müfettişlik bölgesinde nüfus tahririle mevcut olduğu anlaşılan bir milyona yakın Kürt,» yok edilerek cennet kadar güzel olan bu topraklar Türk vataninin ayrılmaz bir parçası halina mi getirecektir? yoksa her hanki bir aksi amelden dogacak ufak vakaya bile meydan vermemek üzere hükümet kuvvetlerinin kontrolü altında bir çok senelerden beri sürüp gitmekte olan halin kabul edilmesi tarzina mi gidecektir? bu şekillerin hankisinin tatbikinde yani kürtlerin yok edilmesinde olduğunu bildiriyor, öyleki hudut haricinde kürtlük gayesile uğraşanların bu hudut içerisinde kendilerinin konuştukları dili anlar ve hisleri onlarla müşterek adam kalmadigina kanaat getirsinler. İnsani ve medeni duygulardan sarfi nazar bu icraatin tatbikini müfettiş o kadar ko-

lay mi zannediyor. Bir kaç satır evvel Alican, Seyithanin yüz kadar çete efradile bir kaç taburu senelerce işgal ettiğini söyleyen müfettiş bey adetleri milyonlara balig olan Kürtleri hemen cefülkalem ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını anlıyamıyor mu.?

Büyük İnsan tevfik fikretin dediği gibi.
Zülmün topu var, kalesi var güllesi varsa.
Hakkında bökülmez kolu dönmez yüzü vardır.
Göz yumma güneşten ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedi her gecenin gündüzü vardır

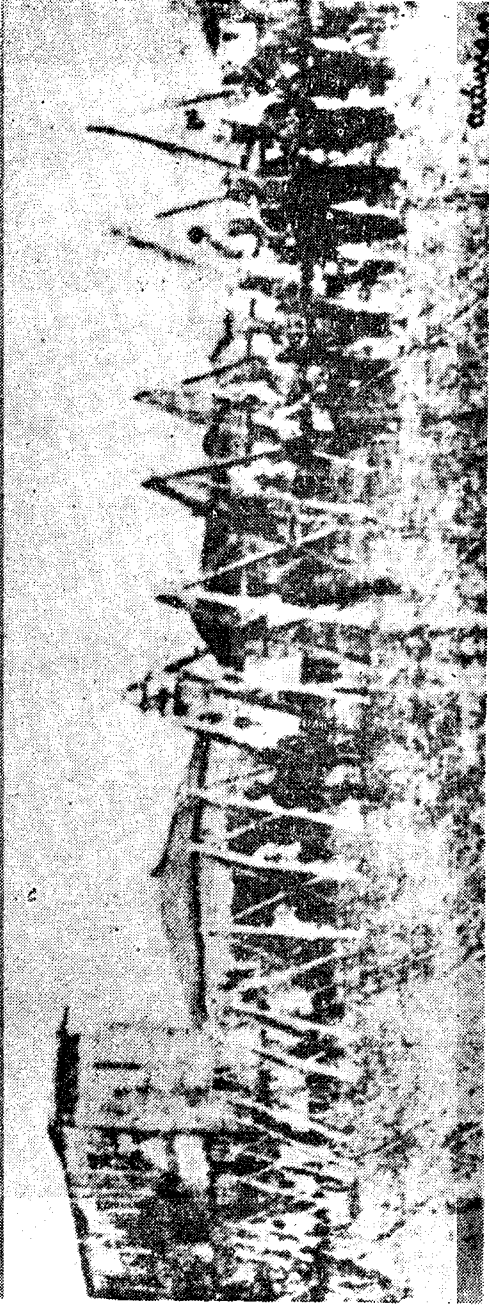
Ya Müfettiş bey ...

Müfettişe göre Türkiyede bu günkü günde tatbik edilmekte olan iskan usulu bu müşkülü halle kafi degildir, bunun için her türlü vasi salahiyetlere malik ve her türlü mütahassislerden mürekkep komisyonlar teşkil ve bunlar vasitasile Türk muhacirlerini iskan edecek evler, köyler tesisini lüzumlu görüyor. Ve diyor ki. geri bir milleti ileri bir milletin kültürü temsil edebilir. Yoksa binbir ihtiyaç içinde yırtık pırtık beyaz don ve mavi fir maniye ile vucudunu saklamaga çalışan sitali berbat eski izbelere yerleş tirilmiş yari aç yari çıplak hastalıklı bir halde bulunan ve her gün bir dava ile elinden hükümetin verdiği arazi mahkeme kararı ile almak istenen bir göçmen iri yari vahşi kiyafetli olsa bile üstü başı temiz sağlam bir daglı kürüü temsil elemanı olamaz; eyi ya Türk hükümetinin bu zavallı göçmenleri getirip hayalhanesinde kolaylıkla yapacağını zannetigi temsil işine alet etmesinde ne mana vardır. Mikdar ve adetleri mahdut binleri geçmeyen bu zavallı göçmenleri rahat bir hayata kavuşturacak kudretten mahrum olan Türk hükümeti milyonlarca halkın yerini dolduracak kalabalık bir insan kütesine refah bir hayat nasıl temin edebilir. Müfettiş beyin tasavur. Ettiği ve tatbikini istediği Kürdistana getirilecek milyonlarca göçmene yapılacak yardım lüzumu olan paranın elde edilmesine Türkiyenin borç altında inleyen zayıf mali hali değil uşaklığını yaptıkları amerikanın bütçesi bile zor tahammül edebileceğini anlıyamıyormu.?

Bu münasebetle İsmet Paşanın 1935 senesinde Kürdistane ya-

ptigi bir seyahatta Diyarbekir ovasına yerleştirilmiş bu zavallı perişan Gôçmenleri gôrüp hal ve ehvallarını sormak suretile gônüllerini hoş etmek İstemiş ve gôçmenlere demişki inşallah etrafinizdakilere Tûrkçe konuşmayı ôgrettiniz? gôçmenler cevaben ne deseler begenirsiniz paşa hazretleri biz Kûrtçe ôgrendik. Paşa iyi oglum iyi. Lisan ôgrenmesi fena degildir. İşte mûfettiş bey sizin dûtünüp danışmadan Kûrtleri temsil etmek siyasetiniz. Bundan sonra mûfettiş lisan işini ele alıyor. «Tûrk camiası içinde kaynatmak istedigimiz kimseleri Kûrtçe yerine Tûrkçe dilile konuşur hale getirmek icap eder.» Bunun içinde bildiği tetbirlerin başında leyli mektepler ihdası lazim geldiğini sôyliyerek bu mekteplerin dôtürme yolu ile toplanacak çocuklara annesinin, babasının yediği şekilden ayrı yatadı basit tahta kereviti kendilerine temin edilmek suretile Kûrt çocuklarını alıp yatılı mekteplerde okutmak fikrini dermeyan ediyor? Bu müesseseler ilk evvel Vanın kavaş, hakkarının beytülşebap, bitlisin hizan, muşun malazgirt Siirtin Bervari, Diyarbekirin Eğl «şERBETİ» Mardinin Derik, Urfanın viranşehir kazalarında olabilir, diyor, beyanile Mûfettişlik bôlgesinin tamamen kûrtlerle meskun olduğunu itiraf ediyor, ve zannediyor ki bu gibi müesseseler yapılırsa Kûrtlük kolaylıkla silinip ortadan kaldırılabılır. Beş bin seneden beri bu ülkede müteaddit hükümetler kuararak oturduğu ve Kadim bir medeniyete sahip olduğu tarihen malum olan Kûrt milleti bir çok fatihlerin futuhat dalgalarına mukavemetle mukaddes tanıdığı benliğini kayıp etmemiştir. Ve yine bu benliği muhafaza edecek ve hiç bir kimse hiç bir vakit bu benliği sarsamayacaktır. Her Kûrd — Ez kûrdim dediği zaman gôksünü mafharatla dolduğunu his etmektedir. Ve ilelebed Kûrtlük medarı iftiharî olarak kalacaktır. Ba husus, kûrdistanın diğer aksaminin bazılarında Kûrt lisanile tedrsat yapılıırken ve Kûrtlük mefkuresi her ferdin dimağında yer tuttuğu bu sırada bu gibi gayri insani icraatın büyük zararı bu icraati yapmak isteyen hükümetin hissesine dûtüceği muhakkaktır.

Temsilin yapılması için Kûrtçe konuşmak meselesi üzerinde durmak lazımdır diyen mûfettiş, halkevlerinin bilumum, memurların devlet daireleri ve müesseseleri memur ve müstehdemlerinin Kûrtçe konuşmalarına katiyen müsaade edilmemelidir. İşi

şeh Said ve arkadaşları idam sehpalarında.

olan kôylü Türkçe bilmiyorsa kôylü ile kürtçe konuşmamalı me-
mur olmayan bir tercüman getirmeğe mecbur tutulmalıdır, diyor.
bundan evvel Kürtçe konuşulması kanunla men edilmişti. Hüku-
metin bu hususa ehemmiyete ragmen netice ne oldu. Kürt yine
ferah fahur lisanini konuşmak zevkından kendini mahrum et-
medi.

Kürt lisani, Kürt edebiyati, Kürt iktisadiyatı, Kürt içtimai
hayati osmanlı devleti tabiiyetine girmeden evvel daha mütekmil
ve daha müterakki olduğu tarihin şهادeti ile sabit iken hükume-
tin sui idaresi sebeble gerilemekte olması, yetmiyormuş gibi, mo-
dern Türk hükümeti bunların ana lisanları ile konuşmasını bile
men edecek derecede içtimai ve tabii Kanunlar ziddina bir yol tu-
tmuş oluyorki bu fikrin muvafakiyetine imkan tasavvur edilemez.
Nitekim bu husustaki bütün mesailerini hep boşça çıktı.

Kürt mütefikiri merhum Refik Hilmi Beyin «Kürt meselesi
safahatından ünvanlı kitabının 48 inci sahifesinde Müsyô Alek-
sandırın Kürtler hakkında mülahazalar ve haberler mecmuasında
Fransızca yazılmış risalesin den alınmış bazı ibarelerde osmanlı
devletine İltihaktan evvel Kürdistan da çok miktarda mektepler
mevcuttu. Orada ilme karşı fazla bir temayül görölüyordu. Kür-
distanın her kasaba veya kôyünde en azından bir veya iki bazen
daha fazla mektepler bulunmakta idi. Mektepler Kürt emirlerinin
himayesinde olduklarından alim kimseler her türlü müsaadeye
nail olmakta idiler.

Kürdistanda her kes ülum ve senainin kadrini bilirdi. Cezire-
de, Umadiyede, Soran, Siirt, Bitlis, Diyarbekir ve kürdistanın her
tarafında mümtaz müderisler vardı. şهادet almak için on iki
ülumdan imtihan vermek lazımdı. Osmanlı devleti idaresine geç-
ince mektepler azaldı. Müderrislerle talebe takriben tam bir za-
vala ugradılar. Veya mevcudiyetleri hissedilmeyecek bir dereceye
geldi. Bu müterakki hal osmanlı idaresinde yavaş yavaş tedeni
ederek bu günkü acınacak hale düştü. O tarihlerde kürdistani ge-
zmiş olan evliya çelebinin seyahatnamesinde bu hususa dair ver-
diği tefsilatı okumasını müfettiş beye tavsiye ederim. Evliya çe-

lebi «ROJKI» emaretinin Merkezi olan Bitliste gördüğü ilmu mamarifet ve umran osmanli devletinin diger bölgelele ile kiyas kabul etmez derecede yüksek olduğunu söylemektedir. Kürt milleti aydinlari bu hakikatlari tamamen bilmekte ve milletin düştüğü hale yürekleri sızlamaktadır. Ve ihtiyaclarinin temini için lüzumlu şeylerin yapılmasına dair uzun boylu mütalaalar serdetikten sonra Kürtlük hakkında ne şekilde hareket edersek edelim idaresi başında bulunduğum bölgenin memleketin diger taraflarina hiç bir yünden benzeyişi olmadığını söyliyerek diger bölgelere tatbik edilen kanunların aynı ile bu bölgeyi idareye devam etmenin arzu edilen sükun ve temsil işini hal edemeyeceğini Kabul etmek zarureti vardır. Demektedir. «Bin bir cereyanın yarattığı çerçisini, casusunu, servisini, şakisini müsbet delillerle kanunun pençesine Koymaya imkan yoktur. Hududun gece gündüz geçmege müsaid olan her noktasında, içeriye giren propagandacisi, casusu hiç bir cezaya ugramadan hudut harici edilmesi annesi, babası, ailesi müraffah olarak köyünde rahat içinde yaşayan bu şakinin kazandıkları ile refahlarının artırılmasına mukabil haklarında hiç bir şey yapılmaması bu çeşid işleri yapan adamların cesaretini ve adedini artıracagina şüphe yoktur. Eger hududa pasaportsuz ve ya vesikasız giren bir adam hudut boyunda bir kurşunla karşılanacağını ve ya aylarca hapiste yatacagini bilirse kendini himaye edecek ailesinin derhal yerlerinden kaldırılacaklarını hesap ederse bu yola süluk edeceklerin azalmış olacağı muhakkaktır. Bu gibi icraatin tatbikina verilecek selahiyetin konya valisine ve ya amasya valisine verilmesine hiç lüzüm yoktur. Fakat Mardin valisine verilmesi mülkün selameti icabındandır» mütalaasında bulun maktadır bay müfettiş «Bölgeyi bugün Kürtlük propagandası yarin Kürtlük istiklal cereyanı kaplarsa bu günkü adli prensiblerin memleketi kurtaracagina kanaat getiremiyorum». Diyerek birinci umumi müfettişlik bölgesinde hususi bir adliye rejimi kurulmasının lazim olduğunu belirterek raporuna nihayet veriyor.

İşte müfettiş beyin hülasa ettiği yirmi iki sahifelik raporu nu münderecati.

Yüz kızartıcı bu kurunu vusta faşist zihniyetile, zalimane düşüncelerle Kürdistani idare ederek Kürtleri Kürtlüğünden çıkar-

BİRİNCİ

UMUMİ MÜFETTİSLİK

Kahramanmaraş
Abd

- 23 -

üzere iki istinaf mahkemesinin kurulması .

- 3 - Sorgu bakanlıklarının ilgasile Kaza hakimliği ilk tahkikata bağlayarak neticeye göre karar vermesini temini .
- 4 - İlk ve istinaf mahkemelerinde verilen kararlardan herhangi bir hadde kadar olanların kat'î hükmü olarak kabulü .
- 5 - Hukukî umumîye ile beraber dava ve talep sebebiyle şahıs hukukuna da zaman altına alınması . gibi esaslara dayanan bir proje ayrıca sunulacaktır .

Bu raporunda arz edilen hususlardan Umumî Müfettişlikle yapılabilecekler yapılması ve takip edilmekte olmakla beraber , Türki büyük saadetlere kavuşturmak ve Türk vatanını her gün fersahlerce ileri götürmek üzere hükümet şefi ismet İnönü'den memleketin görülebilir bir derecinin hâl ve takibi için direktifler alabilmek gayesini güdererek yazdığını arz eyerim .

Birinci Umumî Müfettiş

B. Özyer

Müfettiş özmenin raporunun son sahifesi.

mak istemenin doguracagi vahim vukuatlarin tarih muvacehesinde mesuliyeti bu gibi sakat düşünen idare adamlarinin omuzuna yüklenecek ve Kürt milleti muhakak olarak esaretten, zülümden kurtulacaktır.

Kürdistanin her tarafında şimalında, şarkında, cenubunda, garbinda, Kürt milleti efkarında görülen uyanikliklara bakarak bu gayri insani idareden kurtuluşu görmemizin pek uzak olmadi-gina inanmak lazimdir. Kitabın sonunda bu rapor sureti fotogra-fisi aynan neşretmek suretile Türk idare adamlarinin fena zihni-yetini gösteren bu vesikayi umumi cihan efkarına bildirmek isterim. Türk hükümetlerinin Kürtler hakkındaki gayri insani mu-amelelerine ragmen TURK MİLLETİ ARASINDA KÜRTLERLE KARDEŞÇE, DOSTCA BERABER yaşamak ihtiyacini duyan ve bunun her iki millette getirecegi faideyi takdir eden necip dü-şünceli kimselerin bulunduğu takdirle görülmektedir.

17 mayis 1932 tarihinde halepte neşredilen «DOGRU YOL» gazetesinin 745 inci nushasında — Kürtler ne istiyorlar ne veril-melidir-başligi altında bir Türk mütefekkri tarafından yazılan makaleyi ehmmiyetine binaen buraya nakletmeyi muvafik gör-düm.

«Kürtler ne istiyorlar, ne verilmelidir».

Senelerden beridir Türkiye müzmin bir Kürt ihtilalinin yü-künü taşımaktadır. Son zamanlarda Kürt unsuru iran ve irak top-raklarındanda bazen mahdut bazen daha mühim daireler dahilinde ihtilal hareketleri yaptı. Ez cümle son Barzan herekati büyük bir mahiyet kesbetti.

Bu vaziyet karşısında Kürt meslesi hakkında düşündükleremi-zi milletimize söylemek bizce mühim bir vazife şekline aldı. Her Kürt hareketinde matbuat müsbet menfi bir çok şeyler yazıyor. Bazen bu milletin hareketlerini taassübe bazen ingiliz parasinin tesirine bazen kürt milletin hür ve müstakil yaşamak arzusuna atf olunmaktadır. Türkiyeyi ve kürdistanı Yakında tanımak iti-barile ve gayet sogukkanli ve her ikik milletin menafiini göster-

mek arzusu ile bu satirlari yazmakta oldugumuzdan bu muhtelif şayiati bir tarafa birakip dogrudan dogruya noktai nazarimazi izah edecegiz.

Bu satirlarin mevzuunu Kürdistan meselenin en mühim kısmi yani Türkiye Kürdistan meselesi teşkil edecektir. Harbi umumiden beridir. Büyük küçük bütün milletler arasında siyasi, içtîmai ferdi hayat noktai nazarından milli hareketler derin tesirler yaptigi inkar olunmaz. Bütün dünya milletleri bu prensiplerin tesiri altında bulunuyor. İkinci derecede mevzu bahis olabilecek amilleri bir tarafa birakirsak, bütün Kürt hareketinin hakiki derin ve canlı sebebi bu milletin hakkı için mücadele noktasi ile hülâsa olunabilir. Hakikatan Türkiye cumhuriyeti mazide yapılmış olan hatalari nazari dikkata alarak Kürt unsuru hakkında teceddüt etmiş yeni müsmir hürriyetperver bir siyaset takip etmesi lazim gelirken mutaassip dar ve şedit bir siyaset takip etti. Türk unsuruna pek faydeli olması mümkün ve muhakkak olan bu unsur zarar verici ve zarar getirici bir unsur halini aldı. Bu hatadan geri dönmek zamanı gelmiştir. Türk milleti ile Kürt milleti arasında asırlarsa sürmüş olan bir iştirak mevcuttur. Bu unsurun yarısından ziyadesi bir Türk kadar türkçe bilir münevverlerinin kısmi azamisi türkye mekteplerinde tahsil ve terbiye görmüşlerdir. Binaenaleyh Kürt milleti üzerinde mevcut olan türk tesirini müteakabil hukukunu tanımak teşrih etmek suretile müsbet bir şekilde idame ve tezyida çalışmalı. Bunun menfi bir şekil olmasına müsaade etmemelidir. Kürde «Sen Türksün» demekten bir şey çıkmaz. Kürdistan yoktur demekle kürdistan ortadan kalkmaz. Bizce Kürt meslesinde atılacak ilk adım Kürt milletinin ve kürt vataninin vucudunu Kabuldur. İkinci adım bu milletin metalibatini kavi ve büyük bir agabeyi siffatle tecrubedide müteenni derin nazarli bir rehber ve hami siffatle dinlemektir. Hayat başkalarının hakli hayatini kabul ve onlara imkani hayat vermekle kuvvet bulur. Ve devam eder. Büyük ve kavi elşekime ingilterenin İngiliz olmayan anasir hakkında takip ettigi siyaset göz önündedir. Misir Avusturalya Kanada ve iliahir gibi memalike karşı ne kadar hürriyetperverane bir tarzda hareket ettigi zahiridir. İngilizler hiç bir zaman Türklerden ziyade civanmert de-

gildirler. Fakat menfaatları bunu icabetmektedir. Rusyanın, gürcistan, ermenistan gibi hükümetleri tanınması ve hatta oralarda bulunan elli bin kürde Kürd mektepleri açması şayani dikkat degilmidir? Kürtlere latınca elifbayı rusyada moskova akademisi yapmıştır. İngilterenin son zamanlarda ırlandada gösterilen mubalagali mutalibata karşı takindığı mutedil vaziyetten alınacak dersler vardır. İngilterenin ırlandayı muvakkat bir tedip emeliyesinden geçirmesi mümkün idi. Fakat ingiltere bunu yapmadı. Çünkü bu muvakkat muvufakiyet idi. Hüsrani intaç ederdi. Suriyede fransanın gösterdiği itidal yumuşaklık bir çoklarınca zaf ile tefsir edilmektedir. Halbuki bu tarzı hareket hekim ve dur endiş fransız siyasetinin teeni ve ihtiyatını, kuvvet ve tesrini gösterir. İran ve irakin Kürtlere karşı takip ettiği şedit siyaset Türkiye için tecviz olunamaz. Türkiye cihan hayatsiyasiyesinde mevki sahibi eski ve büyük bir devlettir. Türkiyenin cihan fikir cereyanları, hayati, iktisadi, içtimai ve siyasi zaruretleri kabul etmesi, tatbik etmesi lazımdin Türkün siyasi ve içtimai hayat itibarile şarki karibin en mütekmil bir unsuru oldugunu anlamak kurdetinden kürtlerin mahrum olduklarını iddia etmemeliyiz. Türkler kürtlere avrupaca alalumum kabul edilen arazilerinde lisanlarını konuşmak bu lisan ile gazete neşretmek mekteplerinde türkçeden sonra kürtçe okumak kürtleri idareye teşrik etmek gibi müsaadatta bulunmakla kürt milli cereyanına pek ala müsbet bir istikamet verilebilir. Kürdün. İstiklal isteriz dedigi zaman milli camiası, lisani, adati dahilinde yaşama ve tekamül etmek istiyoruz. Dediginde tereddüt etmiyoruz dersek yanılmadığımızı kaniiz. Kürtlere karşı büyük bir agabeyi vaziyetinde bulunması lazim gelen türkleri kürtlere haklarını vermek suretile memnun etmege ve haklandan fazlasını istedikleri zaman «DURUNUZ» demege muktedirler. Zeki çalışan ve cesur olan bu unsuru türk vatanının yardimcisi hakiki evladi haline getirmek lazımdır. En büyük rahatı onlara türkiyede göstermek suretile dirki, kürtleri memleketin öz evladi yapabiliriz. Kürd hukuku için çalışanların bazı taşkinliklerini görüyoruz bundan pek müteesiriz. Fakat bu teessürü hüsumet şekline ifrag etmemeli türk milletinin kuvveti tarihi, içtimai siyasi, kemali bunu icabettirir. Kiliç ile yapılan kiliç ile yıkılır. Hakka müsefehaya mütekmil muhabette müstenit ha-

yat münasebetleridir, ki beka ve ebediyete mazhardir. İşte türkiye noktai nazarından Kürt meselesi hakkında takibi mucip olan yol budur.»

Doktor Abdullah Cevdet beyin «ROJI KURD» Mecmuasının iki rakamli 30 tışrini sani 1335 rumi ve 1313 efrenci tarihli nusnanda Kürtlerle Türklerin beraberce kardeşçe yaşamalarının lüzumuna dair «ITTİHAD YOLU» başligi altında yazdigi makale ile güzel bir surette izah etmektedir.

Makale münderecati şudur:

«Roji Kürd» mecmuasini yazi masasinin üstünde gören bir mühterem ve muazzaz dostum, nedir bu mecmua dedi? Kürdolojiye organi yani Kürtlük hakkındaki tetkikati içtimaiye ve irkiyenin vasitai neşri dedim. Arkadaşim mecmuayi açti gözü kürtçe yazilmiş bir makaleye tesadüf edince: madamki Kürtçedir tefrika gazatasidir diyerek «ROJI KURD» u masanın üzerine birakti bu bir hadisedirki bence kayd ve dikkat edilmege çok layiktir. Bu sureti hüküm ami ve umumidir. Buna pek teessüf ederim. Bu sahte felsefenin havasimizi dahi dairei nufuzuna almış olmasına pek yanarım. Türkiye avrupayi osmaniyeinin ziyaindan sonra dahi yine muhtelif unsurlardan müteşekkil azim bir imparatorluk kalmaktadır. Bu unsurlari tevhid etmek ve hiç olmazsa yekdigesine yaklaştirmek ümidi henüz zayi olmamıştır. Henüz iş işten getmemiştir. Ben Türk ve ya Kürt nami siffat ile değil türkiyenin hür ve hür endiş bir vatandaşı olmak siffat ile söyliyorum. Tevhidin müessir çaresi tefrittir. şüphesiz bu hüküm bir tarife görünecektir. Yani hakikati mahza olduğu halde bir davayı kazip bir davayı mutedal görünecektir. İzah edeyim, allah insanlari tevhid için tefrid etmiştir. Kur, anda — Onlari kabileler ve şubeler halinde halk ettik taki yekdigelerini tanıyalar — demiştir. Bundan sarahatan anlaşilirki unsurlarin arasında muarefe ve mevalatin teesüs etmesi için her unsur kendi temayülati tabiiyesine ve irkiyesine serbest bir sahai tetbik bulmalidir. Muhtelif unsurlardan müteşekkil imparatorluklarda bu unsurlarin ittihad yolu münferid bir lisanin münferid tarzi amalini istimal ve tetbiki olduğu zahabi batildir. Bundan iki sene evvel «Kadi Kôy» ittihad ve te-

rakki kulubunda tevhidi anasir hakkında bir konferans vermem talep olunmuştı. Ben o zaman tevhidi anasir, tevhidi menafidir, demiştim. Bunu demelikle türkiye imparatorlugunda ittihadin nasıl olabileceğini söylemiş oldum; iki adami birbirine sim siki bağlayınız. Aynı ip bu iki adami yek digesine kis kivrak raptetsin, digeri iki adamida serbest olarak yanyana koyunuz; yek digesine siksiki bağil olan iki adam, yek digesine daha ziyade merbuttur yoksa serbest olarak yanyana bulunan bu son iki adammi? bu suala cevap vermek bile ebestir. İsviçre yirmi iki kantondan müteşekildir. Her kanton idarei mülkiye ve adliye tamamen müstakildir. Mesela cenevre kantonunda katil idam olunamaz yani idam cezası yoktur. On sene evvel LOKOTI isminde bir anarşist italyan cenevrede avsturya imparatoriçasi ELIZABIT ibir hançer darbecigile katletmişti. Lokotinin idam edilmesini avusturya hükümeti muazzame sine bir cemile çakmayı hükümeti merkeziye — BERN — hükümeti çok arzu etti. Fakat cenevre hükümeti cevaben madamki cinayet cenevre cumhuriyeti topragi üzerinde irtikap olunmuştur. Caninin cezası cenevre ehkami adliyesine göre olacaktır dedi. Caniyi idam etmektende, avusturyaya teslim etmektende istinkaf etti. Bizim bir vilayetimiz kadar olan bu isviçre tabiri digerle — HELHETIYA — hükümetini teşkil eden mini mini cumhuriyetler yek digesine gayri merbut olduğu mustakil bulunduğu nisbette biribirine daha ziyade samimi bir irtibatla merbut bulunan isviçre irkida muhtelif üç kavimden müteşekildir. Fransız, Alaman, İtalyan isviçre vatandaşlarının dinleride aynı degildir. Protestanlar, katolikler, ortodokslar, falonistler vardır. Din ve irk ihtilafları her memleket ahalisinin temayülât ve istidadinin müedasi olan ehkami idareye ve adliyedeki istiklali sayesinde naçiz ve tesirsiz kalmıştır. mudirani ümürümüz şüphesiz şunu takdir ve idrak etmekte teahür etmezlerki asrimiz milliyet asridir. Ve en zişekime en şedit hükümet ve devletler dahi bu cereyanın önüne geçmeğe muktedir olmamış ve olmayacaktır.

Tabiati külliyyenin arzularına mukavemet etmekle o arzuları kabul etmekten o arzulara inkiyad etmekten başka bir şey yapılmış olamaz. Tevhidi anasir istiyoruz tefridi anasiri isteyemeliyiz. Bu meselen sosyolociyace tefrid demek tefrik demek

degildir. Allah kardeşi kardeş yaratmış kesesini ayri yaratmış darbi meselemiz dahi bunu söyler. Kürtler lisanlarini tedvin etmek istiyorlar. şahsiyeti milliyelerini daha müdrik daha medruk bir mertebeye yükseltmek istiyorlar, ben eminimki münevver olan hükümetimiz bunu iyi gözle görecektir. Kürt vatandaşlarımız ermeni vatandaşlarımızla yanyana yaşıyorlar. Ermeni vatandaşlarımızın köylerinde ŞIKISPIRIN hamelti MKIYOJI JOL SEZARIN firadliri okunuyor ermeni köylerinde ALFERTIN DENTENIN MONTISKO nun DARVENIN bundan elli sene evvel evvet elli sene evel ermeniceye venedik şehrinde MAKINARISTLER mektebinde tercüme ve aynı müessesesi ermeniyenin muazzam tabi edilmiş asarini okuyorlar irtifaliri bu kadar gayri silahları çatmak ve imparatorlugumuzda bir huzuri faalane görmek müyesser olurmu ?

Benim gönüm ümit ile doludur. ümidi olmayanlar yanıma gelmesinler her gelen şad gider.

7 Temmuz 1913

Abdullah Cevdet

Rahmetli doktor, medeni bir insan siffatı ile hekimane söylediği bu sözlerin ve yürüttüğü mütalaaların kıymetini ne o zamanki şöven ittihad ve terekki hükümeti ve nede bu günkü güya demokrat cumhuriyet hükümeti anlayamadığı gibi koyu bir taassüb milli ile anlamakta istememektedirler. Köhne çürümüş osmanlı imparatorlugunun enkazı üzerinde 1914 harbinden sonra altı adet genç arap hükümeti kurulmasını bile arapların aleyhine yapılmış bir iş gibi tefsir etmek saflığını arasına bazı türk gazetelerinde görmekteyiz. Bu ne derin bir safdillik ve hakikati görmemezlikdir. Anlaşılmaz.

şeyh Said isyanının umumi şekli bastırıldıktan sonra askeri hareket kumandanlarının yaptıkları zalim icraat, milli hamiyetleri tahamül edemeyen eruh aşiret reisi yakub aga ile bervari aşiret reisi Gürgin aga ve heske kazasının garisan aşireti mintikası halkı şeyh Abdürrahman garisi riyasetinde kıyam ederek heske

leti halasi yolunda kiymetli bir evladini daha gaib etmiş oldu.

Agri çarpişmalarinin Kürtlerin zararna netcelenmesi üzerine dahilde ve hariçte neşredilen gazetelerde hoybun cemiyeti erkannin hoybunu dagitarak türk hükümetine ilticaya karar verdiklerini bildiren bazı yazılar görüldü. Türk ajanlari bu konuda bazı şahislarin isimlerindende bahsetmiş olduklarından 12 agustos 1933 tarihirde hoybun cemiyeti merkezi, Halebte neşredilmekte olan dogru yol gazetesinin bu husustaki yazisini yalanlamak üzere mezkur gazete müdürüyetine gönderdiği tahrirat suretile Hoybunun bu mevzua dair düşündüklerini bildiren neşrettiği bürüşörün suretini aynen dercediyorum.

DOG RU Y OL G AZETES I M UDURLUG UNE

Ceridei feridenizin 6 agustos 1933 tarihli nushasinda «Hoybun Cemiyeti kendiliginden dagildi». Başligi altında — Elifba — ve — ELNIDA ? gazete lerinden mulhem olarak neşrettiginiz fikrada hoybun cemiyeti azalari türkiye hükümeti tarafından neşri mukarar aftan istifade için cemiyeti dagitmiş olduklari haberini okuduk. Kürt milletinin zülümden halasi maksadile senelerden beri akittigi kan ve katlandigi çok büyük fedekarliklarin dogurdugu bir zarureti milliye nin ifadesi olmak üzere millet in sinesinde yer bulmuş ve bizzat onun mahsulu olan bu cemiyeti siyasiyenin Kendi teşkilatina istinaden Ihsan Nuri, Biro, Ferzende, Mamo, Nadir gibi büyük evlatlarinin himmetile yaratildigi mücahadatin hayret verici akisleri daha bu güne kadar Kulaklarimizda çinlamakta olmakla beraber her şekli mesaisile millet in halasina vakfi mevcudiyit etmiş olan bu milli teşekkülün, zülm ve ceberut ile hakkı hayati naz, i etmek isteyen türk hükümetinden bekleyecek hiç bir af olmayacağı aşikar bir hakikat degilmidir.? Bir defa düşünölmeli Kürdistanin her bir tarafni harabezara çeviren binlerce köyü harab ve türab eden on binlerce kürdü çoluk, çocuk, kadin, ihtiyar demeyüp yandirdigi köylerin ateşinde yakan masum, muti bi günah, bir sürü halkin kollarini baglayip makinali yaylim atişine tutarak mahveden ve Kürt olmaktan başka hiç bir kaba-

ve de huk kaza merkezlerini işgal ile mevcut bulunan türkleri esir ettiler. şeyh Abdürrahman türklerin ellerinde depolarda mevcut esliha ve mühimati müsadere ederek karargah ittihaz ettiği «ERSI» köyünde aşiretler efradına tevzi ederek bir kısım ahaliyi teslih etti. Kiyamcılar üç ay bir müddet türklerle çarpıştıktan sonra iraka ilticaya mecbur kaldılar. şeyh Abdürrahman ve arkadaşları iraka iltica ettikten sonra evlerinde işlerle meşgul ve hiç bir harekete iştirak etmemiş mintka ahalisinden üç yüz kişiyi askeri kumandani toplatarak HASKE deresinde cümle halinde hepsini mitralyöz ateşine tutturarak öldürttü.

«HOYBUN CEMİYETİNİN» teşekkülünden sonra şeyh Abdürrahman cemiyete intisapla Hoybun cemiyetini musul mürahassisi olarak çalışmakta iken 1932 senesinde hakkari ve mikis cihetlerinde mikisli Arif Beyin ehemiyetli bir kuvvetle isyanda olduğunu ve İbrahim heski paşanın oğlu Davut aganında dört yüz kişilik müsallah bir kuvvetle tekrar agriya dönerek yerleştiği haberinin tahkiki ile türk askeri hareketina sahne olan zilan deresi ve civari mahallerdeki ahalinin perişan hallerini yakından gözle görerek cemiyet merkezini hakiki vazyetten haberdar etmek ve irana iltica etmiş olan arkadaşlarında durumlarını anlamak ve kendileri ile ittisal etmek vazifesile değerli bir vatan sever olan şeyh Abdürrahman efendi garisi riyasetinde ihlas ve cesaretlerle tanınmış «KEVER» mintikasının ERSI köyünden Yusuf mirza ve eruhlu Abdürrahman Mehemed, Ali kolçi ve mülla refakati ile tertip edilen yirmi kişilik bir müsallah çeteyi hoybun merkez heyeti tarafa göndermişti. Bu müfreze eruh kazasi yakınında — GEVERİ MIRDE» Biné çıravde istirahatatta iken şeyh Abdürrahman efendi şahsi hizmetinde bulunan siirli Necmo ile kafileden uzaklaşarak tüfengini necmoya teslim edip abdest bozmak istediği bir sırada hain deni necmo muma ileyhe arkadan ateş ederek öldürdükten sonra kafasını kesip karanlıktan bilistifade kaçmaga muvafak olarak götürüp türklerle teslim etmişti.

Merhum şeyh Abdürrahman efendi çok kıymetli ve milletini çok seven emsalına az tesadüf edilir aydın vatan sever bir zattı. Ziyasına bütün milletçe derin hüznün ve teessür duyduk. Kürt mil-

hati olmayan Kemal Fevzi, Doktor Fuad, dava vekili Mehemet, Tayip Ali gibi bir çok zevati kürd olduklarini sôylediklerinden dolayi idam eden bu hunriz idareden talebi af etmek mecnunane bir hareket olmazmi.? Bu gün bile Kürdistanda temadi edip gitmekte olan mümasil ciger suz vakayi ortada dururken böyle bir bühtani Kürt gençlerine Isnad etmek, büyük bir günah olur, farzi mahal milli menafia mugayir olarak bir, iki kişinin af talep etmesi varid olsa bile nihayet selahyeti şahsin hududunu geçmeyen bir harakat bir cemiyeti siyasiyeye nasil mal edilebilir. Türkler bundan beş sene evvel bir af daha yaparak bu suretle Kürt mücahedesini durduracaklarini tahayyül etmişlerdi. Bundan sonra geçen vekayi pek güzel ispat etmiştirki Kürt vatanperverleri ulvi gayeye dogru açilmiş olan şahrak üzerinde hiç bir sedayi igfale kulak kabartmadan çok metin hatvalarla ileriye yürümektedirler. Hakkından emin ve bunu Imani milliyenin yaktığı aşk kaynagından aldığı kuvvetle tahakkuk ettireceğine mütmeyn olan Kürt gençleri hiç bir an tehevvue kapılmadan pür ümit gözlerini meşimeî dehrin vucuda getireceği hadisata tevcih etmişlerdir. Zülüm saçan mahkamaların kurdugu idam sehparlarında yaşasin kürdistan diye haykiran kahramanların hatıraları kalplerde yaşadıkça ideali ugruna ülmesini ve öldürmesini bilen mefkureli bu bedbeht gençler hiç bir zaman en tabii hak olan milli davadan farig olamazlar. Her milletin kavuştuğu, ve kavuşmakta olduğu mesut hayata nihayet Kürt milletinde mevcud ve mükadderdir. Bunu kalbimizin bütün kudretile böyle bilir ve iman ederiz. Okumasınlar diye kapatılan mekteplerden hariçte kalmış kanli, canlı gençlerden tutunuzda son nefesini saymakta olan ihtiyarlara varıncaya kadar bütün millet bu refah ve saadet getirecek günü beklemektedir. Bu hakayik her kesin bilhassa her kesten ziyade türk hükümetinin malumü iken nasil olurda vatanin haricinde mahza vatan için kalbi çarpan mefkureci Kürt milletinin hak ve mevcudiyeti medeneyesini inkar eden bu idare sistemi Kürdistanda baki kaldıkça oraya avdetine imkan mevcut olurmu. Bu tesrihatin neşri ricasile Ihtiramlar.

Türk Affi Umumîsi Karşısında Küdtler

Türkler zencirli cümhuriyetlerinin onuncu yıl donümünü idrak ederken adi ve siyasi bilumum «mücrimine» şamil bir affi umumi yapacaklarından bahsediyorlar. Henüz meydana çıkmamış ve şekli katisi tebellür etmemiş olan bu affi umumi hakkında gerek türkiye ve gerek suriye gazetelerinde bir çok şeyler yazıldı. Bunların hiç biri Hoybunu alakadar etmez ve hiç bir izah ve mukâbeleye lüzum göstermezdi. Fakat bazı türk ve Arap gazetaları Hoybun cemiyetini idare edenlerin bu aftan istifade etmek için türkiye hükümetine müracaatta ve ricada bulunmuş oldukları yolunda neşriyata başlayınca hoybun cemiyeti efkari umumiyeyi bu risale ile tenviri ve her fursatta zıkr ve tekrar etmiş olduğu hedef ve maksadını bir kerre daha neşrini müfid gördü. Türkiye cumhuriyeti bir affi umumi yapabilir. Ve bir takım türk siyaset menkuplarını vatanlarına dönebilirler. Fakat bununla Kürt milliyetperverlerinin hiç bir münasebeti olamaz.

Onların Türkiyeye Müteveccih ziddiyetleri yalınız bir idare bir siyaset ve bir zihniyet ihtilafından mütevellit degildirki kabili zeval veya tadil olsun. Onlar bu gün Türkyenin zülüm ve ceberutu altında ezilen milletlerinin hürriyetini ve harabazara çevrilmiş vatanlarının istihlasını gaye edinmişlerdir. «HOYBUN» bu gayenin istihsalına hadim ve milli şuurun yarattığı bir müesise dirki fertlere degil bir millete müstenittir. Binaenaleyh gayenin elde edilmesine kadar Kürt milletperverlerinin mücadelelerinden feragetlerine davalarından nukule ve türkiyeye dönmelerine Hoybununda terki faaliyet etmesine imkan yoktur. Evet bir gün döneceklerdir. Ve buna emindirler. Lakin bu dönüş türkiyeye degil «KURDISTANA» hür ve mesut vatanlarına olacaktır. O vatanki bu gün orada en gayri kabili tahaküm en tabii ve en mukaddes hürriyetlerden olan kendi dilini konuşmak bile memnudur. O vatanki evladı meşum, zalim ve müstebit bir idarenin keyif ve menafiine alet edilmekten başka bir hak ve nasibe malik degildir. On seneden beri esir vatanlarının istihlasi için kanını, hayatını ve hanumanını esirgemiyerek mücadele eden Kürt milletinin 1925 te şeyh Said isyani 1930 da ağıri isyani ismi verilen milli ih-

Høybun Kongressmda.

tilalların Türk hükümetnin hiç bir hak tanımayan zulüm ve dehşetini bu masum millet üzerine saldırttı. Buna rağmen bu ikinci kıyam Türkiyeyi mücavir iki büyük devletin fiili ve siyasi müsterek müzaheretlerini dilenecek bir zarurete soktu. Ve Türk hükümeti ancak bu suretle o milli mukaddes sesi susturmuş görün­dü. 1925 Senesinden beri Jandarma neferlerinden istiklal muhakamalarına kadar her Türk müessesesi Kürt milletinin celladi ke­şildi. Binlerce köyler ahali­si ile beraber yakıldı. Kurşunla, sehpa ile, dipçikle durmadan katliamlar yapıldı. On binlerce nüfus teh­cir ve tebid edildi. Fakat bu ses dindirilemedi. Bu dava fasledile­medi. Kan içtikçe kuduran bir canavar gibi her sedayı hakkı da­ha feci bir gyz ve şiddetle bogmaktan kendisine bir dehşet ot­oritesi kurmaga çalışan Türkiye hükümeti Kürt vatanının her ta­rafında şarkında, şimalında, garbinde, cenubunda Kürt kıyam­cileri ile Türk askerlerinin müsademelerine nihayet verdiremedi. Bu çarpışmalar on sene devam etti ve halada devam ediyor. Bu gün Kürdistanda devam eden bu hadisat bilainkita uzanıp gelen zencirin bir halkasıdır. Türkler askeri kuvvetlerle kiramadıkları bu zenciri affi umumileri­le kesmek fikrinde ihmâl etmediler. Bu fasilâi zaman arasında işte ikinci affi umumiyi ve kim bilir ka­çinci affi hususiyi yapıyorlar. Fakat nasıl afmedeni ve munsirf milletlerin mağdur veya mücrim vatandaşlarına bağışladıkları ve onlara vatanları üzerinde serbest teneffüs, serbest saiy, serbest tefekkür hakkı veren af değil. Türklerin şimdiye kadar Kürtler için ilan ettikleri aflar ancak bir tuzak olmuştur. Devletin sözü olan af kanununa, hükümetin sözü olan idare reislerinin teminati şifahiye ve tahririyesine güvenerek Türk hakimiyetinin havzası­na giren Kürtlerden kaç­ı bu gün berhayattır.? Ber hayat olanlar­danda kaç­ı hapishane köşelerinde hayatlarının son nefeslerini vermiyorlar.? Türkün Kürdü affetmesindeki bu feci yalancılığı ispat edecek deliller mi lazım.? Yalnız kemalist idarenin Türki­yede teessüs ettiği günden bu ana kadar şeyh Said, Agri mes, ele­lerinden evvel ve sonra cereyan edipte mazhari af olmuş vukuat­ta medheldar, olsun olmasın Suriyeden, Iraktan, İrandan dön­müş ve ya iltica ettekleri dağlardan inerek, sigindikleri mağara­lardan güneşe atılarak Türk hükümetine teslim olan Kürtlerden kaç­ının basit bir insan hüriyetinden değil fakat basit bir hayatın

teneffüs imkanından müteneim olduğunu bu hükümet gösterebilir? Bu affin bir millet, bir hükümet, bir devlet tarafından verilen bir şeref ve namus sözü olduğuna inanarak içeriye girenlerden yüzde doksan beşi değilse yüzde seksen beşinin ya arkadan gelen gizli bir kurşunun ve ya sebepsiz, asilsiz bir hükmün ya ihdas edilen bir cürmün velhasil affin kıymetini ve tesirini sifira indirecek her hanki bir cürmün kurbanı olmuş ve gitmiş bulunuyor. Beş sene evvel yapılan ve böylece Kürtlere sayısız kurbanlara mal olan affi umumi, Kürt davasına nasıl bir zaf iras etmedise bu gün yapılacak olanda böyle bir tesir ikaindan tamamen mahrumdur. Beş sene evvelki affin üzerinden pek kısa bir zaman geçmeden «ARARAT» ta gürleyen Kürt narası bütün cihanı irşad etti ki Kürdün tek yaliniz tek bir matlubu vardır. Kendi vatanında her millet gibi hür ve insanca yaşamak; Kürt vatanına sahip değil Kürt kendi lisanile Konuşamaz, dininin icabını ifa edemez, kitap yazamaz, gazete çıkaramaz, mektep açamaz, siyasi hürriyetlerden kati nazar insanlığın en tebiî haklarından imkanlarından mahrum olan Kürt, her türlü Ifrattan uzak yaliniz hakkına ve imanına dayanarak hakkın ve imanin zaferine güvenerek bu gayeye bu her şerefli insanın istediği mücadele ettiği gayeye gidiyor. İşte bu gaye ugruna dir, ki araratta İhsan Nuri ve Ferzende gibg canlı abidelerin şahislerinde tecelli eder Kürt azim ve imani millisi kendi harikavi kudretini bütün dünyaya kafi nisbetti göstermiş ve ne İstedğini kanlı ve ateşli bir belagatla haykirmiştir. Türkler bu gün yeni bir tecrübe daha yapmak istiyorlar. Büyük kürt davasını Kürt azmi ve imanini yenerek değil fakat hile ve igfal ile, Kürt civanmertlegini, Kürt ruhunun safvetini tuzage düşürerek halletmeğe çalışıyorlar. Kürt milleti bunun cevabını ve mukabelesini davasından feragat etmekle değil bilakis sebat etmekle verecektir.

Türk Matbuati tarafından cihan efkari umumiyesine gah irticgah ecnebi devletler antirikasi, gah eşkiyalik halinde arz edilmek istenmiş olan Kürt kıyami millisinin hedef ve mahiyeti bu gün dünyaca malum olmuştur. hiç bir irtica ve eşkiyalik olamaz ki, bir hükümet on sene bütün vesaiti itfaiyesile ugraşsında onu iskat ve tiskin edemesin. Eger bu öyle bir hareket ise ve türk hü-

Mustefa şahin beg , Hoybun müessislerinden.

kumeti buna ordusu ile, Jandarmasile, istiklal muhakemelerile, tehcir ve tebidlerle nihayet affi umumilerile hal ve teskin edemiyorsa demek Türk hükümeti bir imanla, bir imana dayanan mukaddes bir gaye ile, bir hakla çarpışıyor. Sonra bir milleti kendi gayeleri ugrunda istismar etmek isteyen hiç bir ecnebi devleti yokturki o milletin ihtilalından evvel ihtilali devam ederken ve ihtilalından sonra o milletin fertlerinden başliyerek bütün varlığın bütün hareket ve hürriyet kuvvetlerini son haddina kadar zecr ve tazyik etsin. Kürt milleti her milletin girişmiş olduğu bu mübarek mücadelesinde insaniyetin ve her medeni milletin maddi değil, manevi ve kalbi olsun alakasını beklerdi. Lakin heyhat, bütün milletlerin yalnız manevi alakasını değilde maddi ve fiili tazyikat ve tesibatını gördü. Yüreginde hak ve insaf hissini taşıyan her izan sahibi insan, hemen teslim ederki bütün bu hadisat bir milletin milyonlarca nüfusu ile bir milletin umumi ve kendiliğinden kıyamıdır. İnsanca yaşamak için şerefle ölüme atılışidir. Kendi ruhunun ve insanlığının ihtiyaçlarından doğmuş ülvi fevranıdır. Bu nasıl durdurulabilir ve nasıl başkalarının teşvikine muhtaç olabilir. Türkler bunu siyasi mahdut şahısların mahdut münevverlerin eseri sandılar, onları astılar kestiler. Fakat Doktor Fuad, Avkat Mehmet, Kemal Fevzi, Salih bey, şeyh Said, Muallim fikrinin kanları ile sulanan vatan toprakları onların eş ve peydevlerini daha mebzuliyetle verdi. Onlar yaşasın Kürdisan diye ötürken ellerindeki azm ve iman bayrağı yere düşmedi. Ve hiç bir zaman düşmeyecektir. Kürt davası bir milletin hakkı hayat davasıdır. Bir milletin zülüm ve esarete şyanıdır. Bir milletin hür medeni ve mesut olmak kararıdır. Bir vatan ve millet davasıdır. Bu dava adı mücrimler fıkra ve siyaset menkublarına mahsus affi umumilerle değil, bu milletin her millet gibi en tabii ve insani haklarının verilmesiyle biter. Bu davanın muakipleri ancak o zaman gönüllerinde itminanla vatanlarına dönerler. Ve bu millet efradı ancak o zaman yüreklerindeki gazabi silerler. Hoybunda ancak o zamandirki vazifelerini ikmal etmiş olanların istirahatı vicdanile ortadan çekilir. Milletin hür kütlesi arasında dağılır gider. Bundan başkasını beklemek gaflet değilse tegafüldür. Muhtemeldirki Türk affi umumisdolayısıyla bazı menfaat düşkünüleri zaif imanlı kimseleri Türkiyeye dönmeyi düşünsünler.

Haco aga, Hoybun müessislerinden.

Her millette bulunabilecegi gibi Kürt camiasi içindedede bir kaç mütereddinin bulunması tabiidir. Hiç bir millet böyle sefil evlatlara malik olmadığı iddia edemez. Fakat bu bir kaç bedbaht ve derbederin hareketleri kürt davasını sarsamaz. Kürt davası Kuvvet ve kıymetini bunlar gibi malul evlatlarından değil, canlı, kanlı, imanlı oğullarından alıyor. Ve şayani ftihardirki bu sonuncular bir ekseriyeti azime ve evvelkiler bir fiei kaliledir. Onlar sefaleti ruhiyelerinin kendilerine hazırladığı mezlekei bedbahtide istedikleri kadar sürünsünlür. Kürdü hakiki oğulları hayatın göstereceği her şekilde ona sadık ve onun saadetine hadim kalacaklar ve onu gayesine isal edinceye kadar her şeyle, hatta kaderle çarpışacaklardır.

Hoybun cemiyeti hiç bir fırsatı kaçırmıyarak büyük devletlere milletler arası münasebetler dolayısıyla zaman zaman toplanan düveli konseylere daimi müracaatları ile Kürt milletinin siyasi hukukunun tanınması lüzum ve zaruretini iddiadan geri kalmıyordu. Kürdistan dahilindeki ittisalatilada milletin oynamasına çalışmakla beraber Cezirede «ARIKARIYA BELENGAZ-EN KURD» nami ile teşkil ettiği cemiyetle hayırlı işlerde hizmet etmekte idi.

Hoybun mesaisine iştirak eden Bedirhaniler Botan emaretinin verdiği bir hissi gururla kendilerini daima arkadaşlardan üstün tutmağı farzetmek istiyerek daima diktatorane bir tavir takinmaları, milli sahada yapılmakta olan hizmetin sırf kendi mesailerile hüsule geldiği fikrini harice telkin etmek istemeleri milli faaliyete iştirak etmiş olan arkadaşların kendilerine karşı kirginliklarına sebep olmakta idi, bu kabilden olarak ecnebi müellefatında Kürt milli mesailine dair bedirhaniler tarafından yapılmış gibi gösterilen bazı malumatların yanlışlıklarını teshih ederek bu hususa çalışmış olan vatanseverlerin tarihi mesai ve emeklerini belirterek mesailerini şükranla yad etmeği vicdani bir borç addatmakta yim. Mesela Amerikalı DANA ADEM IŞMITIN «JONNEY ONOY BRAN MIN» adlı kitabının 157 inci sahifesinde bildirilen «modern ilk kürt mecmuası Bedirhaniler tarafından Botan lehçesile neşredilmiş olduğu» haberi doğru değildir. Ev-

Hasan Haco aga, Belengaz Hayriye Cem'iyeti reisi.

vela botan lehçesi diye bir lehçe yoktur. Olsa olsa botan aksanı vardır. Her milletin kendine göre bir konuşma tarzı. Olduğu gibi saniyen ilk mecmua 1908 tarihinde hürriyetin ilanından sonra Kürt teraki ve teavvün cemiyetinin yardımı ile ve himayesi altında Diyarbakırlı Miri katibi zade Cemil beyin idaresinde Halil Hayali Motki ve Liceli Ahmet Ramiz beylerin mesailerile neşredilerek millet arasına dağıtılan Kürdistan gazete ve mecmuasıdır. Sonra soran lehçesi ile neşredilenlerden başka HéVI talebe cemiyeti tarafından neşredilen «ROJI KURD» ve «HETAVÉ KURD» gazeteleri bundan daha evvel milletin amal ve ihtiyaçlarının ifadesine tercümanlık edecek bir gazete neşredilmiş değildir. Eger reklam kabilinden her hanki bir gazete azami bir ve ya iki nüshayı geçmemek suretile çıkarılmışsa bittabi bu mevzuu bahis haricidir. Yine bu kitabın 157 nci sahifesinde Bedirhan biradeler tarafından ilk defa olarak latin hurufile neşredildiği alfabe haberide sihattan aridir. Latin harflerinin kabulünü ilk evvela 1913 tarihinde istanbulda posta memuru Hévi cemiyeti mensuplarından Faiz bey Hévi cemiyetine teklif etmişti. Doktor Abdullah Cevdet beyde arap harflerinin Kürt lisanini temamilen ifade etmedigini söyliyerek bu harflerin latin harfleri ile tebdili lüzumunu — Roji Kürd — mecmuasındaki yazılarında söyliyordu. 1931 senesinde şamda Ali Aga Zilfonun evinde toplanan Celadet bey Bedirhan, Mikisli Hamza bey, şam kürtlerinden Musa bey ve Ekrem cemilpaşadan mürekkep bir komisyon latin harflerinin bugün kullanılan şeklinin kabulünü ve kürt lisanina tatbikini muvafik gördü. Bunu müteakip arkadaşlar tarafından muhtelif tarihlerde bir kaç alfabe neşredildiği gibi kamuran Bedirhan beyde yaliniz kendi ismini taşıyan bir alfabe neşretmişti. Dana şimitin kitabının 165 inci sahifesinde güya süreyya bey Bedirhan misirda bazı arkadaşları ile birlikte dersimli şerif paşayı Kürd hukukunun müdafaası için SEVR Sulh konfransına göndermişti. Demektedir. Zavallı Süreyya bey 1918 — 1919 tarihlerinde yani Sevr konfransının toplanması esnasında misirda Mahmut Mühtar paşanın ailesi misir prensesi Nimet muhtarın çiftliğinin müdürü siffatı ile basit bir vekil olarak bulunuyordu. şerif paşa Osmanlı devletinde bir kaç defa vezirlik yapmış olan Süleymaniyeli handan ailesinden meşhur Said paşanın oğludur. Süleymaniyelidir. Der-

Dr. A. Nafiz.

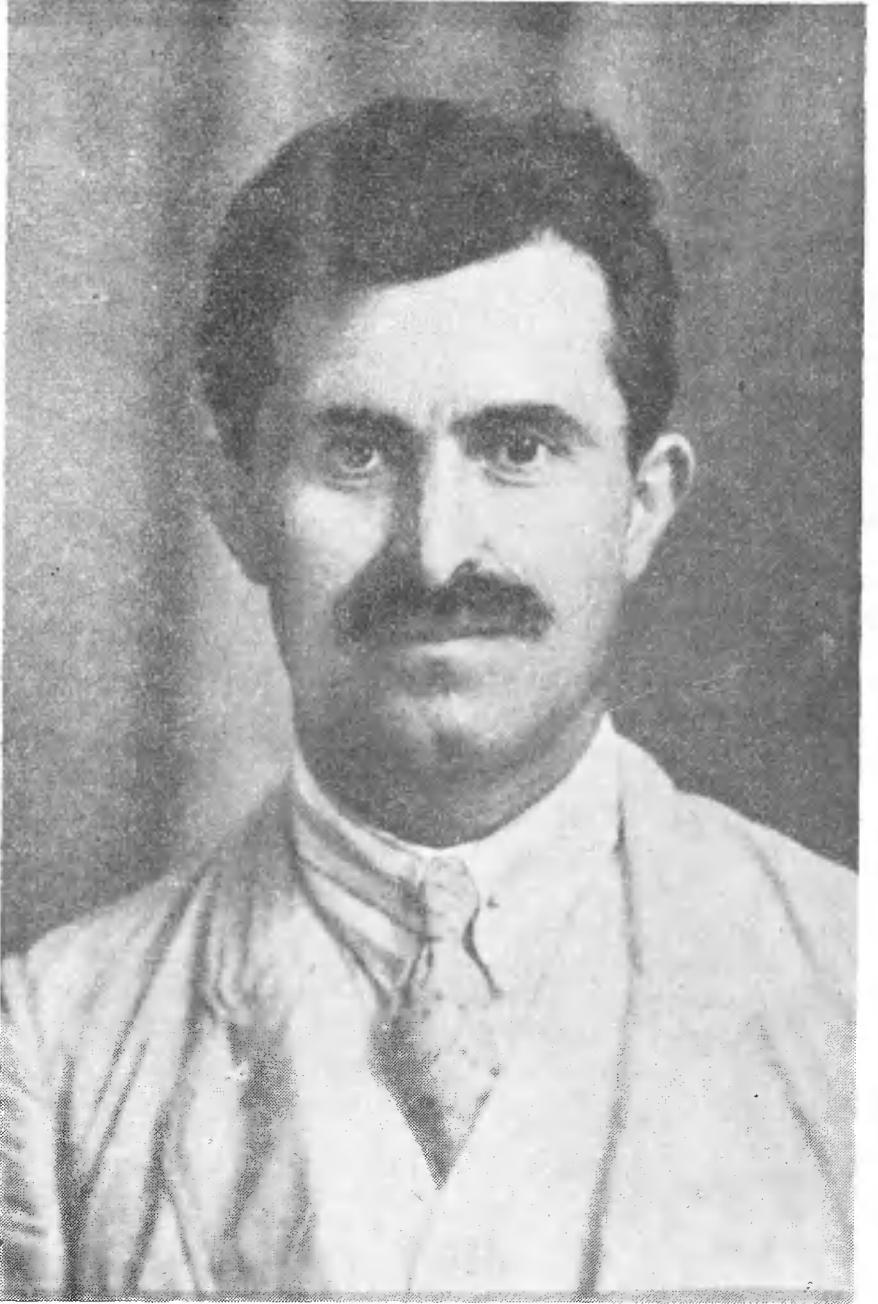
simli degildir. Fransızların SENSER mektebindin mezun bulunan şerif paşa Sultan Hamit devrinde Berlin ve Stokholm Sefaretlerinde bulunmuş meşrutiyetten sonrada ittihatçılar aleyhine Pariste «MEŞRUTİYET» namında bir gazete neşreden zattir şerif paşa İstanbulda müteşekkil Kürdistan teali cemiyeti tarafından sevr konfransına Kürt Mürhassı olarak tayin edilmişti. Süreyya beyle ne uzaktan ve nede yakından hiç bir alakası yoktu. Bu gösterdiğim hakikatlara uymayan malumatlardan yüzlerce sinin Bedirhaniler tarafından yayınlanarak Kürdistan davasının muakibe ve müdafaasını yaliniz Bedirhanilere hasretmek gibi dar bir düşünce taşamaları milletin ruhunda yaşayan demokrasi efkare mugayyer şöven bir hareket olmak itibarile kürdistan davasına zarar vermiş olduğuna şüphe edilemez.

1932 senesi agustos ayında hoybun cemiyet merkezi azalari ile mintikalar reisleri ve hoybun müsteşari kamran beyin huzuru ile yapılan toplantıda vaki şiddetli münakaşa neticesinde kamran beyin hoybundan uzaklaştırması üzerine kardeşi Celadet bey de cemiyetten ayrılmıştı. Celadet bey merhum haddizatında ihtirama layik ve kürt lisanına hizmeti itibari ile takdire ve şükran müstahak etvarındaki merdanelikle de şahsiyetine muhabbet celbeder bir zatti. Her Kürt nezdinde mümtaz bir mevkie Sahip olmakla beraber ondada botan emareti hatta kürdistan «kiraligi hevesi» var idi !

Süreyya beyin misirda efradi, azasi, reisi kendisinden ibaret olan programin neşrettiği kürdistan istiklal firkasinin dokuzuncu maddesindeki efkare hayret ve taaccüple bakmamak mümkün degildir istiklala kavuştuktan sonra hayati şaibedar olmamiş Kürt hanedanından bir zatin Kürdistana Hükümdar tayin edilmesini» istiyor* Gönül isterki milli sahada hizmetleri sabketmiş ve bu günde etmekte olan bu zevatin hayatta bulunanlar asrin ve tarihin tetevüratına uyararak her kesin demokrasi, iştiraki bir hayata

---

* Biz de, diyoruzki: Kürdler, hürüyetlerine kavuştuktansora, Kürt parlemanı, Kürdüstana bir Cümhur başkanı seçecektir.

Hetav gazetesini mes'ul müdürü Hemze beg.

kavuşmak için, mücadele etmekte olduğu bu zamanda, artık bir serab olan botan emareti ve ya kürdistan kirallığı! gibi, köhneleşmiş fikirlerin zebunu olarak kalmassınlar. Kürt siyasi hayatında mühim bir mevkie sahip olan kamran bey ceddinin şöhretine dayanarak tac ve taht istiyeceğine fitretindeki zeka ve malik olduğu ilmi kudrete dayanarak demokrasi nazariyelerinin ışığı ile milletin sinesine yerleşerek takip edeceği doğru ve dürüst siyasetle, layık olduğu mevkie yükselmiş olsun.

Tarihe hizmet, milletimizin yeni ve gelecek nesline ibret olmak düşüncesi ile bu hakikatları bildirirken bir taraftan teessür duyuyor, diğer taraftan vacibimizi eda ettigimizden, müteselli oluyoruz.

«DERSİM KİYAMI VE TÜRK»

ASKERİ HAREKETİ

Kürdistan kitasında ehemmiyetli varlığı ile başlı başına bir alem olan aslanlar yatağı, bulutlara baş çeken Dersim dağlarının sadık ve vefalı evladı buralara gelip geçen fatihlerin hiç birine boyun egmemiş ve Türk hükümeti hakimiyetinde sözle kabul etmişti. Fiilen Türk hükümetinde bu diyarda bir devlet mahiyeti yok idi. Öteden beri Dersimlileri tamamen hükümleri altına almak arzusunu beslemekte olan Türk hükümeti bilahere koçgiri İsyanı esnasında koçgirileri muhafaza eder duruma olmasından kuşkululu bulunan Mustafa Kemal hükümeti, dersime ağır bir darbe vurmağı planlaştırmakta idi. Bu niyetle 1936 senesinde idari, askeri hazırlıklara başlamıştı. Abdullah akdoğan paşa, askeri kumandanlığına tayin edilmiş mintikanın valilik vazifeside ilave ten kendisine verilmişti. Abdullah paşa, vilayet merkezi olan Elazizden yayınladığı beyannamelerde Dersim, Palo çabakçur mintikalarının islahaya muhtaç olduğunu bildiriyor ahalinin, hükümetin emirlerine itaat etmek lüzumu tehdit edici bir lisanla ilan ediyordu. İkinci bir beyanname ile Dersim adının «Tunceli» adi ile değiştirildiğini ve dersimin mühtelif mahallerinde askeri kışlalar yapılacağını ahaliye bildiriyordu. Dersimliler, bu teşeb-

A. Abbas beg

büslerin dersime karşı yapılacak askeri harekatin başlangici olduğunu anlamakta olduklarından aşiret reisleri toplantılar yapıyor, durumun vahim akibetini önlemek üzere ittifak yapmak ihtiyacını duydukları halde, yaradılışlarındaki benlik, yüzünden birinin diğerini çekememesi söz birliği yapmalarına mani oluyordu. Reisler felaketin yaklaşmakta olduğunu muhakkak olarak gördükleri halde aralarındaki husumeti bırakarak tamamı bir ittifak yapmadılar. Yalnız birbirine dost olan aşiretler aralarında ittifak yapılabilirdi. Buda bölge, bölge ittifaklar meydana getirdi.

Seyid rıza kendisi ile dost olan yukarı Abasan, Ferhadan, Kara Baliyan, Bahtiyar, Yusufan, Dumuman, Hayderan, kısmen Kalan aşiretleri ile siki fiki bir ittifak yapabilmisti. General Alpdoğan askeri kaymakamlığından emekli Dersimli Hidir isimindeki şahıs vasıtasıyla Seyid Rızayı igfal etmeğe ve hükümetin iyi niyette olduğuna ikna çalışıyordu. Kaymakam Hidirin teşviki ile ve verdiği teminata güvenerek Elazizde Abdullah paşa ile görüşmeğe gelen Seyid Rıza Abdullah paşa ile yaptığı toplantıda paşanın gizli fikirlirini sezmeğe muvaffak olmuş Dersime dönünce bu gaddar düşünceleri aşiretlere bildirmisti. Bir müddet sonra Abdullah paşa istihbarat reisi binbaşı şevket aşiret reislerini ziyaret niyetiyle Dersime gönderd. Ovacık aşiretleri arasına gelen binbaşı şevket oradan iki üç aşiret reisi ile beraber Seyid Rızayı ziyarata gitmek istedişinde, Seyid Rıza bunların ziyaretini kabul etmedi. Binbaşı şevket Seyid Rızanın kendisini kabul etmediğini görünce Haçlı köyünde oturan kardeşi oğlu Rehberin yanına gitti, arazi meseleleri sebebiyle aralarında sogokluk bulunan Rehber, Seyid Rıza, Ali şiri göndererek binbaşı şevkete aldanmamasını tenbih etmişde Rehber amcası Seyid Rızanın sözlerini dinlemiyerek şevketin igfalına kapılıp kendisi ile beraber Elazize gelerek Abdullah paşa ile görüştü. Abdullah paşa, Rehber bolca para vererek, ve bir çokta vaidlerde bulunarak, amcası aleyhinde bulunma sını temin etmişti. paşa Rehberi tarafına kazandıktan sonra Dersimlilere yaptığı bir tebligatta umum Dersim aşiretlerinden iki yüz bin tüfek istiyordu. Dersimliler bu tebligın neticesi ne olduğunu anlıyor, ve müdafaa hazırlıklarını yapıyorlardı. Binbaşı şevket Hozat Aşiretleri arasında dolaşarak aralarına tefrika sokmaga çalışıyor ve hükümetin alacağı tetbirlerin Dersimin islah

ve refahına yarayacağını propaganda ediyordu. İlk evvela islah edileceklerin Seyid Rıza ve mütefikleri aşiretler olacağını söylüyordu; diğer aşiretlerin tüfekleri alındıktan sonra yerlerinde serbest bırakılacakları havadisini halk arasına yayıyordu. Bu sırada Dumanan, ve kismende Nazimiye aşiretleri hudutları üzerinde yapılmakta olan askeri binaları tahrip etmişlerdi.

Seyid Rıza Dersime tatbik edilmek istenen tazyik siyasetinden vaz geçilmesini Dersime milli hakları tanıyan bir idare sisteminin tatbikini Abdullah paşadan istiyordu. Abdullah paşa, Dersim hududuna askeri kıtaati dolduruyor, ve her sabah diyarbakırdan uçan tayyareler Dersim üzerinde tehdit uçmaları yapıyorlardı.

Her tarafta Dersimlilerle askerler arasında müsademeler baş göstermişti.

1937 Senesi ilk baharında Silah toplamak üzere Yusufan aşireti mintikasına gönderilen bir askeri müfrezesi askerlerinden biri, bir kızın namusunu bozduğunu haber alan aşiret reisinin oğlu FİNDİK, müfrezeye hücum ederek tüfek kuvvetile müfrezeyi, aşiretleri mintikası haricine çıkardı. Seyid Rıza oğlu İbrahimi Elazize Abdullah paşaya göndererek yapılan pıslığı, paşaya bildirmiş, Elazizden dönüşünde kirgan aşireti içinde Deşt köyünde, uyurken istihbarat reisi binbaşı Şevketin adamları tarafından öldürüldü, genç oğlunun bu suretle öldürüşünden müteessir olan babası Seyid Rıza Kirgan aşireti merkezi olan Sitti köyün muhasara ederek katillerin kendisine teslimini istemişti. Sitti köyünde hazır bulunan binbaşı Şevket Katilleri teslim etmediği gibi bunları açıkça himaye ediyordu.

Dersime getirilen Diyarbakır Kol ordu kıtaati fiilen harekete geçerek Yusufan aşireti mintikasına hücumla başladı. Elaziz firması Kumandanı İsmail hakkı bey kuvvetleride hükümetin igfalatına kapılan Kirgan aşireti efradının kilavuzluğu ile Seyid Rızanın mintikasına taarrüz ediyordu Harp Seyid Rıza ve mütefikleri Hozatin yedi aşireti zerinde şiddetlenmişti. Kahramanca harp eden kurtler İsmail beyin mafevk ve her türlü vesaitle mücehhez kuv-

Büyük feylesof Dr. A. Cevdet.

vetlerine mukabil hücumla kirarak, hozat mintikası haricine atilar. Bu hezimet üzerine Erzincan ve Erzurum askeri kitaatida harbe iştirak ettirildi. Askeri tayyareleri boğucu gaz bombalarile. Kürt kuvvetleri mintikasini bombalamakta idiler. Seyid Riza bilvasita yine Abdullah paşaya müracaat ederek Kürt milli haklarının taninması ve oglunun katillerinin kanun pençesine teslim edilmesi şartile askeri kitaattan zabtedilmiş olan malzeme, teçizat, ve esliha ile Kürtlerin elinde esir bulunan subay ve efradin hükumete iade edileceğini bildirmişti. Abdullah paşa Seyid Riza ve mütefiklerinin seksen bin mavzerle beraber kayitsiz, şartsiz, hükumete teslim olmarından başka çare olmadigini cevaben bildirdiginden harp yeniden şiddetini artirmiş, ve askerler elleri altında bulunan silahsız Kürt ahaliyi, çoluk, çocuk, kadınlarda dahil olduğu halde, hepisini imha ediyorlardı.

Seyid Rızanın kardeşi oğlu Rehber, Hozat kasabası civarındaki peyami köyünde oturuyor, bitaraf oldugunu söyliyorduk isede alınan alta hükümet memurları ile alıp vermekte idi. Kürtleri ifgal maksadı ile türklere, rehberin kaçarak isyana iştirak ettiğini ilan ettiler. Rehber bir kısım adamları ile Bahtiyar aşireti arasına girmişti. Amcası Seyid Rızaya haber göndererek pişman oldugunu hükümetin fena niyetlerini anladığını söyliyerek, elini öpüp af edilmesini rica ediyordu. Seyid Rızanın mütefikleri aşair reisleri Rehberin sözane Kaniyor, Seyid Rızanın istememesine rağmen Rehberin aralarına girmesini muvafık görüyorlardı. Rehber Seyid Rızanın askeri hareketini tanzim eden ve her umurunu çeviren Alişirin bulunduğu mintikaya Akрубasından Efendi, ve bir kısım adamları ile beraber gelerek Türklere harbe başladı. Seyid Rızanın sağ kolu mesabesinde olan şecaat ve erkekliği ile tanınmış muhlis bir kürt milliyet perveri olan Alişiri öldürtmeğe karar veren Abdullah paşa, bu işin icrasını hain alçak Rahbara bırakmıştı. Rehberin türklere kaçarak isyana iltihakı hep bu isteği yerine getirmek maksadı ile idi. Seyid Riza, Alişiri büyük devletler nezdine göndererek türklere yaptıkları zulümden şikayet etmek istiyordu. Alişirle daimi teması hasebile bu fikirden haberdar olan Rehber mumailiyhin hareketinden bir gece evvel, kendisine müsafir olmuştu. Beklenilmeyen bu ziyaretin esbabını Alişir sorunca Rehber yorgun ve aç oldugunu söyliyerek yemek yiyip

bir kaç saat istirahat için geldiğini söylemişti. Alışır müsafirine yemek tedariki yaparken Rehber ansızın tabancası ile ateş ederek Alışiri öldürdü. Alışirin karısı kocasının öldürüldüğünü görünce oda tabancası ile Rehberle ateş etti isede çıkan kurşun rehberle arkadaşlık eden efendinin başına isabet ederek öldürmüştü. Rehber ikinci bir kurşunla alışirin karısı zerifeyi de öldürerek başlarını kesip türklerle götürdü. Artık alçak hain Rehber yüzündeki perdeyi atarak açıkça türklerle beraber çalışmaya başladı. Harp bütün şiddetle devam ediyor, askerın yaktığı ormanların alevi geceyi gündüz gibi aydınlatıyordu. Bahtiyar aşireti mintikasındaki Harbi aşiret reisi şahin aga idare ediyordu. şahin aga bir kaç günden beri yorgun ve uykusuzluğunu gidermek için aşiretin ileri gelenlerinden Hidiri yerine vekil bırakarak bir kaç saat istirahat etmek istemişti. Hain Hidir şahin agayı uykusu esnasında öldürerek rehberin Alışire yaptığı gibi kafasını keserek götürüp hozatta türk askerine teslim etmiş ve af talebinde bulunmuştu.

Hidir Hozattan avdetinde yoluna pusu kuran şehid şahinin kardeşi ve akrabaları tarafından kendisi ve beraberinde bulunanlar öldürülerek cezaları verildi. Reisini zayı eden Bahtiyar aşireti bir müddet harbe devam etti isede sonradan mukavemetleri kırıldığından türk askeri mintikalarını işgal etti.

Erzincan, Erzurum, Diyarbekirden gelen kulliyetli askeri kuvvetlerin hücumuna ilaveten bir takım hain kimselerinde türklerle yardım etmelerinden Seyid Rıza mintikasını bırakarak bitaraf kalmış olan aşiretler mintikasına geçti. Bu aşiretlerinde harbe girmesini istiyordu. Türk askeri Tujik dağı eteğinde IKSOR vadisindeki mağaralara sığınmış zavallı binlerce çoluk çocuk ve kadınları mağaraların ağızlarını kapıyarak sızdırmak suretile içlerinde bogdularsi. Türklerin eline geçmemek için bir çok kadın ve genç kızlar kendilerini uçurumlardan kayalar üstüne atarak intihar etmekte idiler. Kış mevsiminin girmesi hasebilen Dersim dağlarında harp etmek imkanız olduğundan doğuşe fasıla verilmişti. Türk ordusunun ağır zayıat verdiğini gören askeri kumandan Erzincan valisi vasıtasıyla munzur dağında karagah kuran Seyid Rızaya haber göndererek hükümetin Dersim metalabatın

kabule karar verdigini askerin kişlalarına dônmeleri emri verildiğini bildirerek görüşüp anlaşmak için Seyid Rizayi Erzincana davet ediyordu. Seyid Riza bu sôze ininarak Erzincana gelince kendisi ve beraberinde bulunanlar tevkif edilerek muhakemeleri yapılmak üzere Elaziz askeri muhakemesine getirildi; şekli bir muhakemeden sonra ogullari ve yusufan aşiret reisi kamber, kureyşan aşiret reisi Seyid Hüseyin ve Ali agalarla beraber idam edildiler. İdam edilirken Zaza lehçesi ile yetmiş beş yaşındayım Kürdistan şühedasına kavuşuyorum Kürt gençleri intikamimizi alacaklardır. Yaşasin Kürtlük ve Kürdistan, diyerek asılmıştı. Seyid Riza merhum idam edildikten sonra sıra kardeşi oğlu Rehber gelmişti. Türkler rehberin Amcası seyid Riza ve vatani aleyhine yaptığı ihanete mükafat olarak TIŞAN mevkiinde kendisi ile oğlunu kurşuna dizdikleri gibi peyami kôyündeki evimde işgal ederek karısını ve diğer alesi efradini anadoluya nefi ettiler. Hain Rehber yapılan bu muamelelerden her Kürt ibret almalıdır. Türk hükümeti daima ister kendine hizmet eden olsun ister tüfeğile kendisine mukabele eden olsun; her kürdün izalesini isteyen bir düşmandır. Seyid Riza merhum türk hükümetinin sôzüne aldanarak ele geçtikten sonra yine İsyân hareketi devam ediyordu. Yegenleri Hüseyin, ve Halil aga zade Hasan yusufan aşireti reisi karnik dağının yükseklerini elde bulunduruyorlar kahramanca harp ediyorlardı; şiddetli bir kişin başlaması ile kar fırtınalarının devami askeri kитаatin kişlalarına dônmeğe mecbur etmişti. Bu sebeple 1938 teşrinin sani ayında türk askerleri kişlalarına çekilmiş ve Dersim hareketi 1936 dan başlayarak 1938 teşrinin saniye kadar devam eden kanlı harplerle türk ordusunun vahşi, canavarca icraatına sahne olmuştu.

Kürdistanı ortadan kaldırmak, Kürtleri imha etmek isteyen türk hükümetleri, Kürt reislerini bir biri aleyhine tahrik etmek suretile siyasetlerini yürütmekte, Kürt milli kuvvetlerinin birleşmesine mani olmak için ne lazımsa yapmaktan geri kalmamakta idiler. Amcası aleyhine hareketeden Rehberin milletine karşı yaptığı hiyanet Ali şir gibi kıymetli bir şahsi öldürerek başını kesmesi tanınmış şahıslardan olan hidirin reis şahini öldürerek başını kesip türklere götürmeleri gibi alçakçasına irtikap edilen yüz

kizartıcı efal bütün Kürt milleti tarafından lanet ve nefretle karşılanan denaatlardandır. Cehalet ve şahsi ihtirasla yapılan bu gibi hiyanetlerden muvakkat olarak belki türkler istifade etmişlerdir; fakat milli hukukunu elde etmeğe azmetmiş olan Kürt milleti bu hiyanetlerin intikamını müsebbeplerinden almakta gecikmiyecektir.

Hoybun cemiyeti, mesaisine iştirak eden yeni anasirle işbirliği yaparak zaman va mahalli siyasetin müsaadesi nisbetinde hudu ve sukunetle milli çalışmalarına devam etmekte idi. Başlayan ikinci dünya savaşı nihayetinde devletlerin siyasi vaziyetlerinde büyük değişiklikler olması ihtimalini göz önüne alan hoybun Kürdistanın muhtelif bölgelerinde bulunan siyasi Kürt teşekküllerile anlaşarak müşterek gayeye vusul için beraberce çalışılmasını zaruri gördüğünden cenubi kürdistanda müteşekkil «HéVA» cemiyeti mümesili Fazil ve kıymetli vatan sever olan merhum Refik Hilmi beyle muhabere etmek fırsatını bulmuştu.

Refik Hilmi bey ve arkadaşları bilahara irak hükümeti tarafından idam edilen erkani harp yüzbaşısı merhum İzzet Abdüaziz beyi hoybuncu arkadaşlarla görüşmek milli meselelerde beraberce çalışmak imkanını hazırlamak için H. merkezine göndermişlerdi. İki taraf murahaslarının 4 nisan 1944 tarihinde toplanması mukarrar olan toplantı mahallinde Hoybun mümesilleri Ekrem Cemil paşa, Abdürrahman Ali Yunus Aga ve muayyen günde hazır bulundularsada harp vaziyetinin doğurduğu müşkülât sebebiyle içtima mahalline karşı taraftan kimse gelmemişti. Bunun için toplantı yapılamadı. Bu toplantı için merhum Refik Hilmi beyin yazdığı maktubun fotoğraf suretini aynen dercediyorum.

Bagdat

9 — 2 — 1944

Saadetli Kadri bey Efendi biraderimize

20-10-1943 tarihli emirnamei alilerini kemali mafheretle, almış ve 10-12-1943 tarihinde cevabını ihzar etmiştim. Ancak getirmeğe memur edilen arkadaşımız bir çok müşkülât karşısında kal-

نظامنامه قدوسی به احدی برادر عزیز

۹۹/۱۰/۱۰ تاریخ امرنامه عالی در کنگره مورخه ۱۰/۱۰/۹۹ تاریخنده مورخه
 افضلا محسوسیدم - آنچه مکتوبی کتبه می نماید بر علیه ارقداش بر هجرت مفاد قاریش
 قانده او مکتوبی ایصال موقوفه اوله ماستی - ایتمه شدی شو مکتوبی بختی بر ارقداش
 تقدیم آید بوزیر - بوراده هو مکتوبی از اعلیایه مکتوبی با هم ارقداش در این مصلحت ضروری
 ذاب عالی در عرصه ایستادگی امر بویور و در مسائل حق و غیره برقرار آید بر علیه
 این طرفه (بروستر) سو مشول و مدرك مملکت هر دو بوزیر بریره گوندر مدرك
 مذاکره ده بولونخالیه موقوف کورولیتنه عصر ایستادگی تجویز م - بر مملکت
 و مذاکره ده با بذات حاضر بولونخالیه بقدر ایتمه او قدر مشعل ده گنبد
 بیاز عید شریف عالی در امکانه و اهلند ده گلب نامند با مشق مملکت
 و مکتوبی بر هیات مدو و مکتوبی برادر عزیز که در لو مفاوضاتده بولونخالیه
 هات اموره گوندر این برجا آیدم - یک بینه بر طایفه بومذات
 تا مینه بنه که حد یک ضروری - مهمل - خبره ضروری و در
 و ایند و آید هکتار بگویی و یا نقطه ده ~~کی~~ طایفه در بینه الزام
 گوندر بزرده صد هکتار بر مملکت حتی بکده با بذات بملک حاضر
 بولونخالیه اعتماد بولور مکتوبی - جا آیدم - مکتوبی گنبد ده اول
 ابراهیم عزیز بگذرد - که بزم ارقداش در - وضعیت غیره مکتوبی

arak o mektubu isale muvafak olamamıştı. İşte şimdi şu mektubu ikinci bir arkadaşımızla takdim ediyorum; burada hürmetkariniz olmakla müftehîr bilumum arkadaşların reyini müfassal bir surette zati alilerinize arz ederek, emir buyrulan mesail hakkında umumi bir karar ittihaz edilebilmesi iki taraftan — Biz ve Siz-birer mesul ve müdrîk mümesilin hudut boyunda bir yere gönderilerek müzakerede bulunmalarına mütevakîf görüldüğünü arz etmek mecburiyetindeyim. Bu mülakat ve müzakerede bizzat hazır bulunmak bendeniz için o kadar müşkül değildir. Binaenaleyh teşrîfi alileri imkan dahilinde değilse naminiza başka bir mümesilin ve mümkünse tercihen «İskender bey» biraderimizin her türlü mufavazatta bulunmak hakkını haiz olarak gönderilmesini rica ederim. Pek yakın bir zamanda bu mülakatin temini bendenizce pek zaruridir. Hudud üzerinde ve arzu edeceğiniz bir kôy ve ya noktada tarafınızdan tayin olunacak günde, bizden selahiyettar bir mümesilin hatta belki bizzat bendenizin hazır bulunacağıma itimad buyurmanızı rica ederim Mektubu getirecek olan İbrahim Aziz beyden, ki bizim arkadaşlarımızdandır. Vaziyeti umumiyemizin hakkında belki azıcık malumat alabilirsiniz Mamafih sizle ittifak ve ittihadı şiddetle ihtiyacımız vardır, birlikte çok şeyler yapabileceğimizi kaviyyen ümit ederim. Artık, gerek şahsi alinize ve gerekse sevgili ve mühtaşem mesai arkadaşlarınıza candan hürmetlerimi takdim ederim. Büyük ve muazzam kardeşim efendim.

Refik Hilmi

Hürmetkariniz ve muhlisiniz

Kiyetli bir ilim adamı olan merhum Refik Hilmi bey, Doktor şükrü Mehmet sekbanın, harici tesirlerle Kürtlerin inhilalini istiyen yazdığı küçük bir bürôşôrün tahlil ve tenkidi yolunda makul ve mantiki olarak verdiği cevapla kendini tanıtmiş, ve bütün Kürt milletinin hürmetini kazanmıştı. Bu kitaptan başka birde arapça yazılmış müzakerati vardır. Birinci cüzü neşredilen müzakeratında, şeyh Mahmut Berzencinin melekîyeti esnasında kendisine tercümanlık ve müşavirlik yaptığı görülmektedir üçüncü eserinde Kürt şüera ve edipleri hakkında oldukça büyük bir eser

meydana getirmiş bir ilim adamı olarak milletine müfid olmaya hasri hayat etmiş olan merhumun siyasi sahadada değerli hizmeti vardır. Türkçeden başka Arapçaya, Fransızcaya, vakif bulunmakta idi. Hayatının bidayetinde riyaziye muallimliği, maarif müfettişliği yapan merhum kuvvetli bir mantika, derin bir ilme, malikti. Kürt milletinin siyasi mukadderatına, siki bir alaka besleyen merhum muhtelif bölgelerde bulunan Kürtlerle iş birliği yaparak Kürt milletinin benliğini belirtecek bir mevcudiyeti milîye elde edilmesine çalışıyordu. Neşredilen mektubunda bu hususa ne kadar degriden bağlilik gösterdiği görülmektedir. Hürmet ve tazimatla hatirasını anarak ihlas ve fedekarlıkla millete ne merbut olan merhumun ruhunu tebci bilimiz.

Héwa — cemiyeti, 1944 senesinde molla Mustafanın kıyam hareketinin müeyidi olarak hükümet mümesili Macit Mustafa ile Barzani anlaşması müzakeratına iştirak ettiginden gizliliğini kayip ederek hükümet mahfili nezdinde erkani malum olmuştu. Nuri Said hükümetini takip eden Hamdi paçacı, hükümeti yapılan ittifaki inkar ve red ettiginden Kürtlere verilmesi bilittifak mukarar olan haklar kabul edilmediginden yeniden başlayan harp neticesinde «HéVA» erkanından bir kısmi Barzanilerle beraber Mahabad cumhuriyetine iltihak etti. Bir kısmida hükümet tarafından tevkif edilerek envai türlü azaplarla tazip edilmekte idiler.

Hévadan sonra programını aşağıda neşrettigim «RIZGARI» cemiyeti faaliyetinde bulunmakta idi.

Agri merkezi dagıldnktan sonra Ermeniler Hoybun münasebeti pek mahdut basit br şekilde devam ediyordu. Kat, i alaka edilmemiş isede bazı esbap dolayisile hemen hemen buna yakın bir hal vardı. Alemi içine alan ikinci harbin neticesinde devletlerin siyasi vaziyetinde, alemi haritada vukuu mühtemel değışiklik zuhuruna intizaren hoybun faalyetini durdurdu. Harp sonunda Hoybun cemiyetinin hedefi olan yaliniz Türk hükümetinin eli altında bulunan kürdistan kısmının esaretten halasi degil belki kürdistanın, bütün kısımlarının birleştirilerek ecnebi tahakkümünden kurtarmak ihtimali ve emeli vardı. Bunun içinde Ermeni-

Şeh Ahmed Berzani, 1932 Kiyam lideri.

lerbela yaliniz Türkiye Kürdistanı hakkında yapılmış olan ittifak tamamen bozulmuş oluyordu. Harp esnasında, Sôvyet hükümeti nüfuzu altına girmiş olan İran Kürt arazisine yakın Mahabat havalisinde Sovyet hükümetinin yardımı ile Kürt cümhuriyeti tesis edilince bütün Kürtler sonsuz sevinçlerle ittifadi sôvyet hükümetine karşı derin bir muhabbet beslemeğe başladılar. Emperyalist, devletler Amerikan ve İngiliz hükümetleri Kürtlerin sôvyetlere karşı gösterdiği bu sempatiyi hoş görmüyor, Kürtlerin sôvyet hükümetinden uzaklaşmasını istiyorlardı: aradaki münasebetin takriben kesilmiş olmasına rağmen bir gün taşnak cemiyeti mesulu Ropen paşa ile Suriye ve Lübnan mümesili Harac Papasyan Hoybun merkez azaları ile görüşmek üzere gelmişlerdi. Hoybun cemiyeti erkani ile yapılan toplantıda Kürtlerin sôvyet hükümetine gösterdiği yakınlık ve muhabbetin haklarında iyi olmayacağını, dünya milletleri siyasetinde her müşkülün halli ancak Amerikan nüfuzu ile kabil olduğunu söyliyerek «Kürtlerin Amerikan devleti ile anlaşması menfaatlari icabından olduğu» fikrini ileri sürüyorlardı. Aksi takdirde, Amerikalılar göz yumarsa Türklerin Kürtleride Ermeniler gibi katliam etmek tehlikesini muhtemel, görmekte idiler. Cevaben dedikki: Emperyalist devletler, kendi menfaatlarından başka bir şey düşünmedikleri halde, Sovyetler Kürdistanın küçük bir kısmında kolaylıkla, Mahabat Cümhuriyeti kurulmasına yardım ettiği meydanda dururken bu iyiliği takdir ve teyid etmemek Kürt milletnin meslahati hilafına olurki, bu hiyanet derecesinde bir fenaliktir.

«BARZANININ KAHRAMANLIKLARI»

Kürt milli mücadele tarihinde bu çok kıymetli bahsa başlamadan evvel dünya milletleri arasında milletin yüzünü ağartan, başını yükselten cismani ve hilki kabiliyetinin alemce tanınmasına vesile veren ve mücadeledeki muvafakiyetleri ile hakikatan siyasi ve askeri dehaya sahip olduğunu ispat eden, çok büyük kelimesi ile ifade edilemeyecek kahramanlıklar yaratan milletin büyük yaradilişli evladi Mustafa Barzaninin yükses huzurunda ihtiram ve huşu ile egilerek kendisini selamlar ve milletler tari-

hinde tanınmış büyük kahramanlar derecesine yükselmiş varlığı ile on beş milyon Kürt milletinin vücudu ile iftihar etmekte haklı olduğunu beyan, ve izhar ederim.

Mustafa barazani daha küçük yaşta iken tavir ve hareketinden harikuladde yaradilişta olduğunu etrafındaki halk anlamışlardı. Barzan cemaati kendisine büyük bir muhabetle bağlı lik gösteriyorlardı. O daha küçük yaşta iken bir taraftan ilm, tahsil ediyor, diğer taraftan kabina sigmayan canlılığının verdiği heyecanı sarp Barzan Dağlarında Ayi, Domuz, ve sair hayvanat avı ile meşgul olarak teskin ediyordu. Barzan mintikası etrafındaki aşiretler mahalli nüfuz rekabetile barzaninin büyük kardeşi şeyh Ahmedin günden güne artan nüfuzunu çekemiyorlardı. Bunlardan LCLAN şeyhi Reşit, bazı uydurmalarla, yalanlar icad ederek, şeyh Ahmet aleyhine cihadi mukaddes ilan etmişti. Barzanilerle aralarında vuku bulan muharebelerde Mustafa Barzani Lolan şeyhini ve diğer düşman aşiretlerini birer birer mağlup etti. Barzan dağlarının karanlıklarında bir yıldız gibi parlayan Mustafa Barzaninin muvafakiyetlerinden ürken Irak Hükümeti askeri kuvveti ile fiilen Barzani aleyhinde olan aşiretlere yardım ediyordu. 1931 senesinde Barzani daha yirmi yedi yaşında iken Irak askeri ile yapılmaya başlayan çarpışmalar, bütün şiddetile 1932 — 1933 senleri zarfında devam etmekte olduğundan Irak ordusuna yardım eden İngiliz tayyarelerinin gittikçe şiddeti artan bombardumanlarının verdiği zararlardan etbaini vikaye için bir kısım Barzanilerle beraber şeyh Ahmet 1934 senesi ilk baharında Türkiyeye iltica etti. Türklerden iyi bir kabul görmedi! hatta adamlarından bazılarını idam bile ettiler. *

---

* şeyh Ahmedin büyük kardeşi şeyh Abdüselamda türklerin Musul valisi, aslen bir Kürt olan, Süleyman nazif tarafından idam edilmişti. Süleyman Nezif meşhur maruf Osmanlı ediplerindedir. Turancılığa karşı osmanlilik mefhumunu müdafaa edenlerdendir. Bu neslin edipleri ve bundan evvelkiler başta Namik Kemal olmak üzere, hep osmanliliğin müdafii idiler. Süleyman Nazifte hilafet ve osmanlilik camiası içinde bin bir türlü zulüm ve haksızlığa uğrayan milletini düşünmeği hatirına getirmemişti. Kendisi aslen Siveregin Bucak nahiyesinin bahça köyünden, Diyarbe-

Kadri Cemil paša, milli Kiyafetiyle.

General Berzani ve Kadri Cemil paşa Mehabadte.

Bundan dolayı şeyh Ahmet, tekrar iraka dönmeğe istediğinden İngiliz kapiteni VIYOLT ile yaptığı ittifakta barzan aşairinin yerlerine dönmeğeri, ve hiç bir kimse tarafından sıkıştırılmama-ları, şartı İngiliz kapiteni tarafından kabul edildiğinden, Barzani-ler yerlerine avdet ettiler. Yalnız şeyh Ahmet ve ailesi efradının hepsi Barzan mintikasından uzaklaştırılarak, Irakın cenubuna nakledildiler. Bir kaç sene sonra Süleymaniyede oturmalarına müsaade edildi. On sene devam eden bu menfa hayatında Mustafa Barzani, bir çok şeyler öğrenmişti. Süleymaniye kasabası cenubi Kürdistanın milli mefkuresini bütün hararetile temsil eden siya-si bir Kürt merkezidir. Vaktile ne İranlılara ve nede Osmanlılara tabi olmayan Baban sülalesinin hükümet merkezi olması itibarile, milli fikirler neşr eden aydınlar ve şairler daima burada kendilerini hissettirmektedirler. Molla Mustafa gerek bunlarla gerekse mevcut HÉVA cemiyeti azaları ile ihtilattan faydalanarak yaradılışında mevcut şuuri milli, tamamilen inkişaf etmiş harare-tli bir Kürt millet severi olmuştu.

Molla Mustafa Barzani Irak hükümetinin gasbettığı cenubi Kürdistanın milli haklarını istirdad edebilecek kafi derecede cü-ret ve kabiliyeti kendinde görüyordu. 1944 senesinde Süleymani-yedeki menfasından kaçarak Barzan dağlarına aşireti efradı ara-sına geçen molla Mustafa etrafına topladığı aşiretlerle hükümet aleyhine kıyam ederek, Kürt milli haklarının Kürdistanda tatbi-kini dava ediyordu. Irak hükümetinin kıyami söndürmeğe çin, üz-erine gönderdiği askeri kuvveti mağlup etti, ikinci dünya harbi-

---

kirde sakin, Miratiliber tarihi müellifi merhum Said paşanın og-ludur. Her ne kadar Osmanlı camiası içinde milliyet cereyanlarına muhalif idi isede «JIN» Gazetesinin yirmi teşrin evvel tarihli ve 28 numaralı nushasında naklen neşredilen makalesile, İzmir mil-let vekili Seyit beyin millet Meclisinde söylediği, İzmir Kürdis-tan değil, sözüne karşı: «İzmir Kürdistan değilse ya Kürdistan ne-dir. ?» diye verdiği cevapla Kürdistanın Türklerin eline düşme-den evvel iktisadi, içtimai, ehvalının şimdiki halinden daha çok iyi olduğunu bildiren yazısı ile gayri şuuru olarak, Kürtlerin elemelerine tercüman olmuştu.

nin kızgın zamanına tesadüf eden bu hadise Türklerin hala Almanlara iltihakında şüpheli bulunan İngilizler icabında Türklere karşı Kürtlerden istifade etmediğinden ihtiyaten Kürtleri incitmiyerek bu kıyam işini hoşlukla kapatmak istedi. Irak hükümeti aslen Kürt olan Vüzeradan Macit Mustafayı Barzani ile anlaşmak üzere yanına gönderdi. Molla Mustafayı teyid eden — HéVA — cemiyetinin iştirakile Macit Mustafa ile yapılan müzakereye İzzet Abdüaziz, Serdar Aziz, Seyid Abdullah Serheng Emin Revanduzi Mümesil tayin edildiler. Bu zevat Molla Mustafanın muvafakati ile hükümetin mümesili olan Macid Mustafa ile bu aşağıdaki mevad üzerinde ittifak ettiler.

- 1 — Kürdistanın Kerkük, Süleymaniye, Erbil, Dehok, Hani-kin şehirlerinin tevhidi.
- 2 — Hükümeti vüzeraya heyeti arasına Kürdistan umurundan mesul kürdistan veziri nami ile bir Kürdün ithali.
- 3 — Her Vezarete bir Kürt vezir muavinin tayini.
- 4 — Maarif, İktisad, ümran işlerinde Kürdistanın istiklali.

İngilizlerinde teyid ettiği bu şerait Irak devleti tarafından kabul edildiginden, Macid Mustafa ile molla Mustafa ve müeyyidi olanlar HéVA hizbi ile yapılan bu anlaşma esasına binaen Kürdistanın hükümetle ittisalatını temin için, Emin Revanduzi, İzzet Abdulaziz, pele, Mustafa Hoşnav Barzan, Mir Hac Akra, Mehemet Ali ümmadiye, Seyid Aziz Abdüllah Mergesor, ve biradost, Fuad Arif pişdar mintikalarına tayin edildiler.

Irak Hükümeti mümesili Macid Mustafa bu siyasetile zahir- en Kürtlere bir hak tanımış gibi göründü isede, hakikatta Kürdistan- dan istenen hudu've sükunun iade ve devamını temin etti. Hükümet reisi Nuri Said iradettiği bir nutukla yapılan ittifakin kabulünü ilan ettiginden Barzani bizzat Bagdada geldi, şeyh Ahmet ve beraberinde menfada bulunanların yerlerine dönmelerine müsaade ittiler. Bir müddet sonra Nuri Said istifa ettiginden yerine

getirilen Hamdi Paçacı yapılan ittifaki red ve kürtlere verilmesi kararlaştırılan milli hakları itiraftan imtina etti. Nihayet bulmak üzere olan ikinci dünya harbinin, Alamanların maglubiyeti ile neticeleneceği muhakkakolarak anlaşıldıktan sonra Türklere alamanlar aleyhine Harbe girdiklerinden, artık İngilizler Irak hükümetinin Kürtleri tezyik etmesinde bir mahzur görmediği gibi uçaklarla da Irak hükümetine yardım edeceklerinde vadedtilerdi. Irak Hükümeti Kürdistan'daki askeri kitiatini takviye ediyor. Barzanılara hücumu bahane arıyordu. Merge-sora, eşya satın almak için, gelmiş olan Barzani'nin dost ve müttefiki Ulu bey ile polisler arasında çıkan bir vukuat esnasında ulu bey öldürüldü. Ulu beyin adamları intikam almak için polislara hücum etmek istiyorlardı isede Barzani bunları menederek meseleyi Sulhen halletmek üzere ikin Bagdat hükümeti bu vakayı bahane ederek Barzani mintikasına 30,000 piyade — 12,000 — kişilik bir polis kuvveti ile hücum etti. Barzaniler kendi mintikalarını şecaatla müdafaa ediyorlardı. Irak askerleri ve bunlara yardım eden İngiliz generali Vilsonun kumandasi altındaki İngiliz hava kuvvetleri Kürt köylerini şiddetle bombardıman ederek büyük zararlar verdirmekte idiler. Taarruz hareketinin icrasında hazır bulunan dahiliye veziri Mustafa ömer, aşiret reislerini hükümet tarafına çekmek için külliyetli miktarda para sarf etmekte olduğundan maalesef Mahmut Aga Zibari de, dahil olduğu halde bazı aşair reisleri bu igfalata Kapıldılar. Mühim bir kuvvete sahip olan Mahmut aganın Irak hükümeti tarafına geçerek Barzanilerle harp etmesi, savaş vaziyeti üzerine büyük bir tesir yaptı, bu sebepten Erbil şehrine yirmi kilometre kadar yaklaşmış olan Barzaniler İngiliz hava kuvvetlerinin şiddetli bombardımanlarına ugradıklarından geri çekilmeye mecbur kaldılar. Barzanilerin Mahabat Kürt Cumhuriyetine iltihak edemeleri için İngilizler İrana gidecek yolları şiddetle bombardıman ediyorlardı. Her taraftan sıkıştırılan şeyh Ahmet ve Kardeşi molla Mustafa meyretlerinde ve ittifaklarında bulunan» 3000 müsallah ve — 15,000 yakın ahali çoluk, çocuk kitlesile beraber Mahabat cümhuriyetine iltihaka müvaffak oldular. Mahabat Cumhuriyeti Hükümeti tarafından verilen generallik rütbesi ile cümhuriyet müdafaa kuvvetleri kumandanlığına tayin edilen Barzani bütün cephe kumandani olarak İran ordusuna karşı cephe tuttu.

Mahabatta bir Kürt Cümhuriyetinin tesisi, ve Barzani kuvvetlerinin cümhuriyetin müdafaasını, üzerine alması, bütün Kürdistanın her tarafında sevinçli tezahürata vesile oldu. Kürt millet severleri büyük bir sevinç içinde idiler

Bagdatta yaşayan bir kaç menfaat düşkününü satılmış Kürtler Barzaninin bu hareketini inkara Irak Kürtlerinin iraktan başka bir tarafla alakaları olmadığını bildiren beyanlarda bulunmakta idiler. Bunların tesrihatına cevaben Kahirede, intişar eden Elmisri Ceridesinin 22 yonyo 1946 senesinde 3255 rakamli nushasında bu adamlara cevaben verilen tesrihin Türkçe tercümesini aynen aşağıya naklediyorum.

KURDISTAN MUŞKULATI ETRAFINDA :

KURTLER KURDISTAN TEŞKİLİNE

MUVAFFAK OLACAKLARI. ?

Şam Elmisri gazetesi mürasili mahsusi: «birinci dünya harbi netice bulunca alemi, büyük meseleler arasında, Kürt meseleside meydana çıktı. Siyasi muhafil bu meseleyide dikkat ve ihtimamla şark devletleri meşakili arasında mevzuubahis ettiler. İran Türkiye, Irak, Suriyede müteferik bir surette kesretle bulunan Kürt vatanlarında hür ve müstakil yaşayarak, kendi milli bayraklarında hür ve müstakil devletlerin bayrakları arasında dalgalanmasını temenni etmekte dirler. Suriyede çok miktarda mevcut olan Kürtler arasında büyük bir şahsiyet olan «Zinar silopi» yirmi sene evvel Türklerin zulüm ve tezyikinden kaçarak suriyenin şimalinde oturmaktadır. Kürt milli hareketile otuz beş seneden beri kuvvetli alakası bulunan «Zinar Silopi» İstanbul mekteplerinde talebe iken — HÉVI — cemiyetini tesis edenlerdendir. Kürdistan istiklalini hedef tutarak teşekkül etmiş cemiyetlerle uzaktan, yakından alakadar olmuştur. Bundan dolayı müteaddit defalar hapis ve nefi edilmiş, merhum şeyh Said isyani ilede alakadar adedilerek, tevkif ve sonradan nefi edilmişti. Saçlarına ak düşmüş olan (zinar Silopi) ile Kürdistan istiklal meselesini konuştum.

Milletine karşı muhabbet ve ihlasla bağlı olan (zinar silopi) Kürt istiklal meselesinin yeni bir şey olmadığını söyledi. Müslüman olan Türk; Arap, Kürt unsurlarını birbirine bağlayan Osmanlı hilafeti ittihatçıların zuhurundan sonra kuvvetini zayıf edip Türk milli münezameti vücutta gelince aşikare olarak, diğer İslam unsurları aleyhtarlığı başladı. Kendilerini müdafaa ve milli mevcudiyetlerini belirtmek için Araplar MÜNTEDE ELEBEDI; Arnavutlar BAŞKİM, Kürtlerde HÉVI cemiyetlerini tesis etmişlerdi. Kürdistan'da vaki ihtilalardan bahseden (Zinar Silopi) Türkiye Kürdistanında 1925 tarihinde şeyh Said merhumun zeameti altında milli bir isyan yapıldı. Bu kıyam Türklerin Kürdistan'a tatbik ettikleri tazyik siyasetinin bir neticesi idi. Bu ihtilal muvaffak olamadı; reisi ile beraber elli bir adet değerli şahsiyetler hep birlikte asılarak idam edildiler; bunlar hiç bir ecnebi nüfuzu tesiri altında olmuyarak sadece Kürdistanı istiklala kavuşturmak için kıyam etmişlerdi.

Kürtler Arap memleketlerinde araplarla beraber kardeşçe yaşamaktadırlar. Türkiye hükümetinin zulmünden kaçıp şimali Suriyede oturan aydın Kürtler vatanlarının Türk zulmünden kurtarılmasına çalışmaktadırlar. Fransızlar bu geçen seneler zarfında bunları Suriye hükümeti aleyhinde kullanmak için çalıştı isede cevabi rededildi. Bunların ileri gelenlerinden (zinar slopi): biz bir mazlum millet efradımız siyasi mülteci olarak bu araziye iltica ettik. Bizim gibi mazlum ve hakkını arayan bir millet aleyhine, zalime yardım etmek ayıptır, demişti. Fransızların arzusuna itaat etmedikleri için kendisi ve efradı ailesi Tüdmüre nefi edildiler.

Bu mevzu etrafında muhatibimle çokça konuştuktan sonra kendisine Sordum.

Kürt hareketinin gayesi nedir? ve ne istiyorlar? cevaben dedi: on iki milyonluk bir milletin vatani olan Kürdistanı müsayter ve müstamer devletlerin zulüm ve tahkümünden kurtararak her hür millet gibi kendilerinin milli haklarına sahip olarak müraffah bir hayata kavuşmalarını gaye etmişlerdir.

S — öyle ise bu parçe, parça ayrılmış olan Kürdistanın birleşerek bir devlet teşkiline muvaffak olmasını nasıl görüyorsunuz?

C — Siyasi ve icat edilmiş uydurma hudut hatlarıdır ki bu bir

tek vatan parçasını ayrı, ayrı kısımlara ayırmıştır. İstimar devletlerinin farzettığı bu uydurma hudut, bertaraf edilirse kürdistan tamamı şekilde meydana çıkarki çok zengin, tabii mevadile medeniyet ve teraki yolunda kuvvetle yürümeğe muvaffak olacağına şüphe edilemez.

S — Bu parçalanmış olan kürdistanı birleştirerek bir devlet haline getirmek çok kolay bir iş değildir. Bu size çok pahalıya mal olur, ve orta asyanın selametini bozar?

C — biz ad'lane olan kaziyemizin tahakukunu şiddet kullanarak ve kan akıtarak meydana getirmek istemiyoruz. Biz kuvvetini, hak ve adaletten alan atlantik misaki gibi insani, düveli vesikalardan ve demokrat devletleri Liderlerinin tesrihlerinden, büyük küçük her milletin esarettan kurtarılacağını ve istiklala kavuşacağını vadeden sözlerinden alıyoruz. Eger bu vaatler ve tesrihlere göre Kürt meselesi halledilmezse bütün bu boş sözler tarih karşısında istihzaya uğrar.

Her ne şekilde olursa olsun Kürt milleti hakkını istemekte ve istihsalina çalışmaktan geri kalmıyacaktır. Bu ne kadar fedakarlık yapmaga ve kurban vermeye zaruri kilsa bile bunu istemekte devam edecektir. Kürdistan'da cereyan eden hadisata bakılırsa, Kürt milletinin tabii servetini yutmak için kürdistan, saytarası altında tutmak suretile Kürt milletini esarete bulundurmaya gayri meşru ve zülümdür. Kürtler hürriyetlerinin bozulmasını hiç bir zaman kabul etmez ve etmiyecektir.

S — Yeni teşekkül eden Kürt Cümhuriyetinden razı mısınız? ve bu Cümhuriyetten ne malumatınız vardır?

C — şah Rıza Pehlevinin tahttan inşi fırsatından istifada eden Kürfler Faşist İran devleti memurlarını memleketlerinden çıkararak — MAH ABAD — mintikasında Reis Kazı Muhammet Sablaga, Başkanlığı altında bir cumhuriyet tesis ettiler.

S — Bütün Kürtler bu cümhuriyeti teyid ediyorlarmı?

C — Süphesizki Cümhuriyetine, kavmiyetine, ihlasla merbut

Seyid Rida, Dersim lideri.

Kazi Muhammed Mehabad Kürd Cümhuriyet reisi.

hür düşünceli her Kürt esaret altında yaşamış olan Endonzya, Mısır, Suriye milletlerinin yaptıkları kurtuluş kıyamlarını teyid ettiği gibi Kürt milletini mihnetten, esaretten Kurtaracak bu hareketide teyid ederler. Biz Kürtler bitlisli İhsan Nuri hareketile Mustafa Barzani hareketi ve Mehemet Sablağı hareketi, arasin-da bir fark göremeyiz. Madamki bu hareketler Kürtleri esaretten Kurtarmak için İstimar devlekleri aleyhine yapılmıştır.

S — Lakin Bazi Arap memleketlerinde bulunan Kürt büyük-leri yaptıkları beyanlarda birleşik bir kürdistan istemediklerini yaliniz mahalli İdare ile iktifa edeceklerini söyliyorlar ne dersiniz. ?

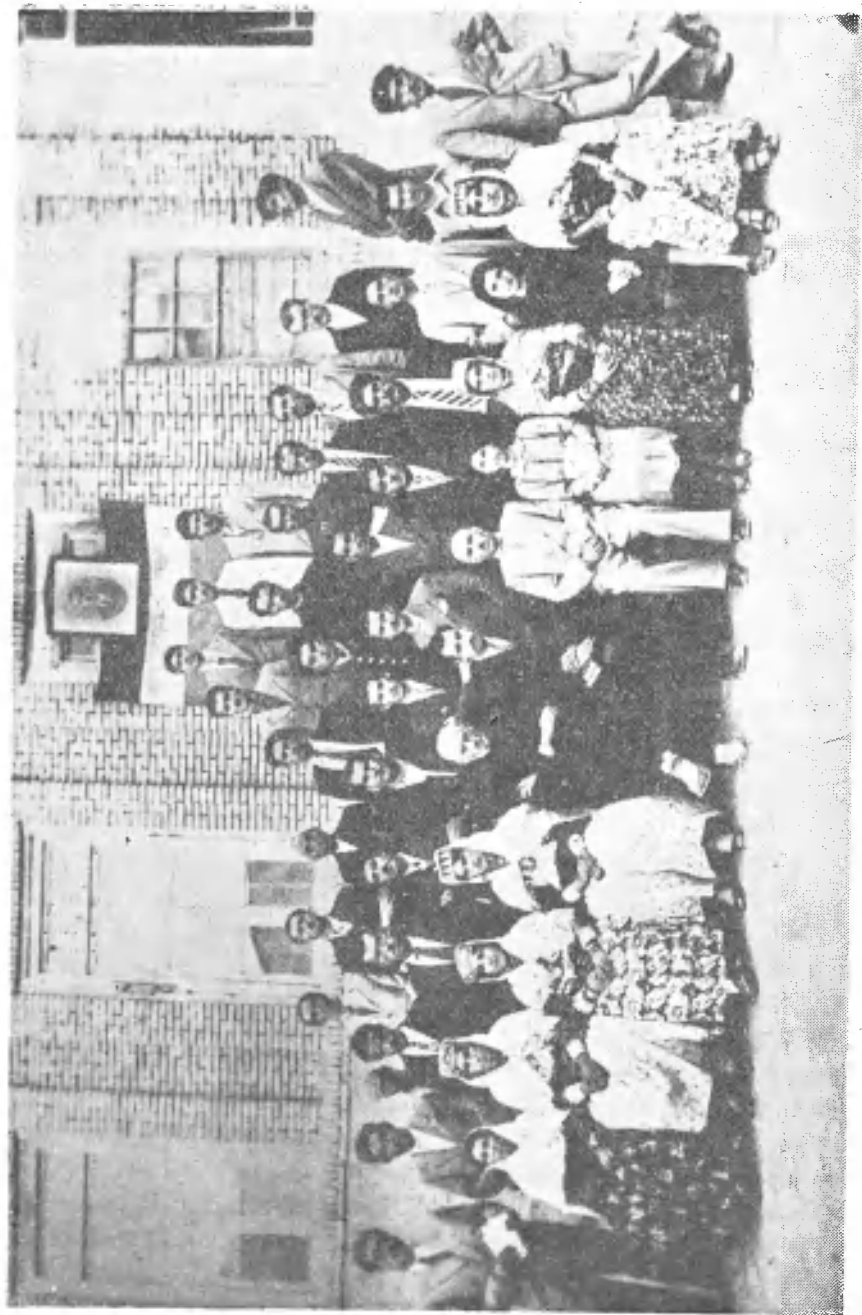
C — Bu sualin cevabini beyrutta neşredilen «Elharb el-ce-dide-ceridesine terk ediyorum. 15 Nisan 1946 tarihinde meşredilen nushada Kürt hareketi içinde olmayanların bu hareketi tekziplerinin bir kıymeti yoktur. Çünkü bunlar el parmakları adedini geçmiyecek kadar az ve kıymetsizdirler. Bunları bu gibi beyanları vermeğe sevkeden zati menfaatlarıdır. Kürt milletinin mükadderati şimdi, muhlis ve münezzem, evlatlarının elindedir. Hiç bir kimse bu kafilenin yürüyüşünü durduramaz.

S — Araplarla Kürtlerin müstakbeldeki alakasını nasıl görüyorsunuz.

C — şimdi olduğu gibi ve daha esaslı mühabbete bir birine bağlı olacagina şüphe yoktur. İki millet arasındaki alaka dini, tarihi ve kadimdir. Bu kardeşlik alakası sonuna kadar sağlam kalacaktır.

«MAHABAT CUMHURİYETİNİN TESİSİ»

1941 Senesinde İngilizlerle Amerikalılar İranın cenubunu ve Sövyetlerde şimalini işgal etmişlerdi. Rıza Şahın diktatörlüğüne nihayet veren bu işgal hareketi, memleketi sükun ve huzura kavuşturdu. İngiliz ve amerikalıların işgali altında bulunan yerler arasında Mahabat şehri ve havalisi hiç bir tarafın nüfuz mintikasına dahil değildi. Mahabat Kürtleri bu fırsattan istifade ederek memleketinde zati idare Kurdular. Bu sırada cenubu kürdistanda müteşekkil HÉVA cemiyeti değerli azalarından yüzbaşı MIR HAC

Mehabd te Kultur adamlare.

ile Yüzbaşı MUSTAFA HOŞNAV ve Mahabatta çalışan milleyetperver Kürtlerle ittisal etmek üzere Mahabada göndermişti. Mahabat tacirlerinden millet sever hamiyetli molla davudun gayreti ile tesisine çalışılan — KOMELA JIYANIYNI KURD — cemiyeti Mir Hacin tavsiyesine binaen sebil usulu ile tesis edildi. SAVUC BULAK nehri kenarında Molla davudun bahçesinde toplanan 15 Kürt millet severi günlerce içtima ederek komelanin programini tesbit ettiler. Aza olacak Kimseler Komelanin programina sadık kalacagina aşağıda gösterilen mevad üzerine yemin ediyoldi.

- 1 — Asla Kürt Milletine hiyanet etmeyeceğim
- 2 — Kürt otonomi idaresi için çalışacağım
- 3 — Komelanin esrarini muhafaza edeceğim
- 4 — Bütün hayatım boyunca komalanin azasi olarak kalacağım
- 5 — Bütün kürtleri kardeş ve hemşire bileceğim. Komelanin izni olmadıkça hiç bir cemiyete girmiyecemim.

Komela Jiyaniyan Kürt Mahabatta alti ay içinde etrafına yüz kadar aza topladi isede bu azalar selul usulu ile cemiyete kaydildiklerinden ancak üç ve ya dördü birbirini taniyabiliyordu. Bütün azaların isimleri yaliniz bir kaç kişi tarafından biliniyordu. Komela jiyanyan Kürd; bu isimde birde gazete neşretmekte idi.

Ecnebi nufus ve tesirinden uzak nasyonalist, tarakki perver, bir Kürt cemiyeti olan komalanin teşkil edildiği Mahabat kasabasinin sôvyetlerin işgali altında bulunan mintikaya yakınlığı hasebile sôvyetler komelanin teşekkülünden, Mahabatta cereyan eden bu milli herakattan kolaylıkla haber aldigidan sôvyet ajanlari Kürtlerle alakadar olmaga başladilar. İlk günlerde komela, şair Hejar, Mehemet bami, Rehman zübeyhiden mürekkep bir heyet tarafından idare edilmekte idi Sôvyet askeri arasında bulunan Siyamendof, Caferof, Abdulahof gibi Kürt zabitanida bu husustaki alaka ve hizmetleri şükranla layiktir. 1942 Senesinden

Bir Kürt Kadini milli elbisesile

itibaren (komal) bir taraftan Mahabattan şimala sôvyetler işgali altında bulunan Kürt arazisine diğer taraftan cenupta Sakiz şehrine kadar nüfuzunu tevsi etmeğe muvaffak olmuştu. Bir çok Kürt aşiret reisi ve bir çok kimseler komalaya intisap ettiklerinden oldukça kuvvetlenen komala cenubi Kürdistanda bulunan HéVA cemiyeti ile anlaşış iş birliği yapmak üzere cenubi kürdistana bir heyet gönderdi. Bundan başka İran, Türkiye, Irak hudutlarının birleşti — DALADPOR — dagında Türkiye, İran, Iraktan gelen Kürt mümesilleri bir toplantı yaptılar. İran Kürtlerini Mahabatlı Osman kadiri, Irak Kürtlerini Zino kôyünden şeyh Abdullah, Türkiye Kürtlerini Kazi Seyid Abdülvehap temsil ediyordu. Bu zevat RAMANI Sé SINOR adi ile bir ittifakname imzaladılar. Bu ittifak mucibince muhtelif bölgelede bulunan Kürtler yek diğerine mal ve canla yardım etmeği teahhüt ediyorlardı.

1945 senesinde Kürt reislerinin Bakuda Sôvyet mümesili cafer bakirofu ziyaretlerinde Cafer Bakirdfun Kürtlerin Azerbeycan cümhuriyetine bağlanması teklifini Kürtler kabul etmediklerinden ayrıca bir Kürt hükümeti teşkûlüne karar verildi. Bakirof Kürtlere bir cemile olsun diyi sôvyetler mevcut bulundukça Kürtler milli haklarına kavuşacaklarından emin olabilirler demişti. Bakirof mevcut Komela jıyanıyani Kürt cemiyeti ismini pek pratik olmadığını söyliyerek bu ismin «Kürt demokrat Parti» ismile tebdilinin muvafik olacağını tavsye etti. Bir kaç ay sonra 25 temmuz 1945 te KADI MEHMET ve Komelanin tanınmış altmış adet azaları «Sôvyet Kültürel Santirali» tarafından Mahabadin geniş meydanında bir toplantıya davet edildiler. Bu toplantıda Bakirofun tavsıyesi veçhile Komela jıyanıyani Kürt yerine KURD DEMOKRAT PARTI isminin kabulü ile aşağıdaki şekilde Program tanzim edildi.

- 1 — Mahbat Kürt hükümeti Kendi başına hareket edecek;
- 2 — Kürt lisani resmi olarak talim ve terbiyede hükümet dairelerinde Kullanılacak.
- 3 — Derhal mahalli bir meclis intihap edilecek
- 4 — Bütün hükümet memuriyetlerine Kürt tayin edilecek

General Mustafa Berzani, Mehabad Askeri baş kumandani.

Bir Kürt Kizi; milli elbisesile

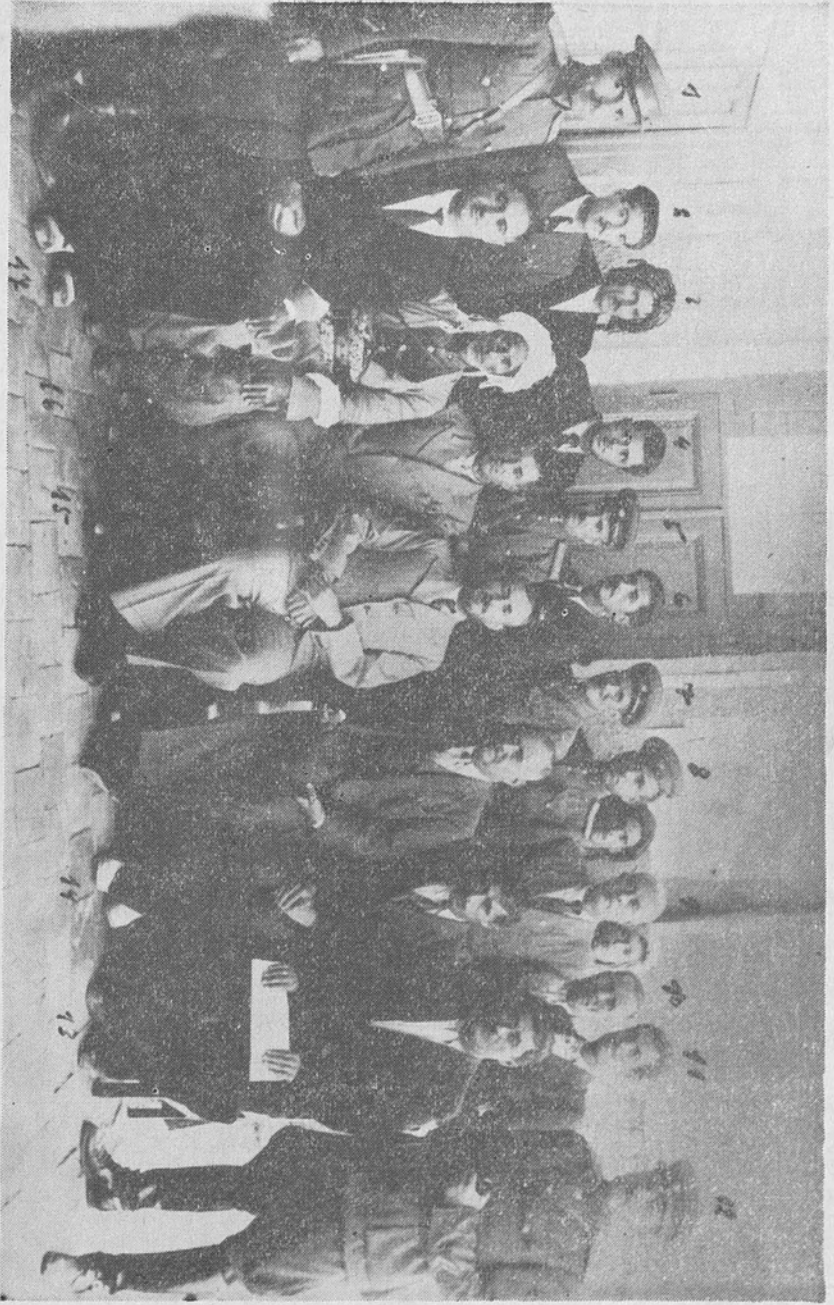

- 5 — Tahsil edilen varidat Kürdistanda sarfedilecek
- 6 — Demokrat Kürt Partisi Azarbeycan ahalisi ile ve akaliyetlerle dostluk ve kardeşlik kurulmasına çalışılacak
- 7 — Parti normal seviyenin yükselmesine sihhati umumiyyeye iktisadi halin islahına, ticaret, ziraat, maarifin terakki-sine çalışacak;

22 Kanuni sani 1946 tarihinde içtima eden heyeti umumiye Kürt milli Hükümeti cümhur riyasetine ve umum ordu kumandanlığına bir tek namizat olan Demokrat Parti reisi KAZI MEHEMEDI seçti. Reisi Cümhur kazi Mehemedin teklifi üzerine Hacı Baba şeyhi cemianın riyaseti altında isimleri aşağıda gösterilen zevattan mürekkep bir vüzera heyeti teşkil edildi.

Serek Vezir : Hacı Baba şeyhi Cemian
Veziri Ceng : Mehemet Hüseyin Seyfi kazi
Veziri Posta
Telgraf : Kerim Ahmedi
Veziri Ferheng : Munaf kerimi
Veziri Kişver-Devlet veziri: Mehemet Emin Hüseyini
Veziri tekbir : Hacı Rahman ilhan zade
Veziri rekedeman : Ismail ilhani zade
Veziri aburi : Ahmet ilahi
Veziri Bazırgan : Hacı Mustafa Davudi
Veziri Kişt u kal : Mahmudi Veli Zade
Veziri Kar Fermani : Halil Hosrevi
Veziri Propaganda : Siddik Heyderi

Cümhuriyet hükümeti, 1919 senesinde, Istanbulda müteşekkil Kürt teşkilatı içtimaiye cemiyeti tarafından kabul ve ilan edilen Kürdistan bayragının beyaz kısmının ortasında bulunan güneşin iki tarafına birer bugday başağı ve arka tarafında bir dag resmi ile bir çam ağacı resmi ilave ederek üstüde çember şeklinde — DEVLETİ CUMHURİYETİ KURDISTAN — yazılı bayrağı Mahabat cümhuriyeti bayrağı olarak Kabul etti. Bir sene kadar devam eden Kürt milli hükümeti, bu kısa müddet zarfında Kürt

Mehabad Hükümet ricalı, Cümhur reisi ortada ve solund Kadri Cemil paşa.

Kumandan Es'ed Hoşevi

milletine nafi bir çok işler gördü. Kürt lisani hükümet dairelerinde resmi lisan olarak kullanildi; bine yakın Kürt çocuklar okullarda kendi ana lisanlari ile okuyorlardi. Bir çok kitap ve mecmua neşredildi. Bir Kürt tiyatrosu tesis edildi. Kürt kadinklari ilk defa olarak kendi memleketlerinde siyasi ve kültürel hayata kavuştu. Acem ve Azerbeycan memurlari yerine Kürt memurlari tayin edildi. Millis Kuvvetleri ve milli kuvvetler zabitanı, İran hükümeti polis ve ordu zabitanı yerini tuttu. Kürt demokrat hükümetinin en büyük muvafakati Kürt milletini hüriyete kavuşturmuş olması idi. Milli his ve duyguların Kalplerde uyandırdığı sevincin tezahüratını yaşatmak maksadı ile her perşembe akşamı okul tatilinde okul binasına çekilen cümhuriyet bayragının selamlanması, ve talebelerden birinin bayraga hitaben duygularını beyan etmesi, usul ittihaz edildiğinden «946 senesi 22 Teşrin evvelde, kız okulu talebesinden işret azmi ismindeki kız Kürtçe aşağıdaki nutku söylemişti.

Mahabat Rojnameye Kürdistan

Hejmar 9

Xanimén Mühterem hem sinifé min é delal, güh bidin da ez ji vere li ser ala meya müqeddes çend pirsá bibéjim :

Ey: Ala Kürdistané sé rengin ey Nişana bilindiya Kürdistané em milleté Kürd li bin sipera te, ji bona bilind mayına te, amadeyén, rijandina xuna xue, em pir u ciwani, heya giyan di meda bimine, amadeyén da nehélin tu béyi xar.

Ey Mahbat ! Kabeya serfiraziya hemi Kürdan ! gava ez Ala xue liser te hilgirti di binim, héviya bilindbuna 15 milyon Kürd tén ber çavé min u çiqas bextiyar dibim, ezé te hélgirim u li ser hemu çiyayén bilind bigerinim; si trana azadiya te bibéjim. Tu li vir li ser me Pél dibi, lé birayén me Kürdén Türkiyé bi şaiya te, ditina te ne pardarin, tu li vir bi bilindbuna xue me bextiyar diki lé kürdén Suriye u Iraqê ji ditina te u şeklé te yé sipahi meh-rumun, rengé te é sor şahidé Ku tu bi xuna Kürdan hatiye hélgirtin, rengé te é sipi nişana dilpakiya Kürdaye, rengé te é kesk

ji delila ciwaniya axa Kürdistanéye. Ey Quwweta azadi; li dinyayé, tu quvvet nine da bikaré te wunda bike, ji ber ku 15 milyon Kürd jibo paraztina te hazirin, bi bilindbuna te çavén istimar kor bune.

Ey ala müqeddes !! ez sond dixum ku di rojén xue é dijwari, ezé te bi parézim, eger desté min hate birrin ezé bi desté din te hildim, eger ew ji bé birrin, ezé bi dirané xue te bilind kim, eger ez yekcar nemam tu hingé bi selamet u serfirazbi ala min.

Bu hitabin Türkçeye tercümesi

Muhterem hanımlar! sınıf arkadaşlarım! sizlere mukaddes bayragımız hakkında söyleyeceğim sözlere dikkat etmenizi rica ederim.

Ey üç renkli Kürdistan bayrağı! ey kürtlerin yüksekliğinin nişanesi biz Kürt milleti senin gölgen altında, senin yükseklerde bulunmanı muhafaza için kanımızı akitmaga hazırız, bizler ihtiyar, genç, hayatta buldukça senin bulunduğun yükseklikten indirilmene razı olmayacağız Ey Mahabat, ey bütün Kürtlerin serfiraz olmasına kabe olan mukaddes memleket! bayragımızın senin üzerinde dalgalandığını gördükçe 15 milyon Kürdün yükselmesi gözümün önüne geliyor. Seni omuzumda taşıyarak yüksek dağlar üzerinde kurtuluş marşını söyliyerek dolaşırken, ne kadar mesut olacağım. Sen burada başımızın üzerinde dalgalanıyorsun, bu saadeti tadmak zevkinden Türkiyedeki Kürt kardeşleriniz mahrumdurlar. Sen burada başımızın üstünde yükseklerde dalgalanarak bizleri bahtiyar ediyorsun çi faideki Suriye ve irak Kürtleri senin güzel rengini görmekten mahrumdurlar senin kırmızı rengin Kürtlerin kanının akitması ile yükseldiğine şahadet ediyor. Senin beyaz rengin kürtlerin gönüllerinin temizliğine delildir. Senin yeşil rengin Kürdistan toprağının bakir ve kıymetli olduğunu gösterir ey esarettten kurtuluş azminin timsali dünyada hiç bir kuvvet yokturki, seni yok etmek kudretinde olsun. 15 milyon Kürt seni muhafaza için kanının son damlasını akitmaga hazırdır. Senin yükseklerde dalgalanmanı istimar devletlerinin gözlerini kôr edecektir.

Ey Mukaddes Bayrak! yemin ediyorumki dar gününde ben seni muhafaza edeceğim. Eger bir elim kesilse diger elimle seni kaldıracagim. Eger oda kesilse dışlerimle seni yükseklerde tutacagim. Eger ben büsbütün kalmazsam o vakit sen selamette yükseklerde ol, benim kıymetli bayragim !

İttihadi Sôvyet hükümetinin Kürt cümhuriyetine ikram ettiği matbaada mecmua, gazete ve kitaplar tabi ve neşir ediliyordu. Kürdistan Mecmuasi, Kürt demokrat partinin İisani hali olan Kürdistan gazetesi, ve cüvanan ismindeki üç eser bu matbaada tabi ve neşredilerek Kürt kültürünün ilerlemesine hizmet edilmekte idi. İttihadi sôvyet hükümeti bundan başka Kürt cümhuriyetine maddi yardımında bulunduğu gibi yine hediye olarak verdiği radyo evi aletleride Kürt cümhuriyet sesini medeni alama yetiştiriyor haklı davasını izah ve müdafaa ediyordu. Kürt cümhuriyetinin müdafaa kuvvetleri tanzim edilmeden evvel İİran ordusu bir kaç defa Mahabat Cümhuriyeti hududuna vaki tecavüzünü sôvyet hükümeti durdurmuştu.

Kahraman Barzaniler çok değerli General Barzaninin kumandasında, İİran askerine karşı cümhuriyetin müdafaasını üzerine aldiktan sonra, artık bu cihetten hiç bir endişe kalmamıştı. İİran ordusuna nisbetle adetleri pek az olmasına rağmen, barzaniler İİran askeri kuvvetlerle her çarpışmada İİranlıları hezimete uğratmakta idiler. İİrak hükümeti tarafından gadren asılan yüzbaşı merhum Mustafa Hoşnav in kumandasındaki otuz sekiz neferden ibaret bir küçük müfrezenin mameş mevkiinde 1946 senesi bidayetlerinde cümhuriyet hatına hücum eden en tahripkar aleti harbiye ile mücehhez iki bin kişilik bir İİran kuvveti ile yaptığı çetin muharebede İİran askerine büyük zayıat verdirerek rüçete mecbur ettiği gibi daima İİranlılar berzaniler karşısında muvafakyetsizliğe uğruyorlardı. Asırlardan beri sakin bir şehir halinde yaşayan Mahabat kasabası bu günlerde kalabalık, canlı, heyecanlı, milliyetçi bir Kürt merkezi olarak meydana çıkmıştı. — DAYIKA NIŞTI-MAN — İİsmi ile temsil edilen bir opera ile Mahabat şehri şim-

diye kadar görülmemiş olan bir milli tezahürata sahne oldu. Bu opera şeh Said kıyami safahatini ve zalim istimar devletlerinin Kürtlere yaptığı feci mezalimi temsil ediyordu.

Mahabat Cümhuriyetinin teşekülünü bütün Kürtler, büyük sevinçlerle karşıladılar. Kürt milleti büyük bir sevinç içinde idi. Ve ugruna daimi Kan akkitigi mukaddes kurtuluş emelinin tahakkuk etmeğe başlamasının verdiği neşe ile, her tarafta şenlikler yapılmakta idi emsali bulunmayan DAHI şairimiz AHMEDÉ HANIN üç yüz kusur sene evvel Mem u Zin divanında terenüm ettiği mustakil Kürdistan idealini temsil eden Kürt bayragının vatanın cüzi bir kısmı üzerinde yükselmesi merhum Ahmedi Hani ile beraber milli gayenin husulüne mütehasir gözlerini kapamış olan şühedanin endişe içinde bulunan ruhlarını şad ettigine şüphe yoktur.

Suriyede mevcut Kürt milletseverleri de Mahabat cümhuriyetinin meydana gelmesinden çok fazla bir memnuniyet duymakta idik. İstegime binaen arkadaşların muvafakati ile cümhuriyet Hükümeti ile ittisal etmek için benim Mahabada gitmeme karar verildi. Irak Kürt Demokrat Partisinin beni minnettara eden yardımı ve gösterdiği teshilatla Süleymaniye şehrini arkada birakarak Zagrosun inişi, çıkışından güç dağlarından gah at üzerinde, pek çok defalar yaya yürüyerek, İran hükümeti nufuzu altındaki Kürt mintikasını geçerek Sekiz günde, Kürt cümhuriyeti arazisi dahilinde bulunan «BOKAN» kasabasına vardığımda, iyi bir tesadüf olarak cepheye gitmekte olan giyaben tanıdığım Mustafa Hoşava tesadü etti. Mumaileyh hakkımda fazla iltifat gösterdi, beni otomobiline alarak Kumandasi altında bulunan cephe kısmına götürdü. Geceyi kahraman mücahit Kürt Kuvvetlerinin misafiri olarak geçirdim. Ertesi gün Merhum Hoşnavla beraber Mahabada gittik. Müsafir olduğumuz evde biraz İstirahattan sonra Mustafa hoşnav Cümhur reisi Pişevaye benim Mahabada gelişimi haber vererek ziyaretine gitmemi temin etti. Etvarındaki vakarile karşıladığına derin bir hürmet hissi telkin eden, insani,

kamil ve gözlerinden zeka fişkiran pişeva mütevaziane halile ummadığım bir derecede iltifat göstererek beni taltif etti. Bir müddet umumi Kürt ehvalından, muhtelif Kürdistan parçalarından yaşayan milletimizin vaziyetine dair hasbihalda bulunduğundan sonra Kürt Demokrat Partinin müsafiri olarak ikametime tahsis edilen eve döndüm. İkinci gün davetli bulunduğum öğle yemegini beraberce yemek üzere, Mustafa hoşnavla beraber, Pişevanın ikametgahına gittimimde tekrar kendisi ile görüşmek şerefini Kazanış oldum. Cümhuriyet erkani parti azalari ve bütün Savuc bulak «MAHABAT» halki tarafından hakkimda gösterilen misafirperverlikten, sevgiden memnun olarak bir hafta kadar vakit geçirdikten sonra Kürt milletinin mukaddes emeli, birleşmiş kürdistanin vücuda gelmesi için mesaide bulunmak imkanini ele geçirmek ümidi ile aşağıda suretini bildirdiğın istirham nameyi Pişvaya takdim ettim.

Peşvayé Gevre Sereké Cümhuriyeta Kürdistan

Efendim,

Bendeniz bundan tamam otuz beş sene evvel daha Istanbulda mektep sıralarında iken milletimizin maruz kaldığı hayati esaretin elim neticesinden, ugradgi sefalet ve perişaniyeti göerek mütelim, olmuş, o tarihten itibaren Kürdistanı istiklalına kavuşturacak muhtelif siyasi ve ilmi teşkilatlarda bilfiil çalışmış bir şahisim. Bu emeli mukaddesin tahakkuku ugrunda muhtelif tarihlerde tesadüf ettiğim, eza, azap ve mezalimin hepsine milletimin azadlığı duygusundan ilham alarak, metanetle tahammül göstermiş, hiç bir zülüm ve tehdidat beni yolumdan alikoymamıştır. Bu son zamanda yaşadığım mühit ve zürufun ademi müsaadesine ragmen ben teşkilatımıza mensup arkadaşlar, bir taraftan mesaiyi millimizi hudu' ve sükuntle daimi bir faaliyet halinde milletimizin ilmen manen yükselmesine hasretkiş iken, diger taraftan hiç bir fırsati kaçırmıyarak Kürt davasının meşruiyet ve hakkaniyetini mazlumiyetimizi düveli muazzama mümesillerine muhtiralarla iblag ve onlardan Kürdistanın azadlığı müsaadelerini istemektende geri kalmamışızdır. Biz mütevaziane, pür emel, çalışmamıza devam ederken Kürdistanın şarkında küçücük bir

Kürt Cümhuriyetinin güneş gibi pariltisini, hakiki demokrasi prensiplerile Kürt milletini zülüm ve esaretten muta olmak vaziyetinden kurtaracak nuru sönmez ebedi ziyasını gördük. Emeli millimizin tahakkukuna ilk hatve olarak kabul ettiğimiz ve şahsiyeti fazilane ve dahiyenin temsil ettiği bu Kürt mevcudiyeti siyasesinin hizmetine vakf hayat ve bütün Kürdistana şumulunu temine fedai can etmek her münevver ve müsakkef Kürdün en esaslı düşüncesi olduğuna emin olabilirsiniz. İşte bu ümniye ile dirki yaşimin ilerlemiş olduğuna ragmen günlerce aşılması müşkül dağları at sirtında ve yürüyerek aşip Kürt bayrağının ziynetlendirdiği bu kısmi vatanda, hür ve rahat bir havai azadi tenefüs etmege, ve bütün mevcudiyetimle hükümetimizin hizmetine koşmaga can attım.

Dünya siyasetinin bilhassa orta şarkta buhranlı devreler geçirmekte olduğu bu sıralarda vatan ve milletimizin mukadderatında mevzu bahis olduğuna şüphe edilemez. Kürt milleti ile beşeriyeti mazlumeyi müstamer ve zalim devletlerin zülmünden kurtaracak hakiki demokrasinin ehyakar esasatının muvafakiyetine hakki ile hizmet edebilmek için Kürtlerle mesun bütün aksami vatanda zatifahimelerinin irşad ve vesayelerile demokrasi esastından mülhem bir programla gizli bir ihzari teşkilatin canlandırılması lüzumuna, bendeniz ve temsil ettiğim arkadaşlar kani bulunkaktayız.

Kürt vatanının bir cüzi magduri ve zülmen Türkiye Kürdistanı diye anılan bu mühim vatan parçasında yukarıda arzattığım emniyenin husulu İçin hazırlanması ciddi ve hafi bir mesaiye mütevakiftir. Ben kendim bu kısım vatan evladi olduğum ve bütün milli mesaim bu vatan kısmında temerküz etmiş olduğuna nazaran gerek bendenizin muhite ve ahalinin haleti ruhiyesine vukufum ve gerekse ahalinin şahsima olan itimatlarına güvererek bu milli vazifeyi ifaya hazır ve müsteid olduğumu arz eyleirim.

Bendenizin ve temsil ettiğim arkadaşların fikirlerine tercümün olan yukarıdaki mülahazat muvafık rey, i müsibanelerine mukterin olduğu takdirde bu mühimenin tahakkuku zimnında

lütü muavenetinizin teminini rica eder ve ihtirami faikemi arz eylerm.

21 — Eylül — 1946 — 20-Hermanan-1325

Nümayendei Hizbê D. K. S.

— Zinar Silopi —

Çok yüksek bir şahsiyet olan Pişva, Takdim ettiğim layiha muhteviyati için Sôvyet mümesillerini görmekliğimi söyliyerek benim tebrizde bulunan mümesil ile temasimi emretti. Beni Tebrize götürecek bir otomobil hazırlattı. Tebrizde, Mahabad Cümhuriyeti mümasili beni Kürt siyasi işlerle alakadarızahiren bir hastahane doktoru vazifesini gören-sôvyet azerbey-canndan maa-lesef ismini şimdi hatırlıyamadığım Doktorun yanına götürdü çok nazik kibar bir zat olan Doktor benim Tebrize geleceğimi evvelden biliyor ve beni tanıyormuş gibi samimi ve dostane bir hüsnü kabul gösterdi. Bir müddet hasbi haldan sonra sôvyet hükümetinin Tebrizde siyasi Mesul umumi konsöle telefon ederek benim hastahane yanında olduğumu bildirdi. Mumaileyhin hastahaneye gelişini hürmetle karşılıyarak selamladık. Bana hoş geldin, diye iltifat gösterdi. Türkçe konuşuyorduk Kendisine Kürdistan umumi vaziyetinden ve Kürtlerin emperyalist devletlerin elinden çektiği azap ve cefadan bahsettim; insani duygularla orta asyada mazlum milletlerin hamisi bulunan ittihadı sôvyeti, kendisine derin bir muhabetle bağlı olan on milyondan fazla Kürt milletinde hi-maye etmesini Kürtlerin haklı davasının tahakkukune muavenet-te bulunmasını moskova merkezi hükümetinden istirhamda bulduğumu, bildirmesini rica ettim. Mumaileyh «Kürtlerin hakları-ne, sahip olabilmesi her şeyden evvel kendilerinin bu yolda me-sai sarfetmesine mütevakiftir; Sôvyet hükümeti her mazlum mil-letin hakkına kavuşmasını ister, ez cümle Kürtlerinde hakına ka-vuşmasından memnun olur» dedi. Bu mevzu etrafında epeyce müdavelei efkarda bulunduk. Sôzlerinden bu hususta kendilerinin bir muavenet yapamıyacakları kanaatine vardım. Bir aralık ko-nuşmamız arasında Erivan Kürtlerinde ziyaret etmek niyetinde olduğumu sôyledim. Pasaportun varmi? diye sordu. Vardır dedim. öyle ise iran hükümetinin vize etmesi lazımdır diye bir fikir or-

taya attı. Halbuki ben İran hükümetinin ziddına teşekül etmiş Kürt cümhuriyetine kaçak olarak gelmişim. Bu vizayı nasıl temin edebilirdim. Konuşmamız bir saat kadar devam etti. Allaha ismarladık diye ayrılırken bize buyrun yarın sabah çayını beraber içelim, dedi. Bu görüşme fırsatından faydalanarak meseleyi tekrar bahsedeceğimden memnun kaldım.

Sitalin Yoldaşa hitaben emperyalist devletlerin Kürtleri en basit insani haklarından bile mahrum ettiklerinden bahisle şikayetimsi hazırladığım müzekkereyi beraberce alarak sabahleyin konsoloshaneye gittim. Konsoloshanede beni güzel bir şekilde karşıladılar. Konsolosla mücameleli bir kaç kelime konuştuğuktan sonra sureti aynen aşağıda yazılı müzekkereyi Sitalin yoldaşa takdim üzere kendisine verdim.

**Tebriiz, Cemahiri İttihadi Sövyet General
Konsolosluguna takdim Olunur.**

Efendim.

Ben Suriye ve Türkiye Kürtlerini temsil eden Kürt Demokrat Parti Nümayendesi, berveçhi zir maruzatımı çok büyük yoldaş Ceneralizim Sitaline arzini büyük hürmetle rica ederim.

Kürt milleti hür ve azad yaşamak azmi ile yirmi beş seneden beri, gerek Irakta ve gerekse türkiye Kürdistanında, muhtelif tarihlerde, zalim ve emperyalist devletlerden haklarını almak, ve azadlığa kavuşmak, için kanlarını bolca akıtmışlardır. 1939 tarihine kadar Türkiye Kürdistani, dağlarında ihtilal bayragını büyük fedekarlığa katlanarak indirmeyen Kürt kahramanları harp başlangıcına dünya milletlerinin giriştiği büyük buhran neticesinde büyük, küçük her millet zorbacı faşist devletlerin zulmünden kurtularak milli haklarını elde edeceklerini tahmin ederek bir sukunet devresine girmişti. San firansisko mukararati ve Atlantik misakinin mazlumlara sevinç verici kararlarına rağmen şiddetli müstamir İngiliz Devletin'in yeniden Türkiyenin Faşist, Zalim hükümetini ve Irak hükümetini kendi istimarını daha şiddetle mazlumlara tatbik için alet ederek takviye etmekte ve bu mintikal-

arda yaşıyan Kürtleri hayat hakkından, hür bir insanın rahatça tefenffüs etmesi lazım gelen vatanının havasından mahrum edecek kadar ağır bir zülüm altına sokmuştur. Hakiki Demokrasiyi temsil eden cemahiri ittihazî Sôvyet hükümetinin nurlu esasatının işi ile memleketimiz olan Kürdistanında kendi hakına ve azadlığına kavuşturmayı hedef ittihaz eden partimiz hakiki demokrasiyeye bağlılığını ve onun her millete refah, saadet, azadi getireceğini Türkiye Kürdistanındaki teşkilatımızla Kürt milletine anlatmaga son derece gayret etmekteyiz. Bu hakiki demokrasiinin beşigi olan büyük Sôvyet hükümet ve milletine ve onun timsali hakikisi olan çok, büyük rehber Sitalin yoldaşımıza milletimizin muhabbet ve sevgisi günbe gün, artmaktadır. O büyük rehber kurtarıcı ve ehya edici elile yirmi, yirmi beş sene gibi bir zaman içinde sôvyet ülkesinden erivan ve azerbaycan cümhuriyetlerinde yaşayan bir avuç Kürdün medeniyet yolunda ilmu marifet sahasında öz lisanlarına sahip olarak ne kadar terakki ettikleri bize en güzel bir örnek olmaktadır. Dünyanın mazlum milletlerine rahat yüzü gösterecek zalim, faşist hükümetlerin dünya yüzünden kalkmasını temin edecek hakiki demokrasiinin nimetlerinden memleket ve milletimizinde istifade etmesi için, bilhassa bu son zamanda Türkiye Kürdistanında kendi lisanını okuyup yazmak değil hatta konuşmaktanda men' edilmek gibi ağır bir zülüm altında bogulan milletimizin azadlığı, ve hürriyete kavuşup kendini ihate eden bu kesif zülüm baskısının üzerinden atılması için, büyük rehber sitalin yoldaşın mazlum milletlere olan merhamet ve şefkat hislerine inanarak biz Kürtleride bu cevru cefa idaresinden kurtarmasını Nümayendesi olduğum Türkiye ve Suriye Kürtlerini temsil eden Kürt demokrat parti arkadaşları namına büyük hürmetle rica eder Kürt milletinin büyük rehberin şahsiyetlerine ve temsil ettiği hakiki demokrasiye bağlılığını arz eylerim.

20-Eylul-1946

Umumi Konsül' «ben bu risaleyi resen Sitalin yoldaşa gönderen Moskova Kürt mes, elesile meşgul bir büro vardır. Oraya gönderirim onlar lüzumunu yaparlar» dedi. Çayimizi içtikten sonra müsaade istiyerek kendisinden ayrıldım. Tebrizde bekle-

miyerek derhal Mahabada döndüm. Reisi Cümhur Pşevaya mkalememin sureti cereyanini arz ettim. Cümhuriyet idaresinde benim için yapılacak bir iŖ yoktu. Bana bir vazife teklifinde bulunmadigino göre, artık bir an evvel dönmem icabediyordu. Mahabatta bulunduğum on beŖ gün zarfında Cümhuriyet erkanından ve bilumum halk tarafından gördüğüm muhabbetle dolu kardeŖe muameleden son derece memnun olarak kalbimde unutulmaz eser birakan mustakil Kürt bayraginin, ferahliklarla cana can katan gölgesi altında bütün hayatıma deger geçirdiğim günlerin hatirasini takdis ederek Mahabadi terkettim.

Kahramanlar Kahramani General Barzaniyi Mahabatta

Askeri Karargahında Ziyaretim.

Molla Mustafa, orta boylu bugday benizli geniŖ alinli yakıŖıklı, endamli, laciverd rengli gözlerinden Ŗerare saçan hali ile, ve konuŖurken merdane tavrı ile kalpten gelen bir samimiyetle söylediğı sözler insan üzerinde çok derin bir tesir bırakmaktadır. Polattan dklmŖ gibi metin yaradılıŖı ile karŖı karŖıya gelince insan kendini esatiri bir Ŗahsiyet huzurunda görerek hafifliğini derhal hissediyor. Gz göze bakınca ŖimŖek gibi akan keskin bakıŖları ile insani tashir ederek, kolaylıkla tesiri altına alıyor. GeniŖ bir idrake, derin bir zekaya malik olan molla Mustafa halli istenen mesele ne kadar kariŖik düğümlü olursa olsun basit bir surette her kesin kanaat edeceği Ŗekilde halledebilecek bir kabiliyete saliptir daima bir arslan duruŖunda olan molla Mustafayı Mahabat Ŗehri askeri karargahında Berzani kahramanlarının her biri insanda ayrı bir itimatyaratan Ŗahsiyetleri arasında ilk ziyaretimde, hasil ettiğim bu intibah vatanım Kürdistanın zülümden kurtarılmasına bu kahramanların büyük yararlıklarla hizmet edebilecekleri kalbimi, sevinçlere bogmuŖtu. Sonradan cereyan eden vakayı bu kanaatimde yanılmadığımı gösterdi. Mahabadi terke-der ken kendisine veda ettiğimde büyük kahraman molla Mustafa bir kaç kelime el yazısı ile ziynetlendirdiği beni taltif eden resmini verirken ölünceye kadar Kürt devasni takib edeceğini ve bu uğurda hayatını vekfttiğini merdane basit ve kati bir surette syleyiŖi samimi, riyasiz, przssz tabii bir halde agzından dk-

Kolonel Mirhac, Mehabad Ordusunda.

ülüyordu. Söyledigi bu sözler gösteriyorki barzaninin yapligi ki-yam hareketleri tesadüfen vukua gelmiş hadiselerin dogurdugu vakialar degil, zülümden kurtarilmasina hayatini vakfettigi Kürdistan idealinin yarattigi milli cihad hadileridir. Iran vüzera reisi Kvami Saltana Sövyet hükümetinin iran arazisinden çekilmesini temin maksadi ile 1946 senesinde Moskovaya yaptigi bir ziyarete Sövyet hükümeti mümesili cakof ile yaptigi ittifakta Azerbeycan ve mahabat cümhuriyetleri davalarini müsalemet yolu ile kuvvet istimal etmeden halletmegi bir madde olarak kabul etmistti. Bu teahüde binaen, ve esasen harpten çok yorgun olarak çıkmış bulunan sövyet ordusunun bu cumhuriyetleri müdafaa için Istimar devletlerine karşı yeniden bir harbe girmesi imkan dahilinde olmadigindan, Iran arazisinden çekildi. Bunun üzerine iran hükümeti Silah istimal edemeyecegine dair verdigi taahhüt hilafina istimar devletlerinden aldigi motorlu silahlarla bir kat daha kuvvetini artirarak Azerbeycan ve Mahabat cümhuriyetlerine karşı General Razmaranin kumandasi altında hazirlanan ordu ile taaruza geçtiginde Tebriz cümhuriyeti erkani, harb etmemege karar verdi. Azarbaycan cümhuriyetinin federali müttefiki olan Mahabad Cümhuriyeti erkani ise Pişevanın riyaseti altında vüzera, mütenefizan ve aşair reislerinin iştiraki ile yaptiklari bir toplantida Azerbaycan gibi Mahabad cümhuriyetinde harb etmemesine karar verdiler. Hayatinin tehlike karşısında olması endişesi ile Pişva kadi Muhammedin Mahabattan uzaklaşmasını münasip gören bazı dostlarin teklifini bir taraftan Iran hükümetinin aldatıcı vaidlerine diger taraftan cümhuriyetin en evvel mesulu olmak itibari ile şahsen teslimi nefis etmekle Mahabat cümhuriyet halkini Iran hükümetinin yapacağı kanli icraattan vikaye etmek mülhazasi ile şahsi hakkında yapılacak muhtemel her türlü fena akibete ehemmiyet vermiyerek Mahabadi Terk etmedi.

1947 senesi Mart ayi bidayetinde taaruza geçen Razmara ki-taati müdafaa edilmeyen Mahabad şehrini işgal ile Reisi cümhur Kazi Mehemed il diger cümhuriyet erkanini tevkif ederek Kürdistan ufkunda süreyya yildizi gibi parlayan ve on beş milyon Kürdün emel ve mefkuresinin canlanip yükselmesine beşiklik yapacak olan Kürt cümhuriyet hükümeti varligina muvakatta olsa bi-

le nihayet verdiler. Tevkif edilen pişeva kadi Mehemet ile bir kısım cümhuriyet erkani muhakemeye tevdi edildiler. Yapılan şekli bir muhakemeden sonra Kadi Muhammet ve Kardeşleri Seyfi Kazi ve Sedir Kazi haklarında verilen idam hükmü 31 mart 1947 günü sabahi tanfiz edilirken, Kadi Muhammed, beni asiyorsunuz amma Kürtlerin her biri bir kadi Muhammettir. Bu zulmü unutmuyacaklardır, dedi. Mahabad halkı bu facia karşısında kan ağlıyordu. Kanaatimca merhum Pişeva kardeşi Sedir kazinin safdedilliginin kurbanı oldu.

Ben Mahabatta iken, bizzat müşarünileyh Kadi Muhammedin, agzından işittim «Kardeşim Sadr, ki Tahrandaki Millet Vekili idi ne yapıyorsan, ikna edemiyorsun. O, Kavvami Saltananın demokrat bir devlet adamı olduğuna, Kürtlerin haklarının tanınmasına taraftar olduğu, fikrindedir. Halbuki Kuvvami Saltana, İngilizlerin adamı ve kürtlere düşmanlık yapmış bir kimsedir». Kadi Muhammetten işittigim bu sözlere bakılırsa, Kuvvami Saltananın aldatici yalan vaidlerine inanan kardeşi Sadrinin tesiri ile, Merhum Kadi Muhammedin teslim olduğu muhtemeldir. Mahabad cümhuriyetinin müdafaa Kumandanı General Barzani, hiç bir askeri kumandanın, yapmaga muktedir olmayacağı bir usul uharp ve askeri teknikle mühimati harbiyenin pek çok azlığına ve adeden nisbet kabul etmeyecek derecede, arada büyük fark olmasına rağmen İran ordusu ile cesurane, ve şecaatla harp ederek, İran askerini hırpalaya, hırpalaya, hezimet halinde değil, müntazaman rücut ederek Irak hududuna doğru çekiliyordu. Modern eslahalarla mücehhez İran ordusunun kumandanı General Razmara arzu ettiği muvafakiyeti elde etmeye muktedir olmadığından, çok cessus ve şeci bir kuvvetle harp etmekte olduğunu Barzanilerin fevkalade harpciligini itiraf, ve medhetmeye mecbur kalmıştı. Bu taarruz hareketine fazla ehemmiyet veren Amerikanın İran Sefiri — C. ALLAN — taarruz esnasında general Razmaraya refakat ettiğinden İran ordusunun muvafakiyetsizliğine şahid oluyordu. Bir nisana kadar devam eden bu harp ta Barzaniler, müntazaman rücut ederek Irak hududu üzerinde bulunan dağ Kısmında, mayıs ayına kadar beklediler. Af edildiklerine dair Irak hükümeti tarafından Barzaninin büyük kardeşi şeyh Ahmede verilen tahriri vade bi-

تقدیر

۱۸ خرداد ۱۳۰۷

در تهنیت برای شما فخره
عزت عالی و در بیان محبت و احترام

برای بنیادین و محبت
بر روی بنیادین محبت

برای
در بیان محبت و احترام
برای بنیادین محبت

برای
چون در مورد
تاریخچه در این
زبان محبت و احترام
تاریخچه در این

برای
در بیان محبت و احترام
تاریخچه در این
تاریخچه در این

برای
تاریخچه در این
تاریخچه در این
تاریخچه در این

لایحه نامه ای (خدمات) دوره

Le vantage maximum d'usage de la loi le baki d'usage de la loi

naen bir kisim Barzanilerle bir kisim zabitan affin ciddiyetine in-
anarak yavaş, yavaş hududu geçip Barzan mintikasina yerleştiler.
Hükümetin affina inanarak teslimi nef seden zabitandan IZZET
ABDULAZIZ, MUSTAFA HOŞNAV, HAYRULLAH ABDULKE-
RİM, M. MAHMUD, 1944 Barzani Kiyamina istirakları sebebi-
le haklarında giyaben idam hükmü verildi. Irak hükümeti devlet-
in şeref sözü olan verdiği affa kıymet vermiyerek bu zabitanı te-
vkifle vicahen muhakemeleri yapılmak üzere, muhakemeye ver-
di. Yapılan şekli bir muhakamadan sonra, haklarında yeniden id-
am hükmü verilerek 18 haziran 1947 tarihinde hüküm tenfiz edi-
ldi. Bu vatan sever kahramanlar idam hükmünden sonra, soran
lehçesile, Kürt milletine fotografi suretini neşrettigim vesiyetna-
meyi yazmışlardı.

Bagdat

18 Haziran 1947

şühedayi rigyayi niştımane

Izzet Abdülezziz, Müstefa Hoşnav, Heyrullah Ebdülkerim ve Meh-
emet Mahmute

Bo birayéné milleté Kürdé hoşevist
Li dawiyé tebligé hükmé idam be yek saet nisrawe

Birayan!

Li jıyané jir desté we istimarda le nosini em nameye me
meha 14 saaté mani maweye beni istimar digeveye dünyayé aza-
dida giyaniman, de gate giyani paki şühadayi, rigayi niştıman
Birayan!

Xoman zor bextiyar dizanın, ki bi reya wacibé milli hiç dewa-
veke diti تنها nesiheté me eve ku lawan niştıman perweré Kür-
dé, sawaş.

Katibi şehid mülazım Mehemed Mahmudun el yazisi ile yaz-
ılmış olan vésiyatnamenin türkçeye tercümesi:

Ey Kardeşler !

Zalim istimar devletinin hakkımızda verdiği idam hükmü, bir saat sonra tanfiz edilerek ruhlarımız, millet yolunda kendini fida etmiş şehedamızın ruhlarına iltihak edecek.

Kardeşler !

Millet ugrunda uhdemize düşen vacibi tamamen ifade kursor bırakmadığımızdan, meydana gelen bu neticeden müteessir değil bilakis surur duymaktayız. Milletimiz gençlerine milli vahdetin temini ile hürriyete kavuşmasını daima göz önünde tutarak çalışmalarını tavsiye ederiz. Kürt milletinin istimar devletlerinin, esaret boyundurugundan kurtulması temenniyatımızdır. Yalnız Kürt milleti değil bila istisna, bütün mazlum milletlerin esaretten kurtulması gibi, yüksek bir gaye Kürt gençliğinin hedefi olmalıdır.

Kardeşler !

Bütün kuvvetinizle milletimizi cehaletten kurtarmaya çalışınız. Biz kendimizi 1947 milli nidalin fedekar bir remzi itibar ediyoruz.

Ey Aziz Kürt Milletinin Kahraman evladi! şeref sahasında milli mücadele ve fedekarlıktan geri kalma. Milletimizin istiklala kavuşması muhakkaktır Ey kardaşlar ! idam sehpasına sevk edilmemiz ne korkumuzdan, ve nede milli mesaide kusur bıraktığımızdandır. Şüca, şerif, her ferd gibi milli mücadeleye ısrarla devamınız, bizi bu şerefli neticeye eriştirdi.»

Bilhitam, milli vahdete ve hürriyete kavuşmak için daima ileriyürümeniz, temenniyatımızdır. YAŞASIN KURDISTAN ! »
Mehemed Mahmud, İzzet Abdülaziz, Mustafa Hoşnav, Hayrullah, Abdülkerim.

19 Haziran 1947 gecesi bagdat hapisanesinin izbe bir odasında kalplerinin en derin köşesine kadar Kürdistan muhabetile doygunlu, milletimizin bu dört kahraman büyük evladının boynuna zalim düşman vahşi ellerile idam ipini taktığı esnada bu kah-

şehit Kolonel İzzet Aziz Irak faşist Hükümeti Tarafında asil di.

ramanların her birinin asilirken, sôylediklerinin Türkçe tercümesi.

Mustafa Hoşnavin Sôyledikleri :

Ey Celatlar! efendilerinize söyleyiniz kanımızın asılması boşa gitmeyecektir. Arkamızda bıraktığımız millet nasıl intikamimizi alacağını, pek ala bilir, zannetmeyinizki üç ağacınız beni korutmaktadır, bu zalim idam hükmüdürki beni milletimin şehid kahramanları saffına yükseltiyor, milletimin saadeti ve hürriyeti için fedayi nefis etmeğim, beni ne kadar sevindirdiğini takdir edemezsiniz; istiklal ve hürriyeti uğrunda hayatımı feda ettiğim milletimin zikretmesi, bana en büyük mükafat olacaktır; hür ve müstakil Kürdistana kavuşmak yolunda hayatımı verirken geriye üç küçük çocuk bırakıyorum: Pürşeng, Peri, şirin .. babalarının Kürdistanın hürriyet ve istiklali yolunda kendini feda ettiğini hatırlıyarak, onun yolunu tutacakları şüphesizdir.

Amadiyeli Kahraman İzet Abdülazizin Sôyledikleri:

Benim Kanim Milletimin hür evlatlarının kani ile sulanan hürriyet ağacının meyvesini, Kürt milleti pek yakında elde edeceğinden eminim; Yaşasın milletim, hür ve mesut vatanım; kahrolsun istimar devletleri ile taraftarları ve hadımları ...

Savaş katibi Mehemed Mahmudun sôyledikleri :

Bir Kürd annenin kürdistana muhabbet sütü beni vatanım mükaddes kürdistanın hürriyet ve istiklali için, çalışmaya sevketti; bu çalışmamın cezası olarak asılıyorum. Ey cellatlar vahşi katil ellerinizle milletim uğruna asılmam, bana şereftir. Yaşasın Kürd, Kürdistan, benden kurtulduğunuz için bu gün keyiflisiniz; lakin yarın ar ve zilletle efendilerinizin gözlerinin kapanacağını göreceksiniz. Yaşasın Kürdistan ! Kahrolsun düşmanları ...

Hayrullah Abdülkerimin sôyledikleri :

Musullu bir Arap Anneden doğdum. Babamı görmedim. Vatanın Kürdistanın hür, ve müstakil bir hayata kavuşması için, a-

amucadzadelerimle berber çalıştim. Vatanım Kürdistana karşı vicdani borcumu eda ederek babamın milletimin Vatanimin rizalarını kazandım, kanaatındayım. Kahrolsun dūsmanlar, yaşasin mesut ve hür Kürdistan !

Ey Kürd milleti ! milletimin istiklali yolunda gözlerimi dūnyaya kapraken bu kahramanların sōylediklerini, ve bundan evvel Diyarbekir, Süleymaniye, Mahabat, Barzan, Koçgiri, Dersim, Sasun, Çabakçur, Ararat ve sair yerlerde Kürt milletinin hürriyet ve istiklali yolunda, canini feda eden binlerce kahraman vatanın saadet ve kurtuluşunu, hayatını istihkar ederek hürriyet ve istiklala kavuşuncaya kadar, hiç bir Őeyden yilmiyarak çalışmak vacibin olduğunu iyi bil.

řeyh Ahmet, Barzanıların büyük bir kısmı ile bazı zabitanla beraber Irak hūkumetine teslim olduğunda, Mollo Mustafa, Irak hūkumetine teslim olmamaga, son nefesine kadar harp etmege karar vererek tūfegim elimde olarak ōlmege teslim olmaga tercih ederim, demiřti. Kharaman Barzani kendisini canından fazla seven beř yūz kadar cengaverle İran, Irak, Tūrkiye hūkumetlerinin aldıkları řiddetli askeri tedbirlere ragmen 25 Mayıs 1947 de, Irak hūkumeti nufuz mintikasından geçerek ūç devlet hududunun birleřtigi sinor üzerinde, Tūrkiye cihatindeki dag kısmına yerleřti. Irak ve Tūrk hūkumetleri hazırladıkları büyük bir kuvvetle kendisini ve beraberlerindeki yigitleri mahv için çirpiniyorlardı. Molla Mustafa fevkeladde meharet ve cesaretle yaptıgi řařirtici muharebe manavraları ile Irak ve Tūrk askerlerinin takibatından kurtularak tekrar İran arazisine girdi ve ittihadi Sōvyet cūmhuriyeti yolunu tuttu; İran hūkumeti Barzaniyi tenkil için tahsis ettiđi motorlu vesaiti harbiye ile mūcehhez on bin mevcutlu askeri kitaati ile, Barzaninin takibatına koyulmuřtu. Tayyare hūcumları ile daima taciz edilen Barzaniler, sarp dağlarda kendilerini tayyarelerden muhafazaya çalıřıyor, takibine koyulmuř olan on bin İran askeri ile çetin mūcadelelerde bulunarak, iki yūz yirmi kilometre uzakta bulunan Sōvyet hududuna dođru ilerliyordu. Sōvyet hududuna on sekiz kilometre mesafede bulunan

şehid Kolonel M. Hoşav, Irakta faşistlar tarafından asıldı.

«ŞET» Kôyünde, İran Askeri bütün kuvvetile top, tang, zirhli otomobil ve tayyarelerin iştirakile Barzanılara yaptığı hücumda Barzaniler şeref sahasında kendilerini tehdit eden ölümle pençeşerek her vakttan ziyade büyük kahramanlıklarla, İran ordusuna mukabelede fazla şecat gösterdiler; bir kaç gün şiddetli bir muharebeyi müteakip kahraman Barzaniler 15 haziran 1947 günü aras nehrini geçerek Sôvyet Hükümeti arazisine girmeye muvafak oldular. İran ordusu ile yapılan çarpışmalarda, beş şehid, on iki yaralı vardı. Harbin çok şiddetli olmasına göğüs, gererek yaralıları terk etmediler, beraberlerinde götürdüler. Barzanilerin Sôvyet arazisine girmek istekleri, biraz müşkülata uğradı isede bilahara istekleri Kabul edildi. Barzaniler Stalin Hayatta bulunduğu müddetçe Sôvyet hükümetinden kendilerine layik iyi bir muamele görmediler. Polis sekreter şefi hain LAVNTI PERIYA Azerbeycan Baş Vekili hain Cafer Bakiroftan Barzaniler ve bütün Kürtler hakkında aldığı raporlara binaen muamele yapıyordu. Hissen şuuren TURANIZM mefkuresini taşıyan Azeri bakirof Kürtlerin aleyhinde olduğundan elinden geldiği kadar milli haklarının elde edilmesine mani olmaya çalışıyordu. Mahabat Cümhuriyetinin tesisinden evvelki günlerde dahi kendinde bu fikrin eseri görülüyordu. Hatta Mahabadi Azerbeycan cümhuriyetine bağlamak bile istemişti. Tebriz cümhuriyetine yapılan fazla muavenetin Kürt cümhuriyetinden esirgenmesi hep bu hüsumetten ileri geliyordu. Merkezi ittihadı Sôvyet Hükümeti Erkanı Bakirof gibi Ajanların verdiği hakikati saklayan ve değiştiren raporlardan yanlış fikirlere saplanmaları Barzaniler hakkında iyi bir muamenenin yapılmamasına sebep olmuştu. Stalinden sonra PERIYA ve BAKIROF fena amellerinin cezası olarak idam edildikten sonra yerlerine gelen zevat Barzanilere iyi muamele yapmaya başladılar. Barzanilerin büyük bir kısmı sanat sahibi oldu hatta Molla Mustafa bile Moskova lisan akedemisinde tahsil etti. Hain Per-yave Bakrof da idam olundular.

Berberlerinde bulunan bir avuç Kahramanla İran, Irak, Türk müttefik üç devlet askerlerinin aldığı siki tetbirleri çiyiniyerek ittihadı Sôvyet devletine iltica eden Barzani o diyarda bulunduğu on iki sene müddet zarfında hiç bir gün kürdistanın kurtulmasını

şehid Kolonel M. Mahmud Irak faşist Kurban larından.

şehid Kolonel Hayrullah, Irak faşist Kurbanlarından.

dalini kalbinden çikarmiyarak gittikçe artan bir muhabbetle Kürdistanâ dônüş günü geldi. 1958 de avdetini yaliniz Kürdistan halki Kürtler degil, bütün iraklilar büyük tezahüratla karşıladilar. Nuri Said ve Abdülilah idare rejimine en ziyade muaraza gösterip mücadele eden bütün, Irakta Molla Mustafadan başka bir kimsenin bulunmaması kendisine halkin muhabbetini kazandırmışti.

Molla Mustafa, Sövyet hükümetinden avdetinde irakta yapılmış olan 1958 inkilabının feyzinden Kürtlerde istifade ederek milli haklarını elde edeceği ümidini besliyordu. Vaka ilk aylar zarfında Abdülkerim Kasım hükümeti bunu taahhüt etmiş gibi idi. Yapılan Irak muvakkat düsturunun üçüncü maddesinde Kürtlerle Arapların, devletin idaresinde şerik oldukları zikredilmek suretile, Kürtlerin milli haklarının itiraf edildiği aşikar bir surette gösterilmişti. Bu sarahata ragmen, aradan iki sene gibi bir müddet geçtiği halde, milli haklarının verilmesinden mahrum edilen Kürtler başka bir çok suretlerle de tazyik ve izac edilmeğe başlamışti. Bu haldan şikayette bulunmak üzere aşiret reislerinden mürekkep bir heyet bagdada geldi. Kürt lisanının Kürdistan mekteplerinde okutulmasından ve hükümet dairelerinde Kürt lisanının resmi lisan olarak kullanılması ihmal edildiginden bahisle tanzim ettikleri mazbatadan bu hal böyle devam ederse Kürtlerde, cezairliler gibi hareket edeceklerini bildirmekte idiler. Layihada deniliyordu ki Kerkük, Süleymanye Maarif müdüriyetleri lagvedilerek bagdat maarif Müdüriyetine bağlandı. şaklavada 1961 Yazında toplanması mukarrer olan Kürt muallimleri konfiransinin toplanmasına müsaade edilmedi. Kürtçe neşriyat yapan habat, Kürdistan, Roja Nu, Azad, Sevtülekrad, Zanisti, hetav gazete ve mecmuaları kapatıldı. Bagdat radyosunda Kürtçe izae menedildi. Kürt kelimesini işitmek bile istemiyorlardı. Mesela asırlardan beri Kürdistanın bagdada gelen «Kürt bugdayı» namile tanınmış bugdaya bile şimal bugdayı denmeye başlandı. Yeniden bir Kürt memuru tayin edilmiyordu. Bir çok Kürt memuru azledildi. Bir kismida Irakin cenubuna nakledildiler. Bu ve buna benzer mesailden bahsile tanzimedilen layihayı takdim etmek isteyen rüesa heyetini Abdülkerim Kasım kabul etmedi. Bu esna-

Kadri Can ve Reşit Kürt
Mektep sıralarında

da bagdatta bulunan Mustafa Barzani, artik Bagdadтта kalmanın makul olmadığını düşünerek, Bagdadi terkile Barzan Mintikasına gitti.

Abdülkerim Kasım Nuri Said zamanında ki usulü takip ederek aşiretleri yekdigeri aleyhine tahrik ediyor, her şeyden evvel Kürtlerin mukavemet merkezi olmakla tamılan Barzani mintikasını darbelemek istiyordu. Zibari, Rikani, Biradost, lolan, Herki, aşiretlerini Irak askeri harekete başlamadan evvel, Barzaniler aleyhine tahrikle Barzanilere hücum ettirdi. Evvela Rikaniler 1961 senesi baharında, Barzan mintikasına hücum ettilerdi. Barzaniler bu hücumu durdurarak mükabil hücumla, Rikanileri köylerinden çıkardılar. Rikaniler perişan bir halde Türkiyeye kaçtılar. 1961 senesi kişında Zibariler Barzan aşireti mintikasında «SAPA» vadisinde bulunan kildani ve Nestori köylerine tecavüz ettiklerinden, beş altı bin kadar kildani ve Nestori ahalî, Bervarilerin yanına kaçmaga mecbur kalmışlardı. Bu hadise esnasında Barzaniler, hükümetin zibarilere gönderdiği dört kamyon esliha ve mühimati zabtettiler. Bagdat askeri nokta kumandanı general Abdülahin zibari reisine yazdığı mektupta, Barzanilerin eline geçti. üçüncü çarpışma Bervari aşireti ile yapıldı. Bervari aşiret reisi Tahsin bey hükümetin tanzim ettiği mukavamati şabiye teşkilatının mintika reisi idi. Bervarilerde perişan olarak Türkiyeye kaçtılar. Bervari reislerinden Tefvik bep, bir kısım bervarilerle beraber yanlarında çok miktarda silah ve cephaneye getirilerek Barzaniye iltihak etti.

Barzani hükümetle harp edecek kadar hazırlıklı olmadığından, noksanlarını tamamlamadanevvel, hükümetle çarpışmak istemiyordu. Bazı demokrat Parti erkanının vakitsiz olarak hükümetle harbetmeğe sebebiyet verdiğine canî sikilmişti. Parti erkanında aşiret reislerinin harbe sebebiyet verdiğini söylemekte idiler.

1961 Martında Demokrat parti Kongresi bagdatta toplandığı sırada hükümet Kürdistanında bulunan askeri ve polis kitaatını takviye ederek kürtler hakkında yapmak istediği icraati, silah kuv-

vetile tatbik istiyordu. Parti azasından bir kısmı, İbrahim Ahmetle beraber hükümetle çarpışmayı mümkün olduğu kadar tehir etmek reyinde idiler. Celal talibani, ve bir takım gençler hemen harbe başlamak istiyorlardı. Partinin siyasi bürosu Celal Talibaniyi Barzaninin fikrini öğrenmek için yanına gönderdi. Barzani hazirsizlik kıyam etmenin doğru olmadığını söyleyerek, her şeyden evvel Silah tedarik ederek teşkilat yapılmasının zaruri olduğunu Söyledi. Bu tarihten bir ay evvel aşiret reislerinden mürekkep bir heyet yine Barzaniyi ziyaret ederek bütün aşair halkının, Abdülkerim Kasım aleyhine kıyam etmek istediklerini söylemişlerdi. Barzani, Bunlarada Kıyam etmek zamani olmadığını söyleyerek bu işten sakılmasını tembih etmişti. Kıyam etmek niyetile muhtelif mahallerde toplanmış olan aşiret kuvvetlerinin dağılmaları için partinin siyasi bürosunda azadan Ömer Debabeyi bunlara göndererek dağılmalarını ve harbe meydan vermemelerini, tavsiye etmişti. Kürtler aleyhine hareket yapmaga bahane arıyan hükümet 9 Eylül 1961 tarihinde bir askeri livasını Derbendi Handan geçirerek Süleymaniyeye gönderdi. Bu askeri tenekulatla Kürleri Kuşkulandırmak istiyordu. Derbendi Handan geçen askerinin ahaliye yaptığı fena muameleden müteasir olan bazı coşkun kanlı parti gençleri ile asker arasında başlayan müsademeye, aşiret kuvvetleride iştirak etmekle fiilan harbe başlanmış oldu. Irak ordusu tayyareleri ile ağır topları ile Kürt topluluklarını bombardıman ediyordu. 10-11-12 Eylül günlerinde muhtelif noktalara hücum eden askeri kışaatının bir kolla 18 Eylülde Barzani mintikasına hücumu başladı aynı zamanda zibarılarda Barzaniler aleyhine harbe geçerek askere yardımcı oldular. Bundan sonra dirki Barzani harp etmege mecbur Kalarak büyük kardeşi şeyh Ahmetten ayrıldı.

Barzani benimle olmak isteyen beni takip etsin, diyerek sarp dağlara çekildi. Az bir müddet zarfında kendisine beş atlı bin silahlı cengaver iltihak etti. Zaho gediginde Irak askeri ile yaptığı çarpışmalarda tamamiyle muvafakiyet elde eden Barzani «BATOVA» mevkiinde yapılan harptede askeri perişan ederek, tamamen vaziyete hakim olduktan sonra Kürdistanın şark cihetine geçerek, oradada aynı surette muvafakiyet kazandı.

Barzani 1961 den 1963 e kadar yaptigi harplerde tatbik ettigi teknikle, Irak ordusunu perişan ve orduya yardimci olan caşlari- da müzmehil vaziyete soktugundan, irakin şimal kısmi savaş kahramanlarının hükmü altına girmişti. Barzani kendisi ile mü- tefik aşiretlerle irak ordusundan firar edip kendine iltihak eden askerleri tanzim ederek ordudan zabtettiği silahlarla bunlari tas- lih etti. Kürdistanin cenubuna kadar nufuzunu tevsi eden Barza- ni orada bulunan parti kuvvetlerilede ittisal ederek, Revandiz daglarından cenup mintikasina kadar olan yerlerde mevcut polis mevkilerinin zabtile, Kürdistan savaşı Kuvvetleri Revandizdan şaklava vadisine dogru bir Kavis yaparak Hoşnav vadisinde bu- lunan «HERAN» kasabasini ele geçirdiler. Bu suretle Salahaddin dagi silsilesi ile Sefa dagini istila eden savaş Kuvvetleri bu hare- ketlerle Ravandizda bulunan 12,000 on iki bin mevcutlu Irak li- vasini ihate etmiş oldular bu vaziyet şubat 1963 inkilabina kad- ar devam etti. Bu harekete iştirak eden şehirli parti efradi kuv- vetinden de istifade edilmişti.

Mustafa Barzani askeri dahasile çizdiği hariküladde plani maiyetindeki mahir, cesur, fedekar PEŞMERGE efradi tam zam- anında ve lüzumunda fazla bir gayret ve cesaretle yerine getir- diklerinden modern silahla mücehez ve adeden kendi kuvvetinden çok fazla miktarda bulunan Irak askerini kısım kısım perişan bir hale sokmuştu. Kürdistan savaşının ağır darbelerile beyhuş ola- rak yere serilmiş olan Abdülkerim Kasim hükümeti BASILERIN vurduklari darbe ile büsbütün ortadan kalkınca Kürt savaşı mü- mesilleri itibar edilebilecek Fuad Arif ile Salih Yusifi basilerin bu muvafakiyetini teyid ve kendilerini tebrik etmişlerdi. Hükmü istilam eden basiler neşrettikleri beyanda sarih olarak Kürtlerin milli haklarını ilan ediyorlardı.

Barzani senelerden beri Abdülkerim Kasim hükmü aleyhine harbeden savaş erkani aşiret reislerini, Demokrat Parti Liderle- rini, ve savaşıla alakasi bulunan bütün etraflari topliyarak basi- lerle yapılacak müzakere esasatini hazirlamak üzere kôysancak kasabasinda bir kongrenin toplanmasına karar verdi. Toplanan bu Kürt milli Kongresi 1963 senesi Mart ayinin 18-22 gününe ka-

dar toplantısına devam etti. Molla Mustafa toplantılarda başkanlığı bir cemile olsun diye, Celal talibaniye terketmişti. Müzakere neticesinde Kongre Kürt isteklerini hükümet merkezine bildirmek için, Celal Talebaninin başkanlığında on dört kişiden mürekkep bir heyet intihap ederek Bagdada gönderdi. Giden heyet hükümetin işi ciddiyete almiyarak ovalamak suretile vakit geçirmekte oldugunu anlayınca talibani kestirme terik olarak Kahireye gidip nasir ile görüşmegi münasip gördüğünden kahireye gitti. Irak, hükümetide bu hususu targib etmekte idi. Talibani Bagdattan ayrıldıktan sonra Irak hükümetinin Kürt heyetine gösterdiği kötü muamele sebebiyle Talibani Kahireden Bagdada dönmiyerek başka bir tarikle gelip savaşa itlihak etti. Bagdatta Salih Yusifinin başkanlığı altında bıraktığı heyet hükümet tarafından tevkif edilerek tazib edilmekte idiler.

Basilarla Kürt savaşı erkani arasındaki münasebetler bozulmaga yüz tuttuğu bir zamanda bu durumu mühimsemyen parti ileri gelen azalarından bazilari, Barzaniyi Parti riyasetinden atarak kumanda selahiyetlerinden Tecrit etmek teşebbüsünde bulundular. A Kasim hükmü devrildikten sonra Barzaninin nüfuzunu kirmek emelile bir kısım particilar köylülerle amele sinifini ve aşair efradini birleştirerek savaştin bel kemigi mesabesinde olan aşair reisleri ve büyük arazi sahipleri aleyhine beraberce mücadele etmelerini saglamaştirmaga çalışıyorlardı.

Barzaninin Kürt milletinin esaretten kurtuluşu ugruna ihlasla senelerden beri yaptığı fedekarane hizmetin verdiği harikülade yetkili kudretile, her biri bir aslan kadar kuvvetli ve çok yüksek onura malik aşair reislerini bir birine lehimliyerek yüksek şahsiyetine merbut, makul bir Kurtariş teşklati meydana getirmesini parti erkamından bir kısmi göz önüne almagi idrak etmiyerek, savaş dahilinde ikinci bir kiyade icatla vaziyete musaytar olmak hirsini göstermekte idiler. Halbuki, parti efradi kuvvetleri aşair kuvvetleri karşısında hiç denecek kadar zaif bir halde idiler. Barzani savaş kaidi ve partinin resmi reisi olması siffatileden biten İşlerin kendi emrile laakal müşaveresile olmasının zaruretini anlamak istemeyen Talibaniden disipline mugayyar usul-

süz hareketler çikiyordu. Talibaninin Savaş Kumandani parti reisi Barzaninin muvafakatini almadan, kendiliginden Misira gitmesi yolsuz, ve savaşın merkezi heyetne ehemiyet vermedigini gôştermesi itibarile muahezeye müstahaktır. Parti erkanina karşı daima sempati ve ihtiram gôstermekten geri kalmayan Barzaninin tevazüüne mükabil Parti mümesillerinin bir kısmi bilhassa IBRAHİM AHMET Barzaniyi Kaydirarak Savaş vaziyetini kendi eli altina almak hevesini izhar etmege başlamıştı. Halbuki hakikatta parti kuvvetleri ehemiyetli bir yekun teşkil etmemekle beraber mevcut olanlarda ekseriyetle Barzani tarafini iltizam, etmekle beraber mevcut olanlarda ekseriyetle Barzani tarafini iltizam, etmekte idiler. Parti mensuplari ilk evvela hükümetle çarpışmaga başlamış olduklarına ragmen bidayette ellerinde pek az silah vardi. Talibani Erbilden kerküke para nakil eden zirhli otomobillerin taşıdiklari parayı müsadere ettiginde kendisi ile beraber on sekiz nefer vardi. Bununda ancak on ikisi müsallahti. Bizat kendisinin elinde bir av çiftesi bulunuyordu. Halbuki Barzani daga çekildiginde bir kaç gün zarfında kendisine beş alti bin silahlı bir kuvvet iltihak etmişti. Barzani 1931 tarihinden beri, hayatini istihkar ederek Kürdistanin esaretten kurtuluğu yolunda, yaptıgi şerefli mücadeleye ilaveten şahsina bağlı silahlı kuvvetlerin adedide büyük bir yekun teşkil ettiginden, ister istemez, savaş vaziyetine hakim idi. Savaşın başarılmakta olan muvafakiyetleri ve iyi idaresi muhakkak surette onun şahsiyetinin eseri oldugunu takdir etmiyerek aleyhinde bulunulması milli davaya pek çok fenalık ve mazarrat getiren hiyanet derecesinde bir hareket oldugunu tessüfle kaydatmak lazimdir. Her işte bir ikilik dogurmak isteyen bazı parti erkani muhlis vatani bir hisle duygulu olsalardi Barzani Kiyadesine saglam bir inançla bağlılık gôsterir ve icraatina yardimci olurlardi. Bu suretle savaş umuruda, layikile daha iyi bir surette düzenlenirdi. Bôyle yapılmayıpta taraftarlarının pek zayıf olduguna bakmiyarak tefkir itibarilede Barzani ile kiyas edilmeyecek derecede derin olmadıkları halde her şeyi istedikleri gibi yapmak hirsini terketmemeleri enaniyetlerine ve hüsnüniyet sahibi olmadıklarına delalet eder. Bu kabilden Talibaninin Erbildin Kerküke nakil edilirken müsadere ettiği otuz bin dinarin on bininin barzaniye gônderilmesi bile yeri-

nde yapılmış bir iş degildi. Bu müsadere edilen paranin tasarrüfü merkezi heyetin emri ile ve Barzani marifetile olması lazimdi. Talibaninin bazı kimselerle ittifak ederek Süleymanyeyele olması lazimdi. Talibaninin bazı kimselerle ittifak ederek Süleymaniyeyi işgale teşebbüsü bile kiyadenin emir ve müvafakati alınmadan yapılmışti velhasıl parti erkanından bazıları her hususta kendilerini amiri mutlak ve savaşın dimağı merkezinde göstermek istiyorlardı. Savaş bidayetinden beri bu gibi yolsuzluklar yapılip dururken irak reisi Cümhuri Abdüsselam Arifle savaş mümesili Barzani arasında 10-2-1964 tarihinde yapılan «ateş Kes» ittifakını parti erkandından Celal Talibanida bizzat imza etmişken irakta hazır bulunmayan İbrahim Ahmet döndükten sonra, bazı partilerin yaptıkları propagandalarda ittifakin Kürtlerin hukukunu temin edecek şekilde olmadığını, bunun ittifak değil, istisla olduğunu söyliyerek hükmi zati istihsalına karar vermiş olan Kürt milletinin bu ittifakı kabul edemeyeceğini Propaganda yapmak suretile etrafa yayıyorlardı.

Her hanki bir hizip efradı arasında ihtilaf vukuunda yapılması mutad olduğu gibi bir kongre toplanarak gürültüsüz bir şekilde ihtilafın halli dahili nizamname icabından olduğu halde bunun aksine olarak hizip sekreteri İbrahim Ahmet Reis Barzaniden parti riyaseti salâhiyetinin alınmasına karar verdiler. Barzani ve hizip kaide efradı nizamnamaya muhalif, usulsuz yapılan bu toplantıya itiraz ederek arada vaki anlaşmazlığın izalesi için yeniden bir kongrenin toplanmasını müteaddit defalar parti sekreteri İbrahim Ahmetten İstedilersede vaziyeti siyasiyenin ve Irak ordusu ile harp halinde olmanın nezaketine ehemmiyet vermeyen sekreter İbrahim Ahmet ve zümresi istenen bu kongrenin toplanmasına muvafakat etmediklerinden hayati bir zaruret olarak altıncı parti kongresinin toplanmasına karar verildi. Sureti mahsusede davet edildikleri halde toplanan kongre içtimainâ iştirak etmeyen İbrahim Ahmet, Celal Talibani ve diğer bir kısım partilerin Savaş maslahatına mugayyir yolsuz hareketlerinden dolayı, partiden çıkarıl malarına karar verildi. İbrahim Ahmet, Celal Talibani ve arkadaşlarının ellerinde bulunan partiye ait emval ve eşyanın yeni intihap edilen parti merkezi kuruluna teslimi ken-

dilerinden istenince toplanmış olan altıncı kongrenin meşru bir toplantı olmadığını iddia ederek eşyayı teslim etmekten temerrüd gösterdiklerinden mecburi olarak aleyhlerine kuvvet istimal edildi. Fazla bir mukavemet göstermek kudretinde olmayan müte-meridin, çok hafif bir çarpışmadan sonra İrana kaçmaya mecbur kaldılar.

Partiye ait elleri altında mevcut nakdi para ile bir kaç yüz silah ve bir Kaç ton eşyayı beraberlerinde kaçırdıkları gibi ma-vat mintikasında ambar edilmiş ne kadar yiyecek ve zehir varsa kaçmadan evvel hepsini yakarak savaşın iase işine büyük bir za-rar yaptılar. Bütün bu fenalıklara rağmen milli meslahat iktizasi düşünülerek geriye dönebileceklerini savaş lideri Barzani kendilerine teblig ettiği halde bu teklife kıymet vermiyerek bir Kaç hafta sonra Irak İran hududu üzerinde bulunan Kürt köylerine hücumla bir kısım PEŞ MERGE efradi ile ahalden bir kısım hal-ki katil ve köylerini yağma ettiklerinden Peş Merge kuvvet ken-dilerini ikinci defa olarak tard, ve İran arazisine kaçmaya mecbur etti. Bundan sonrada sükut etmiyerek savaş lideri aleyhine yala-nlar dolu neşriyat yaparak ahalinin fikirlerini zehirlemeğe baş-ladılar. «Abdüselam Arifle harbin durdurulması için yapılan itti-fak şeraitinin Kürtlerin milli menfaatlarını temin eden bir anlaş-ma değil bir istisla oldugunu» propaganda ederek Barzannın Kürdistani sattığını ağızlarına sakız yapmışlardı.

1965 Senesinde Irak ordusu yeniden askeri harekete basladı-ğı zaman İbrahim Ahmet ve arkadaşları Kürdistana dönme İst-ediklerinde iki def'a Savaş aleyhine silah istimal ettikleri hata-sını itiraf ile af talebinde bulduklarının beyanı, merkezi heyet tarafından kendilerinden istenince buna muvafakat etmedikler-inden başka savaş aleyhine neşrettikleri yalanlarla da iktifa et-miyerek askeri hareket esnasında bazıları gizli olarak Bağdada giderek zümreleri namına savaş ziddine hükümetle ittifak yap-ılan. Bu yapılan hiyanetten nefret eden Kürt davasına ihlasla ba-ğlı vatanseverlikleri ile tanımış parti erkanından NURI ŞAVIS, ALI ABDULLAH, NURI AHMET, Ve yüzlerce Peş Merge efradi savaş teşkilatına geriye dönüler. İbrahim Ahmet, Celal Talibani

savaş aleyhine yaliniz iftiralar icat ve muamereler tertibi ile kalmiyarak, askeri hareket esnasında fiilen Irak ordusuna yardım etmek suretile, savaşı sôndürmeğe çalışıyorlardı. Kerkük, Süleymaniye savaş teşkilatı arasına fitne sokarak kendilerini savaş aleyhine çevirmeğe matuf gayretleri uyanık olan bu teşkilat efradının derin bir ihtimatla savaş liderine bağlılıklarına tesir yapamadı. Savaşın temiz ve saf şöhretini kirletmek niyetile savaşın istimar devletleri elinde alet olduğu şeklinde uydurdukları bir takım eracı neşrederek efkar üzerinde savaş aleyhine fena bir fikir yaratmaga çalışıyorlardı. Diğer taraftan Irak hükümetinin nakdi muaveneti ile yaptıkları hainane teşebbüsle dünya efkari umumiyeini igfal ederek Irak hükümeti hesabına uygun bir kıyade icadile Barzani Kiyadesini bertaraf etmek istemekte idiler. Celal Talibaninin müzeyyef savaş mümesili olarak Avrupaya yaptığı seyahatlarda bu sıfatla verdiği tasrihat ve teşebbüsat ve sairinin hepsi kendilerine umdukları emelin husulunu temin edemedi. Siyasiyen, askeriyen iflas eden İbrahim Ahmet, Celal Talibani ve pek mahdut adatte kalan taraftarları Irak hükümetinden aldıkları bol, bol nakdi para ile tutunamasalardı, çoktan isimleri silinmiş olurdu. Bununla beraber isimleri silinmiş olmadı isede, Kadir şinas Kürdistan halkı arasında hain ve müsekef «CAŞ» zilleti lakabını kazanmış oldular. Celal Talibaninin hala ôteye beriye cırid etmesi Kürdistan davasına yaptıkları hiyanetin fenalıklarını gizliyemez. Barzani ve arkadaşlarıyla arasında hulusi niyetle milli meslahattan dogan bir fikir ihtilafı vardise ve bunu parlak savaş kuvvetini zaif düşürmeğe çalışacaklarına çekilip evlerinde oturmalı idiler. şerefli mühlis bir kimsenin yapacağı iş bu idi tuttukları yolla büyük fedekarlığa katlanarak hürriyet için milli haklarına kavuşmukiçin senelerden beri harp eden Kürt milleti davasına yaptıkları hiyanet sebeble on beş milyon Kürdün tarih önünde lanet ve nefretini kazanmış oldular.

Kürt Savaş kuvveti teşkilatı milletten aldığı feyizle sağlam bir esasa dayanarak Kahraman general Barzaninin Liderliğinde Kürdistanın her tarafında vaziyete hakim ve bütün Kürtler uyanık bir varlık halinde idiler.

Bu Kudretli mevcudiyetine cahil caşların ve nede müsakkaf caşların Irak askerine yardımı savaş kuvvet ve mekanetine bir

tesir yapamaz; muhakkak olarak muzaferyet Kürdistan davasi kahramanlarinindir.

Yaşasan, yine yaşasin Kürt Vatansaver, savaş kumandanlari ve demokrat Parti teşkilati. Yaşasin Peş Merge efradi, Çok yaşasin büyük rehber Barzani Kahrolsun hain Müsekkef ve cahil caşlar ve Kürdistan davasi düşmanlari.

« BAGDAT PAKTI »

Bagdat pakti ve ya Bagdat hilfina dair bir etüt yapabilmek için insan çok eski zamanlardan işe başlamak ihtiyacini duyar. Bu pakttan başka o kadar çok paktlar ittifaklar kongreler varki bunlari tarihlerini mevzulerini hatirlamak çok karişik, meçhulleri müteaddit maddelerle halletmek kadar müşküldür. Son yarim asirlik vukuati taharri ve tetkik edilipte vüzuh ile göstermek bir «Laberent» de, yol bularak aydinliga cikabilmek işine benzer. Mamafih biz yaliniz Bagdat pamktinin, seyrini, hedef ve neticesini ortaya koymaga çalışacagiz. denildigine göre Bagdat paktinin esasi 1950 senesinde Konulmuştur İlk defa Amerika ve Ingilterenin teşvik ile Türkiye ve Irak hükümetlerinin teşebbüsleriyle işe başlamış bulunuyor, Bagdat Paktina dair aleyhte yazilan yazilar, risaleler, tenkitlerin söylediklerine bakilrsa ilk defa Adnan Menderes ve Nuri Said hükümetlerinin Türkiye ile Irakta yaptiklari görüşmeler üzerine 1955 senesinde Pakt akdedilmiş Iran, ondan sonrada Pakistan Pakta girmişlerdir. Ingiltere işi eline almış Amerikada Mürakip, müşahid olarak pakta dahil olmuştur. Ingilizler Irakta Faysal saltanati vasitasi ile bütün Arabistanda hakimiyetlerini genişletmek için Iraktaki mandalarini kaldırarak Irakin istiklalini itiraf ve müstakil Irakla bir muahede yapmak kararini verdigi gün Bagdat paktin'in Kurulmasini düşünmüştür. Pakta dahil devletlerin söylediklerine göre bu Pakt «bolşeviklik tehlikesini önlemek» için pakta dahil devletlerin kuvvetlerini birleştirerek müttefik bir cephe teşkil etmek gayesi ile yapılmıştır. Paktin ilan edilen zahiri şekli böyle olabilir. şurasi muhakkaktirki Paktin gizli, kapali tarafi zahiri tarafindan çok pek çok daha eh-

ehmiyetlidir. Bu sözün hakikata tamamen uygunlugunu kabul edebilmek için İngilizlerin Iraki istilasından beri Irakta geçen ve kayie göz atmak kafidir. Irakin petrollari ve askeri strateji ehemmiyeti dolayisile gerek Irak hükumtinin ve gerekse pakta dahil devletlerin kürdistanda takip ettikleri siyaset bu noktayı tevzih etmektedir. Malumdurki İngilizler Iraka ilk girişlerinde cenupta Irak hükumeti şimalda bir kürt hükumeti yapmak niyetinde görünüyörlardı. Sonra Irak hükumetini kuvvetlendirerek bekasini temin için Kürdistanın Irak hükumetine bağlanmasını, kendi mefaatları icabından gördül. Bu husus Iraktaki bir İngiliz hokomisierinin Londra hükumetine verdiği raporda, açıkça gösterilmiştir. İngilizler bu siyasetin Irakta tatbikine hanki sebeplerle kani oldular. Bu ayrıca tetkik mevzuu olabilir. Kürtlerin teşkil edeceği bir hükumete itimadmi edemediler? Yoksa Türk milli kuvvetleri hükumetinin Anadolu da ehemmiyeli bir varlık göstermekte olduğunu gördüklerinden yeniden vücuda getirilecek bir Kürt hükumetile ittifak edeceğine Türk hükumeti ile anlaşmagi daha ziyade maslahatlarına muvafik gördüler. Velhasıl her ne suretle olursa olsun İngilizler, Kürdistan teşkilinden vaz geçerek, bütün kuvvetleri ile Irak hükumetine yardımcı oldular. Irakin istilası günlerinde Kürtlere hususi bir teveccüh gösterir gibi olan İngilizler hemen birden bire Kürtlerin aleyhine döndüler. Irak hükumetinden memnun olmayıp kıyam eden kürtler aleyhine Irak hükumeti ile beraber orduları ile tayyareleri ile şiddetli tenkil harbi yaptılar. Bu pakt alakadarlarının hepsi tarafından zahiren bir müdafaa pakti diye tarif edildi isedi hakikatta her şeyden evvel İran, Türkiye, Irak hükumetleri için yalnız «Kürt tehlikesine» karşı mütereken hareket etmek maksadi ile olduğu şüphesizdir. İranla Irak hududu üzerinde bulunan Cuvanru aşiretinin 1956 senesindeki kıyamında Irak hükumetinin iraka iltica etmek zarureinde kalan Cuvanru halkına hudutlarını kapaması ve onları her insan için meşru iltica hakkından mahrum ederek, Irak hükumetinin merhemetsiz zalim icraatına karşı amansız bırakması bu paktin Kürtler hakkında yapılması bu gizli tutulan mevadi icabından olduğu muhakkaktır. Pakta dahil olan İran, Türkiye Irak devletleri milli menfaatları bakımında harici siyasetlerinde birbirinin ziddi oladıkları halde yalnız paktin Kürtlere müteallik gizli maddelerinin tatbikinde pakt lagvedilmiş olduğu halde bu gün bile

temamen müttefik bulunuyorlar. Sarahatan görülyoki pakt, hakikatta bu üç devlete nazaran yaliniz Kürtler için tasarlanmıştır. Bu hükümetlerin iktisadi İçtimai nizamlarının başkaligi sebeble birinci derecede bolşeviklik tehlikesinden endişe edecek bir korkulari olmadigi aşikar, bir haktattir.

Abdülkerim Kasim zahiren pakti lagv ettisede paktin ruhu olan Kürtlere mütealilik kısmi yaşamakta, ve gizli mevadi her zaman için tetkike mehza bulunmaktadir. Harici siyasetlerinde, yekdigerinin aksi ve siyasi menfaatlari çarpışan bu devletler arasiında halen yapılan görüşmeler, ilan edilen dostluklar, hep bu paktin ruhundan dogma şeylerdir.

Türkiye baş vekili Adnan Menderes iktidar mevkiinde iken, Israil devleti baş vekiline yazdigi ve arap gazeteleri elde ederek neşrettikleri mektubunda Menderes Kürdistan ismi ile tanilan coğrafi kit'anin devleti tarafından itiraf edilmemesi şartile Israilin Arap memleketleri üzerinde, ki bütün metalibatinin Türkiye tarafından teyid edilecegini vad etmekte idi. Sonra yine Menderesin Irakta Abdülkerim Kasim inkilabi münasebeti ile Israil baş vekiline yazdigi bir yazıda bu inkilabin, hazirlendigindan haberi olmadigini bundan sonra Türkiye ile Israilin birbirlerini bu gibi hadiselerden haberdar etmelerinin lüzumunu bildiriyordu. Görülyorki Türkiye ile Israilin dost olmaları sebeble, harici siyasetlerinde yekdigerine zid ve muriz vaziyette olan Türk ve Irak hükümetleri Kürt meselesi bahis mevzuu olunca, tamamen müttefik bulunuyorlar. Bunun delillerinden biriside kibris meselesidir. Kibrista bir Türk zati hüküm idaresi istiyen Türkiye ile Irak hükümetinin ayni zati hükmü isteyen irak kürtlerine verilmemesini müttefiklik kabul etmeleride buna delildir. Tekrar ediyoruz, Bagdat pakti Türkiye, Iran Irak devletleri için yaliniz Kürt meselesini ortadan kaldirmak için işlemiştir. Dahili işlerine hariçten gelecek en küçük müdahaleye karşı pek çok titiz olan pakt devletleri Kürt meselesinde «İstiklallari bahasina dahi olsa» Kürdistanda otoritelerini idame için vatandaş tanidıkları insanlari kirdirmakta yabancilarin müdahalelerini kendi rizalari ile istemekte idiler. Bu hususta bir delil daha: Bandong konferansında Mongolyanın istiklali meselesi konuşulmuş ve teyid edilmiştir. Sonradan Irak-

taki Kürt meselesini milletler cemiyetine intikal ettirmek isteyen Mongolyanın aleyhinde pakta dahil devletlerin yaptıkları müşterek protestolar, paktin gizli mevadi icabından olduğuna delil degildir.? Bandongtan sonra Kahirede çok büyük mikyasta Asya ve Afrikada yaşayan milletler namına, bilhassa istiklalleri için mücadele eden milletler namına, bir konferans toplanmıştı. Her milletin kendi mükadderatina hakim olmak hakkını konferans, kabul ederek, Kıbrıs, Madagaskar, Halic gibi nüfusları adetçe nisbeten az olan milletlerin istiklalleri itiraf edilmişken, orta Asyada yaşayan ve nüfusları on beş milyondan fazla bir yekuna balig olan Kürt milletinden bahsedilmemesi insani, takaddümi, İştiraki fikirlerden mülhem olduğu bilinen kahirede toplanan milletler Kongresi için bir nakise teşkil ettigine şüphe yoktur.

Türkiye, Irak ittifakına İran, Pakistan, İngiltere devletlerinde iştirakından sonra yapılan ittifak muhteviyati mucibince paktin daimi meclisi kurulmuştur. Irak baş vekili, Türkiye baş vekili Adnan Menderes, İran baş vekili Coderi Mehemed Ali, İngiltere baş vekili Harun Makmeladan mürekkep» 21-22-teşrinin sani 1955 tarihinde Bağdatta Kasrı Zuhurda bir toplantı yapmıştı. Birleşik Amerika devleti sefirini daimi meclisle ittisal ve meclisin mesaisini müşahedeye memur ederek pakta dahil devletlere Amerikanın yardımında bulunacağını vadini vermişti.

Paktin daimi meclisi neşrettiği belagda pakti teşkil eden müttefik beş devlet arasında müttehid milletler misakinin 51 maddesine tevfikân müsavat üzere muamele yapılacağını kaydederek orta şarkta sülh ve selametın mühafazasını temin maksadı ile bu müttefik devletlerin hanki birine karşı — burasına dikkat — yapılacak tahribkar hareketi müttefik devletler kendi memleketine karşı yapılmış gibi addederek müştereken müdafaa etmek hususunu tekid ederek ilan ettiler. Bu belagda Irak, Türkiye, İran devletlerinin dahili emniyet ve selametlerini tehdit edecek milliyetperver hareketlere karşı müşterek müdafaa tertibatı alınarak yekdigerine yardımcı olmaları sarahatan kaydedilmişti.

Bagdat paktına İngilterenin inzimami muvafakatinin avam

kamarasında isteyen hariciye vekili Antoni meting mecliste ayn-e nşu sôzleri sôylemişti «ingiliz siyaseti orta dogu mintikasında faal müdafaa vasitelerinin tesis ve muhafazasına çok eskiden beri taraftardı; bu ihtiyacı basit cografi hakikatlar,, ve stratejik sebepler doguruyordu. Fakat şimdi petrol menbalarının istismarında faal müdafaa tertibatının bu mintikada tesisine mühim amil oldu. Bu son zamanda orta doguda milliyetperver hareketlerin zuhurunu, atom silahlarında mevcudiyetini hesab ederek ona göre bir siyaset takip edilmesi zaruridir. İşte bizimde pakta girmemizle istedigimizde budur. Britanyanın irak ile olan müdafaa tertibatını yeni esaslara dayanarak iyiden iyiye takviye etmek lazımdır » Hariciye veziri pakta at umumi noktaları izahtan sonra «Asurilerin müstakbeli hakkında Irak baş vekilinden teminat aldık onları asker ve sivillerinden mümkün olduğu kadar büyük bir kısmının Irak hükümeti vezaifinde istihdamına, ve kendilerine mesken inşa edilerek irakta Iskanlarına iraklılar muvafakat ettiler. İngiliz meclisinde aynen bu kelime kullanıldı Mesihî Asurilerin müstakbeli düşüncesile yapılan endişeli münakaşa neticesinde, Irak hükümetinin Asuriler hakkında verdiği teminattan mütmeın olarak ingiliz hükümetinin pakta iştirakına muvafakat edildi. Görülüyorki ingiltere hükümeti iraktan şeklen veya zahiren çekilirken dahi mesihî Asurilerin müstakbellerini düşündüğü halde, asil vetenlarından binlerce seneden beri yaşamakta olan müslüman kürtlerin bir kelime ile olsun, bahsini yapmamıştır. Nasıl yapsinki bizzat kendisinin tertip ettiği bu Pakt Kürtlerin aleyhine yapılmıştır.

Orta doguda Kürdistanda kendini göstermeğe başlayan millet perver hareketi ziddına adeden İngilizler, Iraki takviye suretile Kürtlerin milliyet perver hareketini tahripkar hareket diye tevsif ederek, yapılan pakta esas tutularak Kürt milleti haklarının husulunu çiyemiş olduğunu daima hatırlarda tutmak Lazimdir ....

KURDUN AYDIN GENÇ EVLATLARINA

Milli Hukukunun meşrutiyetine sağlam bir inançla siyasi sa-

haya atıldığı 1908 tarihinde yapılan hürriyet inkilabından itibaren, bu güne Kadar milletimizin geçirdiği mücadele safahatini dikkatle okursanız muvafakiyetsizliğimizin en büyük sebebinin cehalet olduğunu görürsünüz.

Evet Kürdün en büyük düşmanı kara cehalettir. Kürde hayır istemeyen Hilafet hükümetlerinin ihmâl edeci elleri arasına, kendimizi dini bir tevekkülle, teslim ederek uzun asırlar boyunca milletimizin benliğini tebarüz ettirecek milli duygulara ilgi göstermeden, uyuşturucu telkinlerle gittikçe ağırlığı artan cehaletin baskısı altında, ezilip kalmışızdır. Bu kafi gelmiyormuş gibi diğer taraftan çekiç darbeleri gibi her gün başımızda takirdiyan yipracı icraat, gün geçtikçe milletimizi daha duymaz bir hale getirmişti. Şüphesizdirki milletimizin uyusuk olarak mütevekilane bu zulme katlanmasından din ülemesi ile ve «rüesa» geçinen kimseler mesuldurlar, dünya ehvalinden habersiz bırakılan halk kitlesi denilen zavallıların bu hususta hiç bir kabahati yoktur. Onlar tam manasile تمامی bir tevekkülle «büyükler» ine inanmış bel bağlamış durmuşlardır. Her sınıf büyükler ise kendi şahsi meslahatlarının çıkarına bakarak milletin dertleriyle hiç alakadar olmamaları, bu günkü vaziyeti doğurmuştur. Bir milletin milletler arası münasebette şerefli bir mevki elde etmesi hayat mücadelelerindeki muvafakiyetine bağlıdır. Buda millette, fikri olgunluk ve iktisadi kalkınma gibi şartların tekemmülü ile temin edilebilir. Fertlerin şahsi keyfiyetlerinin yükselmesiledirki, bu fertlerin mecmuun teşkil ettiği millet hayat mübarezesinde kendini muvaffak eder. Bu emniyenin husulu ise genç aydınların tahsillerini ikmal etmiş generin her türlü mahrumiyete katlanarak fedekar mübeşirler ve misyonerler gibi millet kitlesi içine karışıp yaşlılara içtimai vatanı fikir vermeğe çalışmakla beraber çocuklara Kürtçe okuyup yazmağı öğretmek anlayacakları şekilde bir ifade tarzile kendilerini fikir sahibi etmekle mümkündür. Çocukların yalnız okur yazar olmaları da kifayet etmez. Onları fikir sahibi olarak yetiştirilmeleri lazımdır. Bundan bir asır evvel hemen, hemen takriben bizim halimizi yaşamakta olan balkan milletleri aydınlarının çalışma tarzı, bize örnek olmalıdır. Osmanlı devletinin kara zülmü altında inliyen bu milletlerin aydınları bütün varlıklarile

milletin çocuklarını fikren yetiştirmeğe koyuldular. Tahsilini ikmal etmiş olan gençler kendilerine mevcut olan her türlü refahi bir tarafa atarak, basit ve her şeyden mahrum kôylere yerleşerek çocukları okuttular, fikirlerinin açılmasına çalıştılar, bu suretle hakiki muhlis vatanseverliğe numune olmaya hak kazandılar. şehirlerde oturup konfori, mükemmel yerlerde bağdaş kurarak, yükseklerden atıp tutmadılar .... neticede osmanlı devletinin ezici boyundurugundan kurtuldukları gibi, dünya milletleri arasında şerefli bir mevki elde ettiler. Aydın hamiyetli gençlerini sinesinde kucak kucaga yaşatan milletlerdirki, süratle uyanıklar ve milletin mefkuresi uğruna nefislerini fedadan çekinmezler. Millet tabakası arasında karışmış aydınlar milletin felaket zamanında kendisi ile beraber inliyeceği gibi saadetinin neşesinde beraberce terennüm edeceğinden milletin muhabbet ve itimadını kazanır ve onları milli gayenin elde edilmesi mesaisine kolaylıkla tevcih eder.

İşte aydın gençler: millet arasında karışıp demokratik esaslara dayanarak çalışırsanız, milletinize en büyük hizmeti yaptığınıza emin olabilirsiniz. İyi bir fikri terbiye ile yetiştirilen millet efradı milli hakların elde edilmesine canını fedadan geri kalmaz. Vakia efradı milli ağır baskısı altında ezen zalim icraatin tazyiki altında bu mesai şeklinin tatbiki çok müşkül olduğu aşıkardır. Lakin milletin süratle uyanması için zaruri olarak takip edilecek bu yol üzerinde mehalli mümkün kılacak bir inatla yürümesi milletimizin mezaya ve fitri hasailden beklenilir. Bununla beraber Kürdistan kısımlarının her birinin maruz bulunduğu züruf ve idare şeraiti göz önüne alınarak maksadın hüsulüne faideli olacak şeklin tatbikine imkan bulmaya çalışmak vatan severlik icabıdır.

Millet efradı arasında maalesef mevcut ve hükümetin kôrüklediği yekdiglerini çekememezlik büyük vatan severimiz AHMET HANININ dediği gibi minnet kabul edememek gibi bir ulvi himmet sebeble olsa bile milletin gövdesini kemiren bu hastalığı bertaraf ederek, milli bir fikir birliği yaratmaya gayret etmeninde, en mühüm milli hizmetlerden addedilmesi ve hüsulüne çalışıl-

masi. faaliyetimizin esaslarından olmalıdır. Lisanlarını, muhafaza eden milletlerdir ki mahbeslerinin anahtarını ceplerinde taşırlar dilimiz benliğimizin temelidir. Lisanını muhafaza eden bir millet her hanki bir fırsat zuhurunda hürriyetlerine kavuşmak imkanını bulacağı muhakkak olduğuna nazaran, bizde bütün mevcudiyetimizle güzel lisanımızı muhafaza etmeği hayati bir mesele addetmeliyiz. Her fırsattan istifade ederek lisanımızın kendi aramızda yazı lisanı olmasna itina ve riayet etmek mühim ve millî vazifelerimizdendir. Binlerce sene evvel orta şarkın en muteber ve müstamel lisanı olan kürt lisanının eski revnak ve parlaklığını yeniden yaşatmalıyız. Mongollar atlarının karnini doyurmak için yaylaklar peşinde yakıp yakarak, ölüm, elem saçarak orta asyadan akin edip gelen, adeden kıyas kabul edilmeyecek derecede kalabalık mogol kabilelerinin hükmü altında uzun asırlar istiklalinden mahrumiyetine rağmen, daima canlı Kalmış, en ağır boyunduruk altında bile benliğini muhafaza edebilmiş Kürt ismini yükseklerde tutmuş, bir millettir. Bunu her kürt iyice takdir etmelidir. Dünyanın büyük milletlerinden biri olan Kürt milletinin büyüklüğüne güzelliği ile tabii servetinin bolluğu ile meşhur Kürt vatanının bir gün belkide pek yakın bir atıda istiklaline kavuşacağına kat, i inanimiz olmalı, sessiz ve benlik davasından tamamilen uzak mütevaziane mesainizle bunun tesri'ine çalışmalıyız.

Yakın şarkta her milletten daha eski ve kadim bir medeniyete sahip milletimize şaşaalı devirler yaşatan ecdatlarımızın azametine layik evlatları olduğumuzu aleme tanıtmak için sağlam adımlarla gayeyedogru daima ileri, daima ileri. (ey xortén şér u şepal bidérin gotinén vi sal diti).

Altmış senelik mücadele safahatının hakiki aynası olan bu müzekkerenin Kürtçe lisanı ile yazılması lazımdı. Fakat şöven devletlerinin insanın en tabii haklarından olan öz lisanı ile tahsil etmek zevkinden kürdü men etmesi sebebiyle Kürtçe lisanile layiki ile ifade edemeyeceğim vakayii türkçe yazmaga mecbur kaldığıma teesüf etmekteyim.

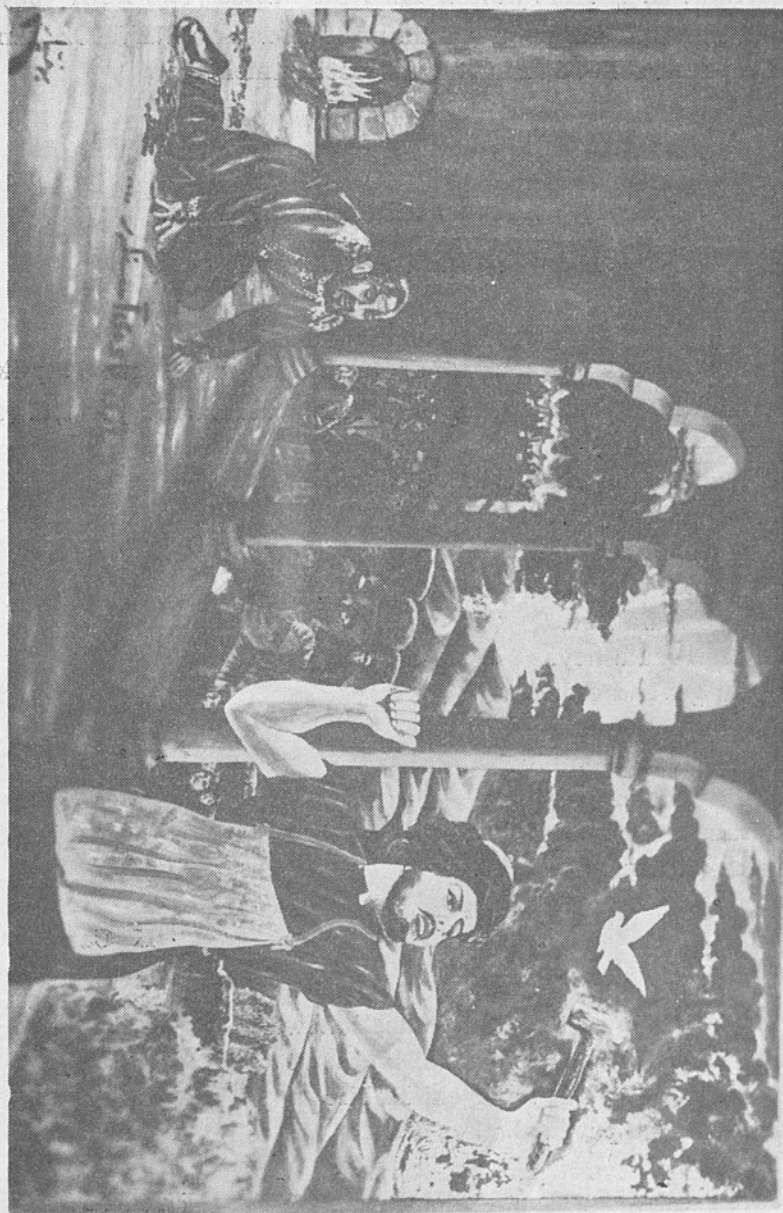
NEVROZ

Kürt milletinin binlerce seneden beri milli bir bayram olarak kutladığı NEVROZ yani yeni gün senei şemsiyenin birinci ve rümi mart ayının dokuzuncu günü güneşin hamil burcuna girerek, gece ve gündüzün müsavi olduğu güne tesmiye edilmiştir.

Kürt milletine hüküm eden zalim DEHAK Padişahın zulmünden Kurtulmak için demirci Kürt «KAVE» nin kaldırdığı isyan bayragına iltihak eden Kürt milleti Dehakin sarayına hücum ederek, Dehaki yakalayip yaktıkları ateşe atarak, yaktıktan sonra tahtına oturtulan CEMŞİDİN neslinden Feridun isminde bir hükümdarın milleti refah ve hüriyete kavuşturmuşundan doğan sevinci izhar maksadı ile, her yıl, şaduman yaparak tes'it ettikleri bu güne Kürtler nevrüz tesmiye etmişlerdir denmektedir.

Bu muhtelif rivayetlerin hepsi nurun zulmete, hakkın zulme galebesi manasında birleşirler. İster kişinin zemherir soğukların iztirablarından kurtularak baharın güzelliklerine kavuşmadan doğan bir sevinci, ister zalim bir hükümdarın zulmünden kurtularak rahata, hüriyete kavuşmadan doğan bir ferahlık olsun Kürt milleti, binlerce seneden beri bu günün hatirasını her sene sevinçle zikretmektedirler.

Kürt milletinin itina ile parlaklığını mühafaza ederek her sene Kutladığı bu milli bayram Kürdistanın her tarafında tes'it edilmekte, ve zalim hükümdarın yakıldığı ateş kümesini hatırlatacak ateşler yakılarak Ayin yapılmaktadır. Bunun la zalim hakimlerin akibetinin ateşe atılması ve ya bundan vahim olacağını ihtar etmek istemektedirler.

Kürt şairleri* bu milli bayramı şiirlerle kutlamaktadırlar.

Hürriyet aşiki Kürt milleti fazla bir hassasiyetle milli bayram olarak kabul ettiği bu günde milli rakislarla NEVROZ şenlikleri yaparak zülümdan kurtuluşu tebcel etmektedir.

İslamiyetten evvel Kürtlerin din olarak

Kabul ettikleri Zerdeşt dini

Tarihin ilk karanlık devrinde Kürtlerin hanki dine taptıkları malum olmamakla beraber bu günkü vatanlarına yerleştikle-

---

* Newroz Ser sala me ye ....
Adet u ola me ye ....
Biçuk u mezin é me,
Dibéjin édi deme;
Diçine sersala hev,
Dicivin il mala hev.
Keyf u govend é dikin,
Tevdir u bendé dikin;
Jibo ku ser xwe bibin,
dijmin ji ber xwe bibin;
Ser sala Kürdan Piroz ....
Eve cejna me; newroz .....

K. Can

Waye cejne jin u tazeki newruze hatewa
Yezdan geşiyan bi baharmani bidatewe
Ser ber her çilé gül bi nevayeki Bilbile
Bezmeki Cem be péva şabe her dila.

Pire Merd

ri takriben dört bin sene evveline ait elde edilen asardan istihrac ediliyorki Kürtler «AHURA» ya taparlardı. Yani Ateşe nura aydinliga taparlardı. Karanliktan ikrah eder korkarlardı. Sonradan AHUR, a tabiri yerine «Ahoramiza» tabiri kullanmaga başlandı. «Mizd» Kuvvetli manasına gelir. Mururu zamanla Ahoramizd «Hürmüzd» şekline çevrildi. «Hürmüz» haliki mutlak, haliki nur, haliki hayr demektir. Kürtler hakikatin Ateşen Nurdan dogduguna inanırlardı. Bunun için eski Kürtler ateşi mukaddes bilirler. Ve taparlardı. Güneş, ay, yıldız nur saştıkları için hep bunlar Kürtler indinde mukaddes addedilmekte idiler. Karanliktan nefret eden Kürtler karanliga ve benzerine « EHRE-MEN» ismini vermişlerdi. Ehremenden korkarlardı. Dünyada yapılan bütün fenalıkları Ehremin yaptıgına inanıralardı. Şu hale göre iki mabutları vardı. Biri hayr isteyen «hürmüz» mabudu diğeri şer mabudu «Ehremen» Mabudu?

Hürmüz dinde yaliniz ruhani rüesa ibadete ve dini merasime riayete mecburdular. Ruhani reislere pir derlerdi. Pirlerden başka hiç bir kimse dini merasime tabi degillerdi. Sonradan yavaş yavaş pirlar hürmüz perestligi çigirindan çıkardılar hürmüz dinine harafeler, sihirbizliklar, caduculuklar, hile bazliklar, yalanciliklar soktular. Hürmüz dinini bu fena aliklardan temizlemek kasdile muhtelif tarihlerde birinci, ikincix, üçüncü. Zerdeşt adi ile üç peyhamber geldi. Birinci Zerdeşt BELHşehrinde zühur Etti. müverrihler birinci zerdeştin milattan 3000 sene evvel zühur ettiğini söyliyoryar. İkinci Zerdeşt «FERIDUN» dur. Tarihi zuhuru milattan 2040 sene evveldi. üçüncü zerdeşt hürmüz dinine sokulan ahlak fesadlarını islah için milattan 660 sene evvel ürmiye havalisinde vaz nesihatlar da bulunuyordu. Ahlak fesadına sebep olan o vaktin pirları zerdeştin aleyhine kıyam ettiklerinden zerdeşt rumiye havalisini bırakarak BELH şehri tarafına gitmege mecbur oldu. Orada irşadat ve nesayihe başladı. Nasihatları ile ahali üzerinde ihtimad kazandıktan sonra tekrar kendrine baglilik gösterdiginden hürmüz dinini islah ederek sokulan pisliklerden kurtarmaga çalıştı. Birinci zerdeştin «ZEND» isimle yazdığı kitabın büyük bir kısmi maalesef zavi olmuştur. Kitaptan bakiye

kalan bir kaç sahife bu gün hindistan zerdeştlerin ellinde bulunmaktadır. üçüncü Zerdeştin yazdığı kitap «AVESTE» dir Kürtçe lisanile yazılmıştır. Bu kitapta Hindistan zerdeştlerinin yanındadır. Zerdeşt dininde ateş mükaddestir. Fakat mabut degildir. Mabudlurina Hürmüz, Yezdan, Huda, homa, hay isimlerini verirler. Zerdeştlerin ateşi takdis etmeleri kudrati ilahiyeyi nuru ilahiyeyi temsil ettigine inandıklarından dir. Zerdeşt dininin üç mühim esasati vardır. İyi düşünmek, iyi konuşmak iyi yapmak, farsî tabiri ile Pëndari nig, Güftari nig, kirdari nig- hakiki bir zerdeşti bu üç esasa riayete macburdur. Milattan on asir kadar evvel zerdeşt dini bütün Kürdistan ve faris memleketlerinin resmi dini idi bahri ebyed sahillerinden hindistan içlerine kadar zerdeşt dini intişar etmişti. Hali hazirda hindistanda bir miktar zerdeşt dini salikleri mevcut olduğu gibi Sincar dagında, halep civarında Kürt dagında, Diyarbekir, Siirt vilayetleri dahilinde erzurum civarında erivanda kadim zerdeşt dininin azmani olan «AZIDI» ler vardır. AZIDI demek allah perest demektir. Allaha taparlar Iblise tapmazlar. Ondan fazlaca nefret ettiklerinden adini bile işitmek istemezler. Bu gün Kürdistanda mevcut azindiler kadim zerdeşterler gibi yaliniz pirlerden başkaları ibadetle mükellef degillerdur. Yaliniz senede üç gün oruç tutarlar. Zerdeşterler nezdinde allah hayr ilahi, ibli şer ilahidir.

Avesta Kitabı garbi iran lisanile yazılmış olduğundan üçüncü zerdeştinde garbi iran mintikası ahalisinden olduğuna şüphe yoktur. Kildani Müverrihi «BEROSKI» nin dedigine göre birinci zerdeşt MAD NEJAD patişihlar Silsilesinin birincisidirki milattan 3000 sene evvel kelde ülkesinde saltanat etmiştir. O asirda KELD dede hükümet kuran «KUTI» lerdi bu suretle Madların kutilerden olduğunada işaret edilmektedir.

Niştiman Perweré pak û çak REŞID é Kurd é Dêrikiê bühüşti bi denge ki keser û dilovan di rîya azadîya welat da serpehâtina Xwe bi şêra Rîya azadan da dinali.

«RIYA AZADAN»

— ji K. Canre —

Pir girane lo bira! Bavé te mir tu ne l'amal,
Bavé kû tu xwedî kir, Bi nazdarî, bi şekir
Çav li ré bû li derî belkî nişkav tu werî
Tû, liber serî rûnenişt, Xwêdan ji rû nemalişt,
dil û xatir jê ne xwest; Te maç nekir herdü dest,
Péra ne çû ser goré Maxa paşin bi doré ....
Min jî wek te winda kir, Dé, bav, bira û agir.
Ji ber tûran perestan, bûme xwîni, j' Kürdistan.
Me hev nedît carek din, Gorré ew giş revandin.
Ev bîst sale ser gerdan Dixwûm kûlan û derdan
Min pir tengî û talî kişandin ji her alî
Lé bé hévî nebûm hêç Min berneda şop û rêç
Ma çi bikim tişté çû lé nagerim nadim dû
Eve réza azadan ne rev heye ne bazdan
sistî nabe li ser vé Ev bext ji me wa dibê
Tim namine dem wisan wê bé roja wan kesan
Ev toleyén bé yek ol ji dolar ra bûne kol
Ne çar ewé bimirin ji bîr nabe, çi kirin
Bé mezêl û gor û kél bibin tune kû hat Pél
Hew bi tené ev Welat Deşt û çiya teht û lat
û ev gelé kû em jê Cewher bésar û Kejê
Naçe namre tu cara ne, b'kuştiné ne, b'dara
gerek jéra bi yek can em péwan bin bé razan
Bi parézin ji dijmin; Bi te, bi wi, û bi min ...

Reşit Kürt

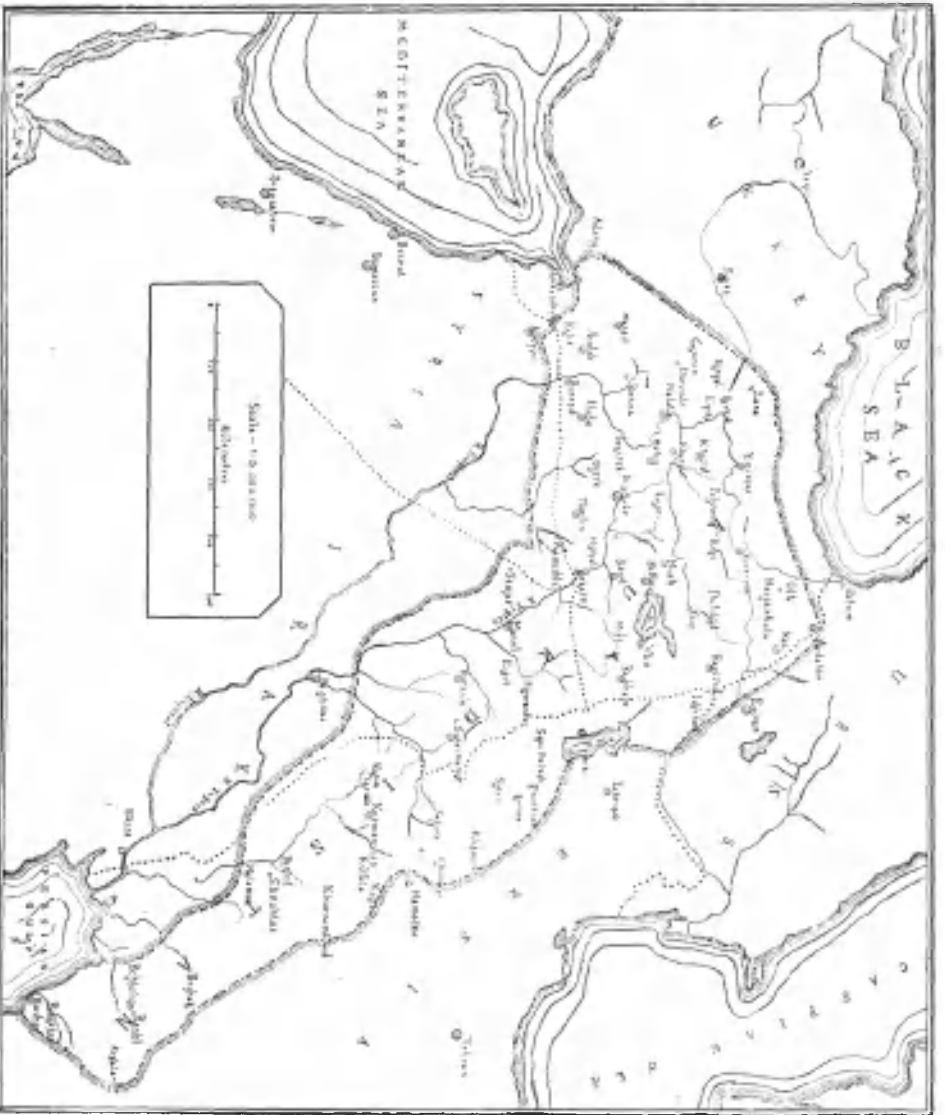
C — Kürdistan yaşıyor ve yaşayorcaktır
Faşist Türk gazetelerinden

Bir Kürt Kadini, umuzunda
Diyarbakir Karpuzu

Mahabat de askeri geçit resminde: Solda 1 — Cümhur resi Kazi Muhammed Solda 2 — Kadri Cemil paşa

Kurdistan hartasi

Not : Altmış seneden beri siyasi sahada hiç yılmadan yorulmadan mesai sarfile Kürt milletine büyük hizmetler ifa etmiş olan yüksek hemiyeti sahibi can kardeşim Iskender beyin kitap-taki noksanları ikmal için vesaike müsteniden verdiği değerli malumatlara teşekkür itmeyi bir borc bilir ve derin hürmetleri-mi takdim ederim.

Z. S.

